

HÍD

Jung

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

KOSSUTH LAJOS SZÜLETÉSÉNEK
200. ÉVFORDULÓJÁN

*Szépen szól a Ko'sút' muzsikája,
Szépen jár a kis, pej lovam lába;
Arany zablá' arany kantár szárja,
Ha jelindul, vigyázni köl' r'ája:
Hogy el né szakagygon a zablája,
Szépen illik gyöngé testöm r'ája.*

Kálmány Lajos gyűjtése (Szaján)

2002

Augusztus–szeptember

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXVI. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Kéziratgondozás:
Buzás Márta

TARTALOM

- Németh István: Papírszeletek (esszé)* 977
- Kossuth Lajos beszéde 1848. április 8-án az újvidéki szerb küldöttek előtt 984
- Kossuth Lajos beszéde a haderő megajánlása céljából 1848. július 11-én (részlet) 989
- Láncz Irén: A hatásos érvelés példája (tanulmány)* 997
- Kalapis Zoltán: Nemzetiségi összecsapások az Alvidéken (válogatás jegyzetekkel)* 1007
- Kossuth Lajos: Dunai szövetség* 1040
- Kossuth Lajos levele Deák Ferenchez 1046
- Deák Ferenc nyilatkozata a Pesti Napló 1867. május 31-i számában
Kossuth Lajos úgynevezett Cassandra-levelére 1050
- Herman Ottó levelezéséből 1052
- Prokopy Imre: Emlékezés egy halk torinói beszélgetésre Kossuth Lajos-
sal* 1059

PAPÍRSZELETEK

NÉMETH ISTVÁN

Milyen lehetett a *bujdosó pohár*, amely Gyulai Pál szerint a sarkantyúnál is jobban csengett? Ha bujdosott, hát miért, kitől? A vad bujdosik üldözői elől, ez a sorsa a gyilkosnak is, vagy ahogy Arany mondja: Gyilkosságba estem, lettem bujdosóvá . . . Nekünk, ha ezt a szót halljuk, hogy bujdosó, mindenekelőtt Mikes Kelemenre kell gondolnunk, Rákócziékra, Rodostóra, a Márvány-tenger partjára, de gondolhatnánk Rózsa Sándorékra is és föltétlenül talán az utolsó nagy magyar bujdosóra, Kossuth Lajosra, mert az utána következők, például Károlyiék már nem nevezték magukat bujdosóknak, kiváltképp maga Károlyi Mihály nem, aki Franciaországban is tökéletesen otthon volt, ha már franciának (is) tartotta magát. Még kevésbé nevezhette magát bujdosónak Moszkvában, nemzetközi hazájának fővárosában Kun Béla vagy később Rákosi Mátyás, akit ugyan a Szovjetunióba „száműztek”, de ahonnan vissza-visszavágyott, nem édes hazájába, csak megdöntött uralkodásának, diktatúrájának a színhelyére. Voltak tehát bujdosóink, akiket emésztett, elemésztett a hontalanság és az elvesztett hazájukért való aggodalom, majd lettek emigránsaink, akik nem mindig és nem minden vonatkozásban hozhatók egy kalap alá bujdosóinkkal. Mert vajon ezek a szerencsétlen hazánkfiai csak elnevezésükben különböztek egymástól? Vagy a köznyelv alakult úgy, hogy ami még a tizenharmadik, tizenkilencedik században természetes volt, az már a huszadik században régiesnek, anakronisztikusnak hatott? Móra még így írt, Rákóczira gondolva: Elment bujdosóba a fejedelem s ott halt meg Rodostóban . . .

Kossuth Turinban halt meg, szintén bujdosóban. Mindkettő tisztességes „házigazdától” övezve. Az emigráns Kun Béla sorsa tragikusabb volt; menedéket nyújtó „házigazdái” ölték meg. Bujdosóinkat – lehetnek bár nagyfejedelmek, kormányfők vagy akár haramiavezérek –, a nép a szívébe zárta, s mindmáig megtartotta őket jó emlékezetében, minden emigránsunkról viszont ugyanez nem mondható el, persze ennek korántsem az az oka, hogy egyikőjüket bujdosónak, a másikat emigránsnak hívták. Nincs többé szükség nemzeti mítoszokra, hangoztatják a hidegfejúek, Kossuth mégis az marad, az marad még sokáig, ellenkező előjelű „sorstársából”, Rákosiból, sohasem lehet az. Milyen is hát az a bujdosó pohár? Mára sokan elfelejtettük, vagy soha meg sem érintettük, össze nem csendítettük. Bujdosóink emlékével viszont a szívünk összecseng. Azokéval is, akik a huszadik században vállalták ezt a nehéz sorsot, akik nem voltak ugyan se nagyfejedelmek, se kormányfők, se haramiavezérek, csak önkéntes számkivetettségben sínylődő írók és egyéb szegénylegények.

*

Ma sem tudja az ember megindultság nélkül olvasni Kossuthnak azt a levelét, amelyet Deák Ferenc halálakor írt. Gyászolja azt, aki egykor „testvéries benső” barátja volt, gyászolja azt, akit egykor mesterének s „ítéletét próbakőnek” tekintette, amely próbakő megmutatta, „mi volt a nemes érc”, mi az alliage, az ötvözet gondolataiban, gyászolja egykori bajtársát – és a későbbi nemes ellenfelét.

Deák halálának hírével ezekkel a szavakkal tudatja elsősülött fiával, Kossuth Ferencel:

– Meghalt keresztapád, ki annyit ringatott karjain.

És apa és fia némán borultak egymás nyakába.

– Pedig! – kiált fel Kossuth hangtalanul gyászában és kettős fájdalmában.

Kettős fájdalmában azért, mert épp a megboldogult volt az – „mindenek között éppen ő” –, Deák Ferenc, aki, mióta Kossuthék elhagyták az országot, számkivetettek lettek, irántuk „a legkisebb érdeklődésnek, a legparányibb részvételnek” soha még csak a jelét sem adta. „Kisded gyermekeim tömlöcben sínylődtek. Volt, aki bezáratta magát velük, hogy ápolhassa (őket). Idegenek, politikai elleneim a legszívélyesebb

részvétben versenyeztek irányunkban . . . Deáknak nem volt számomra egyetlen részvétszava.”

Kossuth mindazonáltal tudja önmagáról, hogy nincs „sympathikus természettel” megáldva, de lett légyen akárhogy, „e hideg részvétlenség fáj” neki. Elképzelni se tudjuk, mennyire. Talán egy mindmáig meg nem írt dráma tárhatná fel a csalódásnak, a hátatfordításnak, az árulásnak, a szenvedő volt barát iránti érzéketlenségnek ezt a pokoli fájdmát.

És mégis Deák halálának hírére „csak egy percre villant át lelkemen a fájdalmas emlékezet s azonnal felejtve lett, hogy ama mélyebb állandó fájdalomnak adjon helyet, melyet bennem azon időknek kedves emlékezete költ fel, midőn köztünk sem a magán-, sem a közéletben nem volt ború; és felkölt annak érzete, hogy *Deákkal hazánk egéről a legfényesebb csillag tűnt el* (kiemelés: N. I.).

Aztán Kossuth letörli könnyeit, szívében lecsillapítja a „kettős fájdalmat”, s elmondja kossuthi szenvedélyességgel kemény Deák-bírálatát, anélkül, hogy a majdani „haza bölcsévé” nemesedő és magasztosuló szellemét a sárba rántaná és megtaposná. Pedig már az idő tájt (is) javában a „politikai cynismus korát” éltek honatyáink. Nem sejtette még a bujdosó, hogy ő is, akárcsak egykori szívbéli társa, későbbi ellenfele egy nemzet egének örökké fénylő csillaga lesz. Nem sejtette még, hogy a hálás utókor nem egymással szembe, hanem egymás mellé állítja őket, ahogy ez a nagyjaihoz illik. Egy nehéz ellentmondásokkal teli, de mégis nagyszerű kor páros csillagaként.

Úgy látszik, egy két egymást követő korban olykor éppoly kemény szükség mutatkozik egy radikális, bármiféle megalkuvásra képtelen, mint egy „megalkuvásra”, kiegyezésre hajlamos államférfira, ha ezt a Haza, a Nemzet így kívánja.

*

Bármily komolyak és magasan szárnyalók Kossuth „iratai” és szónoklatai – korának legnagyobb szónokának tartották –, egy-egy szavánál, kifejezésénél – nem az övé, a kor köznyelve, irodalmi vagy publicisztikai nyelve volt ilyen – meg kell állnunk egy pillanatra, hiszen megcsiklandoztat bennünket, s a komor szöveget hirtelen napfény és derű árasztja el, pedig annak idején, réges-régen, amikor elhangzottak vagy leíródtak ezek a szavak, a szónoknak vagy a szerzőnek a lelkén haragos villámok

cikáztak át, és nem is sejtette, hogy egy kései olvasója ajkára derűs mosolyt csalnak.

Az olyan kifejezések például, amikor az írók *ézműveiről* beszél a szerző vagy a költők darabos *gyártalmairól*. Kossuth korában a vándorszínészek a hőskölteményeket *mimikus ábrázolásokkal* adták elő, s az ország belsejét még ország *beljének* hívták. A *balmagyarázatok* valószínűleg a félreértésekből származhattak, a Béccsel való *összegyalulódás* pedig a hozzá való simulékonyságot jelenthette. Ma is tökéletesen megértjük, mi rejtőzött az Ausztriával való *kibarátkozás* mögött, de hogy mit a *lábtó* a *hajdankorban*, azt még csak sejtetni se merjük.

Annál inkább ráérzünk a *kevesebbség* jelentésére. Ma kisebbségnek mondanánk és mondjuk. Nevezzük ugyan így vagy úgy, Kossuth vagy kései utódai szavával, akinek ez a cipő jutott, az mindig feltört lábbal jár.

*

De bizony azonnal elfelejtünk derülni, amint belekezdünk Kossuthnak a Herman Ottóval folytatott levelezésének az olvasásába, amely Erdélyben a Hunyad megyei meg a mezőségi magyarság fogyásának okait boncolgatja.

Ez a fogyatkozás nem az első világháborút követő román királyság vagy az azt felváltó „népi demokratikus” rendszerben zajlik, hanem Kossuth és Herman Ottó idejében, akkor, amikor ezek a területek még az Osztrák–Magyar Birodalom részei voltak.

Herman Ottó levelében többek között egy „rettenetes tényt” idéz, amely valóban az. Megemlíti egy falut a fönt nevezett térségben, tehát Erdélyben, amely térség már akkor is szórványnak számított a magyarság részéről, megemlíti, hogy abban a faluban, amelyben a magyarság még 1848-ban százharminc családdal volt jelen – százharminc „füstöt” tett ki –, ott, alig egy emberöltő alatt, „jóformán egy nemzedék ideje alatt” tíz családra zsugorodott. Nem az elköltözés miatt. Mindenki helyben maradt, s mégis.

Ennek a fogyatkozásnak legfőbb okát Kossuth a nemzeti önérzet teljes hiányában látja. Mert, kérdi, „van-e oly átkozott rendszer a föld kerekéségén, mely *ily rövid idő alatt* ily rettenetes metamorphosist képes lehessen véghezvinni, ha a népben a faji önérzetnek csak egy parányi szikrája is pislog”?

„Megmondom én látatlanban, hogy mi idézte azt elő. Az, hogy a 130 füst közül 120 gazdájának örököse oláh nőt vett nőül. S az oláh nő természetesen oláhhá tette 120 háznál a családi életet: oláhhul dalolta álomba gyermekét; oláh szóval kísérte anyai csókját, s oláh szóval csalta ki a gyermek ajkáról az első hangrebegést.” Félre ne értessék: Kossuth nem a románságot óhajtja elmagyarosítani, csupán a könnyelműen elrománosodott magyarokat szeretné visszamagyarosítani. Miközben felteszi a kérdést, amely oly ismerősként hangzik a mi fülünknek majd százötven év távlatából is: „... az a gyermek, ki *csak* az iskolában tanul magyarul, magyarrá lesz, s magyar marad egész életén át, ha a mint az iskolából kilép, a családi életben, a házi tűzhely körül, s később mindennapi foglalkozásai s társas érintkezései közben csak oláh szót hall?”

Kell, persze, nagyon is kell az iskola, „az iskola értelmet fejt, culturát ad”, de „pusztán iskoláztatás által nyelv nem válhatik az élet nyelvévé”. Ma is így mondjuk s tennénk is, ha módunkban állna: „az anyagi érdekeket kell kapcsolatba hozni a nemzeti érdekekkel”.

„Különben úgy járunk az egésszel – látom a bajusza alatt a keserű mosolyt –, mint a phylloxerairtással Pancsován. A pénz ki lesz dobva, s a phylloxera megmarad.”

Ez az utóbbi nem Versecen történt? – kérdezzük kicsit gonoszkodva, ami megbocsátható az utókor gyermekének, aki mindenképpen csak feltekinteni tud Kossuth apánkra.

De a történetben nem az a döntő, hogy hol pusztított az a rusnya filoxéra, az a szomorú és fölöttébb tragikus, hogy már nem csupán a szüleinket pusztítja, sorainkban is helyrehozhatatlan károkat okoz. Tizenegy-két év alatt – tehát még fél emberöltő se kellett hozzá, Erdély magyar népessége tizenkét százalékkal csökkent, Délvidéké félfő hogy többel, a Felvidéké meg a Kárpátaljé se szaporodott, Horvátországé s Szlovéniáé is aligha, de magáé az anyaországé sem, hiába állítják, szinte már-már felróják bizonyos határon túli magyar politikusok, hogy a „területük” magyarsága csökkenésének fő oka az átköltözés. Átköltözés Magyarhonba. Nyugati országokba nyugodtan mehetnek, az nem baj, az viszont roppant nehezükre esik, ha Magyarország „szipkázza el” őket. Akkor legalább, ezzel a „tömeges” átköltözéssel az anyaország lakossága szaporodna, ám nem szaporodik, folytonosan csökken: évente egy Pápa

nagyságú város népességével! Mit szólna ehhez Kossuth apánk? Nem tudhatjuk.

Vállalnunk kell tehát a kisebbségi sorsot és megaláztatást ott, ahol ezt ránk mérték, vállalnunk kell az idők végeztéig, amely számunkra nincs már túl messze, ha továbbra is úgy fogyunk, mint boldog minden-napjainkban.

*

Az első magyar bankjegyeket Kossuth Lajos „pénzügyminiszter” jegyezte. Ezek voltak az úgynevezett híres-hírhedt Kossuth-bankók. Hírhedtekké a szabadságharc leverése után váltak. Tűzzel-vassal irtották őket. Leginkább tűzzel, tömeges elégetéssel. Mégis maradt belőlük a kései utókor számára is. Jóllehet nem értek már egy pipa dohányt sem, sőt veszélyes volt őket otthon tartani, akadtak mégis hazafiak, akik – öreg Bibliák lapjai közt, a ládafiában rejtegetve – őrizték őket. Bizonyára úgy, mint szent ereklyéket.

E bankjegyek egyik érdekessége, hogy a sorszámot, a szériaszámot kézzel írták rájuk tintával, akkor még téntával. A birtokomban lévő ötforintos szériaszáma 465860. Egy hadseregnyi írnok kellett ahhoz, hogy minden egyes bankót, az ötforintosoktól kezdve a százforintosokig kézzel, kalamussal megszámozzanak.

A bankjegyek másik, az előbbinél jelentősebb érdekessége, hogy a névértéküket a magyaron kívül még négy nyelven feltüntették, azon nyelveken, amelyeket az akkori Magyarország legnépesebb nemzetiségei használtak. (Különben ezt a tradíciót folytatták a kiegyezés után, sőt még a megcsonkított ország bankjegyein is.)

A Kossuth-bankók és a 48-as vert pénzérmeék ma már csak a gyűjtők, a numizmatikusok számára jelentenek csemegét; ők még tudják, hogy megmaradásukat egyfajta nemzeti dacnak, nemzeti ellenállásnak köszönhetik.

*

Társaságban, közösségben, megemlékező ünnepségen nem nyílt még alkalom eldalolni a mindmáig élő, általában is rajongva szeretett Kossuth-nótát.

Pedig gyönyörűbb, fölemelőbb a magyar nép ajkáról a Himnusz, a Szózat, a Nemzeti dal mellett alig hangzott még el.

*Esik, eső karikára,
Kossuth Lajos kalapjára.*

És ami azután zúg fel, az a két sor!

*Ahány csepp esik rája,
Annyi áldás szálljon rája.*

Haló porában is annyi.

Egy nemzet elmúlhatatlan, elévülhetetlen hálajaként.

KOSSUTH LAJOS BESZÉDE 1848. ÁPRILIS 8-ÁN AZ ÚJVIDÉKI SZERB KÜLDÖTTEK ELŐTT

Uraim! érdemes polgártársaim! Kik ezen kérelem levelet benyújtották, tisztelt szónokuk által már megemlítették, miképen örömmel tapasztalják, hogy kívánataik sok részben az országgyűlésnek eddigi intézkedései által megelőzettek. Magam is úgy látom, hogy megelőztettek, mert igen természetes, hogy ez ország nem lehet szabad a nélkül, hogy a szabadságot valódi értelmében ne fogja föl. Valódi értelme pedig a szabadságnak az: hogy nem kasztokat, nem privilegiumokat, hanem a honnak lakosait összesen ismerve, azok nyelv- és valláskülönbség nélkül részesíttessenek a közszabadság közáldásában. – Az ország egységének egy kapcsa multhatatlanul az, hogy a haza közéletének diplomatikai nyelve a magyar legyen, és azt gondoltam, hogy a magyar nemzet, midőn ezen alapon a magyar szabadságot minden polgártársaira különbség nélkül kiterjeszti, midőn őszintén bevallja azon elvet, hogy minden népségnek a maga nyelvét s annak belügyeiben, egyházi dolgaiban szabad használatát tiszteli: azt hiszem, azáltal a magyar nemzetnek – ha a honnak más nyelvű lakosai igazságosak – megszilárdítását eszközölte: – mert a mely nemzet mindent megoszt, szabadságot, jogot, és tiszteli a külön nyelveknek tökéletes szabad kifejlődését és maga körében használatát, az, ha azt mondja: egy országban százféléleképen nem lehet beszélni, hanem egy nyelvnek kell lenni, és Magyarországbán magyarnak, mert magyar; a szabadság, mely megosztatott, méltánylásra találhat minden nyelvű polgártársainál. – Mi a vallás függetlenségét illeti: ez iránt az országgyűlés gondoskodása tudva van. Kimondatott a köteles viszonság, egyenlőség és minden a jelen körülmények közt azon korlátton innen, melyet magának az országgyűlés törvényül tűzött ki, hogy a reform kimondott nagy elvének részletesebb rendezésébe bocsátkozni nem érzi magát hivatottnak, mert a privilegizált osztályok küldötteiből áll. E

dolgokról pedig a nemzet képviselőinek kell intézkedni, tehát a jelen országgyűlés teendői addig terjednek, miszerint megtegye azt, hogy a nemzet képviselői, szabadon intézkedendők az ország dolgairól, összejöhessenek, és addig a rend és szabadság gyakorlati életbeléptetése biztosíttassék. Mennyire megengedték a korlátok, vallás tekintetében az egyenlőség, a viszonyosság alapján részletes intézkedések tétettek azon tisztelt polgártársainkra nézve is, kik a keleti ritust tartják a keresztény egyházban. A mi még hátra van, reménylem, hogy megkülönböztetve annak kétféle természetét, oly bizonyosan teljesülni fog, hogy tisztelt polgártársaink e részben legnagyobb megnyugvással lehetnek. Említém a dolgok természetének különbségét. Kettő lehet, mit adni kell szerb polgártársainknak. Az egyik helyreállítása azon szabadságok gyakorlatának, melyek eddigi törvényeken alapszanak, és melyek ha teljesezésbe nem vétettek, a volt kormánynak kell tulajdonítani. Az ilyeneknek orvoslására törvény nem kell, mert miután a magyarnak van felelős miniszteriuma, azzal egyszermind ki van mondva, hogy a miniszterium eszméjének természetében fekszik, hogy törvénytelenéget tűrni nem szabad, és orvosolni kell neki minden sebeket, melyek akárkin is elkövetettek. – Tehát e tekintetben törvényre szükség nincs, a kormány tartozik megtenni és fogja is megtenni, mert különben azon felelőségnek tenné ki magát, hogy megszegte a nemzetnek benne vetett bizodalját. – Mi azon jogoknak megadását illeti, melyekre nézve részletesebb törvénycikk szükséges, beláthatja mindenki, hogy már többet tenni bajosan lenne; de megnyugtatósára polgártársainknak fog vezetni, mert az egyházi közgyűléseknek összehívását, megvallom, részemről a kormány kötelességei közé számítom és azt gondolom, hogy a mi reformokra szükség volna: egyházi dolgok, alapítványi ügyek, nevelési ügyek tekintetében, az polgártársaink megnyugtatósára úgy fog történni leginkább, ha az országgyűlés nem önkényesen intézkedik, hanem a gyülekezetek meghallgatásával és véleményök ismeretével. És az állam ne terjessze ki avatkozását egyébre, mint a mi az állam egységének biztossága tekintetéből szükséges. Tehát midőn azt gondolom, hogy az országgyűlésnek mihamarébbi összehívása úgy is megtörténik, a legcélszerűbb mód van szolgáltatva akként intézkedni, mint az reájok nézve a legjobb lesz. Mi az országgyűlési képviseletet illeti, akként vélekedem, hogy nyelv- és valláskülönbőség nélkül, a népképviselet iránt alkotott törvény egyenesen a polgári egyéniségek számát vevén alapul, e tekintetben már többé Magyarországon senkinek panasza nem lehet, legalább az elvre nézve nem, hanem csak annyiban lehet panasz, ha a felosztás itt vagy amott hiányos. Hiányos lehet pedig a felosztás, mert statisztikai adataink nem voltak. Reménylem azonban, hogy e méltányossághoz közelít a felosztás, s ennek alapján nemzeti gyűlés alakul, mely minden ajkuaknak és minden helyzetűeknek érdekeit eléggé képviselni fogja, arra nézve, hogy a hol hiány és tévedés van,

tüstént megigazíttassék és kijavíttassék. Ugy van a hivatalviselés tekintetében is, mi a petícióban szinte említették. Azt gondolom Magyarországon ezentúl a hivatalok viselésére nézve nem szabad annak határozni, hogy valaki minő nyelven beszél házi körében, s melyik templomban imádjá istenét. Nem szabad a nepotismusnak, protectionának és kasztok érdekeinek befolyással lenni, hanem annak: alkalmas-e valaki s megérdemli-e a nemzet bizodalját. Ezen szempontból véve a dolgot, ha akármely nyelvű polgártársaink azt mondanák, hogy reájok legyen tekintet a hivatalok osztásában, azt mondom: ezzel keveset mondtak. Nem reájok kell tekinteni, hanem a képességre, mely bennök föltaláltatik. A szabadság közzétételével lehullottak a korlátok, melyek eddig homályra kárhoztatták a legdúsabb tehetséget is. Most szabad a tér mindenkinek. A sajtó azon eszköz, mely által az ész kivivhatja magának a legalacsonyabb körből a nemzet összes bizodalját. A közelebbi országgyűlésre is csak a bizodalom alapján fognak a törvényhozási terembe férfiak küldetni, s mutasson föl valaki 8 férfit közüök, kik például miniszterségre alkalmasak, nem tekintve arra: a szerb nyelvet beszélik-e vagy nem, ha a szükség úgy hozza magával, meg is fognak választatni.

Egyébiránt megvallom, hogy e mellett kötelességei közé számítom a miniszteriumnak azt, mennyiben a vallásos érdekek kiegyenlítése tekintetéből is talán aprólékos viszonyok ismerete megkívántatik, ha a kormány jól akar kormányozni, – mert hiszen görög vallású polgártársaim egyházi dolgaira nézve általam benyújtott törvényjavaslat alkalmával is pirulva voltam kénytelen megvallani, hogy nem tudom meghatározni, jó-e azon eszköz, melyet javaslok, és azért másokat kellett megkérdezni –, kötelességéhez tartozik a kormánynak magát hivatalokban alkalmas egyénekkal úgy ellátni, hogy minden viszonyok kellő megismerésére nézve elegendő organumokkal bírhasson. – Mi végre a határörvidéket illeti: azt gondolom, hogy tisztelt polgártársaimnak az iránti kívánsága az ország az összes nemzet különbségnélküli kívánsága, oly jogszerű kívánság, melynek teljesülni kell, melyet semmi intrigue nem gátolhat. Hogy gyakorlati alkalmazása tekintetében nehézséggel jár, melyet 24 óra alatt rögtön eloszlatni nem lehet, tagadhatatlan. Hanem, hogy az országgyűlés azon szempontból indult ki, megmondotta akkor, midőn a népképviselési törvény alkotott. Megmondottam akkor, hogy képviselve legyenek a határörök, és adassék meg nekik a törvényhozásban azon kellő befolyás, hogy politicai organisatiójuk tekintetében az átalakulás jobb, czélszerűbb s boldogítóbb módon, tehát az ő tanácsuk következtében megtörténhessek a legközelebbi alkalommal.

Én tehát ezeket nem tartván fölöslegesnek előrebocsátani, azt indítványozom, miszerint a ház ezen petíciót a miniszteriumhoz utasítani méltóztatnék a végett, hogy a mennyiben olyan panaszok forognak fenn, melyek törvénysértést foglalnak magokba a multa nézve, azokat orvosolja meg a kormány.

Mennyire pedig olyan dolgok forognak fenn, melyek törvényhozás intézkedését kívánják, azokra nézve a legközelebbi országgyűlésnek, az illetők meghallgatása mellett, a kellő javaslatokat előterjeszteni ismerje kötelességének.

Kossuth Ferenc jegyzete:

Április 8-án. – Az újvidéki szerbeknek, Kosztics Sándor vezetése alatt, a kerületi ülésen megjelent küldöttségéhez intézett beszéd. – Thim József „Dél-magyarország önvédelmi harcza” című könyvének 14-ik lapján, a szerző, a szerbek pozsonyi küldöttségéről szólva, azt írja, hogy a pozsonyi országházban nyilvánosan lefolyt aktus után Kossuth a küldöttséget *egymellékterembe* vezette; hol bizalmas eszmecsere között azt mondta: „*úgy hát döntsön közöttünk a kard!*” – Körülbelől hasonló módon írja ezt le Horváth Mihály is „Huszonöt év Magyarország történetéből” cz. műve II. kötetének 702–703. lapján (Genfi kiadás 1864), csakhogy ő a titkos értekezleten még Sztratimirovics Györgyöt is szerepelteti. E munkának abban a példányában, mely Kossuth könyvtárában volt, a 702-ik lapon, a következő széljegyzet olvasható: „*Ez az egész magánértekezlet mese. Soha életemben nem beszéltem Sztratimirovicssal 1865-ig.*” – Kossuth meghatalmazta Herman Ottót, hogy nyilatkoztassa ezt ki az ő nevében. Az ősz tudós megtette ezt és hozzáfűzte még, a Kossuthtól hallottak nyomán azt is, hogy ennek az állítólagos magánértekezletnek még physikai lehetősége sem volt, a mennyiben a pozsonyi országháznak oly mellékhelyisége, a melyben ily értekezlet lefolyhatott volna, nem is volt. Ennek daczára az 1898-ban, tehát jóval Herman Ottó nyilatkozatának megjelenése és Kossuth Lajos halála után kiadott történelmi munkában, a dr. Szilágyi Sándor szerkesztésében megjelent „Magyar Nemzet Története” cz. mű X-ik kötetének, 58-ik oldalán, a következőket olvasom: „Ápril 8-án a kerületi ülés az újvidéki szerbek küldöttségét fogadta. Szónokuk, Kosztics Sándor, szent ígéretet tett nevükben, hogy a szerbek ezentúl csak Magyarországért s a magyarokért élnek, halnak. Előterjesztette az Újvidéken márczius 27-én (6-naptár szerint 15-én) elfogadott tizenhat pontot. Kossuth kiemelte, hogy némely óhajításukat az országgyűlés megelőzte. A küldöttség valódi szándékai azonban jobban kitűntek a *magánértekezleten*, hol, nem nagyon elburkoltan, az 1790-ik évi illyr kancelláriához hasonló külön kormányt, nemzetiségük számára tehát külön területet sürgettek. Sztratimirovics Györgynek, ki azzal fenyegetődött, hogy kérelmük megtagadása esetében máshol keresnek meghallgatást, a türelméből kifogyott Kossuth végre azzal felelt, hogy köztük akkor a kard dönt.” – Szükségesnek tartom ezt itt helyreigazítani. Szükségesnek nemcsak azért; mert ez az állítás a tényeknek nem felel meg, de azért is, mert Kossuth Lajos a legmesszebb menő jóakarattal volt eltelve a nemzetiségekkel szemben, és csak augusztus hó 26-án, Drágos képviselőnek, az oláhok üldöztetése iránt tett

interpellációjára adott válaszában – mikor már minden forrott, vagyis mikor már a nemzetiségek nyílt lázadásban törtek volt ki – használta először ezt az erős kifejezést.

Kossuth Lajos iratainak XI., egyben beszédeinek első (1832–1849 között megtartott) kötetéből. Budapest, 1905

KOSSUTH LAJOS BESZÉDE A HADERŐ MEGAJÁNLÁSA CÉLJÁBÓL 1848. JÚLIUS 11-ÉN

Részlet

Uraim! Midőn a szószékre lépek, hogy Önöket felhívjam, mentsék meg a veszélyben levő hazát, e percznek irtózatossá válna a szorongatja keblemet. Úgy érzem, mint ha isten kezembe adta volna a tárogatót, mely felébreszti a halottakat, hogy ha vétkesek, vagy gyengék, örök halálba sülyedjenek; ha pedig van bennök életerő, örök életre ébredjenek. Így áll e perczben a nemzet önök kezében. Az isten kezökbe adta a mai határozattal a nemzet életét, de kezökbe adta a nemzet halálát is. Önök határozni fognak. De épen, mert e percz ily ünnepélyes, feltettem magamban, hogy nem fogok folyamodni az ékesszólás fegyveréhez, mert lehetetlen nem hinnem, lehetetlen meggyőződve nem lennem, hogy bármiben különbözzenek is a vélemények e házban, a haza szeretete, a haza becsületének, a haza önállásának, a haza szabadságának oly érzete, hogy azért utolsó csepp vérének is kész a ház feláldozni, ez az érzés mindnyájunkkal közös. (Éljen.) És a hol ezen érzés közös, ott a buzdításnak helye nincs, ott csak a hideg észnek kell az eszközök között választani. Uraim! a haza veszélyben van!! E szavakat elég volna talán szárazon kimondanom, mert a szabadság napjának felvirradtával elszállt a homály a nemzet egéről; és Önök látják, miként áll e hon. Önök tudják, hogy az országban rendelkezésünkre álló sorkatonaságon kívül közel 12 000 önkényes honvéd állítattott ki. Önök tudják, hogy a törvényhatóságok fel voltak szólítva a nemzetőrségi seregek mobilisatiójára, azért, hogy legyen erő, mely képes legyen megvédeni a hont s megtorolni a bűnt odalenn a széleken. És e felszólítás a nemzetnél visszhangra talált: ha a nemzet nem érezte volna, hogy veszélyben van, nem talált volna visszhangra. Ez maga elég bizonyítványa annak, hogy a veszélynek érzete közös. De én azért mégis úgy gondolom, hogy köteles vagyok Önöknek,

Uraim, bár csak nagyobb vonásokban – és ezuttal nem minden részleteiben – a haza állapotának rajzát előterjeszteni.

A mint a mult országgyűlés szétoszlott és az első felelős magyar ministerium hivatalába lépett, üres pénztárral, fegyver nélkül, honvéderő nélkül: lehetetlen volt mély fájdalommal nem éreznie a nemzet állapotának irtóztos elhanyagoltságát. Én egyike voltam azon számosaknak, kik éveken keresztül figyelmeztették a hatalmat és figyelmeztették a nemzetet: legyen igazságos a nép iránt, mert majd késő lesz. Most ez egyszer talán még a hazafiuságnak közös érzete és a közös lelkesedés elháríthatja fejünkről a késő szót s annak egész súlyát. De annyi bizonyos, hogy elkésett a nemzet és a hatalom az igazságosságban, s mivel elkésett, azon percz, melyben először volt igazságos a nép iránt, bomlásnak indította a népvizonyokat. Ily körülmények közt vettük át a kormányt, megtámadtatva árulás, pártütés, reactionalis mozgalmak és mindazon szenvedélyek által, melyeket átkos örökségül hagytak reánk Metternich politikája. Alig voltunk a kormányon, sőt még csak össze sem jöhettünk mindnyájan, már a leghitelesebb tudósításokat vettük arról, hogy a panszláv izgatások a felvidéket nyílt lázadásba borítani szándékoznak nemcsak, hanem a napot is kitűzték már, mikor törjön ki Selmecezen a lázadás. Általános vonásokban akarok csak szólni; azért itt megállok s egyedül annyit mondok még, hogy a felföld nyugodtan van. De ezen nyugalom nem a biztonságnak nyugalma, és meglehet, sőt valószínű, hogy ez tűz, mely a hamu alatt lappang. – Az ország közepén maga azon magyar faj között is – melynek életrevalóságáért amott a Drávavonalnál és az ó-kéri tábor táján szívemelőldozatkészségben nyilatkozik meg – nehéz volt a népnek a hosszas szolgaság után a szabadság eszméjével rögtön megbarátkozni és magát tájékozni annak első viszonyai között, mert nem hiányoztak bujtogatók, kik a népben aggodalmat költöttek, még azon, nem mondom adományok, hanem igazságok iránt is, melyeket nekik a mult országgyűlés megadott. Kilencz hét mult el azóta és az ország belseje nyugodt, s a magyar faj áldozatra kész, önkényt, nem kényszerítve viszi életét oda, hová felszólítatik.

Horvátország nyílt pártütésben van. Sok évek folytak le azóta, mióta e hazában nem egy-két ember figyelmezteté a hatalmat, hogy midőn az illyr bujtogatókat szitogatja, szitogatja és nemcsak elnézi – oly kigyót táplál keblében, mely az uralkodóháznak vesztét vonhatja maga után. Azt gondolták azon urak ott lent, hogy mivel a lázas állapot, melyben Európa van, megingatta az országnak minden oszlopát, a nálunk levő viszonyok folytán már most büntetlenül nyílt pártütésben törhetnek ki. Én, ha e pártütésre a magyar valamely alapos okot szolgáltatott volna, e perczben is, nem tekintve azt, hogy pártütés van, arra szólítanám fel Önöket: legyenek Horvátország iránt igazságosak, és így igazságosak lévén, nem fegyverrel, hanem az igazság szent

szavával, az igazság megadásával csillapítsák le a lázadást. Így levén hangolva kötelesek érzem magamat egy futó pillantást vetni Horvátországnak Magyarország irányábani viszonyaira. Önök előtt tudva van, Uraim, hogy a nemzet még azon időben is, mikor különösen kegyelt kiváltságosoknak osztotta csak a maga jogait, Horvátországot minden jogokban részesítette. Nem volt e nemzetnek Árpád korától kezdve egy joga sem, melyet, mióta Horvátország velünk kapcsolatban van, vele e nemzet meg nem osztott volna testvériesen (Igaz!) és nemcsak így cselekedett, de midőn megosztott vele minden jogot, adott neki még azon kívül önmaga terhére különös kiváltságokat is. Azt olvasom a históriában, hogy nagy birodalmaknak egyes részei a közös jogból kitagadtattak, látom például, hogy Írland nem mindennel bír, a mivel Anglia, de azt, hogy egy nemzetnek nagyobb része önmagát tagadta volna ki jogokból, bizonyos kevesbségnek kedvéért: ezen nagylelkűségre példát csak Magyarhon adott a horvátok irányában. (Igaz!) Tehát hol az ok a multban, minélfogva, habár a haza megmentésére fegyvert fogunk is, szívünkben érezni lennének kénytelenek, hogy a pártütést mi provokáltuk? A multban erre ok nincs! Vagy talán a legközelebbi országgyűlés, mely új aerát nyitott e nemzet életében, tett változtatást a horvátoknak annyira kedvező régi viszonyukon? azt mondom: nem. A mely jogokat kivívtunk magunknak, kivívtuk azokat nekik is; a mely szabadságot a népnek megadott a hatalom s az országgyűlés: Horvátország népének is megadta; a mely kármentesítést az itteni nemességnek resolvált Magyarország, a maga erszényének rovására resolvált Horvátországnak is, mert a parányi ország nem bírja kármentesítését elvállalni. És a hol nemzetiségi tekintetben nem jól felfogva bár s hibásan képzelve, de mégis aggodalmuk volt, annak megnyugtatóására hatott, midőn az országgyűlés kimondotta, hogy a horvátoknak közéletükben saját hazájokban, saját törvényhatóságaikban, saját nyelvökkel, saját szabályuk következtében is élni tökéletes joguk van; s ekként nemzetiségüket nyílt elismeréssel sanctionálta. Municipális jogukat pedig nemcsak nem csorbította, sőt növelte, gyarapította. Van-e magasztosabb jog, mint a képviselők választásáról rendelkezni, kik hivatva legyenek törvényt szabni, szabadságot adni, védeni az országot? És az országgyűlés azt mondotta: ti horvát barátaink, magatok rendeztétek, mikép válasszátok képviselőiteket. Ezáltal municipalis állását, és ezen municipalis körben nemzeti önállását Horvátországnak a mult országgyűlés ujabban elismerte. Tehát ha a multban nem volt ok, mely ezen pártütésnek a természeti jognál fogva valamely czimet adhasson, a mult országgyűlésnek cselekvényei okot reá bizonyosan nem szolgáltatottak. A vagy talán a miniszterium? Mi igen is egy lépést megtettünk, Uraim! a miért Önöknek felelősek vagyunk. Ha sikerült volna e lépéssel lecsillapítani a föllázadt kedélyeket, öröömre szolgált volna azt megemlíteni, most azonban azzal az érzéssel említem azt, hogy a miniszterium némi részben

túlment a törvényen; túlment azért, mert lehetetlennek látta el nem fogadni a törvény természetes következményeit. Ha az országgyűlés elismerte azt, hogy a horvátoknak beldolgaikat saját nyelvükön folytatniok joguk van, a miniszterium a körülmények szerint hivatva érezte magát arra, hogy nemzetiségüknek elismerését a kormányhatalmi érintkezésekbe is fogadja el s ismerje el, azt határozta tehát, hogy velük érintkezésben a diplomatikai magyar nyelv mellett egyszersmind az ő nyelvükre való fordítást is használja. A horvátok a báni hatalomra igen nagy súlyt helyeztek. A múlt országgyűlés ezen báni hatalmat nemcsak sértetlenül hagyá, hanem annak egyszersmind az ország összes kormányzatába befolyását biztosította, midőn törvény által meghívta a bánt, hogy vegyen részt azon álladalmi tanácsban, mely a királyi helytartó körül a nemzet sorsa felett intézkedik . . .

A másik dolog ott lenn a szerb lázadás. A mi ennek okait illeti: erről, Uraim! nincs mit mondani; itt a kutatásban még a dialectica is megakad. Horvátország, bár koronánkhoz kapcsolt ország, mely a kapcsolatot felségsértés nélkül meg nem támadhatja, de ország mégis. Ellenben a ki Magyarország területén külön országot akar alkotni, az oly lázító, oly pártütő, kinek a statárium kötelével illenek csak felelni. (Helyeslés.) Hanem, Uraim! a polgár-
vér ontása még a bűnösök irányában is kínos dolog; azért a kormány, tekintetbe vevén azt, hogy ily izgalmas és lázas korban, mint a milyenben most vagyunk, az elcsábított tömegeket a polgárháboru minden szerencsétlen iszonyaiba borítani néhány nagyravágó bűnösnek vétke miatt, oly cselekvés, melyet, ha a hazáról elháríthatunk, megérdemeltük istennek s az embernek is helyeslését; e tekintetben sem akartunk semmit kísérletlenül hagyni. Azért a mi kívánságok itt fennforoghattak, azon kívánságok teljesítésére nézve intézkedtünk. De hiszen az ország integritásának sérelme nélkül más kívánság fenn sem foroghatott, mint az, hogy azon vallásuak számára, melyhez a szerbek Magyarországon tartoznak, hívjuk össze azon congressust, amelyet a múlt kormány sok esztendőn át össze nem hívott. E részben megtörtént a rendelkezés, de Rajacsics érsek jónak látta Karloviczon népgyűlést tartani, azt a szerb nemzet gyűlésének proclamálni. És itt a szomszéd Szerbiából betolakodott rablócsoportok által a gyülevész tömeget néhány ezerre szaporítva, magoknak nemzeti állást arrogáltak, a Bánátot, Bácskát, Szerémet, Baranyát sajátjuknak declarárták, s patriarkát és vajdát választottak. Mi a bonyolódások első jeleire királyi biztosokat küldöttünk ki. A szerémi vidékre br. Hrabovszkyt, péterváradí főparancsnokot, kit épen ezen állásánál fogva e célra legalkalmasabbnak kellett itélnünk, mert parancsnoka azon határőrvidéki ezredeknek, melyeknek fölbujtogatására leginkább remélt támaszkodhatni a pártütés. A dunáninnyi vidékekre kiküldöttük a temesi gróft és főispánt, Csernovics Pétert, egyrészt azért, mert személyessége és érzései iránt a múlt időkben is bizalommal

viseltettünk, s másrésről azért, mert unokája azon Csernovics Arsennek, kinek nevéhez a szerbek között pietás fűződik. A bánáti vidéken pedig Vukovics Sabbás temesi alispán működik mint biztos. Míg ezeknek működésük tartana, mi iparkodtunk seregeinket egybegyűjteni; de seregeket, biztos seregeket Magyarországon, a mostani körülmények közt hirtelen összeteremteni nem könnyű dolog. Azért úgy gondolom, hogy az országra nézve nagy nyereségnek tekinthető már az is, hogy ezen pártütő lázadást is felfelé terjedésében megállítottuk, s le a szélekre szorítottuk, megóván az országot az elborfástól addig, míg elég erőnk gyűlt össze, mint a sas, reájok ütni s a rabló csapatokat semmivé tenni.

Azon időközben, míg a seregek összevonathatnak, Csernovics Péter, kir. biztos jónak látta a békéltetés eszközeit megkísérteni, s érintkezésbe bocsátkozván a pártütés főnökeivel, oly egyezkedést kötött, mely Önök előtt a hirlapokból tudva van, és melynek tartalma az: hogy tíz napi fegyvernyugvás adatik, hogy azon idő alatt a pártütés vezérei szétoszlátván seregeiket, a törvények iránti engedelmességre mind magok visszatérjenek, mind az elcsábított szerencsétlen népet visszatérítsék. Ezen fegyvernyugvás kötésének ideje július 4-én járt le, s ezen kötést a kir. biztos saját felelősségére tette. Különös meghatalmazással erre nem volt felruházva, de ki volt küldve kir. biztosul oly általános felhatalmazással, hogy a megzavart csendet minden eszközzel állítsa helyre. Ő úgy vélte, hogy azon eszköz a csend helyreállítására alkalmas lesz. E lépés olyan, mely talán azon lépések sorába tartozik, melyeknek helyeslése vagy kárhozzátása a sikerhez van kötve. Most e perczben tekintélyes erő van ott, egy ügyes, tapasztalt, bátor és vitéz hadvezérnek parancsnoksága alatt. Az eljárási terv a hely színén általa megállapított, közöltetett a hadügyminiszter ural, ki azt végkép helybenhagyta. Hogy mikép fog és mikép kell egy tábornoknak a harc mezéjén eljárni, úgy gondolom, az ily strategikus terv nem a nyilvánosság elébe való (számosan: igaz!), mert nem akarjuk, nem akarhatjuk visszaidézni azon kort, midőn a magyarországi török táborozás harcainak menetelét a bécsi Hofkriegsrath aluszékony pamlagon intézgette, minek következtében vagy megverettünk, vagy ha meg nem verettünk, csak azért nem verettünk meg, mert volt hadvezér, ki az ütközetről rendelkező parancsot bontatlanul zsebre tette, és a törököt megverte. (Tetszés.)

Egyet akarok még mondani. Azon hir kezd tegnapelőtt óta terjedni, mintha újabb fegyvernyugvás köttetett volna a lázadó szerbekkel. – Én és az egész miniszterium erről semmit sem tudunk s nem lehet hinnünk, hogy ha ez való volna, róla tudósítva nem lettünk volna, de még sem mondhatom azt, hogy nincs; csak annyit mondhatok, hogy róla semmit sem tudunk, s utolsó leveleink, melyek július 6-ról szólnak, egyáltalában a fegyvernyugvásról még csak említést sem tesznek, s azt gyanítanunk sem engedik, sőt fegyvernyugvás helyett harc

és győzelemnek nézünk minden órán elébe. Hanem van egy tény, mi a honfiui kebelnek fáj. Fáj az, hogy a pártütés szerte a vidékeken el lévén terjedve, imitt-amott egyes specialis szerencsétlenség történik, mint ez történt Torontálmege szélén, Szt.-Mihály helységében. Erre csak annyit akarok megjegyezni, hogy ha egyszer egy vidék valahol lázadásban van, én a lázadás elnyomására megbízott emberek részéről a legnagyobb hibának venném, ha minden helységnek szalmafedelét, minden embernek biztosságát külön-külön intézkedés tárgyává tevén, ezáltal megoszlatnák az erőt, s az egész lázadásnak elnyomását bizonytalanná tennék. Minden lázadásnak meg van ezen szerencsétlensége. Az elvesztett életet isten sem adja vissza, de a kárt kipótolja azoknak vagyona, kik a szerencsétlenséget okozták. Azért, mert itt-ott egyes helyek felgyújtattak, nem lehet kívánni, hogy a tábor strategicus állásából kimozduljon, s ide-oda szétdarabolja a seregeket s háta megett meghagyván a római sánczokba árkkolt ellenséget, míg lentebb egy falut véd, fent az ország belsejét a pártütés terjedésének nyitja ki. Én sajnálom, hogy ily szerencsétlenségek történtek, de azt nem lehet kívánni a miniszteriumtól, hogy a sereget darabolja el s hogy minden falut külön őrizzen meg. (Helyeslés.) Itt sem szólok arról, mennyi erőnk s katonánk van, hanem örömmel csak azt mondom, hogy a haza védelmének készségében reményemen s bizodalمامon túl fel tudott a magyar lelkesülni. Néhány évek előtt borus érzettel azt mondám: »csak egy pontot adjon az isten, melyre támaszkodva mondhassam, hogy e nemzet fel tud lelkesülni s én nem esem kétségbe jövődjé felett«. Most meghagyta isten érnem a perczet s im! nem esem kétségbe a nemzet jövődjé felett. (Zajos tetszés és tapsvihar.)

Tehát mert a veszély nagy, vagyis inkább nagygyá lehető veszély gyülekezik hazánk láthatárán, annak elhárítására önmagunkban kell az erőt keresnünk mindenek felett. Élni csak azon nemzet fog, melyben magában van életerő, s a melynek nem saját életereje, hanem csak másoknak gyámoltítása tartogat, annak nincs jövődjé. (Tetszés.)

Én, Uraim! ezennel egy nagy határozatra hívom fel Önöket. (Általános feszültség harsány halljuk-felkiáltással.) Felhivom Önöket arra, hogy mondják ki Önök, hogy azon súlyos körülményeket, melyeknél fogva az országgyűlés rendkívülieg egybehivatott, méltó tekintetbe vevén a nemzet, el van határozva koronájának, szabadságának, önállóságának védelmére a legnagyobb áldozatokat meghozni, és hogy e tekintetben oly alkut, a mely a nemzetnek önállását, szabadságát legkevésbé is sérthetné, senkitől semmi áron el nem fogad, (Érélyes felkiáltások: Úgy van!), hanem minden méltányos kívánatokat akárki irányában is teljesíteni kész. Hogy pedig ezen komoly határozatát megvalósítsa, miszerint becsületes békét eszközölhessen ha lehet, vagy győzedelmes harcot vívhasson ha kell, felhatalmazza a kormányt arra, hogy az ország disponibilis

haderejét 200 000 főre emelhesse, s e végett első perczben 40 000 embert mindjárt kiállíthasson, a többit pedig úgy és a szerint, mint a haza oltalmának, a nemzet becsületének szüksége kívánni fogja. (Hosszas köztetszés.) 200 000 embernek kiállítása, fegyverrel ellátása s évi tartása 42 000 000 forintba, 40 000 emberé pedig 8–10 millió forintba kerül. Én, Uraim! elő fogom majd e háznak a következő napokban terjeszteni, midőn ezen indítványom elfogadtatván, részletesen lesz tárgyalandó, finanziaális tervemet, most előre kijelentvén: miként eszem ágában sincs a nemzettől kívánni, hogy 42 000 000-nyi adót fizessen, hanem úgy gondolom, hogy annyi adót viseljen, a mennyit elbir a nemzet; s ha ez a szükséges költségeket nem fedezhetné, hitellel kell a hiányt pótolnunk. Előlegesen is örömmre válik kijelenteni, miként tervem, melyet előterjesztendek, oly adókulcsot foglal magában, melyet azon erdélyi adókulccsal összehasonlítva, mit Mária Terézia ezelőtt egy századdal megállapított, ennél kevesebbnek bizonyul. S ha elfogadtatik, s teszem a ház külön intézkedést, hogy a végrehajtás körében sikeretlenül ne enyésszék el a nemzet képviselőinek áldozatkészsége, a nemzet meg fogja azt birni nagy terheltetés nélkül, s meg fogja menteni az országot. De a mennyiben a hadierő kiállítására, mely a körülmények szerint szükséges leend, a kivetendett adók elegendők nem lennének: felhatalmazást kérek arra, hogy hitel nyitassék a kormány számára azon határig, melyet a képviselők kiszabandnak; s azon határig vagy kölcsön vagy papiros pénz kibocsátása, vagy más finanziaális munkálat által segítsen az ország szükségein. Ezek az én indítványaim. (Helyeslés.) Uraim! én abban a véleményben vagyok, hogy azon határozattól, melyet a ház mostani indítványomra hozand, e nemzetnek jövődjé függ, nemcsak, hanem nagyrésztben függ attól a módtól is, a melylyel a ház e határozatot hozandja. (Úgy van, igaz!) És ez az egyik ok, miért nem akartam én e kérdést a válaszfelirat vitatkozásába beolvasztva látni. – Azt hiszem, hogy midőn egy nemzet minden oldalról fenyegettetik, de sejtí, érzi a bizalmat, hogy meg tudja, meg fogja magát védhetni: akkor a haza megmentésének kérdését semmi kérdéstől nem szabad függővé tenni. (Zajos tetszés s éljenzés.) Ma mi vagyunk e nemzet miniszterei, holnap mások lehetnek, – ez mindegy; a miniszterium változhatik, de neked maradnod kell, oh hazám! s a nemzetnek erőt kell teremtenie. Azért, minden téves magyarázatok kikerülése végett, egyenesen és ünnepélyesen kinyilatkoztatom, hogy midőn azt kérem: adja meg a képviselőház a 200 ezer főnyi katonát s az erre szükséges pénzerőnek előteremtését . . .*)

Uraim! a mit mondani akartam az: hogy ne vegyék e kérést a miniszterium részéről olyannak, mintha maga iránt bizalmat akarna szavaztatni. A hazának megmentését akarja elhatároztatni. Kérni akartam Önöket, Uraim, hogy ha van valahol a hazában egy sajgó kebel, mely orvoslásra vár, ha van egy kívánság, mely kielégítésért sóvárog, szenvedjen még tovább e sajgó kebel, s várjon még

tovább is a kívánság, ne függeszszük fel ezektől azt, hogy a haza megmentéséről gondoskodjunk. (Zajosan kitörő helyeslés.) Ezt akartam kérni, Uraim; de Önök felállottak, mint egy férfiú, s én leborulok a nemzet nagysága előtt. Csak azt mondom: annyi energiát a kivitelben, mint a mennyi hazafiságot tapasztaltam a megajánlásban; – és Magyarországot a poklok kapui sem fogják megdönteni.) (Óriási lelkesedés, helyeslés s hosszú éljenzés.)

Kossuth Ferenc jegyzetei:

Julius 11-én. – Kossuth egyikét legfényesebb szónoki diadalainak e napon aratta. Gyengélkedő lévén, a ház lépcsőzetén ketten vezették föl. A mint a terembe lépett, a képviselők, s a zsufolva telt karzatok közönsége felállott és szünni nem akaró éljenekben tört ki. Rövid szünet után az elnök megnyitotta az ülést, s Kossuth halkán, mélységes csendben kezdte meg beszédét.

* Kossuth itt megszakítá beszédét s ekkor Nyáry Pál a szónoklat varázsereje, s a helyzet rendkívülisége által fellelkesítve felugrott helyéről s jobbját esküre emelve hangosan kiáltá: „Megadjuk!” – A visszafojtott keserv, aggodalom, lelkesedés, mely Kossuth beszédének eddigi folyamán számos helyeslésben nyilvánult, vihként tört ki e jelenetnél. A hazaszeretet áthatotta az elméket és sziveket. A jelen volt összes képviselők felálltak helyeikről és a lelkesedés lángoló hevével kiáltották: „Megadjuk!” – Kossuth a meghatottságtól remegő hangon folytatá beszédét.

Kossuth Lajos iratainak XI., egyben beszédeinek első (1832–1849 között megtartott) kötetéből. Budapest, 1905

A HATÁSOS ÉRVELÉS PÉLDÁJA

Kossuth haderő-megajánlási beszédének néhány szövegtani jellemzője

L Á N C Z I R É N

Kossuth 1848. június 11-én tartotta meg a képviselőházban beszédét a haderő megajánlása ügyében. Ez a leghíresebb beszéde, többen foglalkoztak már vele, és nem egy retorikai könyvbe, jegyzetbe vették be a szöveg részleteit, mert példája a logikus szerkesztésnek, a hatásos és világos okfejtésnek. Kossuth beszédének célja a képviselők meggyőzése volt, hogy szavazzák meg a haderő támogatását (a kormány „a szükséghez képest 200.000 fegyverest állíttasson” és fegyverrel ellássa, ami „42 millióba kerül, 40000 embernek kiállítása pedig 8–10 millióba kerül”¹). E célnak megfelelően szerkesztette meg beszédének szövegét.

A tudatos szerkesztés természetesen nemcsak erre a szövegre jellemző. Kossuth ugyanis rendelkezett retorikai ismeretekkel. Életrajzíróira hivatkozhatunk, akik tudják, hogy – mint Balázs János is említi –, „klasszikus tanulmányai után a retorika nagy szónokaitól, főleg Felsőbüki Nagy Páltól, Kölcseytől és Wesselényitől tanult, de szónoki művészete, amelyben a logikus érvelésmód és szenvedélyes hangnem sajátos módon ötvöződik egybe, teljesen egyéni módon bontakozott ki. Egyöntetű az a vélemény, hogy még látszólag szerkecsapongó, rapszodikus beszédeit is mindig szerves egységbe tömöríti a szilárd, logikus szerkezet”.²

A leghíresebb beszéd³ anyagának elrendezése tükrözi a klasszikus retorikák felépítését: a bevezetésben felkelti a hallgatóság figyelmét, elmondja a beszéd célját, fontosságát és körülményeit, előkészíti a tárgyalást. A tárgyalásban kifejti, miért van elhanyagolt állapotban az ország, miért került veszedelembbe a nemzet, és mit kell tenni. Érvel, bizonyít és cáfol, s folyamatosan viszi előre a téma kifejtését. Megállapítja, hogy a nemzet veszélyben van, s azt is sorra veszi, kire számíthatnak, s újabb megállapítást mond ki, ti. hogy magukban

kell erőt keresniük. A befejezésben még egyszer kiemeli a lényegét, s az értelem mellett, mint a tárgyalásban is, az érzelmekre is hat, és hatásos zárómondatokkal fejezi be a beszédet.

A szónoki beszédben a nyelvi megformálást, a nyelvi elemek előfordulását, sorrendjüket, gyakoriságukat a hatékonyság és a nyilvános szóbeli előadás határozza meg. A hallgatónak a szónok beszédét az elhangzással egy időben kell értelmeznie, a megértés kedvéért nem lehet a szónokot megállítani, nem lehet kérdezni tőle, a hallgató nem gondolkodhat el a hallottakon, mert akkor elmulasztja a következő részeket. Ezért kell biztosnak, világosnak lennie a szerkezetnek és minden utalásnak. „Szorító háló” ez, így nevezi Bencze Lóránt, s hozzáteszi: „ez a hálórönd nem engedi meg a legkisebb »eltévelyedést« sem a hálón kívülre, nem enged kicsusszanni egyetlen gondolathalacska sem idegen vizekre”.⁴ És további megállapításait is fontos szem előtt tartanunk Kossuth szövegének elemzése során: a hatékonyság olyan követelménye a szónoki szövegnek, amely a megértésen túl a meggyőzést állítja a középpontba, a meggyőzés pedig sajátos retorikai szövegalkotást igényel. A meggyőzés szándéka a szöveget „minden ízében meghatározza”. „A meggyőzés mintegy az adott gondolat beleverése a hallgatóba.”⁵ A meggyőzés eszközei a nyelven kívüli elemek, a különböző alakzatok, szóképek, valamint a szupraszegmentális eszközök.

A szupraszegmentális eszközök alkalmazása sokszor kódolva van a szövegben. A szövegből következik, hogy halkabban vagy nagyobb hangerővel, lassabban vagy gyorsabban, alacsonyabb vagy magasabb hangfekvésben kell-e mondani, s nem mellékes az sem, hogy milyen a szónok hangszíne, s ezt miként változtatja. A tiszta, csillogó hang meggyőzőbb, mint a jellegtelen, „lila” hang. Hogy ezekkel az eszközökkel Kossuth miként élt, azt a korabeli feljegyzésekből tudhatjuk meg. Természetesen a megjegyzések nem ölelnek fel mindent, ami a szöveg hangzásával kapcsolatos, de rávilágítanak néhány hangzásbeli jellemzőre. Kemény Zsigmond így jellemezte Kossuth hangját: „Orgánuma csodálatosan szép volt, melynek suttogástól kezdve a legélesebb hangokig saját varázsa volt, ellenállhatatlan s majdnem bódító.”⁶ (Pedig Kemény Zsigmond politikai ellenfele volt!) Vajda János Kossuthnak ezt a beszédét is hallotta, s lelkesedéssel írt róla, s ebből nemcsak azt tudjuk meg, milyen hangon szólt a szónok, hanem bemutatja a megszólalás körülményeit is, valamint azt is, hogy miként reagált a hallgatóság: „K. épen súlyos betegségből lábadt föl s oly gyöngye volt, hogy úgy vezették föl barátai az ülésterembe . . . valóban igen gyöngye, halk hangon kezdé beszédét . . . de oly csönd volt a teremben, hogy még suttogó hangját is meg lehetett hallani. Midőn már vagy egy fél óráig beszélt, . . . a lelkesedés egyre fokozódott. Már minden egymásra következő mondata gyűjtött, elragadt, meghatott, a közönség mintegy fuldokolt a hatás

alatt, mert lelkesedése küzdött a figyelemmel, s elnyomta tetszése kitöréseit, hogy meg ne zavarja a szólót, s nehogy a zajban egyetlen szótag rá nézve értetlen maradjon . . . a tömegben nagy volt azok száma, kik a jelenet hőseit félistennek nevezték.”⁷ És a következőket is a költő írta: „Hangja bírt a csalogány lágysága s édességével, s a mennydörgés megrázó erejével . . .”⁸ A *Magyar Irodalmi Lexikon*ban pedig többek között ez olvasható a nagy szónok hangjáról: „Szónoki sikereihez . . . igen kellemes, változatos és széles skálájú orgánuma is hozzájárult.”⁹

Hangja, hanghordozása még idős korában is sok mindent megőrizhetett abból, ami nagy beszédének akusztikumát jellemezte. Ezt bizonyítják azok a sorok, melyek az 1890. október 20-án Torinóban elmondott beszéde felvételének hallatán születtek. Hegyi-Füstös István írta: „Ha kell: nyers, hideg, érdes. Ha kell: villámos vihart dörgő, gyújtó, lelkesítő. Ma is foglyul ejti hallgatóit.” És érdemes idéznünk Juhász Ferencet is. A felvételnek köszönve ő is hallotta Kossuth hangját: „egyszercsak k i d e r e n g e t t, mint az alkonyat barna homály-akaratóból a napbolygó gyászos, ködös, homályos o s s z í á n i messzesége, a mélybarna mélyhegedűhang, a komoly, ünnepélyes, bajusszal dörmögő, gyászfátyolos-szívütésű hang: Kossuth Lajos hangja.”¹⁰

A hatékonyság persze magától a szövegtől is függ, nemcsak attól, hogy miként hangzik.

A szónoklat bevezető gondolatait megjelenítő mondatok nyelvi fordulatai irányt adnak a beszéd további tárgyalási stílusának s a mikro- és makroegységek megszerkesztésének. A beszéd célját Kossuth – miután reagál a felkiáltásokra, hogy üljön le –, mindjárt meghatározza: azért lép a szószékre, hogy felhívja a képviselőket, mentsék meg a hazát, s azt, hogy felhívó szándékkal fordul hozzájuk, ki is mondja, s ehhez egy képet is kapcsol: „e percznek irtózatossága nagyszerűsége szorítva hat le keblemre”. A kép a figyelemfelkeltés eszköze, és egyúttal az érzelmre is hat a következő bekezdés megismétlődő ellentétével együtt: a halál és az élet ellentétével. Halottakat, halálba – életerő, életre – életét – halálát. Nem véletlenül ismétlődik meg mindkét szó háromszor éppen ilyen sorrendben, az ismétléssel a szónok nyomatékosít, s megfigyelhetjük azt is, hogy a különböző (nyelvtani) alakban ismétlődő szavak a többi ugyancsak ismétlődő szóval együtt tartalmilag összetartják a bekezdést. Az előfordulások folyamatossága, az elemek szoros kapcsolódása megkönnyíti a befogadónak a megértést.

Ebben a részben van még egy romantikus kép: „mintha Isten kezembe adta volna a tárogot”. A hasonlat első része megismétlődik: „Isten kezökbe adta” formában, s még egyszer a *kezökbe adta*, valamint a *kéz is* („önök kezében”). És ismétlődik az *örök is* („örök halálba”, „örök életre”), és visszatérő elem az *önök is*, mely az *uraim* megszólítással együtt visszatérő szó a szövegben, az

előbbi tizenkétszer, az utóbbi huszonötször fordul elő, s ez azt bizonyítja, hogy a szónok jól tudja, ezzel is eléri, hogy a hallgatóság úgy érezze, hogy mindannyiuk ügyéről van szó. S mert sokszor szólítja meg a jelenlévőket, kifejezi azt is, hogy megbízik bennük. A hallgatóságra vonatkoztatással („önök látják”, „önök tudják”, „önök határozni fognak” stb.) szemben áll az egyes szám első személyű igealakok egész sora („én egyike voltam azon számosoknak”, „azt mondom”, „úgy gondolom”, „sajnálom” stb.), s ezzel is meg mindkettővel is az egyes szám harmadik személy („elkészt a nemzet”, „a minisztérium . . . megtette az intézkedéseket” stb.). Ezek a nyelvtani alakok is ismétlődnek a szövegben. S van még egy szembenállás, ez pedig a többes szám első személyű igealakokhoz kapcsolható („vettük át a kormányt”, „alig voltunk a kormányban”, „egy lépést tettünk”, „nem késtünk kijelenteni” stb.). Ezek az igealakok is oppozícióban állnak a többivel. S ellentétben állnak a kijelentő módú igealakok a feltételes módúakkal („nem talált volna nála viszhangra”, „nagyon hűség . . . ha volna”, „ha az való volna, róla tudósítva nem volnánk” stb.).

A szöveg első mondataiban tehát megjelennek azok a szövegsajátságok, amelyek az egész szövegen végigvonulnak. A szerkezetek, minták újra felhasználása változatos módon történik. A változatlan ismétlés mellett sok a részleges ismétlés is a szövegben. A részlegesen ismétlődő, azaz új elemekkel bővülő szavak, szerkezetek referenciája ugyanaz, vagyis ugyanazt a dolgot jelölik változó környezetben. Az ismétlődő elemek különböző nyelvtani függőségekben jelennek meg. Az ismétlés nem növeli ugyan a hírértéket, de hatékonyságot eredményez, és biztosítja az értelmi folyamatosságot. Az ismétlés és a párhuzam mellett az ellentét is a szöveg egyik szervezőelve.

A nagyobb egységeknek jellemző kulcsszavai vannak, melyek a lineáris kohéziót biztosítják. A kulcsszavak jelentéssíkot indítanak el, izotópiát alkotnak. S mert ezekre a sajátságokra épül a szöveg, valamennyit felsorolni szűkségtelen, csak néhányat mutatok be közülük.

Mert ismétlődik, egyik fontos szava, kulcsszava a szövegnek a következő bekezdésben a *haza* szó. Tárgyas alakban már előfordult a második mondatban, most négyszer birtokos jelző („a haza szent szeretete”, „a haza becsületének”, „a haza önállóságának”, „a haza szabadságának”). A birtokos jelző el is maradhatna, de így, megismétlésével nyomatékot ad súlyának. A következő részekben szinonimája, a *hon* is megjelenik. Az *érzet* szót másodszer az *érzés* alakban találjuk (ez a szó is elindít egy jelentéssíkot, és újra meg újra megjelenik majd a további részekben), s mindkettőhöz a *közös* kapcsolódik, először nem közvetlenül, hanem tartalmilag, másodszer predikatív szerkezetet alkotnak. S ekkor reagál először a hallgatóság.

Ritka szerencséje van a szónoklat mai olvasójának, mert olyan kiadást vehet kézbe, melyben jelezve van, hogy mikor és milyen módon fejezte ki gondolatait,

érzéseit a hallgatóság. A jelzésekből láthatjuk, hogy a szónok szinte párbeszédet folytatott a jelenlévőkkel, állandó visszajelzést kapott arról, hogy értik, érzik a gondolatok fontosságát, s egyetértenek az érveléssel. Harmincötször szakítja meg a szónokot a hallgatóság *igaz, halljuk, úgy van, helyes* bekiabálásokkal, de van ilyen jelzés is: *Tetszés; Általános tetszés és helyeslés; Gúny, kacaj; Tapsvihar; Szűnni nem akaró éljenzés és taps; Tapsvihar s általános helyeslés és hosszan tartó éljenzés; Zajos tetszés és tapsvihar; Szűnni nem akaró lelkesedés, helyeslés és éljenzés.*

A bevezető részben hangzik el a szállóigévé vált mondat: „a haza veszélyben van”, melyet tömörebben ma így mondunk: Veszélyben a haza. S ha már szóba került a szállóige, itt mondjuk el, hogy a retorikai tanácsokat adó tankönyv javasolja a szállóigék, idézetek használatát a szónoklatokban, főleg a befejező részben. Kossuth nem használ szállóigét, nem idéz. Mi idézzük őt, az ő mondatai lettek szállóigévé! Ugyanebből a szónoklatból szakadt ki és vált szállóigévé a „leborulok a nemzet nagysága előtt” (ezzel kapcsolatban Békés István megjegyzi, hogy nagyon alpári helyzetekben, túlzott, komédiázó hódolattal idézik); és Békés írja a következőket is: „Áldozatra kész elhatározások és önfeláldozó tettek hitelesítették a múltban, s hitelesítik nyilván a jövőben is Kossuthnak emberöltők óta a régies igeforma módosításával idézett biblikus jóslatát: *Magyarországot a poklok kapui sem döntendik (dönthetik) meg.*”¹¹ (Eredeti kiemelések.) Ez a mondat azonban nem ilyen formában került be a számunkra elérhető Kossuth-szövegbe, hanem így: „Magyarországot a poklok kapui sem fogják megdönteni!” Tehát a szöveg gondozója, Kossuth fia már nem a régies múltat használja. Ezzel a mondattal kapcsolatban viszont Fischer Sándornak van egy megjegyzése, az ti., hogy ebben a mondatban van egy képzavar, mert nem a kapu dönget, hanem a kaput lehet döngetni, de a hangulat, mint írja, olyan volt, hogy bizonyára ezt a képzavart senki sem vette észre. A képzavar viszont „semmit sem von le a szónok kiváló beszédének értékéből, a rendkívüli idő, a rendkívüli helyzet, a rendkívüli alkalom forró levegőjében egy pillanatra engedett a logika szigora”.¹² Napjaink szállóigéi közé felvette Békési a bevezető másik két mondatát is, a romantikus képeket tartalmazó mondatokat, azzal a megjegyzéssel, hogy „az akkoriban divatozó ékesszólásnak néhány cicomás fordulata a hajdani idézetet profanizáló szállóige lett”.¹³

A fogalmi háló fontos eleme a *pártütés* szó is, mert ez is végigvonul a szövegen, ugyanilyen alakban vagy különböző ragokkal ellátva (pártütésben, pártütésnek, pártütésre stb.), és jelzőként is megtaláljuk igenévi alakját (pártütő seregek), de több helyen felváltja szinonimája, a *lázadás*. Ez a szó is ismétlődik részlegesen is (lázadásban van, lázadásnak). A két szó egymástól eltérő szintagmát is alkot („S ezen elcsábított szerencsétlen emberek párt-

ütéssel, lázadással feleltek”, „pártütő lázadás”). „. . . a haza veszélyben van” – hangzik a figyelmeztetés a bevezető részben, ez a szöveg kulcsmondata, a fókuszmondat, ez integrálja a szöveg lényegét, és fókuszkoheziót teremt, biztosítja a különböző témájú makroegységek összetartozását. A mondat mindkét szava kulcsszó, a *hazáról* már volt szó. A másik tematikus szó, a *veszély* szó is vissza-visszatér a bevezetésben is („Ha a nemzet nem érezte volna, hogy veszély van”, „a veszélynek érzete közös”) és a tárgyalásban is („. . . minélfogva mondanom kell, hogy a nemzet veszélyben van, vagyis inkább veszélyben lesz”, „Tehát, mert a veszély nagy”).

Az ellentét mint szövegszervező erő nemcsak a szavak szintjén mutatható ki (élet – halál, pártütés – fegyvernugvás, pártütés – csend, lázadás – a lázadás elnyomása), hanem a nagyobb egységek kapcsolásában is. Tartalmilag is sok helyen ellentét figyelhető meg az egységek között (a tagmondatok és mondat-egészek, valamint bekezdések között is), s ezt jelzik is a kötőszók (*de, azonban*). Még a kapcsolatos és kötőszó is kapcsol ellentétes részeket, azzal, hogy az utána következő *mégis* határozószó fejezi ki nyomatékosan a szembenállást.

A párhuzamos szerkesztés is biztosítja a bekezdés mondatainak összetartozását. Két egymás után következő mondat kezdődik így: „Önök tudják . . .”, s egy mondat tagmondata az „önök látják . . .” szerkezettel. Az „e felhívás” névmásos szerkezet, melyben a névmás anaforikusan visszautal a két korábbi mondatra, egyúttal kapcsolatot biztosít a szöveg második mondatával, amelyben, mint már volt róla szó, a *felhívjam* ige található. A névmásos szerkezetet követő szerkezet („a nemzetben viszhangra talált”) igéje és az ige egyik argumentuma újra megjelenik a következő bekezdésben, csak másmilyen módon és ellentéttel („nem talált volna nála viszhangra”), a *nála* névmás a nemzetre utal vissza. A „veszélynek érzete közös” szerkezet mindhárom szava ismétlődött az előző mondatokban, külön-külön, itt azonban összefoglalja a bevezető egy-egy elemét, ugyanakkor a *közös* is és az *érzet* is kapcsolja a bevezetést a tárgyalás első bekezdéséhez („közös érzete”, „közös lelkesedés”). A bevezetésbeli *irtózatosságnak* után az *irtózatosságnak* a tárgyalásban az *elhanyagoltság*hoz kapcsolódik. S ugyanitt ismét szó van a *percről*, amelynek „irtózatosságnak”-t a szöveg indító mondata kellőképpen hangsúlyozta. Az ismétlés újabb formája tűnik fel a tárgyalás második bekezdésében, melynek egy részét idézzük: „elkészt a nemzet és a hatalom az igazságosságban, s mivel ezen percz elkészt, azon percz, melyben . . .” Az ismétlés ezúttal is nyomatékosítja, s a nyomatékosításnak ezzel a formájával Kossuth többször is él. Megismétli nemcsak az ígét, hanem a főnevet is (ebben az esetben az állítmányt is, és az alanyt is), az előszöri említést nem azonnal követi a vonatkozó névmás, nem helyettesíti mutató névmás. Sajátos hangot kölcsönöz ezzel a szövegrészeknek. Egyéb példák: „. . . Horvátországnak vannak sok

részleges sérelmei . . . , ezen sérelmek . . . , ezen sérelmeket” (a sérelem e rész kulcsszava, mely más szerkezeteknek része lesz ugyanebben a bekezdésben: „saját sérelmei tárgyában”, „a sérelmek megszüntetése iránt”, és az igei alak is ebbe a mezőbe tartozik: „a törvény sértve van”), „ha egyszer egy vidék valahol lázadásban van, én a lázadás elnyomására . . .”, „A horvátok a báni hatalomban igen nagy súlyt helyeznek. A múlt országgyűlés ezen báni hatalmat . . .”, „E lépés olyan, mely talán azon lépések sorába tartozik”, „bomlásnak indította a népvizonyokat. Ezen viszonyok közt . . .”.

Párhuzamos szerkesztést több szöveghelyen találunk, ez is jellegzetes szerkesztésforma: a Horvátország pártütéséről szóló részben egy körmondatban négyszer ismétlődik a „felhatalmazta arra” (három tagmondat kezdődik így); két mondategész és egy tagmondat kezdődik a „kinyilatkoztatott” igével, az *és*, a *de* kötőszó és az *azért* névmási határozószó kapcsolódik hozzá, tehát mindhárom alkalommal más-más viszony létesül. „Kérem én: a hűség jele-e, . . .” szerkezet hasonlóan fordul elő még háromszor: „Avagy a hűség jele-e”, „Kérem én: nagyobb hűség jele-e”, „Vagy nagyobb hűség talán . . .” Háromszor kezdődik tagmondat ugyanazzal a vonatkozó névmással, s mind a háromszor tárgyraggal ellátott főnév kapcsolódik hozzá: „A mely jogokat kivittunk magunknak, nekik is kivittuk; a mely szabadságot a népnek megadott a hatalom s az országgyűlés, Horvátország népének is megadta; a mely kármentesítést az itteni nemességnek resolvált Magyarország, a maga erszényének rovására resolválta Horvátországnak is . . .” De megismétlődik a vonatkozó mellékmondat állítmánya is.

Megfigyelhetjük a mondat szerkesztés egy másik sajátosságát is Kossuth szövegében: az állítmány sokszor a mondat végére kerül. Pl. „. . . a magyar is kétségtelenül azon tartományok beldolgaiba avatkozni nem akar.” „. . . ellenséges lépés nem határozottatott, . . .” „. . . de életemet az ő oltalmazásától vagy szövetségétől föltételezve látni nem akarom.” „provokáltak el nem ismerhetjük.” De nemcsak a módosítószós ige zárja a mondatot vagy a tagmondatot: „. . . hát legalább a pénz- és hadügyi tárczát ismét a bécsi minisztérium számára visszaszerezni sikerüljön;” „. . . s egyszersmind a maga érdekeit józanul felfogni tudó politikájától remélhetnénk”. Körmondataival, a romantikus triádkkal pedig külön is érdemes lenne foglalkozni.

A felsorolással több oldalról látatja a tényeket: „parancsol és . . . rendelkezik, ezen parancsok és rendeletek”, „törvény, jog és igazság szerinti teljesítésére”, „a nemzet el van határozva koronájának, szabadságának, önállóságának védelmére”; az igéket is halmozza: „de sejti, érzi a bizalmat”, „meg tudja, meg akarja, meg fogja magát menteni”. Sajátos hangzást kap a mondat azzal, hogy ugyanaz az igekötő kapcsolódik mindhárom igéhez.

Bár Kossuth a bevezetőben kijelenti, hogy nem folyamodik az ékesszólás fegyveréhez, s mint láthatjuk, valóban száraz tényekkel bizonyítja a helyzet alakulásának okait, a képek mégsem hiányoznak a szövegből. Íme közülük néhány a már említettek mellett: „kígyót táplál keblében”, „míg elegendő erők nem leszünk, mint a sas” (a sas gyakran visszatérő motívuma), „a hűség ösvényéről nem akar lelépni”, „ki a népek szabadságán emelte fel dicsőségének templomát”, „kétes játékot úz”, „ez kétes játék”, „hanem megyek görbülni a régi absolutizmus járma alá”, „a kárhozatos reactio ördögét visszaidézni”, „a török táborozás harczi menetét . . . aluszékony pamlagon intézte”, „lehullott egyszerre a fátyol”, „a népek szabadságán emelte fel dicsőségének templomát”, „régóta szeretnének spekulálni a szép magyar föld kenyerére és borára”, „a hűség ösvényéről nem akar lelépni”. Képei könnyen felismerhetők és azonosíthatók, a képekre mindig felfigyel a hallgató. (Bencze Lóránt megjegyzi, hogy a kép feszültséget kelt, érzelmeket kavar és maradandó változást hagy a hallgatóban.¹⁴) Túlzó jelzőket is használ, ilyen a már említett *irtózat* (a jelzett szavak a nagyszerűség és az elhanyagoltság).

A köznapi szavak, fordulatok mellett (pl. „s nem érdemelném, hogy szívjam a levegőt, hanem megérdemelném, hogy szembe pökjön a nemzet” , „régóta szeretnének spekulálni”, „csikarta volna ki”) a politikai és közéletre vonatkozó szavak egyaránt vannak a szövegben, az utóbbiak egy része idegen szó (camarilla, dysnasia, manifestum, affectáció, mobilisatio, petíció, konvekticulum, intermedictio, indignato, proclamál, desperálok stb.).

A retorikai kérdések is hatásosak, több mint tíz kérdés hangzik el, Kossuth ezekkel vagy kezdi, vagy zárja a bekezdéseket. Helyesléssel, kacagással reagál is rájuk a hallgatóság.

A szónoklat szövege hosszú, a tárgyalás tíz nagy tartalmi egységből áll. Hogy a hallgatóság könnyebben kísérhesse a fontos gondolatokat és okfejtést, a szónok egy-egy nagyobb rész után összefoglalja a lényegét. Akár egy-egy mondata is visszaüt az elmondottakra: Pl. „Elmondottam, uraim! Önök előtt, mit tettünk a horvát nemzet irányában a megnyugtatra.” A következő mondat viszont előre utal: „Még egy lépés van, melyet említenem kell.” A következő tematikai egységnek pedig mintegy alcímet ad: „A másik dolog ott lent a szerb lázadás.” Kataforikus (előreutaló) szerepe van e rész két egymást követő bekezdése első mondatának is: „Egyet akarok még mondani.” „Hanem van egy, uraim! Mi a kebelnek fáj.” Az újabb makroegység kezdetét is jelzi a szónok: „A harmadik, uraim! azon viszonyok közt, melyek fenforognak, az aldunai tartományok állapota.” Az anaforikus szerepű mutató névmással kezdődő mondat viszont lezárja a részt, a következő mondat pedig ismét jelzi, hogy új rész kezdődik: „Ez tehát a harmadik tényező. A negyedik a bosnyák-országi szélek . . .” A tárgyalás hetedik nagyobb egységét is előremutató mon-

dat indítja: „Végre, uraim! meg kell említenem Ausztria irányábani viszonyainkat.” A nyolcadik részben azt fejtegeti, hogy a nagyhatalmak nem segíthetnek. Itt is jelzi, hogy mikor tér át a következő országgal kapcsolatos viszonyokra: „Franciaország –” „A harmadik a Német-birodalom.” Ez után a rész után levonja a következtetést: „... élni nem fog azon nemzet, mint azon ember sem, kit nem saját életerejére tart fel, hanem mások gyámolítása.” Vagyis csak saját erejükre támaszkodhatnak. Ebből pedig az következik, hogy határozniuk kell. S míg a bevezetőben csak utal arra, hogy azért lép a szószerkekre, hogy felhívja a képviselőket, mentsék meg a hazát, itt, a tárgyalás tizedik részében történik meg a felhívás, (ezt – mert közbekiabálnak –, meg is ismétli), és majd később még egyszer ünnepélyes kéréssel fordul a képviselőházhoz. Ezek a mondatok tehát átfogják, összefogják a beszéd különböző témájú részeit. A befejező rész mondatai pedig szintén visszautalnak az első mondatokra, mert ugyanazok a szószerkezetek találhatók bennük: a minisztérium „a hazának megmentését akarta megszavaztatni”, „hogy megmentjük a hazát”.

Kossuth tehát gondosan megszerkesztette beszéde szövegét, ezért is tekintik az ékesszólás ritka példái egyikének.¹⁵

JEGYZETEK

- ¹ Kossuth Lajos válogatott munkái. Összeállította és bevezetővel ellátta Kossuth Ferencz, Bp., é. n. Az idézeteket és a példákat az eredeti helyesírás szerint közlöm.
- ² Balázs János: Az érvelés és a szónoki beszéd szerkezete mint szuperstruktúra. In: *A szöveg*, Bp., Gondolat, 1985. 245.
- ³ Fischer Sándor *lenyűgözőnek* mondja (*Retorika*, Kossuth Könyvkiadó, 1981., 257.), Vigh Árpád megemlíti, hogy „a század végén már nemzeti ereklyeként” tisztelték a beszédet (*Retorika és történelem*, Bp. Gondolat, 1981. 306.)
- ⁴ Bence Lóránt: A korreferáló elemek és viszonyok retorikai-stilisztikai megvilágítása. In: Dobi Edit–Petőfi S. János: *Korreferáló elemek – korreferenciarelációk*. Magyar nyelvű szövegek elemzése. Diskusszió. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2000. 35.
- ⁵ Bence: uo.
- ⁶ Dénes Szilárdtól az idézet: *Kossuth Lajos szónoki és közírói stílusa*. Nyr. 76 : 401–407.
- ⁷ Vajda János *Összes Művei*, é. n. Franklin-kiadás, 1451–2.
- ⁸ Idézi Szathmári István: *Kossuth és a szónoki beszéd*, Nyr. 90 : 257–263.
- ⁹ Benedek Marcell (főszerk.): *Magyar Irodalmi Lexikon I.* Bp., Akadémiai Kiadó, 1963., 647.
- ¹⁰ *A Kossuth hangja* című lemezhez csatolt tájékoztatóból. A Magyar Rádió felvétele, 1977., melyet Kossuth 1890. október 20-án az aradi vértanúk szobrának leleplezési ünnepélye alkalmára tartott.
- ¹¹ Békés István: *Napjaink szállóigéi*. Bp., Gondolat, 1972, I. 316–317.
- ¹² Fischer Sándor: *Retorika*. Kossuth Könyvkiadó, 1981. 258.

- ¹³ Békés: i. m. 316. A két szállóige pedig: E percnék irtózatos nagyszerűsége szorítva hat keblemre. Úgy érzem magamat, mintha Isten kezembe adta volna a tárogatót. Más Kossuth-művek szószerkezeteiből, mondataiból is lettek szállóigék, pl. ő nevezte Széchenyit a *legnagyobb magyarnak*, tőle származik az *írott malaszt*; a *Tengerre, magyar* szállóigét az egyik vezércikkének címéből (Tengerhez, magyar! El a tengerhez!) alkották stb.
- ¹⁴ Bencze: i. m. 36.
- ¹⁵ Még akkor is, ha vannak olyanok, akik kétségbe vonják a szöveg és a rábeszélő előadás gyakorlati hasznát. Acsay Ferenc például ezt írta: „magának a szónoklatnak kevés érdeme van, mert a viszonyok olyanok voltak, hogy mindenkinek át kellett látnia, hogy hazánkat csak így lehet megmenteni: azt mondhatjuk, mindenki kész volt erre Kossuth szónoklata előtt is”. Idézi: Vigh Árpád: *Retorika és történelem*, Bp. Gondolat, 1981. 307.

1848. október 23-án Óbecsén a 3. honvédzászlóalj a szabályszerű csapatzászlót vette át, az elsőt Szeged városától kapta 1848 júniusában. A zászló előlapján volt a címer, a hátlapja pedig Szűz Mária-s

Dr. Györkei Jenő–Cs. Kottra Györgyi *Dicső ereklyék* című 2000-ben megjelent munkája alapján, illetve dr. Györkei Jenő tájékoztatása szerint

NEMZETISÉGI ÖSSZECSAPÁSOK AZ ALVIDÉKEN

*Mit írt a Kossuth Hírlapja 1848 második felében a bácskai
és a bánási eseményekről*

KALAPIS ZOLTÁN

Válogatás jegyzetekkel

BEVEZETÉS

A márciusi „fénylő fordulat” felgyorsuló eseményei után Kossuth Lajos még világosabban látta, hogy ő, aki a politikusok közül eddig is a legjobban ismerte fel a sajtó, a nyilvánosság szerepét a közvélemény formálásában, most már végképp nem maradhat újság – napilap! – nélkül, ezért barátaival, küzdőtársaival hozzáfogott egy nézeteit hűen tolmácsoló közlöny kiadásának megszervezéséhez. A készülő lap előfizetési felhívásában írja, hogy „politicám iránya semmi helyzetben sem fog változni soha. Mert ez az irány az igazság, a népjog, a nemzeti önállás, s nemzeti szabadságnak iránya. Hírlapom ezen iránynak lesz orgánuma”.

Az induló újság, igen jellemzően, a *Kossuth Hírlapja* nevet vette fel, mintegy jelezve, hogy családi neve, amely már régtől fogva fogalommal vált, de az idő tájt is mágikus erővel sugárzott, valóságos zászlóvá alakult, amely alá egy ország népe sereglett, mágnesként vonzva. A cím másik összetevője pedig ellenállhatatlanul emlékeztetett a *Pesti Hírlapra*, az első igazi magyar politikai napilapra, amelyet főleg Kossuth tolla teremtett meg (216 lángoló, érvelő vezércikket írt), s ahonnan a visszafogottabb, a kevésbé Habsburg-ellenes vonal hívei végül is kiszorították.

A *Kossuth Hírlapjának* első száma 1848. július 1-jén, szombaton jelent meg, az utolsó pedig december 31-én, amikor az Országos Honvédelmi Bizottmány Debrecenbe tette át székhelyét, Windischgrätz pedig január 5-én az osztrák sereg élén bevonult a kiűritett Budára és Pestre.

1848

I. évfolyam. 7. sz. 722. 1848

KOSSUTH HIRLAPJA.

Postán, szombaton

6009 BREMOTÉRA

MATHIAS-CRUCHE

Julius 1. 1848.

Előfizetési minden postabizalmi; keljében a hirdetésért: Eger-
tem város, 90. szám alá emeltek, több Álmási, most a postai lakár-
pénztár házában.

Rövidítés új félrevezetés nékötös hirdetés körül 8.
postai hirdetésben kéldre 10. keresztesben kéldre
9 gr. n.

biz az életre, sokat föltételez a tapasztalástól, és szám-
vetései igen sokban önkényesek. Sok többet mondok: a
pénzügy-ministernek midőn íres kincstári versenyt írt,
minden díjtel azon gond kiseri gyűjtho, honnan fogja a leg-
közelebbi helek' rendes költségét fedezni, talán az volt
volna küldetésge, hogy minden új kiadás ellen kértet
lábbal szabadszék. Én ezt nem tettem, sőt ottkenetenteg
magam unoztam az illetéket, hogy mel több honvédel
állítsunk, mind erősebb szerezet vonjunk össze Szeged-
hez s Bácskán. Bácskánban, s amott a Drávánál az ígér-
nyekben sem oly ügyeg, mint erélyben kimérthetien
Csanyitank rendelkezése alá; nem szabadkozom a lak-
zandok elnyomására alkalmazat hadsereg szoldjának ne-
velésétől, nem a tábori élelés költségeitől; magam un-
oztam az ügytelepek költséges fölszerelését, a várak'
élelmezésének elrendelését. Fegyverret szivesen odaad-
tam volna a kincstár utolsó filleret; fizetem előre, itt
fegyvergyár alkutására, amott ágyúgöcsökök megzer-
zésére; föltémetlen a salétrom árárt, hogy a puskapor-ké-
szítés gyorsabban menjen; nem gondoltam egy kis kátrál,
mely gyorsabb mennyiségben kitermelésom az órt,
kiméltom a költséget a rendelteték gyors kullomlényesé-
sét, fegyverek, töltések, pánsék, katonák' drágább do-
gyorsabb szállítástól; szővél, ha pószt kérték a hon' vé-
delmére, a nemzet' becsületesek, bírom-e fedezni a kár-
nak fontosságára; ha kérészek, amolyk mind jobh' mellik'
dát? csak azt fontoltam meg, mellyik mind jobh' mellik'
csészérőbb; de feleletem mindegy az vár: „Csak a rajt!

B E V E Z E T É S Ü L.

Midőn hirlapunk' első száma megjelent, előnapját
éjjük az első nemzetgyűlésnek, mellyre a nép képviselői
egybegyűltek, hogy íléletet mondjanak az első ma-
gyar föltéris ministerium' sáfarkodása felől.

Éz ílélet irányt fog szabni az ország' kormányzati-
nak s ez irány a nemzet' jövőndője felől hátszóand.

Legyen szerencsés e hürmas találkozás. — Legyen
annak jójele, hogy a nemzet' képviselői, a vérszájód
hatalom, s a szabadságnak minden becsületes organuma,
kivételköze személyes gyűlésigükből, egyetlen gondolat-
ban forradnak össze. S e gondolat e hárs' megmen-
tése.

A mi a ministeriumot illeti: annajit mondhatók, hogy rá
névse a hivatalban maradás nem szamányes érdek' kérdése.
Én, legalább minden vésszel: minden fáradsággal,
minden felelősséggel szembe szálltam, kész, ha polgári kö-
telességem úgy parancsolja; a mely perczben szivem
vonzalmam magam szabad térsen, jusaimmal nemze-
tsémtől nem hiányoztok mást, mint azt, hogy engedje ne-
kem mindenteljedt felelőlet magány nyugalmat.

Én nem tudtam ministeri tárcám megjárásáért. Ne-
kem nem kell levelesbőségom maradnom, hogy lelepre
mondok engedjék helyet; vegeyn bár kérdel a nemzet'
egyetemes helyőndése, még is támogatás, mihelyt gyant-
hatom, hogy utódomra is hasonló támogatás fogja kiterni.

Talán lételek e szállítár. De ez sem ide, nem e
lapra tartozok. Csak annyit akartam nyilatkoztatással kife-

Kossuth Hirlapjának első száma

Több mint 5000 példányban jelent meg (4214 példányt a pesti főpostán adtak fel a vidéki előfizetőknek, a többi, kb. 1000 példány pedig a fővárosban kelt el, részben szabad eladásban), azaz villámgyorsan az ország legolvasottabb újságjainak élvonalába tornázta fel magát (csak a magyar kormány 1848. június 8-án indított hivatalos lapjának, a *Közlönynek* volt valamivel nagyobb példányszáma). „Egymás kezéből vették a kaputos emberek” – áll az egyik korabeli tudósításban.

A *Kossuth Hírlapja* azonban nemcsak korának egyik legolvasottabb újságja volt, hanem versenytárs nélkül a legbefolyásosabb is: féléves megjelenése során a nemzeti övédelemre való felkészítés, majd a szabadságharc elsöprő erejű eszközévé vált, jóval megelőzve valamennyi egykorú sajtószervet.

Kiváló szerkesztői gárdája, munkatársi köre és sokszínű, országos kiterjedésű tudósítóhálózata volt. A redakció élén Bajza József, a költő, az író és a kritikus állt, megcáfolva a literátorok korábbi gyakorlatát: a *Kossuth Hírlapja*, nyilván névadójának hatására, kifejezetten politikai napilap volt, természetéből következőleg a szépirodalom nem is kapott helyet hasábjain. Őt a *Közlöny* szerkesztésére is felkérték, de választása a megjelenés előtt álló *Kossuth Hírlapjára* esett. Az írók közül, a főszerkesztő mellett, a belső munkatársak közé tartozott Ábrányi Emil, az azonos nevű, jóval ismertebb, már a szabadságharc után született költő Ábrányi Emil nagybátyja, Garay János, a szabadságharcnak, Petőfi mellett, az egyik legtermékenyebb lírikusa, P. Szathmáry Károly, az alig tizennyolc éves író és újságíró, aki majd a századvég egyik legtermékenyebb auktora lesz, s emléket állít 1848 küzdelmeinek. Az újságírók közül munkatársai közé tartoztak Gyurmán Adolf, aki egyúttal a *Közlöny* főszerkesztője is volt, meg több ismert pesti ügyvéd (Matisz Pál, a Shakespeare-fordító, Dobrossy István, Táncsics védője, Stuller Ferenc, Kossuth titkára).

A lap sokoldalú hírszolgálatáról a levelezők népes tábora gondoskodott, számukat, beleértve a belső munkatársakat is, mintegy ötven–hatvan főre becsüli a sajtótörténet.

A tudósítók zömmel felkért, beszervezett írástudók voltak, rendszerint a megyei szolgálatban levő értelmiségiek sorából kerültek ki – jogászokból, számvevőkből, árvaszéki ülnökökből, törvényszéki gyakornokokból. Nem volt azonban ritkaság az önkéntes jelentkező sem, akik belső kényszerből, a szolgálat igényétől áthatva ragadtak tollat. Kiletüket napjainkban már roppant nehéz azonosítani, még azokét is, akik teljes nevükkel írták alá információjukat, bár identitásuk felfedezésére külön gondunk volt. Ugyanis az ő korrespondenciájukat vettük ezúttal számba, s közlünk, illetve idézünk is belőlük jó néhányat. Azokéból, akik a forrongó Bácska és Bánát eseményeiről tájékoztatták az ország népét, próbálták azokat megérteni, s meg is magyarázni a közvéleménynek.

Ez nem volt könnyű feladat, a már ellenőrizhetetlen események sodrában, sokszor még egy vízbe néző asszony sem tudott volna eligazodni, hát még egy közönséges halandó!

Az idő tájt már kialakultak a szekértáborok, a frontvonalak: a szerb–magyar ellentét fegyveres összeütközésbe torkollt.

Miért következett ez be?

Közrejátszhatott ebben a tolerancia szinte teljes hiánya, a történelmi tapasztalat deficitje, a tárgyalási készség nagy-nagy mínusza, a kölcsönös meg nem értés és gyanúsítgatás, a nemzeti fölény és a nemzeti kizárólagosság, a belső és külső szélsőséges erők bomlasztó ereje. Ez mind-mind oda hatott, hogy az ellentétek kibékíthetlenné váltak.

Eleinte nem volt reménytelen az ügy. Márciusban még arról volt szó, hogy „a szerbek elismerik a magyar nemzetet és a magyar nyelv diplomatikai méltóságát”, de ugyanakkor Újvidéken még leszögezték azt is: „kívánjuk, hogy saját nemzetiségünk is elismertessék, valamint nyelvünk szabad használata belügyeinkben és tanácskozásainkban törvényileg biztosíttassék”.

Április elején a szerb követeléseket Aleksandar Kostić, Újvidék aljegyzője díszmagyar öltözetben magyarul adta elő az országgyűlésben, amely hajlott teljesítésükre, kivéve a szerbek nemzetként való elismerését. Đorđe Stratimirović, a liberális szerb politikus másnap megismételte a követelést, amit Kossuth kertelés nélkül elutasított, mondván, hogy „Magyarországon egyetlen politikai nemzet létezhet, a magyar”. Erre Stratimirovićnak is megkeményedett a hangja, s azt találta mondani, hogy „akkor jogainkat máshol (Bécsben?) fogjuk keresni”, amire Kossuth azzal vágott vissza, hogy akkor „döntsön köztünk a kard”.

A tárgyalások megszakadása után a szélsőséges erők vették át a szót: a karlócai szerb nemzeti gyűlés április derekán már úgy döntött, hogy közvetlenül az uralkodóhoz fordul egy Magyarországból kiharított Szerb Vajdaság megalakítása ügyében, április végén pedig a nemzetiségi mozgalmak zavargásokba torkolltak, sőt, Kikinda utcáin vér is folyt.

Ez már nem incidens, hanem a dél-magyarországi „kis háború” előszele volt.

Stratimirović ugyanis június 3-án fegyverbe szólította a szerbeket, s ezzel a tárgyalásos megegyezés, a kompromisszum – jóllehet még ezután is voltak erre kísérletek – esélye végképp a minimumra csökkent. Elkezdődött a megerősített táborok kiépítése Karlócánál (15 000 fegyverforgató emberrel), a Római-sáncoknál (Temerin közelében, 6000), Szenttamásnál, a Titeli-fennsíkon, Perlasznál (3000), Alibunárnál, Vračev gajnál (Varázsliget). Személyi állományuk zömét a gyengébb katonai erőt képviselő népfelkelők – az akkori szóhasználat szerint a rácok – alkották, de ezeket a jó képességű határőrök

és csajkások, továbbá a fanatikus szerviánok (Szerbiából érkező önkéntesek) egészítették ki, ezek az utóbbiak egyre nagyobb számban.

A magyar kormány a sorkatonaságra támaszkodott, számuk mintegy 10 000 volt, ami talán elég is lett volna a nyílt felkelés letörésére, ha nem lett volna ingadozás mind a kormány, mind a császári tisztek részéről a határozott fegyveres fellépés célszerűségének megítélésében.

Az év derekán már a megbízható nemzetőrség is számottevő erőt képviselt, táborukat Verbásznál, Óbecsénél, Törökbecsénél, Nagybecskerekénél (Écskánál) alakították ki. Fontos, az egész szabadságharc ideje alatt működőképes hadiközpont a Pétervárad erőd.

Ekkorra azonban, 1848 közepén, végképp bekövetkezett a lehető legtragikusabb fejlemény: a nemzetiségi alapokon kielezett háborúskodás, a türelmetlenség térhódítása, a gyűlölet féktelen szítása.

Kossuth elég későn ismerte fel, hogy egy olyan országban, amelynek csak a kisebbik fele volt a magyar, nem sokra lehet menni egy olyan hajlíthatatlan állásponttal, hogy „én soha, de soha a magyar Szent Korona alatt más nemzetet és nemzetiséget, mint a magyar, elismerni nem fogok. Tudom, hogy vannak emberek és népfajok, kik más nyelven beszélnek, de egy nemzetnél több itt nincsen”.

Napilapjának előfizetési felhívásában is leszögezte: „Engem a más nyelvű honlakosok népessége elnyomásának szándékáról hiába vádol a rosszakarát, vádját egész életem meghazudtolja; de minden merénynek (értsd: merényletnek) igen is, örökké ellene leszek, mely Magyarországból akár német, akár szláv, akár illyr, akár szerb országot szeretne gyártani, vagy az országot illyr tartományokra darabolni.”

Kossuth tehát 1848-ban azt próbálta megakadályozni, ami 1918-ban mégis oly brutálisan bekövetkezett. Nem biztos, hogy megfelelő módon cselekedett, mint ahogy utódai sem sáfárkodtak jól, ha már az „eredmény” az ország szétdarabolása lett. Az egyik legnagyobb kérdés az, hogy célravezető-e megtagadni másoktól azt, amit magunknak követelünk: az önálló nemzeti létre való jogot. Persze, az elmúlt nyolcvan év alatt ez az ellenkező előjellel sem történt meg: a kisebbségi sorba süllyedt magyarság sem kapta meg azokat a jogosultságokat, illetékességeket, amelyeket annak idején a szerbség olyan nagy hévvel, fegyverrel a kézben, megkövetelt magának.

Vajon a mindenkori többség valóban képtelen megérteni a kisebbségi igényeket, elfogadni a másságot? Nem valószínű, hogy (csak) erről van szó. Inkább beszélhetünk jogegyenlőség elutasításáról, a politikai kultúra és a civilizáció hiányáról.

Amikor *Kossuth Hírlapjának* első számai megjelentek, akkorra már beállt az az állapot, amelyet népünk így ír le: két éles kard nem fér el egy hüvelyben.

Következzenek most a helyzetjelentések, a haditudósítások vagy azoknak részei a lángba borult, hadszíntérré változott Délvidékről, a kíméletlen, olykor megdöbbsentően kegyetlen nemzetiségi összetűzésekről, amelyeknek kiváltó-okairól, megannyi részletéről még manapság sincs megnyugtató képe a két ország történelemtudományának.

*

VÁLOGATÁS KOSSUTH HÍRLAPJÁBÓL

1848. július 2.

Bácsból, június végén. *Az illír mozgalmakkal semmiképp sem tudunk tisztába jöni, naponként kellemetlenebb hírekre virradunk, miben létéről még annak sem lehet tiszta ismerete, ki azt folytonosan szemeivel kíséri . . . E hét elején vettük azon parancsot, melynek következtében a községbeli nemzetőröknek egy része kisebb s nagyobb csoportokban leszállítatik Ókér vidékére; a leutazók mint tapasztaltuk, vidám lelkesedéssel sietnek a beütések meggátlására, s Temerin és Csurog környékén levő római sáncokban tanyázó illír csapatoknak – a sorkatonasággal egyesülve – amennyire lehetséges, szépszerivel leendő szétosztására . . .*

Bácsból, június 25. *Az alsó vidéken levő táborba Bács megye nemzetőrei nagy részben leszállítvák, a szomszéd megyéink minden órában vártnak. Tegnapelőtt Biharból egy csapat érkezett.*

A táborozó nemzetőrök között a múlt szerdán egy kis zaj támadott, néhányan felkiáltottak: „jönnek a szervánusok”, erre az egész tömeg fegyvert ragadott, a puskák pattogtak, végre kiszüli, hogy az egész helytelen katonádsi játék volt . . . Sokan mondják, hogy e hét az egészet el fogja dönteni. Hisszük, hogy illír testvéreink kibékülendnek.

Bácsból, június 26-án. *Újvidéken és Piroson a rácok és a magyarok között véres összeütközések történtek. Az elveszettek száma még nem tudatik, de bizonyos az, hogy a rácok közül többen veszték el, mint magyarjaink közül. A pirosi illír lelkézt egy mézárós lőtte agyon . . .*

A Kossuth Hírlapjának második számában egyszerre három helyszíni tudósítás is megjelent a zendülő-zavargó Bácskából. Mind a hármat a szegedi származású megyei beamter, Viktor Géza írta alá. Nem sokáig találkozunk nevével a lap hasábjain: nemzetőrként elesett a Szenttamás alatti csatározásokban. A soron következő írás is az ő tollából való.

Az újságból idézett szövegek előtt egyébként kiemelten közöljük a megjelenés dátumát, a szöveg elején pedig a tudósítás keltezésének időpontját, úgy ahogy az újságban is napvilágot láttak.

A terminológiai zűrzavar eloszlatása végett még egyszer közöljük, hogy a rácok, a népfelkelők alatt az őshonos bácskai és bánáti szerb lakosság értendő, a határőrök alatt a katonai szolgálatot teljesítő szerbség, a szerviánok alatt pedig a Szerbiából beszivárgó „önkéntes szabadcsapatok” tagjai. Tudósítónk az illírek alatt feltehetően az itteni, délről jövő szerbséget érti (Dalmácia, Bosznia, Kosovo).

*

Július 9.

Bács-Bodrog, június 29. *Nincs messze a pillanat, mely sorsunk felett határozand, bölcsen van átfontolva Hrabovszky altábornagy s vezérkara tanácsában, miként az első ütközetben a magyarnak kiszámított bizonyossággal mindenáron győzni kell, mert lét vagy nem lét fölött gördülend a kocka. Ezért halasztatik az eldöntő csata, míg a tábor kiegészítve s harccilag rendezve megtámadására kelhet. A karlovici (karlócai) harccsel szerencsés előjáték volt a nagy drámához, e kis győzelem is megrendíté a nagy hőöket, s lehangolá nemcsak a rác tábor vítéi hánykodásait, de a környékbeli pártolok elbizott reményálmait is . . .*

Beckerek, július 1. *Mitől mind eddig rettegénk, az egész iszonyatosságában bekövetkezett! . . . a német- és az illír-bánsági ezredben csak azok tüzték ki a pártütés zászlóját, kik a rác fajhoz tartoznak; a német, magyar, tót és román ajkú lakosok pedig, kivéve azokat, kik talán erőltetve vonszoltattak elleneink táborába, hívek maradván királyuk, az új alkotmányhoz . . . Az itteni katonaságunknak a legszigorúbban megtiltaték mindaddig támadólag fellépni, míg a lázadok határainkon túl nem hágnak. Az efféle fellépés, fél rendszabály, sírját ássa meg ama 40 000 hű végörnek, kik még most szívvéröket készek érettünk feláldozni; vagy pedig azt eszközlendik, hogy ugyanannyi erővel fog elleneink tábora szaporíttatni. Azt várja a minisztérium, hogy a még most 4–5000 főre rugó zsványok száma 20 000-re nőjön? Vagy tán azt, hogy még Olaszhonból is visszatérjenek hasonló gondolkodású rác rokonaik, bennünket egyesült erővel semmivé teendők? Nem lehet nem keserűnek lennünk borzasztó helyzetünk érzetében, bár mi mélyen tiszteljük minisztereinket . . .*

Báró Hrabovszky János altábornagyot, Pétervárad főhadparancsnokát nyugtalanság töltötte el a szerb felkelők egyre erősödő karlócai tábora, amely a dunai erődtményt is közvetlenül veszélyeztette. Lépéseket tett a tábor békés úton történő felszámolására, de a tárgyalásokra kiküldött tiszteket a szerb vezetés még csak nem is fogadta (a császári udvar ekkorra már támogatásáról biztosította őket). Hogy szavainak nyomatékot adjon, június 12-én 1100 főnyi karhatalmi egységet irányított Karlócára, amiről a felkelők, a császári tisztek

révén, időben értesültek. Az erődemonstrációra kiküldött katonákat tűz fogadta: szabályos ütközet alakult ki.

Ez volt a szabadságharc első csatája!

A katonaság nagy veszteségeket okozva az insurgenseknek (itt: a szerb fegyveres felkelőknek), behatolt és lángba borította a várost, de csekély létszámuk miatt még az éj beállta előtt visszavonult Pétervárad sáncai mögé. A szerbség elkeseredett a nagy veszteségek láttán, de fennen hirdették győzelmüket. „A fegyveres akció tehát semmilyen hasznot nem hozott – írja Kedves Gyula hadtörténész –, nem a béke megőrzését szolgálta (ami Hrabovszky szándéka volt), hanem még jobban elmélyítette a szerb–magyar ellentétet.”

Hrabovszky altábornagyot egyébként 1848 júliusában budai főhadparancsnokká nevezték ki. 1849 januárjában meghódolt az osztrákok előtt, de mégis haditörvényszék elé állították, s előbb halálra, majd tízévi várbörtönre ítélték.

Az első becskereki tudósítás a „végőrök” közti forrongásról ad híradást. Magyarország határőrvidékén egyébként a németbánsági, a szerbbánsági és a románbánsági határőrezred és a titeli zászlóalj (csajkások) állomásozott. A péterváradai ezred a horvát határőrvidék része volt.

*

Július 18.

Óbecse, július 16. *A szenttamási sáncok közt levő lázadó sereg tegnapelőtt vizsgálódásképpen táborunk által bolygattatott. Ostrom nem történt; az ellenség erős, gyakorlott, ágyúik jók s messzevivők. Szenttamás mintegy 8000 lélekből álló többnyire rác község. A magyar lakosok a csatornától nem messze eső mély iszapos éren keresztül menekültek táborunk felé, s ettől fedeztetve széledtek el a szomszéd magyar községekbe. A lázadók, kedvező helyzetök mellett, állomásukat haditudományilag megerősítették, bevétele erőfeszítésbe kerülend . . . A szomszédos rác lakosok csoportosan hordják nekik az eledelt, puskaport, s egyéb készleteket . . . Tegnap az adai görögkeleti esperest fogták el, nyolcad magával, kinél magánál 400 töltés volt, mint a szenttamási lázadók táborába akart vinni (szerkesztőségi megjegyzés: hadi törvényszéket neki azonnal!), ma ismét több eleséges szekereket fogtak el huszárjaink . . . A szomszédbeli, sőt becsei lakosok szemtelensége annyira ment, hogy házaikból lőnek ki az utcán elmenőkre. Tegnap Eder tábornokra lőttek . . .*

Az, amit a névtelen tudósító úgy ír le, hogy a szenttamási tábor „vizsgálódásképpen táborunk által bolygattatott”, valójában a szenttamási tábor első „ostroma” volt (még néhány következik majd). „A magyar hadvezetés – írja a már idézett Kedves Gyula hadtörténész – a Bácskában vonta össze erejének

nagyobb részét, s itt készítette elő támadását, aminek első mozzanataként a szerbek előretolt bástyáját, Szenttamást akarta elfoglalni. Minden különösebb felderítés és előkészület nélkül július 14-én indította el a rendelkezésére állóhoz képest aránytalanul kis erővel a hadműveletet . . . Röviden szólva szegyenletes kudarc érte a kormánycsapatokat, s kiderült, hogy a főparancsnok úgy kezdett nagy hangon bejelentett hadjáratához, hogy fogalma sem volt a terepviszonyokról, az erődítések állapotáról és az ellenség erejéről.”

Egy másik hadtörténész, a kissé elfelejtett, Szabadkán szolgálatot teljesítő Olchváry Ödön, aki megírta és 1901-ben ki is adta a függetlenségi harc délvidéki katonai történetét, így fogalmazta meg a szenttamási kudarcok következményét: „a szerbek bizvást elmondhatják, hogy Szenttamás védőseregét az ellenfél növelte föl”.

A csapatok parancsnoka Friedrich Eder vezérőrnagy, az eszéki vár korábbi parancsnoka volt, aki nem sokkal később átpártolt a császáriakhoz.

*

Július 21.

Verseci csata. Július 11-iki Isteni győzelmünk sokkal jelentékenyebb volt, mint első tudósításunkba előadatott. Értesítőnk szeged–verseci útjában hosszú sor szekerekkel találkozott, melyeken 160 rab vala, kik részint az ütközetben fogságba kerültek, részint szökésükben az isbistyei kapitány által feltartóztattak, s 300 nemzetőrünk kíséretében, huszárok és dzsidások előloaglása mellett, Temesvárra vitettek. Köztük 120 szerviánus . . . Versecre érkezésem után nem sokára a halottak eltemetésével megbízott megyei tiszt jelentette, hogy az eltemetettek száma a 200-at már meghaladja, s még sok hever a mezőn, 300-ra számítjuk az elesetteket . . . A győzelem nyereségeihez öt ágyú, három zászló, sok fegyver, két szekér lőszer tartozik. De legnagyobb diadal az erkölcsi hatás. Ez ütközet Temes és Krassó megyék egész szélét, Torontálnak keleti alrészét a veszélytől megmentette . . .

Samarjay Károly, akit személyesen Bajza József főszerkesztő kért fel, hogy legyen a lap torontáli levelezője, két tudósításban is beszámolt a győzelmes verseci csatáról: július 16-án és július 21-én, ebből az utóbbiból – a helyszíni jelentésből – közlünk szemelvényeket. A 26 éves patvarista az idő tájt a beodrai Karátsonyi uradalom ügyésze, Karátsonyi László főispán titkára, s egyúttal költő is, Petőfi baráti körének tagja, három verseskönyv szerzője. Későbbi tudósításait is idézni fogjuk.

A verseci csata egyébként az első nagyobb összeütközés a szerb felkelők és a sorkatonaság között. Július 11-én a fehértemplomi táborból 2200 határőr, mintegy 1000 felkelő és 500 szervián hat ágyúval indult Versecec bevételére.

Blamberg dzsidás ezredes parancsnoksága alatt mintegy 1200 főt számláló védősereg, köztük több huszár- és dzsidásszázad (hosszú nyelű, kétélű, hegyes végű lándzsával felszerelt lovasság) és négy ágyúból álló üteg. A csata rövid ideig tartott: az aradi tüzérek sikeres sortüze után az előrenyomuló felkelősereget a közeli szederfakertben rejtőző dzsidás- és huszárszázadok jobbról is, balról is megtámadták, soraikat kegyetlenül meggritkították és megfutamították. Amit a lovasság elmulasztott, azzal a gyalogsági szuronyroham végzett . . .

A nyert csatával a bánáti hadihelyzet kedvezőre fordult, de az előny Friedrich Blomberg cs. kir. ezredes nem aknáta ki (később szembefordult a magyar szabadságharccal), s ami még rosszabb, a magyar hadvezetés sem figyelt fel a kínálkozó alkalomra a felkelők katonai felszámolására.

A verseci csata, a nagy létszámú szerbiai szabadcsapatok részvétele miatt, a napnál is világosabban megmutatta, hogy 1848 nyarán zajló összeütközés már nem egyszerűen a magyarok és a szerbek között dúló polgárháború, hanem szabályos külső beavatkozás is: egy ország szuverenitása elleni durva támadás. A szervíának a magasztos nemzeti célokat hangoztatva szivárogtak be Magyarország területére, de végül is fosztogatásaikról és kegyetlenkedéseikről váltak hírhedtté. Ezért is írja Samarjay tudósításában, hogy „a rabló szervíánoknak katonáink pardont nem adtak”.

*

Július 22.

Ada, július 15. Ada és Mohol közel szomszéd helységek Bács vármegyének Torontállal határos szélén. A mostani szerb lázadásban e két helységnek is jutottak szerepek, melyek azonban nem nyílt csatátéren, hanem csak otthon a helységben, házilag lőnek bevégezve akképpen, hogy a moholi lázadó rácok egy része elvérzett, a megmaradt rész pedig megfutamodott.

Adai tudósítónk levelében részletesen leírja az igen érdekes összeütközést: tegnap reggel két moholi esküdt jött segítségért az adai nemzetőr-kapitányhoz, Karácson Sándorhoz: előadván siralmas állapotukat, miként a moholi rácok szám szerint négyszer annyian, mint a többi összes lakosság, ezeket végképp kiirtani szándékoznak. Borzasztó fenyegetődzések között fegyverkeznek immár ezek ellen. Az adai kapitány azonnal megtevé a szükséges rendeletet, 80 puskást és 120 kaszást vezetve a hely színeire. . . Előbb a dolgot szép szerével kívánta elintézni. . . a moholi rácok készeknek nyilatkoztak fegyvereiket azonnal lerakni. . . Délután egy óra tájban, midőn már a fegyvereket a községházán lerakattak, s a szerződés már az aláírásig elkészült, a községházának ellenében levő rác pópa házából a kün ácsorgó magyar népre irányzott lövés történt. . . a tanácsházban ülő pópa

pedig egy kis pisztolyt zsebjéből kihúzáván, azt egy adai esküdtre kisüté, de szerencsére elhibázta . . . a magyar sereg . . . megrítkíván a rációkat, végre tökéletes szaladásra kényszerítte ezeket. Ekkor a községházát vették a mieink ostrom alá, a bennlevő rációk a már halomra rakott fegyverekkel kifelé, a magyarok pedig befelé tüzeltek, míg a 3 óráig tartó szakadatlan tüzelés után, a bennlevő rációk mindannyian elvéreztek; beveretvén az ajtók, a ház négy szobájában és konyhájában 47-en, a padláson 5-en, az udvaron 1, a kéményben pedig 2-ten találtatván, ezeket a magyarok szintén lelődözték. Az istállóban, a csatatéren halva 2, ezeken kívül a közeli udvarokban és kertekben 3-an maradtak . . .

Most már végképp bekövetkezett a tömeges atrocitások ideje is. Eddig az újság az egyéni kilengések egyedi eseteiről számolt be (ezekről a vérgőzös, a bestialitás határát súroló eseményekről nem is szívesen idéztünk).

Persze csak idő kérdése volt, hogy a pattanásig feszült légkörben, az olykor mesterségesen is szított nemzetiségi ellentétek mikor fognak kiterjedni, lángra lobbanni: mikor szabadul el a pokol.

A moholi zavargások egyoldalú vérfürdőbe torkolltak. A tízezer főnyi vegyes lakta települést a főutca – a gránic – osztotta magyar és szerb részre (a második világháború után Testvériség–egység utca volt). Ha a legények közül valaki átmerészkedett a szomszédos territóriumra, annak rendszerint késelés lett a vége. De ez csak ártatlan virtus volt ahhoz képest, ami július 14-én történt: az egyik falurész a másik ellen fogott fegyvert, az egyik utca puskával, szurronnyal kontrázott a másiknak, az egykor békésnek mondott szomszédok féltelen dühvel rontottak egymásnak, s ezt tette a szomszédos mezőváros nemzetőrsége is. Nem kétséges, hogy ebben az esetben – még egyszer: ebben az esetben – ki húzta a rövidebbet: a névtelen adai tudósító ugyanis közli azt is, hogy „a magyarok közül egy sem esett halva”.

A levelező kilétét homály fedi, de a név szerint is említett Karácson Istvánról (1818–1898) vannak némi ismereteink. A becsei származású gyógyszerész 1848-ban az adai nemzetőrség szervezője volt, százados parancsnoka. Világosnál tette le a fegyvert, közlegényként besorozták az osztrák seregbe, kiszabadulása után pedig haláláig patikus volt Zomborban.

*

Július 23.

Szabadka, július 18-án este 9 órakor. Sietve írom e sorokat, s azon reményben, hogy soraim tartalmuk, s ennek újdonsága miatt érdekesek leendnek. Az ókéri tábor Verbász alá szállítatott, innen vasárnap a szabadkai, 300 főből álló zászlóalj Futakra parancsoltatott, mert hírül vették a parancsnokok, hogy a rációk Csere-

vicsről Futakra szándékoznak beütni. Seregünk este ért Futakra, s már éjjel riadó által fegyverre szólíttatott . . . a mintegy 800 főből álló rác csoport ellen . . . Vitézül puskáztak, s az ellenséget megszalasztva, üzöbe is vették. A lázadók közül 50, mások szerint 80 esett el . . . Azt mondják, hogy az útmelletti kenderföldeken is van elég halott . . . E hírrel előre jönnek Scultety városi építész, Mikó könyvkötő és Woroniecki herceg, ki a katonaságból kilépve a szabadkai nemzetőröknél tesz szolgálatot . . . Woronieckit vállainkon s zeneszóval vittük szállására . . .

A futaki dunai átkelő védelmére kirendelt szabadkai nemzetőrökhöz Miczyslaw Woroniecki lengyel herceg lovasosztaga is csatlakozott. Ő Eszéken volt császári ulánus hadnagy, ahol délceg alakjával, hullámos fürtű, gesztenyeszínű hajával, ápolt bajszával a bálak és szalonok dédelgetett alakja volt. De nemcsak a táncparketten tűnt ki, hanem forradalmi magatartásával is: amikor ezredét a forrongó Bácskába, Szabadkára vezényelték, kilépett a hadseregből, és a nemzetőrséghez csatlakozott. A kéthetes Duna menti szolgálat után hazatérő tisztet „éljen a mi lengyelünk” felkiáltással fogadták, talán azért is, mert jegyben járt egy helybeli földbirtokos, Vermes Fábián leányával.

Később alezredesi rangban a Lengyel Légió I. ulánus ezredének parancsnoka lett. Osztrák fogságba esett, s mint egykori, esküjét megszegő osztrák tisztet hadbírótság elé állították, halálra ítélték. 1849. október 20-án bitófa alá állították, s a német Peter Gironnal és a francia Abancourt Károllyal együtt kivégezték.

Síremléke a Kerepesi temetőben áll, a magyar történelmi emlékezet pedig a szabadságharc nagy lengyel alakjai, Bem, Dembinszky és Wysocki tábornokok között tartja számon.

*

Július 26.

A csataterőről. Bechtold fővezér f. hónap 18-káról ekként tudósít: *14-én és 15-én Földvárnál az utközet egész nap tartott. 16-án az ellenség részéről megtámadás nem történt. 17-én Földvárnak teljes birtokában voltunk, akkor éjjelre kirendelém előőreimet. A föld itt olyan fekvésű, hogy a lázadók a római sáncokból észrevétlen annyira előrenyomulhatnak, hogy előőreinket ágyúlövésekkel megtámadták, és három óráig tartó 3, 6 sőt 12 fontos ágyúkból tett lövöldözésekkel a mi tüzeinket a működésre teljesen képtelenné tévék. Így a csatárláncnak, ágyúival együtt, a legsebesebben vissza kelle magát húznia . . . Az ellenség ez alatt baromi kegyetlenséget tanúsított, rabolt, gyilkolt, gyújtott, s még a csecsemőknek sem kegyelmezett, a sebesülteket pedig megcsonkította . . .*

Azon körülmény, miszerint Földvár a több ezer fegyveres lázadótól megszállott római sáncoktól alig fekszik 1400 lépésnyire, azon határozatot tetéte velem, hogy

Földvárt elhagyjam, s előöreimet Óbecse és Földvár közé húzzam . . . Részemről nagyon sajnálom, hogy az ellenség magát hozzáférhetetlen mocsarak között besáncoltatván vele nyílt téren nem végezhettem . . .

A magyar kormány júniusban (végre!) egységes parancsnokság alá helyezte a bácskai hadszíntérré irányított katonai egységeket, s főparancsnokká báró Philipp (Fülöp) Bechtold altábornagyot, a kassai hadosztály parancsnokát nevezte ki. A lap az ő hivatalos jelentéséből közölt szemelvényeket.

A döntés tükrözte az akkori állapotokat, ugyanis a cs. kir. hadsereg Magyarország tartózkodó része akkor még a magyar hadügyminisztérium fennhatósága alá tartozott. A tisztek egy része azonban nem akart harcolni a császári sereg és szövetségesei ellen, mindenképpen szabadulni akart a magyarországi egységekből.

Az altábornagy szereplését ezzel a mondással lehetne jellemezni: Nemakárának nyögés a vége. Tapintatosabb megfogalmazás szerint „kevés szerencsével” irányította a hadműveleteket. Sorozatos kudarcai miatt már augusztusban beadta lemondását, s azon melegében a császáriak oldalára pártolt . . .

Bácsföldvárt, mint mondta is, azért adta fel, mert „alig fekszik 1400 lépésnyire” a Római-sáncokhoz, azaz túl közel van az ellenséghez. A felkelők nagyon jól látták, hogy ha Bechtold támadólag lép fel a bácsföldvári szakaszon, a Római-sáncok nyílt szárnyán, akkor nagyon gyorsan egyesülhet a pétérvárad helyőrséggel, s máris összeomlik az egész védelmi rendszer, elesik a megerősített Szenttamás is. Ezért védték Bácsföldvár térségét, s a város elfoglalása után azt meg is erősítették.

Bácsföldvárnál is az történt, mint Szenttamásnál: a parancsnokságnak fogalma sem volt a terepi viszonyokról, az erődítmények állapotáról, az ellenség szándékáról és erejéről.

Bechtold altábornagy csak ímmel-ámmal irányította a hadműveleteket. Ez hamarosan, Szenttamás második ostrománál, a napnál is világosabban ki fog tűnni . . .

*

Augusztus 17.

Szeged, augusztus 11. Szolnokról, hol a rendes járásból kijött gőzösök kése delme miatt rostokoltam 700 hevesi maradék nemzetőr társammal, csak ma indulunk reggeli 7 órakor Óbecsére. Csak most kezdek tehát tudósításaimat, éspedig egy párbeszéddel, melyet tegnap este a királyhágón-túli II. oláh határőr ezred egyik altisztével vittem véghez. Nevezetesen voltak azon kérdései, hogy a magyarok választottak-e új királyt, és kit? Hogy azon 100 000 orosz, mely a moldva–magyar határnál . . . ácsorog, kinek parancsára jönnek majd be az

országba, ha nem Ferdinánd császárára? . . . Az orosz nem ellenség, mert hiszen a császár rokona a cárnak.

. . . Értelmes emberrel volt dolgom . . . csak tényősmerete volt tévedő . . . szavai újabban bizonyítják a neutrális erőknek rendszeresen vitt bujtogatását ügyünk ellen. Az oláhok újabb parancs szerint Szegedről tovább nem mennek. Tán nem bízhatni hozzájuk?

A Szegedről Óbecsére menő gőzösön, augusztus 11-én. *Ma reggel Szegedről írt soraimat a következő érdekes adatokkal toldom meg: a gőzösön velem együtt utazó P. H. törökbecsei főszolgabíró szívességéből láttam az eredeti rác nyelven írt levelet, amelynek magyar fordítása így hangzik: „A sajkás katonaság főbiztosága a törökbecsei községnek! Folyó évi július 7-ről szóló levelöket, melyben Önök az iránt esedeznek, hogy a nálunk fogva tartott két magyart . . . bocsássuk szabadon . . . megkaptuk . . . Urak! Nem akarjuk, nem bocsáthatjuk ki e két embert addig, míg tőletek az idegen nemzetország el nem távolítatik, s a város nekünk át nem adatik . . . mert tudjátok meg ti urak, kivált ki magyarománok (magyarokkal együttműködő szerbek – K. Z. megjegyzése), hogy oly kínokat fogtok kiállni, minőkről a spanyol inquisitio sem emlékezik, és kő nem fog maradni kövön a mi ágyúinktól. . . visszük hozzátok a szervián hajdúkat, kik félelmet nem ismernek.*

Hogyha pedig bosszútokat tovább is folytatni fogjátok, tudjátok meg, hogy nemcsak rabjaink, hanem többi ellenségeink is kínozva fognak kivégeztetni . . .”

A tudósító nyomban kommentárt is fűz a levélhez: „. . . Ők nyilatkoznak és viselnek ellenünk írtó hadjáratot, és ránk fogják, hogy mi tagadjuk meg minden nem magyartól a kikiáltott szabadság, testvériség és egyenlőség elveit minden más nyelvű ellenében; ők nyúzzák és fűrészelik az aratás közben elfogott jámbor magyart és németet, ők szegeznek a csecsemőt a kapuhoz, húzzák karóba az anyát, ők irtanak éppen a fegyvertelen jámbor szegénység között, hol ellenállástól nincs mit félniök . . . Hol a depravatio (depraváció = romlottság) ily fokot ért, ott kétségbe kell esni ily népesség humánus pacificatioja (pacificáció = lecsendesítés, a lázadás fegyveres elfojtása, az ellenállás végleges letörése), és ha ez sikerül, annak állandósága felől.”

Mindkét tudósítást egy „behozatali” szerző, a szerkesztőség által felkért levelező írta: a 23 éves Görgey István, ügyvéd, a pesti Földváry-féle zászlóalj önkéntes közvitéze. Ő Görgey Artúrnak, a későbbi honvédtábornoknak az édesöccse, aki az idő tájt, őrnagyként, a Duna–Tisza közén alakuló nemzetőr csapatok főparancsnoka Szolnokon. Nem sokáig maradt Bácskában, augusztus végén már bátyja segédtisztje, hadnagyi rangban. A világosi fegyverletétel után – ekkor már százados –, közlegényként beosztják az egyik császári ezredbe. 1853-ban pénzért kiváltja magát, folytatja ügyvédi gyakorlatát, Budapest egyik közjegyzője. Emlékeit, többkötetnyi munkájában, sok-sok dokumentummal

jelentette meg, de azért mégis csak szigorú kritikával használható forrása a szabadságharcnak (1848 és 1849-ből, I–III., 1885–88).

A P. H.-val jelölt törökbecsei szolgabíró a szláv származású Parcsetics Hugó, aki sok borsot tört a felkelők orra alá, ezért fenyegető hangú üzenetet is kapott: „Bennünket élve ne várjon.” Különösen orroltak rá, mert lefoglalta a pancsovai Petar Špirta három hajóját, amelyen élelmet szállítottak a felkelőknek.

A Magyarországról érkező nemzetőröket bizalmatlanul fogadta Bácska és Torontál szerb lakossága, mozgalmukat féltették tőlük. Parcsetics Hugó főszolgabíró írja egyik jelentésében, hogy az emberek „. . . kaszákkal, villákkal, puskákkal felfegyverezve csődültek a Tisza partján össze az örök átkelését meggátolandó”. A szerb akciók megakadályozására létrehozott egységek végül maguk is „kilengéseket követtek el az óhitű községekben”, rajtaütöttek a tanyákon, fosztogattak, raboltak. „. . . A tolnai nemzeti őrsereg, kinek legszentebb hivatása a rendet fenntartani és fenntartatni, maga bontotta azt fel . . .”

Mit lehetne még mondani a két tudósításban foglaltak kapcsán? Talán annyit, hogy a kor embere iszonyattal nézte a balkáni hadviselési szokások és hagyományok elterjedését a déli országrészekben. A szervián szabadcsapatok, Szeffő Gyula történész megfogalmazása szerint, „török módra gyilkoltak, raboltak, gyújtogattak, az obligát fejlevágás is divatos még náluk”.

A döbbenet megbénította az embereket, vagy éppen revansra tüzelte őket. Tulajdonképpen újra az asztalhoz kellene ülni, s mindent előlről kezdeni. Erre azonban nincs sem erő, sem idő.

Marad a bizalmatlanság, a türelmetlenség, a kölcsönös vádaskodás és visszacsapás, a gyilkos szavak és tettek hatalma.

Úgy tűnik, hogy még nem volt elég, közben hátravan a teljes csőd, az összeomlás és a kiábrándulás. Amikor majd a győztes azt kapja jutalmul, amit a vesztes büntetésül.

*

Augusztus 26.

Szenttamási csata, augusztus 19-én. *Mióta a rác faj dühöng, a magyarok ily rosszul sikerült ütközete, mint ez, nem volt. A megtámadás kevéssel négy óra előtt kezdetett meg . . . a Sándor ezredbeli gyalogosoknak egyik osztálya már egészen felvonult a sáncok tetejére . . . A derék vitézek, ha az őket fedező honvédek egyik zászlóaljja fél ágyúteppel, s a pesti nemzetőröknek egy része gyalázatosan meg nem futamodik és segítségükre jő, a rácoknak déllyugati sáncait tán be is vehették volna . . . de látva elgyengülésüket, visszavonultak.*

A katonaság az ütközet után zúgolódott, miért nem folytatik a megtámadás, miután az ellenség ereje már meggyengült . . .

*

Augusztus 29.

Az augusztus 19-iki szenttamási ütközetről újabban érkezett levél következő pótló s kiegészítő részleteket hozott: . . . A Sándor nevű gyalogezred, mely magát legvitézebbül viselte, s lelkes ezredese, Bakonyi vezérlete alatt ötször kapott fel a sáncokra, hatodszor magába a városba is betört, de a szükséges segedelem elmaradása miatt . . . visszavonulni kénytelenítetett . . . Az egész operációról itt az a közvélemény, hogy ügyetlen volt . . . Bakonyinak jó idején segedelem nem küldetett . . . noha 12 000 ember tétlenül állott. Déli 12 órakor visszavonuló parancsoltatott Verbász felé, de erről sem Bakonyinak, sem a repülő hídnak nem adatott hír. Így Bakonyi ezredes három óráig csupán egyedül vitte a csatát, Mihálik pedig a hidat elvesztette . . .

*

Augusztus 30.

Ókér, augusztus 19-én. A csatából jövök, s e sorokat még véres kézzel írom . . . 5 óra 5 perckor tüzeltek a mi ágyúink először, mintegy ezer lépés távolságról, de a rációk nem feleltek, előre nyomultunk tehát vagy kétszáz lépéssel, s ágyúink újra bömbölnek . . . s a rációk még se felelnek . . . ismét előrenyomulunk vagy háromszáz lépéssel, ágyúink durrogtak, de már ekkor a rációk is elkezdik a nótát, s pedig oly hatalmasan, hogy mindjárt a második lövésük Fiáth huszár főhadnagyot leteríti, egy 3 fontos golyó keresztcsontját találta, mikor bekötöztetett és kocsira tétetik, nevetett. Honnét van, hogy ezen fiatal hős nekem már tegnap mint bizonyosat állítá, hogy ő ma meg fog halni (örömmel tudósíthatjuk a közönséget, újabb értesülés nyomán, hogy a derék hős életben és sebe javulás útján van. A szerk.) . . . Az ostromnak eredménye tehát: részünkről tetemes veszteség, s azután általános retiráda, vagy igazán bevallva: egy becsületes kudarc . . .

*

Augusztus 31.

A hadügyminisztérium b. Bechtold, a mozgó had főparancsnokától következő tudósítást vett . . . Reggel öt óra felé a szenttamási síkságra érkezve . . . az ágyútelepeket előre rendelvén, a helységet erősen ágyúztattam . . . Báró Bakonyi ezredes . . . vitéz csapata hősiess tartása dacára az előrenyomuló túlerő miatt a célzott sikert nem nyerheté el . . . összeszedvén holtainkat és sebesültjeinket, seregemmel, mely nyolc óráig folytonosan tartó csatában kifáradt, Verbászra

vonultam . . . Az egész sereg tántoríthatatlan bátorságát, dicsérettel kell említenem, mely minden rendelkezésemre a legnagyobb lelkesedéssel pontosan teljesítette . . .

Szenttamás második sikertelen ostroma óriási felháborodást váltott ki országszerte. Augusztus első felében az ország katonai vezetői az összes mozgósítható sorkatonaságot a Bácskába irányították, s ezzel Bechtold altábornagy csapatait jelentősen megerősítették. A csaknem 30 000 főnyi hadseregéből 16 000-et vetettek be Szenttamás ellen, amelyet 7000 felkelő védett. Bechtold főparancsnok „árulással felérő hanyagsága” miatt (Szekfű Gyula történész fogalmazása), a jelentős számbeli fölényrel rendelkező magyar sereg támadása csúfos kudarcba fulladt, s mintegy „egri hőökké” avatta a felkelőket.

Néhány szót a szóba került személyekről:

– Bechtold főparancsnok, aki már Bácsföldvárnál is szégyenletesen leégett, végképp bebizonyította tehetetlenségét. A képviselőházban is elhangzott nyílt vádák után sürgősen beadta lemondását, s elegánsan átállt a császári oldalra;

– Báró Bakonyi Sándor cs. kir. ezredes kivont karddal, katonái élén rohmozta meg a sáncokat, behatolt a városba is, de a tartalék bevetésének elmaradása miatt, egyedül maradt és visszavonult. Később ezredével csatlakozott a honvédséghez, tábornokként a bácskai hadtest parancsnoka lett, de az osztrákok előrenyomulása után, december 13-án lemondott;

– Mihálik János alezredes, hadmérnök főleg erődítési munkákat végzett a Délvidéken. A szabadságharc leverése után vízimérnök, ő építette Európa első betonzsilipjét, a bezdánit, amelynek egy része még ma is szolgálja a közlekedést;

– Fiáth Pompejus, az olasz származású, 24 éves főhadnagy, a Galíciából hazatérő Lenkey-féle század tisztje, augusztus 25-én, Écskán, behalt sérülésébe.

*

Augusztus 26.

Temesvár, augusztus 21-én. Fehértemplomról érkezett Tormási Kálmán temesmegyei szolgabíró, ki tegnapelőtt hőies küzdelemben vett részt, körülményesebben tudósított a történekről. Tormási maga is két lövést kapott, az egyik kalapját lyukasztotta át, a másik lábszárát érte . . . a fehértemplomi rácok a berohant szervánokhoz csatlakoztak, s ők gyilkoltak legdühösebben. A németvárosiak . . . az ott levő temesmegyei nemzetőrök segítségével oly elszántsággal védtek családikaikat és tűzhelyeiket, mint hajdan a carthagóiak . . . Tizenhárom óra hosszat küzdöttek a torlaszok között, csak este felé verettek ki a rácok . . . Maderspach és Skublics kapitányokat nagy dicsérettel emelte ki a főszolgabíró . . .

Fehértemplom olyan szálka volt a felkelők szemében, mint Szenttamás a magyar hadvezetés számára. Már júliusban fenyegető üzeneteket küldözgettek,

s a várost megadásra szólították fel, majd többször is megkísérelték bevételét. Ezért Samarjay Károly tudósítása csak egy epizódja az augusztus 19–31. között zajló ostromnak.

Fehértemplom hősi védelmét Maderspach Ferenc reaktívált császári tiszt irányította – előbb őrnagy, majd alezredesi rangban –, így augusztus 19-én is, amikor „délután két órakor – írja Olchváry Ödön történész – újból egyesíté a vitéz polgárságot és nemzetőrséget, s tömör csapatokkal egymás után több rohamot intézett a szerb városrészben dülő szerviánok ellen. Félórai véres harc után Kničanin csapatai kiszorultak a városból”.

A város német és román lakossága egy emberként állt ki a magyar szabadságharc mellett, helytállásuknak Herczeg Ferenc állított méltó emléket A hét sváb című regényében. Ebben többször is emlegeti „a rettenthetetlen bátorságú”, „az oroszlánszívú” Maderspach Ferencet. 1849 elején, Bánát kiürítése során, a többi sebesülttel együtt szekerezett a farkasordító hidegben Szeged felé, de a tüdőgyulladás menet közben, Zsombolyán végzett vele.

A szláv származású Skublics Rafael a verseci nemzetőrség parancsnoka. Decemberben, az alibunári felkelő tábor bevétele során hősi halált halt.

Stevan Šupljikac a szerb felkelők vajdája volt. Kinevezése – Stratimirović mellőzésével – azt mutatta, hogy a bécsi udvar döntő befolyáshoz jutott a szerb mozgalom irányításában. Ő egyébként cs. kir. tábornok volt, s erre sokkal büszkébb volt, mint a felkelők által adományozott vojvoda címre.

*

Szeptember 5.

Örvendetes hír. Nagybecskerek, szeptember 2-án, déli 12 órakor. *Seregeink Perlasznál nagyszerűen győztek. Még az éjjel kivonult Kiss ezredes, seregével együtt Écskára, s ma reggel 4 1/2 órakor a perlaszi táborba levő ellenséget megtámadta. Két óra hosszáig tartott az ostrom, mely után az ellenség tábora egy rohanással bevételre. Részünkről az elesetek száma csak néhány emberből áll, ellenben, mint a sáncokban saját szememmel láttam, az ellenségből máris 80–90 halottat számlálhatni. Borzasztó látni egy ily csatahelyet, miképp fekszenek a sáncokban bent elterülve az elesettek, többnyire granicsárok, néhány izmos szervián is van közöttük. Sebesülteket a mieink közül mintegy 12-t tudok, köztük a 10. honvédszázólalj derék őrnagyát, Szemere Pált, megsebesítve szemléltem: hasa alsó részében kapott kettős golyólövést. A sebe azonban, mint mondják, nem halálos . . . a sáncok bevétele után megfutott ellenséget még most is, déli 12 órakor, Perlasz felé üldözik . . . az elfogottak száma eddig nem sok, de valószínűleg szaporodni fog. . . A sáncok bevételenél katonaságunk általában lelkesen viselvé magát . . . E csatát leginkább az okozta, hogy ezen magyar hadseregben nagy volt már a*

harcvágy, mondhatni, dühösesek voltak a lázadók ellen, azért, most általános kívánságuk szerint meg is történt az ütközet s – a diadal.

*

Szeptember 7.

Örömhírek az Alvidékről. Tegnap reggel következő falragaszokat lehetett olvasni a főváros utcáin: A hadügyminisztériumhoz Kiss ezredes úrtól következő tudósítás érkezett. Nagybecskerek, szeptember 3-án. Tegnapi rövid tudósításom folytán jelentem, hogy az elsáncolt perlaszi tábor háromórai ostrom után elfoglalván, az ellenség tüzérei hősiiesen elszánt seregem által mindnyájan leszuronyoztattak. Kik az ellenállók közül meg nem ölettek, futásnak eredtek és ez hihetően meg fogja rettenteni a határörvidékieket.

Két egyfontos, öt háromfontos és két hatfontos ágyún kívül egy bombaágyú (mozsárágyú – K. Z. megjegyzése) és tetemes mennyiségű lőszer foglaltatott le . . . az elfoglalt ágyúk közül hatból egy telepet alakított . . .

Különös dicsérettel említem az ostromló gyalogság parancsnokát, Vettert, a Mihály nevű ezred alezredesét, úgyszintén táborkari tisztemet, Kohlmann, az 52. számú magyar ezred kapitányát . . . Az elsáncolt tábor bevétele után hadamnak egy részével Perlasz felé nyomultam, mely helységet a rác népességtől elhagyatva találtam. A többi lakosság fejr zászlóval jött élembe . . . A helység a pusztítástól megkíméltetett . . .

Szeptember 7.

A hadügyminisztérium a következő tudósítást vette 1848. szeptember 3-án Nagybecskerekéről, Hadik Gusztávtól, a tiszántúli nemzetőrség parancsnokától. Kedves kötelességemnek ismerem bejelenteni, hogy a parancsnokságom alá tartozó, herceg Woroniecki-féle két pesti önkéntes vadász-század, a bihari nemzetőrök és aradi tüzerek . . . a tegnapi perlaszi csatában oly kitűnő bátorságot és komoly elszántságot tanúsítottak, amely a legnagyobb dicséretre érdemes . . . Herceg Woroniecki lováról leszállván, seregét személyesen vezette ostromba . . . Kiss Pál, a Mihály ezredbeli kapitány saját példája által annyira buzdította a tökéletlenül felfegyverzett derék bihari nemzetőröket, hogy ők az ellenséget egy sűrű erdőből és nádasból kiűzvé, legjobb sikerrel még az ostromban is részt vettek . . . Számosabban tüntették ki magokat, kiknek neveit legközelebb leszen bejelenteni szerencsém.

*

Szeptember 9.

Perlasz, szeptember 2. Majdnem két óráig tartott mindkét félről az ágyúkkal, s kartácsokkal tüzelés, minek nagy hatása reánk nézve ugyan nem volt, de annál

hatályosabb volt ez azon percekben, midőn a Woroniecki-féle újjonszületett dicső vadászcsoport a legelőn támadta meg a sáncokat . . . minden képzeletet fölülhalad a golyózápor süvöltése: látni s hallani kell azt. Meghült mindenkiben a vér . . . bár az ellenség bizony lehetett árkaiból reánk, mégis vetélkedve rohant csapatunk a gazok sáncaiba . . . dicső vezérünk Woroniecki herceg . . . mindig közöttünk villogtatta kardját, s őt ki ne követné, ha az ördögökkel a pokolba is kellene szembeszállnunk. Nehéz Károly, a magyar önkéntes roham-vadászcsoport fővezére.

*

Perlasz, szeptember 9.

Katonaságunk kivétel nélkül dicsőre viselte magát . . . alig állván összesen 1400 főből, a rácok 7000 főnyi táborát mégis a legfényesebben meggyőzték, úgyhogy nekik 260-nál is több, nekünk csak 7 halottunk és mintegy 30 sebesültünk van . . .

Estve a főparancsnok valódi diadalmenettel tért vissza Nagybecskerekre. Az egész nap fegyverben állott nemzetőrség fölállítva, zenével fogadta a győztes sereget. A nép bámulva az ágyúkat, alig akará hinni, hogy azok rablóktól vetettek el, kiáltották: „hiszen ezek császári királyi ágyúk!” Fájdalom, hogy azok!!!

*

Szeptember 13.

Nagybecskerek, szeptember 7. Egy szemtanútól, ki a perlaszi ütközetben maga is részt vett, a következő érdekes levelet vettük: . . . A látvány, melyet a sáncok bevétel után mutattak, kebelrázó és rendítően nagyszerű volt. A sátrak és a középponton álló két ház, többnyire nádfedezetén pusztító tűz nyargalt végig, s a még pár órával az előtt népes tábor elhagyottan, füstölgő üszkőkben, félig elégett élelmiszerek- és ruházatokban mutatá föl maradványait. A romlás ezen a téren és lenn a réten, mintha itt isten bosszúálló anyala járt volna, holt testek rémítően csonkított törzsei hevertek. Itt egy természetes rác teste nyúlt el megsülve, a kínos halál vonaglásai között összezsugorodott kezekkel és felhúzott lábba, másutt egy csoport feküdt, kétségbeesett küzdésük közt egymásra hullva, golyók és kard által ejtett tátongó sebeiket tárva fel a szemlélőnek. Ezek között van a tüzérség vezére, továbbá egy torontáli szökött írnok, ki Kikindán méltó halálát elkerülve, azt itt lelé föl. Drakulics főparancsnok, egész seregével, szekerekkel megfutott . . . A hosszabb tudósítást Riczko Károly, a bihari nemzetőrség őrnagyja írta alá.

A Kossuth Hírlapjának egy nagyszerű újságírói teljesítményére hívjuk fel a figyelmet: a perlaszi győzelemről egy gyors hírt közölt a kor gyakorlatát meghazudoló frissességgel, két hivatalos hadijelentésből idézett, kiegészítette

ezeket a Közlöny híryanagának átvételével, majd a csata két részvevőjének helyszíni benyomásaival járta körül, méltatta a történeteket.

Kifogástalan professzionalizmus másfél századdal ezelőtt!

A gyorsírt régi ismerősünk, Samarjay Károly, a lap torontáli haditudósítója írta, sajátos újságírói bravúrral: kiment az aznapi esemény színhelyére, azon nyomban megírta a látottakat, hallottakat, eljuttatta a Temesvár–Pest gyorsjáratú postavonal kikindai vagy szegedi állomáshelyére, úgyhogy a lap a szeptember 2-i eseményről a szeptember 5-i számában már beszámolhatott. Ma, amikor a közönség a világ minden tájáról helyszíni közvetítés útján szerezhet tudomást az eseményekről, nem tűnik túl gyorsnak ez a mostani közlés, pedig az volt, mégpedig a javából.

A hivatalos jelentések szerzői maguk a parancsnokok: Kiss Ernő – akkor ezredes, később altábornagy, aradi vértanú –, a perlaszi csata formális hőse és Riczko Károly őrnagy, a csatateren kitűnt bihari nemzetőrök parancsnoka, aki majd ezredesként, hadosztályparancsnokként hősi halált hal Erdélyben 1849 februárjában.

Riczko Károly mellett még egy közvetlen részvevő is tudósította a *Kossuth Hírlapját*: Nehéz Károly. Ő Pesten jogot végzett, a Woroniecki-féle vadász-zászlóalj közvitéze (különlegesen kiképzett lövészek voltak). Századosként fejezte be a háborút, az ötvenes évektől hivatalnokoskodott, újságíróskodott.

A perlaszi tábor ostromának és szétverésének sok ismert és kevésbé ismert részvevője volt.

Szemere Pál, a híres család egyik ágának leszármazottja császári vértés főhadnagy volt, de 1844-ben leszerelt, s átvette a családi birtok vezetését. Amikor az Országgyűlés 1848 nyarán tíz honvédszászlóalj felállítását határozta el, s felhívta a tényleges és a nyugdíjas tiszteket a jelentkezésre, az elsők között tett eleget, s őrnagyi rangban a 10. zászlóalj parancsnoka lett. Egységét Nagybecserekre rendelték, onnan került, a katonai erők összevonása után Perlaszra. Rohamozó zászlóaljának élén, kivont karddal a kezében, mindjárt az ütközet elején, több súlyos lövés érte. Az orvosok az écskai kastélyban küzdöttek életéért, de hiába: szeptember 8-án meghalt.

Kiss Ernő jobbkeze, vezérkari tisztje, a perlaszi támadás tervének elkészítője Vetter Antal cs. kir. alezredes volt. Német anyanyelvű, anyja magyar. A szabadságharc egyik legképzettebb katonája, a perlaszi csata után ezredessé, hadosztályparancsnokká léptették elő. Szeptemberben már tábornok, a honvéd vezérkar szervezője és parancsnoka, Kossuth fő katonai tanácsadója. A bukás után emigrált. Az olaszországi Turinban a Magyar Légión szervezője és főfelügyelője, Angliában tanár egy katonai intézetben. A kiegyezés után hazatért.

Az ugyancsak német származású Kohlmann József a cs. kir. 52. gyalogezred kapitányaként csatlakozott a szabadságharchoz, s vett részt a perlaszi csatában,

személyes bátorságával is kitűnve. Októberben már ezredes, a bánsági helyőrségi hadosztály parancsnoka. Az összeomlás után elhagyta az országot, áttért a muzulmán hitre, s ezredes lett a török hadseregben. A krími háború idején Fejzi pasa néven tábornok.

Kiss Pál százados – a későbbi honvédtábornok – a bihari nemzetőrök szervezője volt, élükön vett részt az ütközetben. Utána őrnaggyá nevezték ki, s Damjanich Jánostól átvette a híres 9. zászlóalj, a „vörös sipkások” parancsnokságát. Pétervárad utolsó parancsnoka volt, Komárom védőivel szinte egy időben tette le a fegyvert, s az őrséggel együtt szabad elvonulást kapott. Jósika Miklós szavai szerint „a forradalom legtisztább, legférfiasabb jellemeinek egyike”.

Pavle Drakulić határőr hadnagy volt, a perlaszi tábort ezredesként vezette. Nem várta be a döntő rohamot (emiatt később árulással vádolták), híveivel Titel és Pancsova irányába szekerezett.

Néhány szót magáról a csatáról: ez volt eleddig a legfényesebb hadisiker a bánsági részeken. A győzelem Vetter Antalt, a szabadságharc egyik legképzettebb tisztjét dicséri. Az összevont haderő 3000 gyalogosból, 700 lovasból és 10 ágyúból állt. Reggel ötkor lendültek támadásba s mintegy 4000 fővel és 12 löveggel védett sáncok ellen. A tüzérségi előkészület során a tábor mintegy 500 nádkunyhója pillanatok alatt lángot fogott, s pánikszerű fejtelenséget okozott. A csatát végül is a gyalogos szuronyroham döntötte el, viszonylag rövid idő alatt: a zászlóaljak zárt rendben, a Vetter-féle utasítások szigorú betartásával morzsolták fel az ellenséget.

A perlaszi győzelem végül is teljesen kiaknázatlan maradt. Ha Kiss Ernő a lovasság élén nem a kiürített Perlaszra vonul be, hanem a menekülők után veti magát, akkor alighanem eldőlhetett volna Bánát sorsa, talán még a szerbiai szabadcsapatok is megfutamodtak volna. (Ők egyébként is erősen elégedetlenkedtek, mert sem a megígért négy ezüstkrajcáros zsoldot, sem a fejadagjukat nem kapták meg rendszeresen, amely fél font kenyérből, fél font húsból és egy meszely – négy deci – borból állt.)

A szerb források is alátámasztják ezt a feltevést. Vasilije Krestić történész szerint „a még nagyobb vereség csak Kiss Ernő ügyetlensége miatt volt elkerülhető”. Ha Kiss nem habozik, a siker még nagyobb lehetett volna, így viszont csak „nagy szegény volt, súlyosabb következmény nélkül”.

Ezzel szemben a magyar források arról szólnak, hogy „a perlaszi diadal egészen felfrissíté a nemzet lelkét”.

Még egy kis tájtörténeti adalék: A most közölt tudósítások egyikében tájegységünk Alvidék néven szerepel. Előfordult még Végvidék, Alsó-Vidék, Délmagyarország alakban is. Viszont sehol sem történik említés a napjainkban újra divatba jövő Délvidékről.

Ez megerősíti azt, amit eddig is tudtunk: a Magyarországtól elszakított „lentségi” részeket csak 1918–1920 után kezdte Délvidéknek nevezni a magyarországi nyelvhasználat.

*

Szeptember 14.

Értesítés e lapok olvasóihoz. *Mai naptól kezdve többé nem vagyok miniszter. Mai naptól kezdve nem szorítják kezeimet a miniszteri kollégialitás béklyói. Kiszabadultam az udvari cselszövények fojtó gőz köréből.*

Egyheti pihenést kérek. Hadd szedjem kissé össze roncsolt erőmet. E kis pihenés után ismét journalistának, hírlapírónak vallom magamat. . . A jövő héttől kezdve tehát az olvasó e lapokban közvetlenül az én politikám szellemével s folytonos dolgozataimmal találkozandik. Pest, 1848. szeptember 13-án. Kossuth Lajos.

Szeptember 11-én a császárhű Josip Jelačić altábornagy, horvát bán főserege (mintegy 30–35 000 ember) Varasdnál, Perlaknál és Légrádnál átkelt a Dráván, s megindult a rebellis Buda és Pest ellen. A Batthyány-kormány benyújtotta lemondását, Kossuth is miniszterség nélkül maradt, de a hírlapírásból, néhány gyűjtő, mozgósító cikk kivételével, mégse lett semmi, hiszen az események úgy hozták, hogy minden korábbinál fontosabb szerepet vállalt a fegyveres függetlenségi harc megszervezésében.

Szeptember 16-án megalakult az Országos Honvédelmi Bizottmány (október 8-án az országgyűlés már a végrehajtó hatalom gyakorlását is rábízta, Kossuthot pedig elnökévé nevezte ki). Ő már szeptember 22-én hazahívta a külföldön állomásozó magyar csapatokat, szeptember 24-én pedig alföldi toborzózútra indult (Cegléd, Nagykörös, Kecskemét, Szolnok), s még aznap újságjában drámai erejű felhívással fordult a magyar néphez: „Fel hát fegyverre, szegény, elárvult, de bátor magyar nép! Kaszára, kapára, kinek mi je van!”

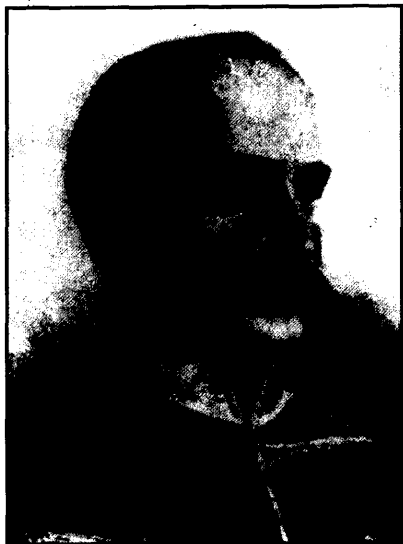
Az események tehát megrendítő fordulatot vettek, s ezzel a délvidéki hadszíntér egy csapásra másodlagossá vált: eltörpült a Jelačić-féle veszély mellett, aki szeptember 24-én már bevonult Székesfehérvárra.

Jelačić dicstelen hadjáratának részletei jobban köztudottak, s már ezért is visszatérhetünk eredeti fonalunkhoz: a kevésbé ismert „lentségi” események további hírlapi ismertetéséhez, s azok boncolásához, szereplőinek bemutatásához.

*

Szeptember 26.

A szenttamási csata, 1848. szeptember 21-én. *Az azelőtti napokon történt hadi és csatatéri vizsgálatok után megindult a verbászi táborból a mozgó sereg este 10 órakor, és éjjeltájban rendeltetési helyén csatarendben felállított. Még*

Mészáros Lázár

Damjanich János

virradat előtt megkezdődött az ágyúzás, mely kis szüneteket kivéve . . . délutáni 3 óráig szüntelen folytattatott.

Az ágyútelep vezényelői, dacára az azelőtti napon tett demonstrációnak . . . mi szerint a tisztikar . . . a csatában, mely ő felsége világos akarata ellen van, részt nem vesz. De a köztisztviselőben álló hadügyminiszter . . . erélyes föllépése által . . . kötelességüket teljesíték, úgyhogy már a csata kezdetén . . . Szenttamás kilenc helyen felgyulladt . . .

A háromszoros, sőt vízzel ellátott sáncok két ízben ostromoltattak . . . a sereg szinte 11 órát tűzben volt, a muníció pedig fogyni kezdett . . . jobbnak találtatott, hogy . . . visszavonuljon. Mire a sereg a legjobb rendben, még csak le sem hangolva a verbászi táborba, azon határozattal vonult vissza, hogy az ostromot, újólag, pihent erővel megkezdhesse . . .

. . . Ki Magyarhon első hadügyminiszterét a csatatéren úgy látta mint én, láthatta ennek komoly elszántságát, láthatta, mily egykedvűséggel állott és járt a halált süvöltő ágyúgolyók között, benyargalta a csatateret, s személyes bátor megjelenése által lelkesítette a sereget . . . Jeney József, hadügyminiszteri segéd.

Szenttamás harmadik ostroma is teljes kudarccal végződött, bár ezt a kissé szervilisnek tűnő haditudósító (minisztériumi tollnok?), Jeney József – koráb-

ban nemesi kisbirtokos, most főhadnagyként a hadügyminiszter segédtisztje – nem közli köntörfalazás nélkül a nyilvánossággal. No, de ne bántuk az embert, hiszen a bukás után, mint őrnagy, ő is az aradi katonai bíróság elé került, s hatévi várfogságra ítéltetett. 1850-ben azonban már kegyelmet kapott, s visszament Szatmárnémetibe gazdálkodni.

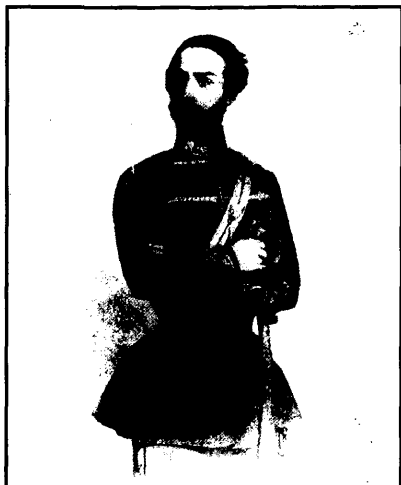
Mészáros Lázár, az első magyar felelős kormány hadügyminiszterének parancsnoksága alatt az idő tájt 16 000 katona állt, ebből 9000 gyalogos és 1500 lovas vett részt az ostromban. A védők mintegy 5000-en voltak, de az ostromgyűrű hézagos volta miatt 3000 főnyi Sajkás-vidéki határőr erősíthette meg a védelmet, így aztán ez a kísérlet is kudarcba fulladt. Kossuth a maga szókimondásával azzal vádolta Mészárosot, hogy „. . . slendriánja vészbe döntötte a hazát”. Mészáros emlékiratában közli, hogy „collega urától, Kossuthtól, s annak befolyása alatt szerkesztett híres Kossuth Hírlapjától pedig azzal is vádoltatott, hogy szerintök Rajacsics, Jellasics és mások kevesebb kárt okoztak, mint Mészáros tétlensége”.

A Jelačić előrenyomulásának árnyékában lezajlott csata valóban nem öregbítette a katonailag egyébként kiválóan képzett Mészáros hírnevét (a császári seregben úgy tartották nyilván, mint az egyik legtehetségesebb fiatal tőzstiszte). Az itteni kudarc ellenére a szabadságharc egyik legnagyobb katonai tekintélye volt, ez eléggé közismert tény. Ezért most itt arról ejtünk néhány szót, hogy apja pacséri közbirtokos volt, ő maga pedig gyermekkorának egy részét Bajmokon és Szabadkán töltötte. Ez utóbbiról írja naplójában: „bunyevác lakosai kitűnőleg városnak, míg mások vállvónítva csak Szabadkának nevezik”.

Érdeklődését azonban nemcsak a haditudományok kötötték le, tanulmányozta a korszerű gazdálkodást, erre ösztönözte leveleiben Pacséron élő bátyját is. Értekezéseket írt a szederfa ültetéséről, a selyembogár-tenyésztésről, a svájci tehenészetéről, a lótenyésztésről. Kiváló gyümölcskertész is volt. A Magyar Tudományos Akadémia 1845-ben levelező tagjává választotta.

Számkivetésen halt meg, az oxfordi grófság egyik falusi temetőjében pihen. Síremlékének utolsó mondata így hangzik: „E követ emeli szomorodott szívé barátnéja, Lady Langdall.”

Az idézett szövegben nem történt említés Petar Bigárról, a szenttamási védelem parancsnokáról, a szerb Dobó Istvánról. Ettől függetlenül ezt meg kell tennünk, így kívánja a tisztesség. Ő is természetesen császári tiszt volt. Egy likai határőr-család sarja, aki 37 éves korában megtagadta az engedelmességet, amikor egysége a magyar hadügyminisztérium hatásköre alá került. Csatlakozott a felkelőkhöz, s kapitányként került a szenttamási tábor élére. Mind a három támadás idején ő irányította a védelmet, mégpedig sikeresen, így aztán az egyik legnépszerűbb szerb tiszt lett, Stratimirović és Šupljikac

Đorđe Stratimirović

Stevan Knićanin

mellett. A szabadságharc bukása után folytatta sikeres pályáját, s osztrák tábornokként ment nyugdíjba 1866-ban.

Sokáig szálka maradt a hadvezetés szemében, de a közvélemény szívében is. Ezt a szálkát majd csak 1849 tavaszán húzta ki Perczel Mór honvédtábornok, csapatainak élén. A visszacsapás kemény, s túl kegyetlen is volt. Vukovics Sebő igazságügyi miniszter, a déli országrészek főkormánybiztosa írja visszaemlékezésében: „Keresztül mentünk a híres Szenttamáson is. Ez legfeldúltabb volt, még a házak előtti akácfa is elporzsolva setétlettek a fekete házfalak előtt. A templomok felgyújtva, kiprédálva, ablaktalanul és ajtótlan tátongtak leütött tornyaikkal a sírcsendű láthatáron. Szenttamáson egy élő lelket sem láttunk. Néhol a ház falaiából bágyadtan egy macska kíváncszorgott. Messze a városon innen és túl a gazdag termésű földek szántatlanul burjánzottak . . .”

*

Szeptember 30.

Pest, szeptember 26. Szerkesztő úr! Hiszem, hogy becses lapjában áldoz helyet igénytelen szavaimnak. E szavak saját és szerb nemzetem egy, bár igen csekély, de rendületlen töredékének érzelmeit, gondolkodását tolmácsolják . . . Szegény

szerb nemzetünknek sok gyalázatos gyermeke van . . . ki nem gondolván a nép szabadságával, az ausztriai zsarnokság bérencévé aljasult, hogy annak ördögi győzelmével osztozhasson a gyalázatos koncon . . . Szerbek! Mi a szabadság ellen harcolunk . . . Seregeljünk össze józan vezérünk, Athanaczkovics Plató körül . . . Ki közülük először fordul el undorral az istentelen Rajacsics főcsábítótól . . . az tetzen legtöbbet a szerb nemzet becsületéért. Theodorovics Anastáz.

A szentendrei pópa felhívása pusztába kiáltott szó maradt, valóban, mint ahogy írja is, csak a szerbség elenyésző töredékének véleményét tükrözte. Egy hónap múlva már megalakult a Szerb Vajdaság központi polgári kormányzó-szerve, a főodbor, a szeparatista törekvések kifejezője, amelyben – láss csodát! – a monarchia integritását óvó udvar befolyása érvényesült. Micsoda kétszínűség, micsoda álnok képmutatás! S a játék tovább folyt: december 15-én Ferenc József császár nyílt parancsban megerősítette tisztségében Rajačić pátriárkát és Šupljikac vajdát, a béke helyreállítása után pedig „nemzeti beligazgatást” ígért a magyarországi szerbeknek (nem önálló jogokkal felruházott területi autonómiát!).

A szövegben említett, zombori születésű Platon Atanacković előbb budai, majd bácsi püspök volt, s azok közé a kevésszámú főpapok közé tartozott, akik elleneztek Rajačić udvarbarát politikáját. A Matica srpska első nyolc tiszteletbeli tagjának egyike, 1842-ben, majd 1864-től haláláig elnöke is volt. Gazdag könyvtárát az intézményre hagyta. A Matica srpska székháza előtt álló mellszoborcsoport egyik alakja őt ábrázolja.

*

Október 31.

Törökbecse. A lapunk 100. számában már említve volt csatáról (két Becse körüli csatározásokról – K. Z. megjegyzése), érdekesnek tartjuk, egyik tudósítónk levele után, még a következőket emelni ki . . . A felkelők Franyován egy utcaszeglet mögé vontatták ágyúikat, mígnem 50-ven Ferdinánd-huszár onnan is elkergette őket. Ez alkalommal az üzöbe vett ellenség tetemes veszteségeket szenvedett, csak ott a helyszínen 200-nál többet ástak el, sokat magukkal vittek és a Tiszába hányták . . . A mieink részéről elkövetett rablásokra nézve meg kell jegyeznünk, hogy embereink ezt bosszúból tették, mert a magukkal nem vihetett poggyászukat meg az ellenség foglalta le . . . Máskor gyorsabban fogom önöket tudósítani a történetekről, addig isten velük. Szabó Zsigmond, önkéntes nemzetőr (szegedi illetékességű hivatalnok, 1849 júliusától főhadnagy – K. Z. megjegyzése).

*

November 9.

Óbecse, október 25-én. *A becsei és törökbecsei harcok során a katonai fegyelmet nem tűró suhancok sokat rágalmazták a szilárd jellemű Domianicsot (Damjanichot – K. Z. megjegyzése), a 3. honvéd zászlóalj alezredesét, csak azért, mert neve ics. Én részemről az ellenkezőről győződtem meg: mert míg ypsilonos magyarjaink megszidják a magyart, hogy meri ütni a rácot, ki éppen azelőtt Törökbecsén beteg feleségét és 6 éves gyermekét kegyetlenül meggyilkoló, addig az említett alezredes így biztatja a katonákat: „Fiaim! Mindenik közületek rabol, ől annyi fegyveres rácot, amennyit lehet, s a rátok lövöldöző hitszegő rácokéból Franyován 4 házat gyűjt. Értitek?“, „Értjük, uram, gyűjtünk tizez” – lőn a felelet. . . Erélyes tettei őt e honban eléggé megismertetik. De csak rosszul esik mégis, ha ily derék hazafit is minden ok nélkül gyanúsítanak. . .*

Óbecsét és Törökbecsét a felkelők részéről jól összehangolt támadás érte október 13-án. A Tisza két szemközti partján fekvő, azonos nevű település segítségére Damjanich János sietett vörös sipkás zászlóaljával, s bár a felkelők létszámfölényben voltak, kiverte őket innen is, onnan is. A felkelők akkor már, a változásokat tükrözve, a „cs. kir. osztrák–szerb hadtesthez” tartoztak.

A harcok végképp eldurvultak, fittyet hányva a hadviselés szabályaira: a hadifogoly ritkaság volt, a civileket halomra gyilkolták, utcákat, falvakat gyűjtöttak fel. Az, ami már hónapok óta folyik, kimeríti a genocídium fogalmát: a két szemben álló népeesség és fegyveres erő kölcsönösen irtja egymást.

Egyik tudósító közli, hogy a „vitézek minden nap ebéd után a postánál . . . összegyülekezve . . . olvastatják maguknak a Kossuth Hírlapját, hogy mi újság?”

Van benne bőven leírás a kegyetlenkedésekről, az indulatok féktelenségéről, az ösztönök elszabadulásáról. Idézésük kétélű fegyver, sok-sok magyarázatot kíván . . .

*

November 16.

Nagybecskerek, november 12. *Damjanich alezredes folyó hó 9-én a Légerdorfnál táborozó ellenséget megtámadta, szétverte és Lagerdorft elfoglalta. . . A 9-ik honvédzászlóalj oly derék, hogy mindegyik veres sapkás egy-egy kitűnő hős . . . különösen meg kell említeni . . . Rózsa Sándort is, kinek fegyvere által 12 ellenség esett el . . . csapatjának egy rekvíziója is volt, mely alkalommal 1800 juhot, 402 darab szarvasmarhát, 53 lovat, 63 sertést és más különféle tárgyakat foglaltak le. . .*

1848 novemberében a harcok súlypontja Bácskából ismét átkerült Bánátba. Ennek egyik mutatója a lagerdorfi (Temesőr, Temessztrázsa, Straža) tábor

felszámolása, az ottani védők felkoncolása, amit az ennél sokkal jelentősebb tomaseváci sánctábor bevétele követett, majd sor került a dicstelen pancsovai ütközetre, amely Kiss Ernő parancsnoki posztjának elvesztésébe került.

A csaták változatlan heveséggel, kegyetlenkedéssel folytak, sok-sok polgári áldozatot is követelve. A lagerdorfi csatában „a kelepcebé került szerbek között nagy mézszárlást rendeztek – írja Kedves Gyula történész –, az 1200 védőből 673-an estek áldozatul, s 70 fogoly és 2 ágyú növelte még veszteségüket. A magyar veszteség 30 ember volt. Vetter tábornok azonban megrótta a köztudottan szerb származású Damjanichot a csapatai által elkövetett kegyetlenkedésért, aki ezt rendkívül zokon vette. Nem érezte felelősnek magát, miután a jóval nagyobb szerb kegyetlenkedések viszonzását látta csak az esetben, mindegyre a két kitűnő katona viszonya megromlott . . .”

Damjanich még életében legendás alakká vált, a „szabadságharc oroszlánja”, „a honvédség legvitézesebb tábornoka” – ilyen jelzőkkel illették. Katonái, a „veressipkások”, a „fehértollasok” és más egységek honvédei tűzbe mentek érte. „Damjanich a vezérünk, / A pokoltól sem félünk” – harsogták ütközet előtt és után. Boszniai származású szerb volt, a horvátországi Krajinában határőrösködött, majd császári tiszt lett belőle. Ellentétben a honvédségben szolgálatot teljesítő aulikus, a Habsburgokkal megegyezést kereső katonatisztek többségétől, ő közismert volt dinasztiaellenességéről, testtűl-lelkestül republikánus volt, Kossuth függetlenségi politikájának rendíthetetlen híve. Nagy támasza volt a hadseregben, olyannyira élvezte bizalmát, hogy 1849 áprilisában őt nevezte ki hadügyminiszterre. Fajtájának magyarellenességét, balkáni harcmodorát mélységesen fájlalta és elítélte. A tizenhárom aradi vértanú egyikeként fejezte be életét. A két háború közötti Stanojević-féle lexikon szócikke a szerb nép ellenségének, vérszopójának nevezi, a háború utáni Jugoszláv Enciklopédia néhány sorában az életrajzi adatait közli – minősítés nélkül.

Damjanich János mellett még 14 szerb származású törzstisztje volt a magyar honvédségnek. Ezredesi rendfokozatot Bobich János ért el, alezredesként Damaszkín György, Herkalović András, Milutinovich Mihály, Stojakovich Péter és Zákó István szolgált, őrnagyi fokozatban pedig Csernovics György, Damaszkín István, Driska Szilárd, Jovanovich Miklós, Raić Konstantin, Stojanich Miklós és Vukovich Mihály fejezték be a szabadságharcot. De több mint száz szerb származású tagja volt a főtiszti karnak is, a közhonvédek között pedig 1200–1500 főre tehetjük a szerbek számát (Bona Gábor történész adatai).

A *Kossuth Hírlapja* már korábban is közölt információkat Rózsa Sándorról, így helyt adott a szegediek véleményének, mely szerint őt „csak függve szeretnék a városban látni”.

Kossuth egyébként országos toborzó körútja során, 1848. október 3-án, Hódmezővásárhelyen írta alá a betyár „bűnbocsánati hirdetményét”, amelyet Jókai Mór vitt el a zsvánnyal kapcsolatban álló ember címére. A pástornépekből, lóköttőkől és egyéb mihasznákból verbuválódott, mintegy 150–200 főnyi szabadcsapatot Damjanich ezredébe osztották be, mivel csak neki nem volt kifogása az ebadták ellen. A tűzkeresztségen a lagerdorfi (sztrázsai) ütközetben estek át. Sajátos harcmódoznak csakhamar híre kelt, s félelmet keltett: karikás ostorokkal rántották le a lovasokat a lóról. A népi emlékezet szerint „féderes ostoruk volt, hullott a hús a nyomukban”. Nem kímélték a szerb felkelők falvait: raboltak, harácsolnak, gyűjtögettek. „Annyi gonosztettet követtek el – írja Vetter Antal tábornok emlékezéseiben –, hogy kénytelen voltam visszahívásukat a hadügyminisztertől erélyesen kövtneli.” Az év végéig már felszámolták az egységet: aki maradni akart, beosztották valamelyik honvédszázadba, akinek pedig „elvásta a fogát a háború”, visszavonult téli rejték-helyére.

Arany János 1849 tavaszán már így énekelt: „Rózsa Sándor, Rózsa Sándor, / Hová lettél? / Megvagy-e még, harcolsz-e még / Vagy elestél?”

*

December 12.

Bácsból. Omorovica, december 5-én. *A gyalázatos camarillának (kamarilla = az uralkodó politikáját a háttérből irányító titkos tanácsosok köre) undok kigyója nálunk törzsökös magyar helységben felütötte fejét. A vidéken leginkább selypítéséről ismeretes János József babkáros (rendszerint szlovák nemzetiségű, vásznat és rövidárut kínáló vándorkereskedő – K. Z. megjegyzése) népünket azzal hitegeté, hogy a nagyurak az ujoncokat azért szedik, miszerint az által a magyarok erejét mindinkább elgyengítvén, a győzelem részükre biztosítható, hogy miként merik a magyarok a rácokat megtámadni, midőn ők a király emberei . . . Figyelmeztetünk mindenkit az ilyen jómadarakra . . .*

Szép Ferenc szabadkai polgártársunk egy „Honunk állapota” című fél-fél ívnyi röpiet bocsájt ki időnként. Ellene nem lehet szólásunk. Benne veszélyes állapotunkat magyarázza és tudatja a harctéri híreket. Szép Ferenc, ha már fellépett a térre, tegye azt: indítson meg Szabadkáról egy időszaki lapot, oly nagy közönségű város, mint Szabadka, illő, hogy bírjon egy lappal.

A tudósítás aláírója, az általunk ismeretlen Nyári Mihály mintha egy kicsit eltúlozta volna azt a veszélyt, amely a pöszítő tót atyafi részéről fenyegette az országot, ezért inkább frásának második részére figyeljünk fel: az első itteni magyar újság megjelenéséről és annak szerkesztőjéről ad híradást. A szabad-

ságharc gerjesztette információéhség hozta létre (1848. november 3.), s annak bukásával tűnt el (1849. január 5.). Egyetlen példánya maradt fenn: a december 15-i számra százharminc évi lappangás után Magyar László szabadkai levéltáros bukkant rá a budapesti Országos Levéltárban. „Elszigetelten áll, minden folytatás nélkül” – írja a negyvennyolcas újságról Iványi István, Szabadka monográfusa. Valóban, az utána következő magyar újság majd csak 1871-ben jelent meg, *Bácska* címmel, Radits György gimnáziumi tanár kiadásában és szerkesztésében.

*

December 28.

„Az isten s a haza szent nevében, ti Magyarhon dicső népe, testvéreink, keljetek fel tömegben, roppantná növekedett hadseregünk segítségtekkel tízannyi ellenséget kiirthat, amennyi ellene tört.

Fel kaszára, villára . . .”

Kossuth Lajos a róla elnevezett, kiadásában megjelenő lapban is közzétette a csaknem egyoldalas terjedelmű, gyújtó hangú felhívását Magyarország népéhez. Általános felkelésre szólítja őket, az esetleges hadirokkantaknak pedig 10 hold földet ígér. Néhány soros idézetünk ebből való. A sajtótörténeti kutatók egyébként kimutatták, hogy a lapban negyvenkilenc cikke jelent meg, tizennygy aláírás nélkül.

A *Kossuth Hírlapja* néhány nap múlva megszűnt létezni (1848. július 1.–1848. december 31.) Fél évet élt, fél évvel a szabadságharc bukása előtt múlt ki. Azaz pontosan felölelte azt az időszakot, amikor az Alvidéken a legnagyobb heveséggel dúltak a nemzetiségi harcok.

Nos, az akkor keletkezett tudósításokba, helyszíni jelentésekbe ad némi betekintést válogatásunk. Az így kirajzolódott kép nem nyújt valami vigasztaló látványt, bár az ilyesfélét nem is lehetett elvárni.

Zord és kegyetlen idők voltak azok, fél világ összefogott a magyar szabadságharc ellen . . .

IRODALOM

- A magyar sajtó története, 1848–1892. I–II.*, szerkesztette Kosáry Domokos és Németh G. Béla, 1985
- Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban*, 1987
- Bona Gábor: *Kossuth Lajos kapitányai*, 1988
- Bona Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban. I–III.*, 1998–99
- Hegedűs János: *Kiss Ernő, az aradi vértanú hős emléke. Nagybecskerek*, 1906

- Jókai Mór: *Emlékezések. Napló 1848–49-ből*, 1980
- Kalapis Zoltán: „*Negyvennyolcnak nagy idejében*”, 1998
- Kedves Gyula: *A szerb felkelés 1848 nyarán és a délvidéki hadműveletek a honvédsapatok kivonásáig* (A szabadságharc katonai története, szerk. Bona Gábor, 1998)
- Krestić, Vasilije: *Srpski vojni logor kod Perleza u 1848. godini*, 1961
- Lebl, Arpad (Löbl Árpád, Lőrinc Péter): *Revolucionarni pokret u Vojvodini 1848–1849*. Novi Sad, 1960
- Magyar történet* (Hóman Bálint és Szekfű Gyula), I–V., 1935–36
- Magyarország története, 1848–1890*, főszerkesztő Kovács Endre, szerkesztő Katus László, I–II., 1979
- Magyarország történeti kronológiája, I–IV.*, főszerkesztő Benda Kálmán, 1982–83
- Mészáros Lázár külföldi levelei és életrata*, 1867
- Nemeskürty István: „*Kik érted haltak, Szent Világszabadság!*”. A negyvennyolcas honvédsereg katonaforradalmái, 1977
- Olchváry Ödön: *A magyar függetlenségi harc 1848–49-ben a Délvidéken*, 1901
- Perović, Radosav: *Grada za istoriju srpskog pokreta u Vojvodini*
- Spira György: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalomban Magyarországon*, 1980
- Szerbek és magyarok a Duna mentén, tanulmányok a szerb–magyar kapcsolatok történetéből, I–II.*, 1983, 1987
- Thim József: *A magyarországi 1848–49-iki szerb felkelés története, I–III.*, 1930–1940
- Varsányi Péter István: *A karlócai ütközet. Hadtörténeti Közlemények*, 1980. 3.
- Varsányi Péter István: „*Kárpátoktól le az Al-Dunáig . . .*” Nemzetiségi tanulmányok 1848-ból. Szombathely, 1995
- Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re*, 1982

DUNAI SZÖVETSÉG

KOSSUTH LAJOS

Azon országok mindenkép sajátlagos viszonyai, melyek a Kárpátok és a Duna, a Fekete- és az Adriai-tenger közt fekszenek, nagyon megnehezítvén egy egységes állam alakulását, kívánatos, hogy az e tájakon elterülő régi történeti államok egymással szövetségre lépjenek, melyet „Dunai szövetség”-nek lehetne elnevezni. A közösen érdeklő tárgyakon kívül, miket a szövetségi hatóság *intézne*, minden állam törvényhozása, igazságszolgáltatása és közigazgatása teljesen független *lenne*. A lehető széles körű decentralisatio és az által, hogy minden községnek és tartománynak bő szabadság *engedtetnék*, a szövetség összes lakói akadálytalanul fejlődhetnének s minden egyes nép elfoglalhatná az emberiség nagy családjában őt illető helyét.

Az új közjogi rend alapja a dunai tartományokban az egyes népek szabad beleegyezése volna, akár egy törvényalkotó gyűlés, akár az általános szavazat alakjában. Így például Erdély lakói általános szavazattal fognák eldönthetni, vajjon hazájuk egy legyen-e Magyarországgal? vagy legyen politikailag egyesülve Magyarországgal, közigazgatásilag pedig különválva attól, vagy végre csak szövetségben legyen Magyarországgal és a többi szövetséges állammal, mint maga is autonom állam, teljes egyenlőségi alapon? – Részemről csak egy föltételt kötnék ahhoz, ha Erdély autonom állam s a szövetségnek, mint ilyen, kívánna tagja lenni; azt tudniillik, hogy Erdély és Magyarország közt personalis unio létezzék a közös fő személyében. E két országnak egy ura kellene hogy legyen, bármilyen neve is azután a neve. – A jó egyetértés a magyarok és románok közt, a mi az én leghőbb vágyam, jólétet és szabadságot biztosítana mindkét népnek. Remélem is, hogy el fogjuk érni e nagy célt.

Tárgyalás alapjául elfogadva: Turin, 1862. május hó 1-én, Kossuth Lajos.

Az esetre, ha a keleti kérdés a keresztyén népek függetlenségével találna megoldatni, kívánatos, hogy Szerbia s a többi délszláv országok szintén belépjenek a dunai szövetségbe, mely esetben a Kárpátoktól a Balkánig terjeszkednék s állana: Magyarországból, Erdélyből, Romániából, Horvátországból s a netán Szerbiához csatolandott tartományokból stb.

Oly kényes kérdések megoldására, melyekre nézve a népek megegyezni nem tudnának, a barátságos hatalmak közvetítését vagy ítéletét is ki lehetne kérni.

A szövetségi szerződést egy törvényalkotó gyülekezet készítené, alapul véve bizonyos elveket, mik közül néhányat megjelölök.

1. Közösen érdeklő ügyek lennének: a szövetségi terület oltalma, a külpolitika, a külképviselet, a kereskedelmi rendszer, oda értve a kereskedelmi törvényhozást, a vám, a fő közlekedési vonalak, a pénz, a súlyok és a mértékek.

2. Mindent, a mi a szárazföldi és tengeri haderőre, a várakra s a hadi kikötőkre vonatkozik, a szövetségi hatóság fogná szabályozni.

3. A szövetség egyes államainak a küludvaroknál nem volnának külön képviselőik, a szövetségi diplomácia egy és közös lesz.

4. Közös lesz a vámügy, melynek jövedelme az egyes államok közt akként fog fölosztatni, miként a törvényalkotó gyülekezet megszabni fogja. Közös lesz a kereskedelmi törvényhozás. Egy a pénz, egy a súly, egy a mérték az egész szövetségben.

5. A törvényalkotó gyűlés fogja eldönteni azt is, vajjon a szövetségi gyülekezet (parlament), mely a végrehajtó hatalmat gyakorolja, csupán egy kamarából álljon-e avagy kettőből, mint az amerikai Egyesült-Államokban. Utóbbi esetben a képviselőház választatni fog, az egyes államok népességi aránya szerint. A senatusban a nagy és kis államok egyenlő számú tagok által lesznek képviselve, a miben a kisebb államokra nézve kitűnő garancia rejlik.

6. A végrehajtó hatalmat egy szövetségi tanács gyakorolja, melyet, ha egy kamara lesz: ez, ha kettő: ezek választják. Ő fog irányt adni a külpolitikának is, a törvényhozás ellenőrzése mellett.

7. A szövetség hivatalos nyelve fölött a törvényalkotó gyűlés fog határozni. – A végrehajtó, úgy a törvényhozó hatalom gyakorlatában minden tag saját anyanyelvét használhatja.

8. A szövetségi hatóság székhelye váltakozva majd Pesten, majd Bukarestben, egyszer Zágrábban, másszor Belgrádban lesz.

9. Azon államnak, a hol a szövetségi hatóság a fönnebbi sorrend szerint tartózkodni fog – feje lesz egyidejűleg a szövetségi tanácsnak és a szövetségnek is ideiglenes elnöke.

10. Minden egyes állam otthon oly alkotmányt ad magának, a minő érdekeivel leginkább megegyezik, természetesen azon föltétellel, hogy ez alkotmány elvei a szövetség által szentesített elvekkel ne ellenkezzenek.

11. A különböző nemzetiségek és vallásfelekezetek egymáshoz való viszonya a következő alapokon rendezetnék, melyek már a magyar bizottságnak Turinban, 1860. szeptember 15-én közzétett emlékiratában is benfoglaltatnak.

Nevezetesen:

a) Minden község maga határoz hivatalos nyelve fölött. E nyelven fognak folyni szóbeli tanácskozásai; készülni jelentései és levelei a megyefőnökhöz, kérvényei a kormányhoz és a diétához. Minden község maga szabja meg azt is, iskoláiban melyik legyen a tanyelv?

b) Minden megye szótöbbséggel dönti el, hogy a közigazgatásban melyik nyelv használtassék? E nyelven fognak folyni a szóbeli tárgyalások, szerkeszteni a jegyzőkönyvek s a levelezések a kormánynyal. A kormány viszont szintén e nyelven válaszol s fogalmazza minden rendeletét.

c) A parlamenti tárgyalásoknál minden képviselő tetszés szerint használhatja az országban divó nyelvek bármelyikét.

d) A törvények a megyékben és községekben otthonos valamennyi nyelven fognak közzététetni.

e) Az ország lakói szabadon egyesülhetnek, nemzetiségük érdekében nagy nemzeti egyleteké (consortii) szervezhetnek kényük-kedvük szerint, s tarthatnak kisebb-nagyobb gyűléseket és időhöz kötött értekezleteket vallási ügyeik elintézése végett. Egyszersmind választhatnak maguknak nemzetiségi főnököt, a kit vojvodának, hospodárnak vagy más effélének nevezhetnek.

f) Templomaik és iskoláik fölött intézkedni a nemzetiségi egyletekre bízhatják, szabadon választva főpapjaikat s czimezve ezeket patriarchának, metropolitának vagy más effélének.

g) Statutumokat hozhatnak szervezetük s nemzetiségi és vallási érdekeikre vonatkozólag.

h) Az állam csupán egyet követel tőlük, azt, hogy határozataik és tetteik nyilvánosságra hozassanak.

Hiszem, hogy a fönnebbi javaslatokat a dunai tartományok mind elfogadják, mert megfelelnek óhajaiknak és érdekeiknek s biztosítják jövőjüket. Ily módon sikerülni fogna köztünk benső egyetértést eszközölni, a minek legelső következménye a zsarnokok bukása és az volna, hogy szétmállanának azon vén és korhadt államok (értsd: Austria és Törökország), melyek őket most szolgáltságban tartják s nemes törekvéseiket meggátolják. Az ég nevére kérem a magyar, szláv és román testvéreket, borítsanak fátyolt a multra s nyujtsanak egymásnak kezet, fölkelvén mint egy ember a közös szabadságért, s harczolván valamennyien egyért, egy valamennyiükért a svájctiaktól adott régi példa

nyomán. Az ég nevére kérem, fogadják el a tervet, mely nem concessio, hanem kölcsönös és szabad szövetekezés. Minden egyes al-dunai nemzet, ha sikerülne is maga köré gyűjtenie most máshová tartozó fajrokonait, legfőlebb másodrendű államot alkothatna, melynek függetlensége örökös veszélyben forogna s mely szükségkép alárendelve volna idegen befolyásoknak. De ha a magyarok, dél-szlávok és románok a fönnebbi tervet fölkarolják, elsőrendű, gazdag és hatalmas állam lesznek 30 millió lakossal, mely sokat fog nyomni Európa mérlegében.

Egység, egyetértés, testvériség magyar, szláv és román között! Ime ez az én legforróbb vágyam, legőszintébb tanácsom! Ime egy mosolygó jövő valamennyiök számára!

FELVILÁGOSÍTÁSOK A DUNAI CONFOEDERATIO PROJECTUMÁHOZ.

Sajnálom, hogy a Dunai Confoederatio iránti privat vélemény nyilvánosság elébe került, mielőtt az érdekeltek közötti értekezlet útján az egyes tételek praecisáltattak, a lényeges pontok a módosítást szenvedhetőktől vagy épen módosítást szenvedni kellőktől megkülönböztettek s az egésznek azon kifejtés adatott volna, melyre szükség van, hogy a terv egész horderejében megértessék, a balmagyarzatoknak eleje vétessék, az aggodalmak megnyugtathassanak. S a terv practikus alakot nyerjen . . .

IV.

A dolog, a mily fontos, szint oly korszerű imperiosus motivumok ajánlják a tárgyalást. Nem szükség azokat fejtegetnem. A ki gondolkozva végig tekint Európa complicatióin s számba tudja venni az elutasíthatatlan kérdések solutiójának exigentiáit, annak magyarázatokra nincsen szüksége. – A mi pedig különösebben saját hazámfiait illeti, azoknak már épen nincs magyarázatokra szükségök, hogy egyrésztől átlássák, mennyire élet-halálkérdés függetlenségi aspiratiók valósítására nézve, a szerencsétlen elzárt geographiai fekvésből eredő akadályokat elhárítani, s hogy másrészt érezzék, miként egészen más nyomatékkal bir a magyar kérdés az európai combinatiókban, ha az a faj- és nyelvviszályok által meg nem szaggatott imposans compact erőt képes felmutatni, mint akkor, ha úgy benn az országban mint délkeleti szomszédjainál az 1848-ki viszályok ismétlődése csak lehetőnek is képzeltek.

Turin, 1862. május 25.

Kossuth.

KOSSUTH – HELFYNEK.

Turin, 1862. május 19.

Barátom!

A lehető legnagyobb ámulattal olvasom a tegnapi „Alleanza”-t, újabban megerősítve látva régi meggyőződésemet, hogy mint a tűztől, úgy kell óvakodni valaminek a journalistákkal közlésétől, mert okvetlenül bajt, kárt, romlást okoznak.

A confoederationális projectumot közölvén Önnel, világosan és ismételve, de igen világosan megjegyzém, hogy az ügy *tractatus* alatt levén, forma szerint nem nyilvánosság elé való, hanem hogy jó lesz, ha azon eszmék alapján, melyek itt formulázva vannak, a közvéleményt a confoederationális solutio iránt elkészíteni, s mondám, hogy nincs ellenvetésem, ha reám annyiban hivatkozik, hogy állíthatni véli, miként én is *ilyforma* eszmékben találok a lehető elhárítását azon nehézségeknek, melyek az általam még 1851-ben felállított confoederationális eszme valószínűsítésének annál fogva állották útját, mivel 1. confoederatio monarchikus alapon nehéz dolog – ezen alap pedig Európa jelen helyzetében kénytelenység, 2. mivel a keleti kisebb nemzetiségek köréből azon balhiedelem nyilatkozott, hogy a confoederatio Magyarországnak a többiek feletti suprematiáját készítené elé.*

Őn e helyett formális diplomatiái documentumot közöl aláírással el látva s oly alakban, mintha azt én tálnám ki a világnak.

Ezzel Ön egy irreparabilis hibát követett el. A *tractatus*ból semmi sem lehet többé – Caninit bizvást visszahívhatjuk. Az ellenség még a tentatívának is útját vágja.

Én Canininak aláírásom feltételül szabtam, hogy azt csak *privative* használja, még a királylyal is csak *confidentialiter* engedtem közzétenni. Ön pedig egyenesen engem állít elé, nevében szól s oly alakban, mintha én szólalnék fel a világ előtt.

Minő *compromissio*!

És pedig helyrehozhatatlan!

Aztán azon bevezetés, miként Ön *annonciroza*, hogy én valami fontos munkával foglalkozom s hogy ime itt van – pedig ez nem áll: mondtam, hogy értekeztem Caninival, elmondtam nézeteimet, ő írásba foglalta s én kérésére aláírtam ugyan, de azon feltét alatt, hogy azt *discrete* használja a Keleten alkú bázisául.

* Kossuth Lajos még *Kütahyában* foglalkozott a Dunai confoederatio eszméjével, de a közzétett tervezet sokkal inkább Klapka és az olasz kormány műve volt.

Mondom, a hiba irreparabilis. – Legalább annyit megvárok, hogy engem az indiscretio vádjától megóvjon, s annyit megjegyezzen, hogy ez nem nyilvánosságra szánt, forma szerinti documentum, hanem csak eszmecsere alapjául szolgáló materialének volt szánva, de hogy Ön annak fontosságánál fogva jónak vélte azzal a közönséget megismertetni.

Ne küldjön nekem több példányt – én nem szándékozom azt senkinek elküldeni.

Szives köszöntéssel

barátja
Kossuth.

Kossuth Lajos iratai. VI. kötet, Budapest, 1899

A fenti szövegeket a sajtó alá rendező Kossuth Ferenc kiegészítette a *Felvilágosítások a Dunai Confoederatio projectumához* című, terjedelmesebb szöveggel, amelyet terjedelmi okok miatt nem közlünk.

KOSSUTH LAJOS LEVELE DEÁK FERENCHEZ

Páris, 1867. május 22.

Barátom!

Engedd meg e megszólítást azon mult emlékének nevében, mely a hosszú számkivetés keservei, a hazafi bánat és családi bú minden súlya alatt előttem mindig szent maradt.

Mi nemcsak elvrokonok, de barátok is valánk, a szó nemesebb értelmében férfikorunk szebb szakán keresztül, midőn még egy irányban haladtunk a hazafiui köteleesség ösvényén.

Együtt állottunk őrt a nemzet jogai mellett az 1848-ki válság előestéjén, midőn mint miniszter társak közegyetértéssel megköveteltük a bécsi udvartól s kormánytól, hogy „hazánknak törvényes önállása és szabadsága minden tekintetben, a *pénz- és hadügyek önálló, független és minden idegen avatkozástól ment kormányzatát is világosan oda érve, nyiltan elismerve és megóva legyen*”.

És együtt izentük meg e jogszerű követelés folytán a bécsi kormánynak, hogy: „az összes nemzettel egyetértőleg változhatlanul el vagyunk határozva, a *magyar nemzetnek önállásából semmi áron egy hajszálnyit sem engedni, s a szövetséges barátságra hasonló barátsággal, ellenzékeskedésre jogszerű visszatorlással felelni*”.

A perc csakhamar elkövetkezett, midőn választanunk kellett, ha bevált-suk-e a jogszerű visszatorlás változhatlannak nyilatkoztatott határozatát, vagy védtelenül fogadjuk a halálos csapást, mit az önkény hazánk nemzeti s állami életére mért.

Te, mert nem bíztál nemzetünk erejében, a visszavonulást választottad.

Én azok soraiba állottam, kik istenbe, jogaikba s önmagukba bízva, az ellenséges megtámadásra jogszerű visszatöreléssel feleltek, miként ezt együtt, a nemzet nevében, a hatalomnak megizentük volt.

Nem dicstelen a lap, melyet a magyar nemzet ez elhatározás folytán a történelem könyvébe igtatott. S habár egy idegen nagyhatalom jogtalan fegyvereinek súlya alatt sikerült is az árulásnak nemzetünk önbizalmát megrendíteni s a megrendített önbizalommal karját elzsibbasztani: – a hősiességet, melylyel jogait védte volt, csodálattal kísérte a világ; nem érdemlett bukásának rokonszenvvvel adózott, s nemzetünk életrealóságának amaz óriási revelatioja – melynél a sikerhez csak egy kissé több kitartás hiányzott – annyit mindenestre eredménye, hogy úgy a hatalmak politikájában, mint a népek érzelmeiben, a magyar nemzet, még bukásában is, azon öncélú életerős tényezők közé lőn sorolva, melyekkel az európai történelem progressusában számolni lehet, számolni kell, s melyeknek a történelem logikája jövődőt ígér, ha csak a história önálló tényezői sorából öngyilkos kézzel maguk magukat ki nem törlik.

Nagy vivmány ez, barátom, melyet feladni bűn! S a nemzet, mely oly körülmények közt is képes volt ez állást kivívni, annyit legalább megérdemel, hogy önállásának megvédése s jogainak valószínűsítése körül ereje iránt ne essenek kétségbe vezérei.

A mint akkor e válság perczében elváltak utaink, elválva maradtak tizenkilencz hosszú éven át mind e mai napig.

Nekem hontalan bujdosás jutott osztályrészemül; – neked a nemzet tisztelététől s a tényező elemek többségének bizalmától környezett vezéri szerep. De jutottak e vezéri szereppel osztályrészedül nagy kötelességek is és roppant felelősség.

Elvált utainkon kiindulási pontunk s utunk iránya különbözik, csaknem – mondhatnám – ellenkezik.

De nem mondhatod, hogy utadban állottam; nem mondhatod, hogy nehézségeket iparkodtam elédbe gördíteni vagy számvetésidet megzavarni.

Azonban hazafi vagyok, nemzetem sorsa szívémen fekszik. S ez érdekelt-ségnél, e kötelességnél fogva szemmel kísértem folyvást polgári működésedet, *reménylve néha*, aggódva sokszor, figyelemmel mindig – de nem szóltam.

Most szólok, és hozzád és nyíltan szólok, mert úgy látom – s az évek és szenvedések terhe alatt meghiggadt ítélet tekintetével látom úgy –, hogy nemzetünk a jogfeladások sikamlós meredélyén veszélybe, többbe mint veszélybe, halálba sodortatik . . .

Én, ki nemzeteknél uralkodóik irányában a jogfeladást soha sem tartom sem szabadnak, sem kénytelenségnek, igyekeztem magamat, mennyire embertől kitelhetik, a Te álláspontodba belegondolni, s a vélt kénytelenségnek még

csak árnyékát sem vagyok képes fölfedezni; hanem látom azt, hogy a magyar nemzet éppen azon perczet választja kétségbe esni állami jogainak teljes valósíthatása felett, midőn minden nemzet, a nagy Angliától a kis Crétáig, érzi, hogy a kor szelleme, kor iránya s a politikai viszonyok a jogvisszaszerzésnek vagy a jogfejlesztésnek kedvezők.

Ilyenkor mond le Magyarország legbecsesebb állami jogairól és lemond oly módon, lemond, magát oly politikának eszközeül szegődtetve, mely szomszédainkat úgy nyugat mint kelet felé ellenségeinkké teszi; a nemzetiségi belkérdés kielégítő megoldását, a Horvátországgali kiegyezkedést lehetetleníti, s szemlátomást közelgő európai bonyodalmaknál hazánkat a vetélkedő ambícióknak czeltáblául tüzi ki.

És ha azt kérdem magamtól, mi hát az, a mit nemzetünk ennyi feláldozásért jutalmul kap? látom azt, hogy kapja az idegen érdekekérti katonáskodás kötelességének általánosítását; ezer néhány száz millió forint államadósságot s vele az elviselhetlen tömérdek adók megörökítését, melyeknek ily viszonyok mellett még csak legcsekélyebb enyhítésére sem lehet gondolni.

És hogy a pohár csordultig teljék, látom azt, hogy a miniszterium által előterjesztett törvényjavaslatok még ama nagy jogfeladások után fenmaradott gyöngyöcskéket is kitépik az 1848-ki törvényekből.

Hazánknak s éppen hazánknak alkotmányos biztosítékokra nagyon is szüksége van. Hangosan kiáltja e szükségét füleinkbe saját szomorú tapasztalásunk s negyedfél század történelmének intő szózata. Oda igtattuk egyik biztosítékul a törvényekbe, hogy a költségvetés megállapítása nélkül az országgyűlés el nem oszlattathatik. S a magyar királyi miniszterium ki akarja e biztosítékot is a törvénykönyvből töröltetni! És miért? azért, mert lehet eset, midőn e biztosíték a hatalmat terjeszkedési vágyában genirozhatja.

Ott volt a nemzetőrség. A legártatlanabb institutio a világon, szemben a törvényt tisztelő hatalommal. Sőt a rendnek, a személy- és vagyon-biztonságnak legsikeresebb őrje, mert azt magának a népnek oltalma alá helyezi. De van ezen institutio eszméjében valami, a mi főkül szolgálhat a hatalomnak, hogy ne merje túlfeszíteni az önkénynyé fajulás hurját. S mert ez van benne, a miniszterium a nemzetőrséget el akarja törölni.

Én nem gondolom, hogy az országgyűlésnek missiói közé tartozzék a hatalom útjából az önkénynyé fajulás akadályait elhárítgatni. – Biztosítékokra nem a hatalomnak van szüksége, hanem a népnek; s én nem gondolom, hogy az általános katonai kötelezettség, kapcsolatban a miniszteri felelősség alul elvont rendelkezés hatalmával, biztosíték dolgában a nemzetőrségi institutiót mellőzhetővé tenné.

A törvény némi politikai jogokat ruházott a határőrvidéki lakosságra. A miniszterium – a helyett hogy, a mint jogszerű is, tanácsos is volna, e jogokat

kifejleszthetné, korunk irányának derisiójára eltörültetni indítványozza. És ezt épp akkor, midőn Horvátország, melylyel a kiegyezkedés annyira kívánatos, a határőrvidék politikai állásának biztosítását még az inaugurale diploma feltételei közé is igtatandónak véli!

Általában a miniszterium által előterjesztett törvényjavaslatok annyira ellenkeznek Magyarország állami életfeltételeivel; annyira összeütköznek azon politikai iránynyal, melyhez nemzetünk negyedfél századon át jó- s bal-szerencsében mindig tántoríthatatlanul ragaszkodott, s melyhezi hűségének köszönheti nemzetünk, hogy még van; annyira ellentétben állnak a kornak, melyben élünk, irányával, az európai conjuncturák sugalmaival; horderejükben annyira veszélyesek s annyira nincsenek motiválva sem a szükség, sem a kénytelenség, sem az uralkodó-ház helyzete, sem a legegyszerűbb politikai számtan kívánalmai által, miszerint nem győznék eléggé bámulni, hogy akadhat miniszterium, mely az előterjesztés felelősségét el meri vállalni, ha minden oda nem mutatna, hogy a Te egyetértésedtől s általad az országgyűlési többség támogatásáról magát eleve biztosítottak tudja.

Lassan-lassan fellebben a fátyol a Bécscelesi alkudozások titkairól. Úgy látszik, mind ez már kicsinált dolog, s az országgyűlés csak arra van hivatva, hogy a bevégzett tényt regisztrálja.

De én e tényben a nemzet halálát látom; s mert ezt látom, kötelességemnek tartom megtörni hallgatásomat; nem a végett, hogy vitatkozzam, hanem hogy Isten, a Haza s az utókor nevében esdekelve felszólítsalak: Nézz körül magasb államférfiui tekintettel, s fontold meg a maradandó következeseket, melyek felé vezeted a hazát, melynek élni kellene, midőn a mi csontjaink már rég elporlottak; a Hazát, melyben nemcsak a jelen röppenő perczét, de a változhatlan multat s a közelgő jövőt is szeretnünk kell. – Ne vidd azon pontra a nemzetet, melyről többé a jövőnek nem lehet mestere!

Megőszültem a tapasztalásokban gazdag szenvedések iskolájában, az évek súlya s a bú és bánat alatt. Nem személyes érdek, nem ingerültség, nem fontoskodási viszketeg szól belőlem. Nekem személyemre nézve nincs semmi várni, nincs semmi kívánni valóm, sem a nemzettől, sem az élettől. De keblemben fiatal erélylyel él s fog élni halálomig a kötelesség érzete hazám iránt.

E kötelességérzet ösztönzött e felszólamlásra. Bocsásd meg azt a kútfő kedvéért, melyből eredett.

Ha a siker megnyugvását nem vihetném magammal siromba: hadd vihessem magammal legalább a reményt hazám jövődjé iránt.

Ne veszed hazánkat oly áldozatokra, melyek még a reménytől is megfosztának!

Tudom, hogy a Cassandrák szerepe hálátlan szerep. De Te fontold meg, hogy Cassandrának igaza volt!

KOSSUTH Lajos

DEÁK FERENC NYILATKOZATA A PESTI NAPLÓ 1867. MÁJUS 31-I SZÁMÁBAN KOSSUTH LAJOS ÚGYNEVEZETT CASSANDRA-LEVELÉRE

A Pesti Napló szerkesztője lapjának 123-dik számában és Pulszky Ferenc az „1848”-nak 72-dik számában elég érthetőleg vetik fel azon kérdést, hogy Kossuth Lajosnak hozzám intézett és hirlapilag is közölt nyílt levelére fogok-e felelni s elmondandom-e részletesen annak tartalmáról véleményemet?

E kérdésre egyszerűen és teljes tisztelettel nyilvánítom, hogy azt tenni nem szándékom.

Ha az említett levél magán-, barátságos levél volna, ha Kossuth Lajos azért irt volna nekem, hogy előadva nézeteit, kifejtve okait, engem is meggyőzzön azoknak alaposágáról és saját véleményem helytelenségéről, s megrovva eljárásomat, eltérítsen azon politikától, melyet eddig követtem: tisztelet és egykori barátságunk emléke arra ösztönöznének, hogy részletesen válaszoljak soraira s vádjainak ellenében igazoljam azon eljárást, melyet ő kárhoztat. Mert a barátságos megrovás még akkor is figyelmet érdemel, midőn keserű és alaptalan.

De Kossuthnak hozzám intézett levele nem magánlevél, ő maga is nyílt levelnek nevezi azt. Kossuth nem nekem akart írni, hanem ellenem, s midőn levelét postán hozzám küldötte, egyszersmind megküldötte azt a Magyar Ujságnak is hirlapi közlés végett.

Nem tekinthetem tehát e levelet egyébnek, mint hirlapi cikknek, melylyel mint vádirattal lép fel a közönség előtt Kossuth ellenem és eddigi eljárásom ellen, hogy nevének és multjának súlyát ő is a mérlegbe vesse kárhoztatásomra.

E vádirat ellenében magamat és eljárásomat igazolni nem tartom szükségesnek. Politikai eljárásom nyilvános volt. Elveim, nézeteim és minden állításomnak, minden javaslatomnak okai tudva vannak a közönség előtt, mert őszintén és tartózkodás nélkül kifejtettem azokat ott, hol képviselői állásomnál fogva jogom és kötelességem volt felszólalni, védtem a jogilag főnálló törvényeket az absolut hatalomnak egyoldalú eljárása ellen, s midőn arról kellett tanácskoznunk, hogy hazánk érdekében szükséges-e az eddigi törvények valamely pontját a törvényhozás rendes útján módosítani, és ha szükséges, minő módosítás leend a legczélszerűbb, elmondottam én is meggyőződésemet és ennek okait.

Kifejtettem azon egyéni véleményemet, hogy én helyzetünkben a békés kiegyenlítést üdvösebbnek tartom, mint oly politikát, mely bizonytalan ígérek mellett várakozásra, további szenvedésre utalva, csupán véletlen eseményektől, talán forradalomtól s a birodalom szétbomlásától, külföldi segílytől, melynél bizonyosan nem a mi érdekünk volna a főtekinet, új és idegen szövetekezéstől,

melynek sem alakja, sem célja, sem haszna még tudva nincs, függesztené fel sorsunk jövődjét. Kifejtettem, hogy a kiegyenlítésnek azon módja, melyet én is javaslok, alkotmányos szabadságunkat nem veszélyezteti s hazánkra nézve sok tekintetben előnyös.

E felszólalásaim, melyeket nem a szenvedélyekhez, hanem a higgadt megfontoláshoz intéztem, nyilván történtek. Ott vannak azok az országgyűlés naplójában, s közöltettek annak idejében a hírlapok hasábjain is. E felszólalások foglalják magukban az én igazolásomat az ország előtt. Ezeken felül más igazolást keresni vagy vádat váddal viszonzni, s azokkal, kik az országgyűlés többsége által elfogadott kiegyenlítési javaslatot a februári patenssel s az 1861-dik évi országgyűlésre küldött királyi leiratokkal ugyanazonosoknak tartják vagy legalább hirdetik, hírlapi vitatkozásokba bocsátkozni sem szükségesnek, sem helyesnek nem tartom.

Az országgyűlési többség védelmére felszólalnom vétek volna azon derék férfiak ellen, kik e többséget képezték. Felel közülök mindenki Isten előtt és önlelkiismerete előtt, s ha kell, egy ország előtt azért, mit meggyőződésből cselekedett.

Kit sem a hatalomnak parancsszava, sem becstelen érdekek, sem hiúság és a pillanatnyi népszerűség hajhászása nem vezetnek, hanem keresi a haza javát és követi saját meggyőződését, az könnyen viseli a felelősség terhét. Saját véleményemért, szavazatomért felelek én is. Meri-e valaki állítani, hogy véleményemet másokra kívántam erőszakolni, akár ámitásokkal és csábító ígéretekkel, akár szemrehányásokkal? Felszólítottam-e bárkit, hogy azon párthoz álljon, melynek tagja én vagyok? Akartam-e bárkit gátolni saját meggyőződésének követésében? Kértem-e valakitől szó- és kézzel arra nézve, hogy velünk tart és tőlünk el nem fog válni? Használtam-e valaha a pártszerzésnek sok helyütt szokásos, de általam soha sem helyeselt eszközeit? Nem voltam-e azoknak egyike, ki még a pártdisciplina pressióját sem helyesltem lényeges tárgyakban és elvi kérdésekben? Ha mindemellett a többség véleménye és az én véleményem találkozott, ennek egyszerű magyarázata csak az, hogy az én meggyőződésem is az volt, a mi az övék. Az én igazolásomra tehát a többség nem szorult.

Ezek azon okok, melyeknél fogva Kossuth Lajos nyílt levelének hírlapi czáfolásába bocsátkozni nem szándékom.

DEÁK Ferencz

HERMAN OTTÓ LEVELEZÉSÉBŐL

HERMAN OTTÓ KOSSUTH LAJOSNAK

Kegyelmes Uram!

Engedje meg Kegyelmességed, hogy mindenekelőtt röviden bemutathassam magamat.

Szepességi származású vagyok. Egyik nagybátyám kilencedmagával az Atlanti-óceán fenekén alussza örök álmát: nem akarta, hogy gyermekei abszolút monarchiában neveltessenek, Amerikába indult, de a hajó a nyílt tengeren megégett. Ez 1858-ban történt. Ennyit mondhatok a családi szellemről.

Jó barátom, Teleki Sándor – a *koltói* – egyszer azt mondotta volt nekem, hogy a Kolozsvárt megjelenő „Magyar Polgár” című politikai napilap Kegyelmességed helyeslését bírja. Megjegyzem, hogy ez akkor volt, amikor e lap Lónyai ellen izgatott. Legélesebb, bepörölt cikkeit én írtam.

Sohasem szüntem meg nemzetem szabadságáért tenni és izgatni. Az országot, népét tanulmányozom és ismerem. Hitvallásom, szívem és eszem szerint: a köztársaság.

Ezekkel talán bemutatam magamat.

Jóllehet a köztársaság az eszményem s minden lépésemmel feléje töreksem, számolok a viszonyokkal is, mert nemzetemmel együtt akarok haladni; és tudom, hogy az uralkodó közszelelemnél fogva e haladás még sok időkre csak lassú lehet, de sőt, hogy az erők legjavát sokszor nem is a haladás előmozdítására, hanem a visszaesés feltartóztatására kell fordítani.

Éveken át fáradoztam, hogy a serdültebb ifjúságba lelkesedést öntsek – hiába! A Bach-korszak fattyúhajtásokat nevelt, beteggé tette a sarjadékot egy

egész nemzedék tartamára. Hiszen még a Sámi László barátom neveltjeinek legjáva sem vitte többre az úgynevezett „titkos baloldaliságnál”!

Folytonosan kerestem az olyan elemet, amellyel valamire mehetnék, és azt hiszem, hogy megtaláltam.

Az iparos elemet értem.

Kegyelmesség bizonyára jól tudja a pártviszonyok jelenlegi állását.

Én azt hiszem, hogy az új pártalakulás sem lesz előnyére a szegény nemzetnek; és ha Tisza Kálmán valósággal fuzionál, valóságos pártanarchiát láthatok egyedül, mert azt az egyet tisztán tudom, hogy a tősgyökeres magyar elem nem megyen oda, ahol a nemzet függetlenségéért való küzdelem letétetik a napirendről.

Én a bajok kútforrását társadalmunk visszas csoportosulásában, egy igazi középosztály hiányában keresem, és – nem törődve a politikai experimentumok momentán fordulataival – e középosztály érdekében kívánok lenni. Úgy érzem, hogy egy erős középosztály javíthatja a közszellemet, s a javított szellem minden egyebet.

Az egyesülési hajlam, amely a magyar iparosok köreiből élénken nyilatkozik, a szellemek egészséges forrongására utal. E forrongás nőttön nő, mert a kormány kelletén túl gyakorolt tutorkodási tényei ingerlő hatást idéznek elő, s a dolgok ma úgy állanak, hogy a párttá váló tömörülési hajlam mindenütt előtérbe lép, az ipar ügyeinek a törvényhozásban leendő képviseltetése mindenfelé hangsúlyoztatik.

Mindezeknél fogva én eltökéltem magamat arra, hogy e mozgalomba be-megyek, mert jó jövőjét vélem láthatni.

Szövetségem Bakay Nándor, s összeköttetéseink kiterjednek mindazokra, akik a mozgalmat eddig vezették.

A mozgalom eddig két vélemény köré csoportosul, az egyik a budapesti iparosköré, mely a fennálló pártok keretében kíván hatni, a másik a vidéké, mely, egy külön párt alakítását hangoztatva, túlsúlyban is van. Ez az utóbbi az én irányom, s kivihetőnek tartom már azért is, mert az ügy szervezése reám bízott, irányom pedig ismeretes.

Hogy e mozgalomnak némileg tájékoztató képét nyújthassam, felkérem Kegyelmességed figyelmét az ide fogott mellékletek méltatására.

Sub *A* mellékelem a budapestiek felhívását;

Sub *B* a Bakay-féle felszólalást;

Sub *C* az én dolgozatomat, mely már bejárta a tekintélyes iparosokat;

Sub *D* a köztem és Bakay között folytatott levelezésnek egy részét;

Sub *E* a pártszervezet tervét.

E mellékletekből kitűnik, hogy a mozgalom jellege az általánosság. Több okmány előterjesztésével nem merek alkalmatlankodni.

A C alatt mellékelt dolgozatot készakarva élesítettem, hogy a vezéregyéniségek szellemét kipuhathatassam. A glosszák e szellemet eléggé kitüntetik.

Kegyelmességed bizonyosan sejtí, hogy hova, mire törekedünk; ítéletét, tanácsát óhajtjuk megnyerni, mely bizonyára üdvös és döntő befolyást fog gyakorolni azon ügy fejlődésére, amelynek némi fontosságot tulajdoníthatni vélünk.

Legyen Kegyelmességed meggyőződve, hogy itt az önzetlen hazaszeretet rugói működnek közre.

Ami az akciót illeti, én ezt úgy képzelem magamnak, hogy az iparosokat külön párttá csoportosítva, oly elem nyerhető, amelyhez a polgárság többi részei is inkább csatlakoznak, mint csatlakoznak a hivatalnok-mágnás-papi párthoz.

Ilyen módon talán kivehető lesz a nemzet legmagyarabb eleme a korrupció és megfélemlítés befolyása alól, mely a „Divide et impera” alapján aratja átkos gyümölcseit.

A tömörített párt sok kerületben döntő faktorként szerepelhet.

Egy ép pártélet kiragadná a legjobb elemet a politikai indifferencizmus alól, melynek nyomai mind sűrűbben nyilatkoznak.

Szerintem az utóbbi egymagára is nagy nyereség lenne.

A program (sub C) úgy van tartva, hogy a demokrácia kifejezést nyert, a nemzeti jellegre súly esik, s végső konzekvenciája a függetlenség, és itt találkoznának e párt majdan – az egyenlenség megszűnése után – a „függetlenségi párttal”, amelytől jelenleg idegenkedik. Ha a függetlenség a programban kevesebb éllel van adva, ezt azért tettem, nehogy a kevésbé erélyes elemeket elriasszam. A felhívás módosítására éppen az utóbbi oknál fogva készen állok.

Ha e párt életét jó mederbe tereljük, elszoktathatjuk a tutorkodás keresésétől, reaszoktatjuk az önálló gondolkozásra, cselekvésre, s így egészségesebb alapokra fektetjük az egész társadalmat. Ez lebegett előttünk, amidőn e mozgalomba belébocsátkoztunk.

Kegyelmes Uram! Drága idejét még továbbra is igénybe venni bűnnek tartanám; szívből bocsánatot kérek, hogy ennyire alkalmatlankodtam.

De nem tehettem másként. Az időpontot alkalmasnak, a tervezett cselekvést fontosnak tartom, s leghőbb óhajtásom az, hogy a Szegedre gyülekező iparosok hallgathassák meg Kegyelmességed ítéletét és tanácsát, amelyet minden igaz magyar ember tisztelni tud.

A kongresszus napja f. é. április közepe tájára lesz kítűzve. Ha Kegyelmességed jelen soraimat feleletre méltatná, úgy Doroszlóra (Bács megye p. Zombor) kérném azt, valamint avval is bátorkodnám terhelni, hogy e levél mellékleteit visszanyerhessem, mert az a kívánságunk, hogy a mozgalomra

vonatkozó adatok, a szegedi iparoskör irattárába betéve, tanúságot tegyenek egykoron a polgári szellem kínos vajúdsáiról.

Érzem, hogy egyéb foglalkozásom iránt is felvilágosítással tartozom.

A természeti tudományokkal foglalkozom, s jelenleg a magyar természet-tudományi társulat megbízásából a magyar Araneológiát írom.

Mindezek után fogadja Kegyelmességed mély tiszteletem kifejezését, amellyel maradtam

Doroszló, Bács megye
Március 2-án 1875

igaz híve
Herman Ottó

Herman Ottó levele megjelent Herman Ottó A pokol cséplője. Herman Ottó gyűjtőnaplói, vitacikkei, levelei. Budapest, 1983

KOSSUTH LAJOS HERMAN OTTÓNAK

Részlet

*Collegno (Baraccone)
Olaszország, 1875. márczius 17.*

Uram!

Pusztán lakom, hol nincs postahivatal. A közönséges leveleket rendesen elhossa házamhoz a postás. Az ajánlottak ellenben néha hetekig, hónapokig nem jutnak kezemhez, mert azokért személyesen kell mennem, s én hónapokon át sem vetődöm egyszer a városkába. Azért szólítottam fel hazámfiat hírlapilag, ne küldjék leveleiket ajánlottan. Mégis teszik. Csak a véletlennek köszönhetem, hogy az Ön becses levele márczius 2-áról tegnapelőtt már kezemhez jutott.

Ön azon felszólítással tisztelt meg, hogy mondjak véleményt az Önök által megindíttatni szándokolt iparosmozgalomról. Ez írásban kissé bajos dolog, mert minden részlet fontos a fontos ügyben, s mindenre kiterjeszkedni nagyon sok írást kíván, mi öreg kezemnek nem kis feladat, míg, ha valamiről nem szólok, hallgatásom feltétlen helyeslésre magyaráztatik oly dolgok felől is, miket tán nem helyeslek.

De az ügy nagyon belevág hazánk anyagi érdekeibe. S Ön és barátai bizalmát nagyra becsülöm, ezért a csatolványokat kívánsága szerint visszaküldve neki türkötöm a feladatnak, bár félek, válaszom a mily hosszú, tán oly kedvetlen is lesz . . .

Megjelent Kossuth Lajos iratai. IX. kötet. Sajtó alá rendezte Kossuth Ferenc. Budapest, 1902

HERMAN OTTÓ KOSSUTH LAJOSNAK

Részlet

1883. jan. 3-án

... Hazánk betegsége az, hogy a régi, önzetlenül hazafias elem kihal, s ami helyébe jön, az egy célszerűsködő, anyagias, üresfejű s annál nagyobb igényű fajzat, mely boldogul, mert hiszen kész eszköz, a piszokban is, a hatalom kezében.

Tisza behozta a helyi érdekeket a parlamentbe, letörpítette a képviselőket kerületi ágensekké: nem az eszme az, amely kölcsönös hatást gyakorol parlament és társadalom között, hanem a sokféle petitum, melynek teljesülése ún. „hasznos szolgáltatóktól” függ.

Ez megérezik az ellenzéken is: kér, alázatoskodik, közbenjár – aztán hébe-korba opponál – a hatásról minek szóljak?

Márpedig én úgy érzem, hogy a katasztrófa ki nem marad, s ekkor nem ez az „uralkodó” komédiásnépség, a léhűtőség lesz az, amely megbirkózik vele, hanem az a még romlatlan, igazlelkű magyar nép avval a kevés emberrel együtt, aki nem szerepel, de a maga idejében arra hivatott – van ilyen még!

Én úgy gondolkozom, Kegyelmes uram, hogy míg a mostani ellenzék helyébe jobbat nem tehetünk, hát Garibaldival kell tartanunk, aki olyan késsel evett, amilyen volt. Hát a miénk tompa fehérvári bicsak; aki vágni akar vele, hát a tompa él rákoppint a körmére, mert se rugója, se becsületes szöge: *de enni muszáj*, így mondta a caprerai remete.

Rugóról és szögről, no meg egy kis fenékkőről gondoskodnunk kell, különben szétmegyen még az a rossz bicska is!

Tartok magam körül vagy 10 fiatal embert – megválogattam –, tanítom; biztatok különösen, hogy vessék magukat pénzügyi, vámügyi s efféle tanulmányokra, s készüljenek arra, hogy egykoron mint kész emberek átvehessék szerepüket a társadalomban, a parlamentben.

A Szepességen mozgalmat indítottam; az illető követek köszönésén veszem észre, hogy sikerrel. Onnan sokat várok.

A fő-fő azonban az Alföld, s ez – inogni kezd!! Németh Berci kenyeres pajtásom megbukott H.(ód) M.(ező) Vásárhelyen: a *tanya* cserbenhagyta!

Zenta megbukott, mert a tanyáról csak annyi jött, amennyit én három nap és négy éjszaka valami 80 beszéddel, iszonyatos munka árán beédesgettem; valami 121, közel 500 szavazatból.

A szegedi tanyákról ezernyi választóból bejött 70–80!!

Pedig ez az igazán romlatlan, igaz függetlenségi magyar nép; de avval rajtam kívül komolyan nem foglalkozik senki: bíbelődnek a férges városi elemmel, melynek elvszilárd elemei fogyton fogynak.

A tanyások elmaradása két okra vezethető vissza; az egyik az, hogy Tisza mindig a nagy munkaidőre teszi a választásokat; a másik az, hogy a jelölt urak nem ismerik ezt az arany elemet, elhanyagolják; így abban nem lüktethet kellő erővel a politikai érzék sem, amely táplálékot kíván; *közvetlenül nyújtottat*; senki sem tudja ezt úgy, mint Kormányzó úr!

Kisült, kérem, hogy pl. a zentai tanyákon, hol a legpompásabb magyarság lakik, sohasem járt senki sem!

Mikor dolgozni kezdtem, ámultak, bámultak: de a harmadik napon már ünneplőbe öltözött asszonyok is jöttek, mert hírem futott. Még egy nap, s Ráday megbukik.

Tudtak ott „Kossuth-világról”, „Zsandárvilágról” meg arról, hogy most már másképpen mennek a dolgok; de a velejét nem tudták.

S így van ez a legtöbb helyen. Leghőbb óhajtásom, mert meggyőződésemből folyik, hogy ez megváltozzék, s evégett egy nagy kérésem van Kormányzó úrhoz.

Előbb azonban két apró históriát beszélek el.

1875-ben híre futott Doroszlón, hogy én Kossuth Lajostól levelet kaptam (az iparosmozgalom ügyében). Akkoriban könyvemem dolgoztam, s az volt szokásom, hogy a síkon barangolva gondoltam ki az egyes fejezeteket.

Egyszer egy épülő tanyához vetődtem, hol olyan tanyai magyarság össze-rovogatta a gerendázatot. Legott megszóltottak, hogy hát igaz-e, hogy levelet kaptam (evvel levették kalapjaikat) Kossuth Lajostól? Véges-végig hajadon-fővel mondták ki Kormányzó úr nevét!

A házakban az ajtó mellett a szenteltvíztartó, alatta rámában, üveg alatt, néha, néhány ezer forintára Kossuth-bankó.

A vége mindég az: „mit üzent?”

1879-ben Békés megyében egy vén csósz is hallgatta beszédemet. Beszéd után jelentkezett, s arra kért, hogy fogadnék el tőle egy „emléket, mert a szívből beszéltem”.

Levette a tarisznyát, kivette a kést, s a széles akasztósíj aljáról lefejtett egy bőrfoltot, s kivett onnan egy átzsírosodott papirost, mondván: „Ezt a koporsómba rendeltem; de odaadom az úrnak, mert a szívemből beszélt.”

„Kossuth Lajos imája a kápolnai csatatéren” volt, úgy viselte azóta is.

– S hát mit üzent?

Hát, Kegyelmes uram, én igen-igen kérem, üzenjen nekik valamit! Megfogadom mindenre, ami előttem szent, arra a mély tiszteletre és szeretetre, amellyel Kormányzó úr iránt utolsó lehetemig viseltetni meg nem szűnök,

hogy hűséges, buzgó hírhordozója leszek. Az én hűséges, jó szegedi népem üdvözlését úgy fogalmaztam, hogy lehessen arra üzeni.

Buzdítsa őket atyailag kitartásra, hazafiúi kötelességeik teljesítésére – mutasson nekik utat a jobb jövő felé – ha kétséget vet a jövőbe, tegyen úgy, mint az orvos, ki a feloszlást látva is, merő emberszeretetből csillogtatja a reményt!

Igen kérem! Leszünk mi itt valakik, akik az üzenetet elterjesztjük, hadd varrják ezt is a tarisznyaszíjak alá s rendeljék koporsójukba, vagy adják emlékébe annak, aki „szívük szerint beszél”.

Ezekkel merek és tudok is menni Kormányzó úr elvei alapján, a most „szereplőkkel” nem.

Ha egymár sornyi apokryph imának oly jótékony a hatása, nagy lesz egy rövid, valódi üzeneté.

Ha kérésemmel vétettem, nézze el kegyesen.

Megjelent Herman Ottó A pokol cséplője. Herman Ottó gyűjtőnaplói, vitacikkei, levelei. Budapest, 1983

EMLÉKEZÉS EGY HALK TORINÓI BESZÉLGETÉSRE KOSSUTH LAJOSSAL

PROKOPY IMRE

Ezernyolcszázkilencvenhárom telén és tavaszán a lausanne-i egyetem hallgatója voltam. A mi ifjúságunk rajongott Kossuthért s azok az eszmék, amelyek a márciusi ifjúságban és Kossuth Lajosban éltek, a mi lelkünket is korán lángra gyújtották, de nemcsak fellobbantották, hanem egy életre szóló forróságot is oltottak belénk. Ez a tűz persze ifjúkorunkban lobog legnagyobb lánggal és így természetes, hogy amióta csak Lausanne-ba kerültem, égett a vágy bennem, hogy egy szép napon vonatra üljek és szemtől szembe, az élet valóságában is láthassam ifjúkori álmaink nagy eszményét, Kossuth Lajost.

Írtam tehát Ruttkayné Kossuth Lujzának, aki Torinóban bátyja háztartását vezette, annak rendje és módja szerint megindokoltam, miért szeretném látni Kossuth Lajost és arra kértem, eszközöljön ki a bátyjánál részemre kihallgatást. Ma is pontosan emlékszem a címre: a Via dei Mille 22. szám alatt lakott Kossuth Lajos Torinóban. Szerény voltam és csak pár perces kihallgatást kértem, hogy csupán láthassam és szót válthassak Magyarország egykori kormányzójával. Hamarosan meg is kaptam a biztató választ; tessék jönni s jelentkezni.

Így aztán augusztus havában Torinóba utaztam s bevallom, olyan ifjúkori szent izgalom vett rajtam erőt, mint azelőtt vagy azután soha. Két álló napig izgatottan sétálgattam a Via dei Millén, latolgattam az esélyeket, hogyan is jutok Kossuth Lajos elé, válogattam a szavak és kifejezések között, mit is fogok néki mondani, akár csak Petőfi, aki a legszentebb asszonyt, édesanyját készült hosszú távollét után meglátogatni. „S jutott eszembe számtalan, szebbnél szebb gondolat” – valóban így voltam én is, akár a költő. Egyik torinói fényképésznél megszereztem Kossuth Lajos vadonatúj fényképét, ezt gondosan

kabátom belső zsebébe tettem, azzal a szándékkal, ha Kossuth elé kerülök, névalírást kérem.

Végre aztán harmadik napon rászántam magam és becsöngettem a nagy magyar államférfi I. emeleti lakásán. Délután fél öt óra volt. Az ajtót inas nyitotta ki s bevezetett Ruttkayné Kossuth Lujzához, aki lekötelező szívéllyel fogadott és kedvesen elbeszélgetett velem, megkérdezte, hol tanulok, mik a terveim s mikor érkeztem Torinóba. Aztán felkelt, és kedves mosollyal az arcán ezt mondotta:

– Mindjárt szólok a bátyámnak, tessék itt várni egy kicsit.

Bement és kisvártatva visszatért. Megmutatta az utat, merre kell mennem, és pár pillanat múlva ott voltam Kossuth Lajos dolgozószobájában.

Ott állott hát előttem Kossuth Lajos, az ablaknál, közvetlenül az íróasztala mellett. Az asztal mellett karosszék állott s miután bemutatkoztam, Kossuth kedves mozdulattal megkínált, hogy foglaljak helyet. Az asztalon egyik legutóbb megjelent könyve volt és kéziratai, ezt megfigyeltem. Mindenekelőtt ő is megkérdezte, honnan jöttem s mikor azt válaszoltam, hogy Lausanne-ból, megjegyezte:

– Ismerem jól azt a vidéket. Lausanne-ban van egy Gibbon nevű szálló, amelyet erről a nagy angol történészről neveztek el. Olvasta-e már kedves öcsémuram Gibbon műveit?

Pironkodva kellett bevallanom, hogy bizony még nem olvastam, de megígértem, hogy el fogom olvasni, mert ha Kossuth Lajos ajánlja nékem, akkor bizonyosan el kell olvasnom.

– Feltétlenül olvassa el, igen érdemes – mondotta, majd a magyarországi állapotok iránt érdeklődött. Elfogódottságom csak ekkor kezdett kissé felengedni, lassanként megtaláltam a kellő szavakat s elmondottam, mennyire rajong ma is a fiatalság azokért az eszményekért, amelyeket Kossuth Lajos személye megtestesít. Figyelmesen végighallgatott, cigarettára gyújtott s mikor bevégeztem mondókámat, egy kis hallgatás után lemondóan legyintett a kezével.

– Na igen, igen, a fiatalság mindig könnyen lelkesül, buzog a szabadság nagy eszményéért, de aztán jön az élet, jön a mindennap a maga kérlelhetetlen gondjaival, jönnek a társadalmi, hivatali, gazdasági függőségek s ezek rendszerint le szokták lohasztani a nagy lelkesedést – utána pedig a megalkuvás szokott következni.

Bennem megint fellobbant a fiatalság.

– Kormányzó úr, én cipster származású vagyok – mondottam –, nem hiszem, hogy valaha is megalkuvó leszek, Kossuth alakja tisztán maradt bennem, engem Kossuth Lajostól aligha téríthet el az élet a maga gondjaival és éveivel . . .

Kossuth rám nézett, és egy pillanatnyi hallgatás után így szólt:

– Adja Isten, hogy úgy legyen, ahogy mondotta!

Csupán pár percet kértem s bizony a percek úgy szaladtak, hogy szinte az idő fogalmát is elfelejtettem. Kossuth még egy ideig beszélgetett velem, aztán egy-két mély szippantás után eldobta cigarettáját, kinézett a búcsúzó napsugarakra és halkán megjegyezte:

– Nagyon szép időnk van ma!

Éreztem, hogy a kihallgatásnak vége, búcsúznom kell. Felkeltem a helyemről, bocsánatot kértem, hogy túl sokat is raboltam el drága munkaidejéből, és távozni készültem. Kossuth kedvesen kikísért az ajtóig, kezét vállamra tette, és ekkor azt éreztem, hogy egészen fölenged és nagyon, nagyon közel áll hozzám. Valami határtalan nagy lelkesedés és szeretet áramlott át rajtam, mintha az édesapámat éreztem volna magam mellett s mikor kezét felém nyújtotta, hirtelen forró melegség szaladt a szememre:

– Kormányzó úr – mondtam a búcsúzás pillanatától meghatottan –, engedje meg, hogy megcsókoljam azt a kezét, amely a magyarságot megmentette.

Úgy értettem ezt a mondatot, ahogyan később életemben mindig: 1848 nélkül az 1867-es kiegyezésre sem kerülhetett volna sor, a magyarság akkor kapta meg azt a súlyt, amely egyszer, később olyan sokat nyomott a latban.

Kossuth megérezte azt a tiszta és nagy lelkesedést, ami akkor az én szívemet átjárta, átölelt, melegen magához szorított és mindkét orcámat megcsókolta . . .

Égő arccal, boldogan siettem ki Kossuth Lajos dolgozószobájából s Ruttkayné Kossuth Lujzához mentem, hogy megköszönjem néki a boldog perceket, a nagy élményt, hogy a nagy magyar államférfiúval találkozhattam. Csak odalenn az utcán, a kapu előtt villámlott át hirtelen az agyamon, hogy – a fénykép mindvégig ott lapult a kabátom belső zsebében, és én elfelejtettem Kossuthot megkérni, adja névaláírását erre a fényképre. De én persze így is megőriztem s őrzöm ma is és most szeretettel engedem át a Kalangyának sokszorosításra, hadd lássák olvasói is, milyen volt Kossuth Lajos, a „turini remete” 1893 nyarán, egy esztendővel az előtt, hogy teste eltávozott közülünk. De csak a teste . . .

A torinói látogatás egy egész életre szóló emléket, eszményt és élményt jelentett nekem: a munkálkodás készségét, a jog és az igazság feltétlen tiszteletét és lelkes szolgálatát, az elvhűséget és a meggyőződésért való elszánt helytállást.

S ha már itt tartunk, hadd mondjam el egy másik élményemet is, amely kapcsolatban áll a torinói látogatással. Még abban az évben otthagytam Lausanne-t és a párizsi egyetemen folytattam tanulmányaimat. Mikor 1894. március huszadikán Kossuth Lajos meghalt, elhatároztam, hogy valamivel én is hozzájárulok emlékének megőrzéséhez, ezért mindazokat a francia napilapo-

kat, folyóiratokat, amelyek Kossuth Lajosról megemlékeztek, összevásároltam és gondosan összegyűjtöttem. Az volt a szándékom, hogy teljessé teszem a gyűjteményt s aztán ha majd visszatérek Magyarországra, mint ajándékot felajánlom a Nemzeti Múzeumnak.

Az 1894. évi egyetemi nyári szünetet a Páristól nem messze fekvő Verrieres le Buissonban töltöttem, de megtartottam párisi diáklakásomat is. Ez a község, mint később megtudtam, Páris 3. erődítményövezetéhez tartozott. Itt sétálgattam a dombok között, olvastam és elmélkedtem, közben persze gyönyörködtem a vidékben. Egy nap délutánján a szomszédos Massy község közelében jártam a gyalogúton, egy vasúti töltés mellett. Csak később tudtam meg erről a vasúti töltésről, hogy egy fontos stratégiai vonal fut rajta, erről akkor persze sejtelmem sem volt. Olvasgattam, lelkesedéssel fel-felpillantottam a napra és – szorgalmasan jegyezgettem, amikor a község szélén levő vasúti átjárónál hirtelen elém állott egy vasúti munkás külsejű férfi. Rámivallt.

– Maga mit csinál itt?

Csodálkozva néztem rá.

– Láthatja, sétálok, olvasgatok és gyönyörködöm a naplementében.

– Nem igaz, maga az előbb ott fenn járt a vasúti töltésen, és rajzokat készített.

Akkor kezdtem csak magamhoz térni s lassan rájönni arra, hogy ez az ember engem kémnek néz. Persze azonnal tiltakoztam, de ekkor már nagy tömeg gyülekezett körénk. Hogy véget vessek a kínos helyzetnek, előkaptam diákigazolványomat, és felmutattam az aggodalmaskodó francia hazafinak:

– Tessék itt az igazolványom, s nyugodt lehet, hogy semmi meg nem engedett dologgal nem foglalkozom.

Kikapta kezemből az igazolványt, és elfutott. A körülöttem állókhoz fordultam, nevüket kértem, hogy ha kell, tanúskodjanak, mi történt velem, de ekkor már megbélyegzett voltam s a jó franciák vállvonogatva ott hagytak.

Másnap két detektív állított be Verrieres le Buissonban lévő ideiglenes szállodai szobámba és udvariasan bár, de letartóztattak. Négy napig voltam fogoly s négy napi faggatás után aztán szabadlábra helyeztek a corbeili ügyészségen. Azonnal hazasiettem Párisba. Rossz sejtelmeim nem csaltak. Időközben lakásomon házkutatás volt, mindenemet elvitték, közöttük természetesen az én féltve őrzött és nagy gonddal összegyűjtött Kossuth-sajtómat is. Nem tehettem mást, a rendőrségre mentem, egyenesen Lépine, Páris akkori híres rendőrfőnökéhez s arra kértem, adassa vissza könyveimet és irományaimat, de különösen azokat a francia napilapokat és folyóiratokat, amelyekben a Kossuthról szóló cikkek megjelentek, mert ezeket szeretném az utókornak megőrizni. Vissza is kaptam mindent, csak éppen ezek a gonddal gyűjtött és féltve őrzött sajtóközlemények veszték el. Mindörökre . . .

Mialatt vizsgálati fogságban voltam, a fogház könyvtárából egy érdekes könyv akadt a kezembe. Éppen Kossuthról szólt, akinek hajója, londoni útján Marseille-ben is kikötött, Kossuthnak nem volt szabad partra szállnia, a hajónak azonnal fel kellett szednie horgonyait és továbbmennie, noha a parton lelkes tömeg várta, ovációkkal és virágcsokrok százaival. A hajónak diplomáciai okokból mégis tovább kellett mennie. Akkor a lelkes franciák csokrait a hajó után dobták, egy munkás pedig a vízbe ugrott, néhány csokrot magához ragadott, a hajó után úszott, és úgy adta fel a nagy magyar szabadsághősnek . . .

A század végén mintha valami elhalványította volna ezt a glóriát. Az a gyűlölet, amely az első nagy világháborúban robbant ki és a tiszta látást is elhalványította, Trianont is létrehozta és változatlanul tart ma is, ki tudja, mikor ér véget. Ezzel a furcsa, szemeket elhomályosító köddel találkoztam a béke és ifjúságom napsugaras idején akkor Párisban. De Kossuth alakja tisztán maradt bennem.

Kalangya, 1944. április 15.

A szerkesztő a következő szöveggel vezette be az emlékezést:

Az alább következő cikket a mostani Kossuth-évforduló alkalmából Prokopy Imre ny. főispántól, a Szenteleky Társaság ügyv. elnökétől kérte a Kalangya. Prokopy Imre diákkorában 1893 nyarán látogatást tett a turini remetéknél, Kossuth Lajosnál s a fiatalembernek ezt a nagyszerű élményét egy életen át hűségesen őrzi és ápolja a férfi. Prokopy Imre nemrég súlyos műtéten esett át s bár gyógyulófélben van, állapota még nem engedi meg, hogy íróasztalához üljön. A nagy élményt szavai nyomán Csuka Zoltán írta meg és a Kalangya örömmel nyújtja át olvasóinak. A cikkben közölt Kossuth-fényképet – melyről bőszesebben is szó esik – Prokopy Imre engedte át közlésre.

PROKOPY IMRÉRŐL

A fenti emlékezés elmondója, Prokopy Imre, Zomborban született 1873. szeptember 8-án, és Budapesten halt meg 1944. június 1-jén. 1897-től 1919-ig jelentős társadalmi és politikai szerepet játszott szülővárosában. Ügyvéd volt, 1905-ben a Bács-Bodrog Megyei Irodalmi Társaságban tevékenykedett, 1919-ben a magyar kormány a megye főispánjává nevezte ki, de hivatalát már nem foglalhatta el. 1922-től a Magyar Párt főtítkára és az egyik legtevékenyebb és legharcosabb magyar kisebbségi politikus. 1927-ben Magyarországra költözött. 1929 és 1933 között húsz panaszt terjesztett a Népszövetség titkárságára a kisebbségi magyarság jogsérelmei ügyében. 1941-ben visszatért Zomborba, és 1943-ban a Szenteleky Társaság ügyvezető elnöke, egyben politikai felügyelője.

Kalapis Zoltán életrajzi lexikonának szócikke nyomán

PERLEKEDŐK

Panoptikum-rondó négy kábulatban

DEÁK FERENC

SZEMÉLYEK

Kossuth

Deák

Széchenyi

Lujza

Sárika

Hermanné

10 kézdivásárhelyi férfi, fekete díszmagyarban, kardosan, forgósan,
sarkantyúsan,

két kézdivásárhelyi nő

és

öt muzsikus cigány

(A dőlt betűs aláhúzott szövegrészek eredetiek.)

Újvidék–Szabadka

1997–2002

ELSŐ KÁBULAT

*Kossuth turini elsötétített hálósobája; csak történelmi nevezetességű, egyszerű
vaságyára esik fény.*

A nagybeteg párnákkal feldúcolt fejjel, mozdulatlanul fekszik.

*Jobb és bal oldalon – az ágytól kissé hátrébb – egy-egy szobortalapzaton sötét,
alig kivehető, most mozdulatlanul ülő figurák: Deák és Széchenyi.*

Verklin korabeli piemonti dallam.

Visszhangosan lövés dördül, amire Kossuth felretten.

A hirtelen beállt csendben az öreg felnyög, erőlködve féloldalra fordul, felkönyököl, nyúl az ágyhoz támasztott két botja után, de remegő keze elvéri: a botok a padlóra esnek.

Lujza öregesen, nehézkes léptekkel siet be, felemeli a botokat és úgy támasztja az óvatosan távolabbra helyezett karosszékhez, hogy a nagybetegnek ne legyen keze ügyében.

Szelíden megsimítja, kendővel megtörli az öreg homlokát.

KOSSUTH *(liheg)* . . . Dove porta questa . . . strada?

LUJZA Ismét a lidércek?

KOSSUTH Please, speak slowly . . .

LUJZA Kiáltottól is valamit . . . *(Kossuth legyint, tagadóan int fejével. Lujza rendbe teszi fekhelyét, megpaskolja párnáit, betakarja.)* Lajcsi, Lajcsi! Ismét útnak eredtél . . . Hova? Merre? Kihez?

KOSSUTH Haza . . . *(Gyerekes daccal néz az asszonyra, a botokra mutat, nehezen, zihálva beszél)* A dottore parancsolta ezt is?

LUJZA Az influenzát meg a gégehurutot se kúráltad ki, ahogyan kellett volna, most meg már esel-bukol.

KOSSUTH Nem igaz!

LUJZA Képtelen vagy elfogadni a valóságot, éveidet, betegségedet . . . *(Kancsóból vizet önt egy pohárba, fiolából orvosságot csepegtet bele, közben félhangon számolja a cseppeket – nyolc-kilenc-tíz . . . – majd Kossuthba szinte belediktálja a gyógyszert.)* No, itt van, majd én fogom a poharat, te csak igyad . . .!

KOSSUTH Valami mákony . . . Mákszárkivonat lehet. Mindig elbódít . . .

LUJZA Tessék lenyelni az utolsó cseppig! *(Félhangon)* Mint egy makrancos gyerek . . .

KOSSUTH *(megissza a gyógyszert, köhécsel)* És . . . Lujza, te ismét túlzol: nem esem-bukom. Csak egyszer vágódtam el . . . Az ember el is vétheti a lépést, valami elvonja a figyelmét . . . és . . . már fel is borul . . .

LUJZA Reggel hétkor a padlón elterülve, eszméletlenül feküdtél.

(Csend.)

KOSSUTH *(motyog)* Elterülve . . . eszméletlenül . . .? *(Hirtelen élénkséggel)*

Hír, levél . . .?

LUJZA Basso doktor úr – látogatásai után is – üzenget neked, azokra kellene odafigyelned . . .

KOSSUTH *(motyog)* De hogyan?

LUJZA Mit: hogyan?

KOSSUTH Agyondögönyöz, hát hogy figyeljek oda még arra is, amit dolga-végeztével hadarva elmond . . .

LUIZA A piemontiak nem hadarnak.

KOSSUTH Basso hadar és állandóan siet . . .

LUIZA Minden kezelése után jobban lettél!

KOSSUTH Szerinte.

LUIZA Látom. Én látom.

KOSSUTH Ez nem masszázs, ez maga a legaljasabb pankráció egy kiszolgáltattott, elaggott emberronccsal . . .

LUIZA Vén bakafántos! Az vagy!

(Csend.)

KOSSUTH (egyszerre élénken) És: látogató?

LUIZA Ha jönne is valaki, kénytelen lennék – szigorú orvosi tanácsra – távol tartani tőled . . . (Szinte visszakényszeríti a párnára, betakarja, majd kimegy.)

KOSSUTH (köhécselve-sípolva nevetni próbál) Távol tartani . . . Orvosom kemény tanácsára. Basso-tanács! Kemény neve van: Basso. (Köhög, majd levegő után kapkod és ismét nevet, hangja változik, lelassul.) Basso . . . A nemzet atyját, a szent öreget, e név ismételtetésével parentálják el, így suttogják majd: Kossuth atyánk s Basso . . . (Megemeli fejét, észreveszi, hogy egyedül van, lassú mozdulattal legyint. Elcsendesül, a kékes világitás – mely az egész színre kiterjed – jelzi: a beteg lassan kábulatba merül.) A húgom is, a drága Lujza, vagy ahogyan az egész világ nevezi: Ruttkayné – már csak szellemként jár-keel e nagy, emeleti lakásban. (Csend.) Ó, miért is kellett nekem elhagynom Baracconét . . .? De jó volt énnekem ott a szép, elvadult kertemben csavarogni, fűvészkedni, bogarászni. És a szomszédaim is igaziak, nekem valók voltak. Hamisítatlan örültek abban a nagy hodályban. Igaz: bezárva . . .

(Deák biciskával egy fahasábot faragcsál.)

SZÉCHENYI (pisztollyal játszadozik: hol halántékához, hol szájába, hol szívéhez szegezi csövét) . . . 4 órát aludtam. Aztán tovább üztek az Eumenidák.

KOSSUTH (a szobor-Széchenyire pillant, megköszörüli torkát és folytatja monológját) . . . És ezek után visszatérni a bérházak bábelébe . . .?

SZÉCHENYI . . . Konferenciára megyek Kossuthhoz. Felmentenek . . . a tolvábbi együttműködés alól . . .

KOSSUTH Lassan már szemem világa nélkül . . . Vakon tapogatózva . . . Bizonyosan megvakulok . . .

SZÉCHENYI . . . Nem volt még ember, aki nagyobb zűrzavart hozott volna ebbe a világba . . . mint én!

KOSSUTH Hát persze: a sors keze! Harvey igen okosan mondotta valamelyik művében: Isten sohasem cselekszik egyes esetekben, hanem csak általános törvényekkel. . . . Honnan ez a zagyaság itt, az otthonomban? Vagy . . . a fejemben? Istenem . . . Ó, igen: doktor Basso . . . De hát . . . miért is

szajkózom ezt . . . a nevet . . .? Mert förtelmessé váltam. Azért. (Csend.) Mindenhatóm, mindenhatóm . . . miért hagyod? (Cincogva, sípoló hangon nevet.) De hát hagyta te engem máskor is . . . Sokszor. Túl sokszor . . . talán legyintettél is: hadd csörtessen, fusson, hadakozzék . . . nem magáért teszi. A nemzetért, annak boldogulásáért, teljes és örök szabadságáért . . . Pedig volt abban, sajnos, néha hívság is. De . . . Uram, ha lehet: maradjon ez kettőnk között . . . (Sípoló hangon ismét nevetni próbál.) Lehetséges, hogy a sok árulás ellen ez volt az egyik vértetétem? (A bódulatból most a teljesen irreális világba „lép át” Kossuth, fiatalosan felkel, sétál s egy pillanatban már mellette lépked a tüneményesen szép, fiatal Sárika, Kossuth utolsó nagy szerelme. Az öreg hozzá beszél.) Mert mehetne már minden a maga útján, tudom, drága Sarikám, Napsugaram. Most azt is elárulom: nagyon hiányoltam találkozásainkat, és . . . mélységesen aggódom lábujjaim miatt, lelkem, kedves leányom . . . Valóban csak ficamodás lenne? Mit mondott tegnap orvosod? Engedje meg, hogy egy órai sétakocsizásra kivihessem. Ne tagadja meg tőlem ezt az örömet, mely úgyszólván elszállófélben van örökre . . . Kérem önt, hogy nagybátyját, az általam igen tisztelt Zeyk József konzul urat ne avassa be kedves kis titkainkba . . . Szégyellném, ha félreértene, ezért, ha további levélváltásra kerülne sor, kérem: soraimat rejtse tűzbe, lángokba, ahogyan én is – igaz, fájdalommal teszem – de elégetem az ön levélküldeményeit. Szavai úgyszólván megmaradnak halálomig a legbiztosabb helyen . . . Jó, hogy legalább gondolataimban itt van és beszélgethetünk . . . ha már nem szabad önt látnom, amíg az ágyat őrzi, fogok-e hallani időnként egy-két rövid szót a pihenőkúra eredménye felől? Magamról ugyan mit mondanék? Köröttem sok minden megváltozott, szinte minden megállt . . .

SÁRIKA Számomra azok a levelek oly nagy kincset jelentenek, hogy fogadalmam ellenére sem volt lelkem elégetni őket . . .

KOSSUTH Nehezen tudom kifejezni végtelen örömeimet, hogy együtt utazunk a Lago Maggioréhoz, de az csütörtökön lesz, most pedig még csak vasárnap este tíz óra 45 perc van. . . . Addig is el ne felejtse, my dearest angel, hogy csütörtök reggel háromnegyed kilenckor a Porta Nuova állomáson találkozunk. Hanem az még borzasztó messze van. 80 óra és 45 perc. Ez alatt az a másodpercenként 29 450 métert sétáló hangyaboly, amelyet Földnek hívnak, a maga évi körútjában 8 millió 561 ezer 115 kilométer utat tesz meg, és mi övele . . . (Sárika szinte „kiszóródik” mellőle, s helyette már a szép Herman Ottóné kíséri karanfogyva a körben sétáló öreget. Kossuth az asszony kezét menet közben felemeli és megcsókolja, cincogva nevet.) Tudja, Kamilla, végtelenül nagy öröm a számomra, hogy ismét mellettem van, hogy meghallgatja a vén bolondot, aki . . .

HERMANNÉ Mióta megérkeztünk, eddig soha nem ismert izgatottság uralkodott rajtam. Életem egyik leghőbb vágya a teljesülés küszöbén állott . . .

KOSSUTH Nos hát . . . Az utóbbi időben pediglen . . . sokat csavargok.

HERMANNÉ . . . látni fogom . . . Magyarország Megváltóját – Kossuth Lajost! . . . Most látom: drága, szeretni való, még mindig férfias öregúr.

KOSSUTH (magához szorítja az asszonyt) Arszlán . . . (Nevet) Szóval: voltam fiatalabb fiamnál Nápolyban. Lajos Tódor kitűnő állást kapott a vasútnál, de addig nem vállalta, amíg a szakma minden lépcsőfokát be nem járta. Előbb beállt kovácsnak, volt fűtő, vonatvezető, s amikor már minden vasúti mesterséget abszolválta, vállalta az igazgatóságot . . .

HERMANNÉ Soha nem felejttem . . . napsugaras mosolygását . . .

KOSSUTH Sok pénzemet vitte el ez az utazás, a többi között azért is, mert gyerekenek még nincs lakása, nekem pedig szállodában lakni, rangomhoz méltóan . . . hát ez bizony . . . Tetejében velem volt inasom, Giorgio is . . .

HERMANNÉ . . . Arca, szeme eleven, mozgékony . . .

KOSSUTH . . . inasom, Giorgio . . . mert én már csak a lélek és a szív poggyászát tudom, merem hordani . . .

HERMANNÉ . . . Aztán . . . nem tudom . . . kit ölelt először . . .

KOSSUTH . . . azokat is néha egy-egy fűjtatásnyira leteszem, hisz a nemzet szent sorsa állandóan nyomja vállamat . . .

HERMANNÉ Feljegyeztem első találkozásunk után, hogy: . . . néztem hosszan jószágtól sugárzó, derült kék szemébe . . .

KOSSUTH . . . azt a sorsot pedig – bár mekkora legyen is – tehernek nevezni főbenjáró bűn lenne . . . A többi meg hát: ahogy az már meg vagyon írva . . . (Szorosan átkarolja Hermanné vállát, meghittten magához vonja) Kedves Kamilla, kérem, ne értse félre, de ahogy megtudtam, hogy ön, az én drága, tisztelt barátom, Herman Ottó neje – voltaképpen erdélyi . . .

HERMANNÉ Igen, székely vagyok. Apám Borosnyai László őrnagy-hadbíró volt Bem tábornok mellett . . .

KOSSUTH Sok derék ember állott akkor a szent dolog mellé . . .

HERMANNÉ Istenem, ha most engem látna itt apám az én imádott eszményképeimmel ily meghitt beszélgetés közepette, végtelenül boldog és büszke lenne, mert a nemzet szentje előtt – neki Debrecenben egyszer megadatott és – tehette tiszteletét, de most, ennyi idő múltán leányának is megadatik és Istennek hála: sokkal hosszabb időre, mint amennyire őt ön, Kormányzó úr, meghallgatásra fogadta . . .

KOSSUTH (elmélázva, már egész máson jár az esze) Ottó mikor is utazik Afrikába?

HERMANNÉ Talán januárban . . .

KOSSUTH Mennyi időbe fog az kerülni?

HERMANNÉ Lagalább öt hónapba.

KOSSUTH És ön? Mit fog csinálni az alatt?

HERMANNÉ Azt igazán nem tudom, Kormányzó úr . . .

KOSSUTH Majd megkérem az én tisztelt tudós barátomat, Ottót, hogy amíg ő Afrika természetének nagy ismeretlenségében kutakodik, addig kedves neje (kópésan magához szorítja az asszonyt) legyen az én vendégem . . .

HERMANNÉ (szinte magának suttogja) . . . lassan lecsillapodtam . . . időt nyertem . . .

KOSSUTH . . . az én vendégem itt, Piemontban . . . Meseszép itt a tél, meg a kikelet . . . (Mélázva, szomorkásan) Meseszép lehetne . . . Győződjék meg róla . . .

HERMANNÉ Ó, eljövünk mi még Turinba a jövő évben is . . .

KOSSUTH (nagyon szomorúan) Hiszen Turin itt lesz . . . de én már nem leszek . . .

HERMANNÉ (hirtelen az öreg elé fordul, letérdel eléje, és megcsókolja Kossuth kezeit) Kérni fogjuk az istent, hogy itt legyen . . . Kormányzó úr . . .

KOSSUTH (magához emeli az asszonyt) En már rég nem élek. Hatvanhétben meghaltam . . . No, de erre még visszatérünk . . . Igaz, hogy csak tegnap érkeztek, de én – lévén az ilyen vendég . . . vendégek iránt végtelenül önző – megkérdem: meddig láthatom reggeliken-ebédeken (egész halkan) . . . esetleg máskor is – vendégül önt . . . (Az asszony hallgat, amire ő zavartan köhécsel) önököt?

HERMANNÉ Amíg Ottó minden érvét meg nem hallgatja a Kormányzó úr . . . Azért küldték, mert hitték, hogy őt nem kergeti el a kapu elől . . .

KOSSUTH A kapu elől, ugye? Hiszen én vagyok már évtizedek óta a kapu előtt!!! Hatvanhétben pedig . . . meghaltam!!!

HERMANNÉ . . . Honnan származnak azok az alarmhírek . . . mikor ilyen friss színben láthatjuk?

KOSSUTH (szomorúan) Ami azt illeti . . . én már nem látok; nem hallok, aludni sem tudok; már járni sem bírok . . . (Hermanné távozik, Kossuth hosszan néz utána, majd észbe kap és folytatja) Hallod-e Deák? 1867! Akkor öltél te meg engemet, meg a hazát! Engem, a komádat, a messzi távolban! (Nagyot sóhajt, ágya szélére ül.) És épp most, itt az út legvégén nem tudok megbékélni . . .

SZÉCHENYI (ahogy játszik a pisztollyal, az elsül, amitől mindhárman megrettennek) Deák úgy beszél, mint egy Isten . . . én ellenben hallgatok . . ., Kossuth abban az elképzelésben teszi meg az indítványomat, mintha ő találta volna ki . . .

KOSSUTH Nem tudok megbékélni, mert érteni sem tudom annak az ellenem koholt sok aljas hazugságnak és ámulásnak okát, eredetét, értelmét . . .

(Ismét – szellemszerűen – megjelenik Sárika, mellé ül.) Csodálatos volt ez a cseresi kocnikirándulás . . . ahogyan sétáltunk a zúgó Stura mentén . . . Napsugaram! A kiránduláson elbeszéltem önnek a szép ógörög mítoszt Endymionról. Képzelve csak el, mit érezhetett szegény, midőn álmából felébredt, s látta, hogy a bokor, melynek árnyékában elszenderült, terebélyes fájvá nőtt alvása közben, s neki, ki ifjan szenderült el, felébredtekor mellére ősz szakáll omlik . . . Hát ugye igaz, hogy nekem szeretnem kell ezt a röppenő örömet, melyet az ön iránt, kedves derítő napsugaram iránt érzett szeretet nyújt?

SÁRIKA Haza kellett mennem, már Bogátról jelentkezem . . . Az utolsó pillanatban érkeztem édesapám halálos ágyához . . .

KOSSUTH Hosszú ideje nincs hír az én Napsugaramtól . . . Talán sértésnek vetted, hogy én . . . ajándékkal szemtelenkedek be távoli otthonodba?

SÁRIKA Csak aggódom, mert nagybátyámtól úgy értesültem – entre les autres – hogy milyen balszerencse érte a rengeteg értékpapírjával . . . Tudom, ennek megítélése nam tartozik rám, de ilyen körülmények közepette zongorát küldeni Erdélybe egy tizennyolc éves leánynak ajándékba . . .?

KOSSUTH Nem járok a Via Corso Oporto felé, mert rosszul hatnak reám azok a szobák, ahol te voltál . . . A szeretet csókjait küldi a Májusnak a Decem-ber . . . Életemet már csak darabkákból, inkább hiányosságokból tudom valahogy összerakni, – de te itt mindig biztos és ragyogó mezőség voltál, vagy . . . és maradsz váltotlanul valós nagy, gazdag rét, féktelenül zuhogó, kristályvizű hegyi patak – és a múltbéli munkálkodásaimat darabjaiból is igyekszem egységesíteni. Feltett szándékom: befejezni IRATAIM ötödik és hatodik kötetét . . . (Sárika csendben feláll, és szinte észrevétlenül kisuhran a színről, de az öreg csak beszél, mintha továbbra is ott ülne mellette.) Hát ez mind olyan dolog, amit a sorsom adott, vagy inkább: amit tőle keményen kiköveteltem, elpereltem, és amit még életem utolsó szikráival is meg fogok valósítani, de ez a növekvő nehezék, az árulások horgonya egyre csak húz a mélybe: Miért?

SZÉCHENYI Sétálni megyek Deákkal. Nyíltan szól Kossuthról. Öt óraker Wesselényihez. Az Únióról beszélünk. „Hetet-havat összehord” – mondja Kossuth . . .

(Lujza jön, – itt keveredik először a valós, a kábulati irreálissal – cserepes virágokat hoz, oldalra teszi, majd figyelni bátyját.)

KOSSUTH MIÉRT? MI VÉGETT? Barátaim és politikai elleneim . . . kö-rös-körül. Mert Deák – ez a furcsa szerzet – barátom, komám is volt, de még milyen! Börtönéveim idején is . . . Sőt, gyermekeim keresztapja is! Széchenyi sose volt barátom, de politikai ellenfélként – sajnos azzá vált – az irántam sarjasztott, gerjesztett és ápolt gyűlöletetikája szinte tiszteletet parancsolt, mert féltékenységből táplálta . . .

SZÉCHENYI *(leszáll a talapzatról, félénken tesz néhány lépést) Kellemes idő. A Főherceg Kossuth miatt „az asztalra csapott”. Kossuth rendkívüli befolyásra fog szert tenni. Nemsokára krízisre kerül sor . . . (Gyorsan visszaül karosszékébe.)*

KOSSUTH Sárikám, te ott a messi Erdélyben érted-e, mit akarok mondani? Ez az aggastyán mit szeretne mindenképp és csak néked elmondani?

LUJZA Mit?

KOSSUTH *(nagyot sóhajt, legyint, beszéde vontatott)* Azt, hogy annyi idő után az árulások és cselszövések, vagy az igaz, áldozatos hűség példái, mint ez az örökké csendes Ihász is – mára csak foghíjas emlékek és teleírt papírhalmazok . . . Csak hamis történelem.

LUJZA Te magad is történelem lettél. Hamisítatlan.

KOSSUTH Engem az a rögzített, holt, petrifikálódott történelem bánt. És az eleven emlékek, melyeknek valódi képét megannyi prizma töri meg, annyiszor úszik a sok mocskon és szűrőn oda-vissza, hogy se külön-külön, se tudományosan egyesítve nem lehet belőle soha többé igazság . . . Már megkövült. *(A cserpes virágokra mutat) Hát már olyan késő ősz van, Lujzám, hogy a virágokat is behordattad?*

LUJZA . . . Dehogy, dehogy. Hanem mikor ilyen szép menyecske vendégünk van . . . csak földészítem egy kicsit az ebédlőnket (Lujza távozik. Hermanné jön be, majd Kossuth mellé – Sárika helyére – ül. Az öreg az asszony vállára teszi a kezét.)

KOSSUTH . . . Most mondok valamit, de csak önnek, drága Kamilla. Ha akarja, elmondhatja Ottónak, ha nem akarja, ne tegye. Én, amikor Ottó kimaradt a képviselőházból, úgy nyilatkoztam, hogy szégyen és gyalázat a magyar közszellemre, hogy egy olyan tehetség, mint Herman Ottó, nem talált egy kerületet, amely önmagát azzal tisztelje meg, hogy őt képviselőjévé válassza. Mikor aztán Miskolcz megválasztotta, szívemből örvendeztem . . . De azért kérdés: nem lenne-e nagyobb, maradandóbb szolgálatot a hazájának, ha működését kizárólag a tudománynak szentelné, ahol eddig olyan meglepő eredményeket tudott fölmutatni?

HERMANNÉ *(hozzásimul Kossuthhoz) Ezt, Kormányzó úr, neki igen sok okos ember, és majdnem minden jóakarója mondta már . . . csak arra nézve nem tudtak tanácsot adni, hogy aztán milyen pénzből éljen meg, mint inkarnátus függelenségi? (Csend.) Mert a tudomány manapság Magyarországon még nem adja meg a mindennapi kenyeret.*

KOSSUTH Szomorú, nagyon szomorú . . . (Csend. Hirtelen támát vált.) Hát azt tudja-e, hogy az én Luiza húgom olyan asszony, hogy ez ma nekünk többet enni nem ad?

HERMANNÉ Hála Istennek!

KOSSUTH (gyengéden eltolja magától a szépasszonyt, feláll, megköszörüli a torkát, és sztentori hangon szólal meg) Hát most már politizáljunk!

HERMANNÉ Avégett jött ide az uram . . .

KOSSUTH Hát igen, amivel Ottót ideküldték, azt én figyelmesen meghallgattam. Ami ebben benne van, azt Magyarországon minden józan gondolkodású ember aláírja – én is aláírom – egy pontot kivéve. Ez pedig: Állunk az alkotmány alapján. – Én nem állok az alkotmány alapján. Nekem ez az alkotmány nem kellett és nem is kell soha. Az én programom nem az önök programja . . . Az én nevemmel ne takarózzanak . . . E tétellel: Állunk az alkotmány alapján, a 49-ről, az ellenállás, a forradalom jogáról hallgatagon, de önként mondanak le. Arról pedig, mint végső orvoslatról – a nemzetnek lemondani nem szabad . . . (Idegesen a levegőbe csap) Ne mondják azt többé nekem, hogy az én szavamra hallgat valaki Magyarországon! . . . Hányszor kifejeztem szóban és írásban: A Függetlenségi párt eszméjének alá kell rendelni mindent . . . Hányszor mondtam szóval, írásban: Tömörüljtek! A szakadás mégis megtörtént . . . Maréknyi szakadár Herman Ottó által szándékozik megkörnyékezní, sőt kapacitál saját elveim megtagadására!

A színt villogó fény árasztja el, Hermanné „kisodródik”, Kossuth az ágyára zuhant. A színt elsötétül.

Csend.

Piemonti dal kintornán, távolról.

Fény ismét csak Kossuth vaságyára esik, amelyben a nagybeteg párnákkal feldúcolva fekszik.

A zene elhalkul, megszűnik.

Őt muzsikus cigány halkán beoson.

Egy pillanatra megállnak az ágy mellett, a csoport élén lévő muzsikus mutatójújját ajkára teszi, jelezve, hogy csendben legyenek. Néhány másodpercig – mint egy műkincset – nézik Kossuthot, majd lábujjhegyen távoznak.

Lujza jön be, gyógyszert készít, megemeli Kossuth fejét, az kiissza a folyadékot, majd feje visszahanyatlik a párnákra.

KOSSUTH Kik . . . voltak ezek?

LUIZA Az itt, Turinban játszó magyarországi cigánybanda . . .

KOSSUTH Jó, hogy kinn hagyták a . . . hangszereiket . . .

LUIZA Azt már tudja otthon minden cigánybanda, előző látogatóid elvitték a tiltó hírt . . .

KOSSUTH És Jókai ismét nem jött el hozzám!

LUIZA Hát nem felejtetted el!

KOSSUTH Kétszer járt itt, Turinban, és egyszer se tette tiszteletét, közben nevemmel a száján élénken politizál . . .

LUIZA Hát meg is írta, miután rendreutasítottad a cigányokat, hogy ő, sajnos, nem teheti le az előszobában a hangszerét . . . Derül is az egész magyar nép.

KOSSUTH Rajtam?

LUIZA Nagyon hideg ez a tavasz.

KOSSUTH Milyen író az, akinek a könyveit hossz méterre mérik?

LUIZA Nyugodj meg, senki se háborgat . . .

KOSSUTH No, de hogy nyugodjak meg, amikor állandóan randalíroznak otthonomban . . . ?

LUIZA Csak lidércnyomás . . .

KOSSUTH *(felkönyököl és zavarodottam beszél)* Ne állítsa . . . azt nekem senki, még a . . . klasszikus nagy fejek se, hogy a . . . történelem minden tudományok szülőanyja. Töredékek, törmelékek, a mindennapok kihordott szemete, hosszabb-rövidebb . . . koroknak lúgos-savas lecsapódása, nos hát: ebben vájkálnak – alkalmasint még szerzőik is: lelnének kiagyalt tételeikre, vagy kótyagos fejükben leragadt homályos emlékeikhez tárgyi bizonyítékot . . . *(Hangja ismét ellágyul)* Sárikám, drága . . .

LUIZA *(visszafekteti Kossuthot, betakarja, megsimítja ősz fejét)* Sárika, Sárika . . . bárhol is vagy most, segíts szegény bátyámon legalább gondolatban . . . *(Távozik)*

KOSSUTH *(tovább mondja gondolatait a maga mellé képzelt Sárikának)* Az emlékekről még csak annyit: a mi hosszú sétáink idején itt, a csodás piemonti dombok, ligetek között külön igazságként született benned, ahogy bennem is, a temérdek szép pillanat, vált is azonnal haszontalan emlékké . . . Ó, Sárikám, Napsugaram, emlékekről beszéltem az imént, de valaki engem állandóan inzultál . . . Nyilván az emlékek mélyre sodródott rétegeiből, de ami a mi emlékeinket illeti, hát én tudom, hogy azokból valóban nem lehetett történelem: egy nyolcvankét esztendőrszázad és egy húszéves tündér közös órái, halk beszélgetései, ártatlan pajkosságai . . . Hát az nem . . . Tudom, csak lázképek ezek, a te tündéri jelenéseid azért mintha nem csak az én torzító elmém képzetek lennének . . . *(Kossuth ismét feláll, indul körsétájára, karját nyújtja, hogy a láthatatlan Sárika belékaroljon, de mellette most Deák lépked, amit a turini remete szinte természetesnek vesz, egy pillantra megtorpan, hátra veri a „szobor-Deákot”)* Hatvanhetet, s annak a szennyét bírja-e szobortested, koma? De Telekit se bocsátom meg neked, Vashtag úr! Mert még kvázi – cimboráid is így neveztek a hátad megett, vagy rosszul tudnám?

DEÁK Épp Teleki Laci mesélte, hogy téged pedig a londoni emigráció Rengeteg-nek nevezett. Szintén – a hátad megett.

KOSSUTH *(meglepedik)* Ugye . . . ? Akkor sem bocsátom meg . . .

DEÁK Telekit? Csak őt? És csak nekem? Önmagadnak igen? Mit tettél vele, amióta a kezed alá került?

KOSSUTH Sajnos, sose került igazán a kezem alá. Rettenetesen beképzelt és – fájdalom – híján minden valóságérzetnek . . .

DEÁK Negyvennyolcban hallani se akart miniszteri megbízatásról egy olyan kormányban, amelyekben ott van Széchenyi, meg Deák . . . De megértetem: az ő lobbanékony, nemesvad természetéhez közelebb állt egy Kossuth. (*Pillanatnyi csend.*) Na, hagyd már abba ezt a pokoli, elkoptatott taktikádat, hogy örökké mindenki a bűnöst keresed!

KOSSUTH Miért keresném? Hát nincs tele a világ bűnösökkel?

DEÁK Ó te, az egyetlen, Istentől is megáldott, két lábbon járó MAKULÁTLAN IGASZSÁG!

KOSSUTH Égész életem, minden percem, az igazságot szolgálta, maradéktalanul!

DEÁK Lajos, Lajos, hány csata végződött be ismeretségünk, majd barátságunk kezdete óta és e csaták, vagy csatározások után – látnod kellett – nem csak közlegényekből, csicskásokból, de a markotányosnőkből is azonnal generális lett. A csaták UTÁN!!! Mindent tudtak!!! SÓT! Mindent tudtak már a csaták előtt, meg is jósoltak mindent, csak senki se hallotta!!! Mert mindenki látnok . . . Hagyjuk ezt, jó?

KOSSUTH (*bólint, megáll*) Mennyire igazad van most is, Deák Ferkó.

DEÁK (*kiegészíti Kossuth szavait*) Deák, a renyhe, a rest, a lomha . . .

KOSSUTH (*bizalmasan*) Árudd el nekem, most, amikor már úgyszólván mindegy: miért terjesztetted magadról ezeket a furcsa jelzőket? Mert ezt te tetted! Vagy nem?

DEÁK Igen. Mert ismerem magam.

KOSSUTH No de ha valaki hétszáz–nyolcszáz levelet lekörmöl, és szétküldi az országban azokhoz, akiktől irgalmat remél Vörösmarty özvegye és elárvult gyerekei számára, hát az nem lehet rest és lomha . . .

SZÉCHENYI (*játszadozik a pisztollyal*) . . . Kossuth ír nekem egy igazán nagyon szívélyes levelet . . . hogy cikkemet közli a Pesti Hírlap következő számában.

KOSSUTH (*Széchenyihez*) Ne kotyogj bele minden szavamba, jó? (*Folytatja Deákhöz*) . . . mert én ezt a kétféle érzést itt magamban legbelül – nem tudom tovább elviselni . . .

SZÉCHENYI Én soká Deáknál, ki egy kicsit tán pikirt, amiért nem engedelmessédeknek neki szó szerint.

KOSSUTH Kimondhatatlanul dühös vagyok rád, de . . .

SZÉCHENYI (*játszik pisztolyával, a magasba dobálja*) . . . Deáknál . . . hogy a szerenád meggátoltassék. Nem lehetséges . . . mert a fáklýkát már megvásárolták, hogy „Kossuthnak is zenéljenek”.

KOSSUTH . . . de valahogy mintha irigyelnék is. Vagy szánnálak . . . ?

SZÉCHENYI . . . *Kossuth és társai a fejünkre nőnek . . .*

KOSSUTH . . . vagy szeretnélek . . . ?

SZÉCHENYI . . . *ez az ember megöl bennünket . . .*

KOSSUTH Leírhatatlan jószággal kimondhatatlanul káros teremtménye
vagy az Istennek . . .

SZÉCHENYI . . . *Hitte volna Deákról az ember, hogy még tanácskozni sem
akar velem . . .*

KOSSUTH . . . vagy – mégis – kedvelnék, mert szükségem van egy állandó,
élő, sikoltó figyelmeztetésre, hogy: VÉLETLEN SE ÍGY?

DEÁK Éreztél-e valaha mások lelketlensége, közönye miatt olyan mélységes
szégyent, amelyet soha saját gyarlóságod vagy ballépésed miatt nem éreztél?

KOSSUTH (*töprengve*) Vörösmarty meghalt, elszállt a lelke, de élete utolsó
éveiben, úgy hallottam, már se versei, se írásai, se kertje, se bora nem
sikerült . . . Ami gyarapodott, mint nálam is: csak az adósság volt! Látod:
ettől nincs egy percnyi nyugodalmam! Fiamra, Ferencre és Lajosra csak
az adósságaimat hagyom. Már a könyvtáram se . . . (*Hallgat, keserűen
elmosolyodik*) *Hát igen: . . . Tanulj dalt a zengő zivatartól, Mint nyög, ordít,
jajgat, sír és bömböl; Fákat tép ki és hajókat tördel, Életet fojt, vadat és embert
öl . . .*

DEÁK (*folytatja a verset*) *Háború van most a nagyvilágban, Isten sírja reszket
a szent honban . . .* (*Csend*) Gyámomba fogadtam kiskorú gyermekeit . . .

KOSSUTH A puritán és megközelíthetlen Deák könyörületes . . .

DEÁK (*folytatja az előbb elkezdett mondatát*) . . . gyámomba fogadtam Vörös-
marty kiskorú gyermekeit. ÉN! Aki az életében nem tudott igazából még
önmagáról se gondoskodni . . . Az a tetves, szutykos kis tébláboló marad-
tam . . .

SZÉCHENYI . . . *a vén tuskó . . .*

DEÁK . . . akire néném – Klára – Tárnokon rátalált . . . Végig megalázó érzés
ám ez . . .

KOSSUTH (*cinikusan*) Hát persze! Az ÉRZÉS, s hogy ezt ellensúlyozd: a
nemzet ügyében seftelgettél . . .

SZÉCHENYI . . . *Voltam Deáknál! Ó, Istenem . . . hogy megváltozott!!!*

KOSSUTH . . . sáfárkodtál . . .

SZÉCHENYI . . . *Deák keresztülnéz rajtam . . . Qu'il est lourd!*

KOSSUTH . . . alkudoztál . . .

SZÉCHENYI *Teleki Laci bőszen Mészáros ellen. Deák puha, mint a kelt tészta.*

KOSSUTH . . . vagy évekig lapítottál, mint kutyaszar a fűben!!!

SZÉCHENYI *Kossuth kiáltványt diktált!!!*

DEÁK *(nyugodtan, szomorúan folytatja)* . . . gyámomba fogadtam a kiskorú gyermekeit és érdekükben nemzeti adományért folyamodtam Albrecht főherceghez . . .

KOSSUTH Aki – kiakolbólintott.

DEÁK Aztán az Akadémia által fordultam a kormányzóhoz . . .

KOSSUTH Ahhoz a kormányzóhoz? Ez se ment – mert hát nem ment – akkor koldulni kezdte . . . Ferkó, Ferkó, én a nemzet szent ügyéért kilincseltem királyoknál, hercegeknél, lordoknál, báróknál, minisztereknél, vezéreknél, kormányfőknél, gyárosoknál, polgárok millióinál. Mind a nemzetemért, hogy azt felfegyverezem, felkészítsem a végső leszámolásra. Adtak volna NEKEM is, suttymban! . . . Adtak volna sokat is, de ÉN MINDIG MEGSEJTETTEM A CSAPDÁT! Kossuth Lajos sohasem volt piaci portéka!!!
De te . . . ?

DEÁK Szemere másként látta a te pénzügeidet.

KOSSUTH Az a részeges, kistílú pletykafészek. Marx fizetett seggnyalója . . .

Nemhiába került örültekházába . . . Ott is döglött meg. A neki való helyen.

DEÁK Hát . . . legyen: én csak magánügyként tettem mindazt, amit és amennyit tehettem . . . *(Keserűen)* Nem a nemzetért, csak egy igaz barátomért, aki igen naivan hitte, hogy saját politikai nézetei is lehetnek bizonyos dolgokról, mert hitte, hogy a politizáláshoz csak tiszta, romlatlan szív kell, meg jóakarát . . . Istenem, mennyire sajnálom, hogy nem hallgatott intő szavaimra . . .

KOSSUTH A politikáról!

DEÁK Arról, hogy az nem csupán a tiszta szív ügye . . .

KOSSUTH Hogy akkor: az én szívem se tiszta ?

DEÁK Ami pedig a koldulást illeti: Wesselényi is gyűjtögetett – persze sokkal sikeresebben – börtönévid alatt ínségbe jutott családnak . . .

KOSSUTH Tőled senki se tudhatja pontosabban, esetleg még Wesselényi és a döblingi bolond, hogy az országos gyűjtésből megmaradt mintegy 20 000 forintot a Honi Ipar Védegylet által juttattam vissza nemzetemnek, hogy az osztrák gazdasági fojtást lazítsam, hogy levegőhöz jusson ez a gyarmattá alázott-gyalázott ország . . .

DEÁK Hogy milyen jól gazdálkodtál, arról hadd ne beszéljünk most . . .

KOSSUTH Tanultam én a börtönben közgazdászként is gondolkodni . . .

DEÁK Gondolkodni – talán. Úgy, hogy 45-ben, 46-ban becsődölt a Védegyleted, becsődölt és elvitte minden vasadat a Gyáralapító Társaság meg a Kereskedelmi Társaság . . . aztán jött megint az ügyvédeskedés . . . ? Gondolkodni . . . közgazdászként . . .

KOSSUTH Smith és Bentham munkáit ma is szinte betéve tudom . . . De a te tétovázó politikád kivette a szelet az egész ellenzék vitorlájából, Szé-

chenyi meg kiválásával egyenesen megbuktatta a Gyáralapító Társaságot . . . No, most csak ennyit a családomnak begyűjtött adományokról . . . Meg arról, hogy a politikához mennyire elég, vagy kell-e egyáltalán tiszta szív, szenvedély . . . Hogy mi mivel tartozik, tartozhat egybe . . . ? Erre itt van válaszként az egész életem!

DEÁK De hisz most mondtam: ahogyan a joggyakorlat nem keverhető szenvedéllyel . . .

KOSSUTH Jog és politika össze nem egyeztethető? Vagy éppen a szenny hozza össze őket? Vagy tán a szenvtelenség? Ferkó, a hit az igazi, a legszentebb szenvedély! Anélkül nincs teremtés! És én ne lennék a jog szempontjából megbízható? Én? Én?

DEÁK Most ismét a régi csellel csavarod, fordítod a téma élet önmagad felé, mert amióta ismerlek . . .

KOSSUTH Ugyan mióta?

DEÁK . . . amióta ismerlek, mást se hallok, csak: ÉN! ÉN! ÉN!

KOSSUTH Igen: ÉN!!! No és? Te nem teszed ugyanezt?

DEÁK Ha nem vetted volna észre: az imént Vörösmartyról beszéltem . . .

KOSSUTH Nem érdekel Vörösmarty! Az én mindenkori ügyem a nemzet szabadsága! És itt a baj, Ferkó, mert a politika egy egész ember révén az egész nemzet lelkének, és minden nemes szervének a dolga!!! Azt eszed, iszod, be- és kilélegzed, szüled és temeted és üvöltesz, hogy nem jó! És soha nincs belőle elég!

DEÁK Filippika! Az ilyesmi a könyökömön jött ki már akkor is, amikor negyvennyolcban minden szónoklatod után a szavaiddal, filozófiáddal nem egyezőket, vagy nem egészen egyezőket AZONNALI LEMONDÁSSAL zsaroltad . . .

KOSSUTH Mert akkor se voltam kisszerű.

DEÁK És hova, mire jutottál?

KOSSUTH Oda, hogy még nem szarnak le az igazságos hazai galambok . . .

Lehet, hogy nem is tehetik soha, mert életem végére megfosztottak még állampolgárságomtól is . . . Mert hogy én kérjem, kérvényezzem, hogy megadják? ÉN? KOSSUTH LAJOS?

DEÁK Mert?

Kossuth egy pillanatra megzavarodik, tehetetlenül topog.

KOSSUTH Ó, igen . . . Otthon mindenki a nyomomba akart lépni . . .

DEÁK De hisz sokan léptek a nyomdokodba.

KOSSUTH Helyembe akartak lépni! Tőlem okosabbak lenni . . .

DEÁK . . . Tőled, aki innen jobban láttad a hazai politikai összképet, mint akik állagában élő téték voltak . . . ?

KOSSUTH Igen: tőlem . . . és így egyszerre olyan sok kicsike Kossuth született, ami rövid időn belül megülte a gyomrát nemzetnek, császárnak . . . világnak . . .

DEÁK Talán . . . az az egy is megülte a gyomrát a . . . világnak . . . még sokkal előbb . . .

KOSSUTH Éspedig?

DEÁK Te már – úgy tűnik – 48 áprilisában eldöntötted, hogy a csúcsra törsz, mert hamarosan a magad szakállára kezdtél fegyvervásárlásba – Batthyány elnökünk tudta nélkül, háta megett, aztán tetted ezt Amerikában, Londonban és a jó Isten tudja még hol nem! És nyomtattad, veretted az érték- és fedezet nélküli pénzt . . . hányszor is, Lajcsi?

KOSSUTH Megállj! ÉN voltam mindennek az aranyfedezete! ÉN, KOSSUTH LAJOS! A KORMÁNYZÓ! MEG A NEMZET!

DEÁK Ismersz engem régóta: sok mindent gyűjtöttem, csak úgy . . . szórazásból, leginkább akaratom ellenére jutottak hozzám kedves, sokszor kimondottan értékes tárgyak, de ezeket általában hamar tovább is ajándékoztam.

KOSSUTH Batthyány zsebóráját is . . .

DEÁK Valamivel kivégzése előtt adta nekem . . .

KOSSUTH Hát ilyen barát vagy!

DEÁK Régen rájöttem, hogy a barátságot nem a tárgyak, hanem a hűség őrzi . . .

KOSSUTH Akkor végleg nem tudom: milyen szíved van, mert én onnan valahogy kiszorultam . . .

DEÁK Soha. Csupán te azonnal árulónak tartod azt az embert, aki másként merészel gondolkodni, látni, tenni, mint te . . .

KOSSUTH Adtad-e bármi jelét is emigrációs hányatottságomban, hogy gondolsz rám?

DEÁK Pulszky Ferivel leveleztem, amikor ő Londonban az *udvartartásodba* tartozott, tőle kaptam számomra nagyon értékes híreket nemcsak rólad, hanem Terézemről, meg a gyerekekről is . . .

KOSSUTH Vele, Pulszkyval leveleztél, de nékem egyetlen betű sem dukált?

DEÁK Betéve tudom egyik levelének néhány sorát: *Minden szombaton este elmegyek Lajoshoz, ki erősen megőszült, de erős és egészséges. Neje folyvást nyaviga, leánya kedves, de gyenge egészségű . . . (Elérzékenyül, a többit remegő hangon mondja) Szegény kicsi Vilma, hány éve fekszik a genuai temető-kertben? . . . (Megköszörüli torkát) Két fia igen jó matematikus s a természettudományokban magas helyet foglalnak az egyetemen. A klasszikus nyelveket s a szép literatúrát elhanyagolták, szívők jó, jellemök romlatlan, praktikus ember lesz mindegyikéből, de szónok soha!*

(Csend)

KOSSUTH . . . Szónok soha!

DEÁK Légy boldog!

KOSSUTH Én nem neveltem őket . . . hivatalnoknak. Eszembe se volt! Én őket politikára neveltem. Azt gondoltam, hogy majd jön idő, mikor nagy szüksége lesz rájuk a nemzetnek.

DEÁK Ha otthon éltél volna, tudnád: ott ma sok gyakorlatias emberre, tudós koponyára van szükség.

KOSSUTH Mikor aztán láttam, hogy csalódtam . . .

DEÁK A gyerekek igen bölcsen nem vállalták a dinasztiaalapítást!

KOSSUTH Ne kotyogj bele! Tehát, amikor láttam, hogy csalódtam, lépést tettem az olasz kormánynál, hogy adjanak állást a fiaimnak. Cavour tárt karokkal fogadta ajánlatomat, rögtön két olyan magas állást kínált, amit én el nem fogadhattam, nehogy a régi hivatalnokon sérelem essék . . . (Csend.)

No, de nem erről kezdted nekem prédikálni, hanem a gyűjtőszenvedélyedről . . .

DEÁK Éppen hogy nem volt szenvedély . . .

KOSSUTH Ó, igen: az adományozás a szenvedélyed . . . Ferkó, Ferkó, mindent elosztogatsz . . .

DEÁK Te is jó szívvvel adtál másoknak . . .

KOSSUTH (folytatja Deákhoz) . . . Hallottam, hogy még a parlamenti gázsídat is forintonként osztogattad minden reggel . . .

DEÁK Sok a rászoruló . . .

KOSSUTH Ettől sírtak olyan sokan halálozokor?

DEÁK Hát sokan sírtak?

KOSSUTH Vásároltad a rokonszenvet?

DEÁK (legyint) Á, dehog . . . csak mindig akadt olyan szerencsétlen, akinek nagyobb szüksége volt rá. De jó, hogy rátapintottál a lényegre: oda akartam kilyukadni, hogy sok mindent gyűjtögettem, de pénzt soha.

KOSSUTH (nevet) És most szoborként kérnél tőlem néhány lírát?

SZÉCHENYI . . . Stojanovics . . . adok neki 100 forintot.

DEÁK Tudom, hogy amikor 48. december legvégén Debrecenbe ment a kormány, vittétek a pénzsajtót is . . .

KOSSUTH Vittük állandóan magunkkal. Miért kéred?

SZÉCHENYI . . . Kora reggel Auspitz ver föl a gyapjúval 95 forintjáért . . .

DEÁK Hát . . . szeretném látni azokat a bankókat . . .

SZÉCHENYI . . . Később Wodianernek adom el 100 forintjáért . . .

DEÁK . . . meg az amerikai Kossuth-dollárokat és a -forintokat, amit Angliában nyomtattál . . .

KOSSUTH (*hosszan néz Deák szemébe*) Már másodízben pedzed a pénznyomatás ügyét, de érzem: te valami másra célozol . . .

DEÁK (*nevet*) Ez is reád vall. „*Ha nincs pénz, majd nyomtatok!*”

KOSSUTH (*homlokára csap*) Hát persze! Téged a híres bankóper érdekel! Vagy erről is pletykázott neked Pulszky, az a politikai lotyó?

DEÁK Ó, jöttek a hírek Londonból. Szinte hetente, majd naponta . . .

KOSSUTH (*jobbjaival átöleli Deákot, maga mellé ülteti az ágyra, huncutkásan mosolyog*) Hát igen, hatvanegyben . . . a te Kaisered magánjogi keresetére – másként Angliában ez nem megy ám, hiába Kaiser! – beindult a nagy komédia a pénznyomatás körül. A spiclik annak rendje és módja szerint . . .

DEÁK Egyaránt erős mágnesként vonzottad őket, bármerre jártál . . .

KOSSUTH Igen! És azonnal jelentették Bécsnek, hogy én komolyan készülök a végleges visszavágásra . . . Tehát: hatvan végén és hatvanegy elején . . . január folytában a nyomtatás annyira haladt, miként értesítettem Cavour grófot, Turinban, hogy a megrendelt pénzjegyek nagyobb fele már február közepe táján el lesz szállítható Olaszországba, miszerint ott leltározva, a háború kitérőseig biztonságban tartassék . . .

DEÁK Komédia, mondd?

KOSSUTH . . . Angliában minden per drága mulatság: tízszer drágább a chancery-per . . . Nemcsak a magam, hanem a nyomdászaim perköltségeit is nekem kellvén fedeznem, ez a per: . . . három ezer pár száz font sterlingbe került . . .

DEÁK Maradt még annyi az amerikai dollárszűretből?

KOSSUTH Ó, dehog, onnan alig hoztam valamit haza, hisz fegyvert, lőszert vásároltam . . .

DEÁK Hadihajókat is . . .

KOSSUTH Ne rontsd a kedvem. Te ezt úgysem érted! Nem, nem . . . Szóval: nagy segítségre volt szükségem, hát Napóleon herceg . . .

DEÁK A kicsi „Plon-Plon”?

KOSSUTH . . . Napóleon herceg (Kiss Miklós ezredes közbenjárásával) ezer fonttal, Cavour pedig kétezer fonttal járult . . .

DEÁK Gondolom: nagy érvágás volt, még ha lett is némi hozama . . .

KOSSUTH Fegyverzetünk elvesztése, majd Teleki elfogatása után a harmadik legnagyobb . . .

DEÁK Az elsőből Cuza, a szemfüles román fejedelem profitált!

KOSSUTH A mulasztások sora!!! Árulások sorával ér fel! Az az önfejű Klapka becsavarogta fél Európát, aztán persze, hogy elkésett! A végkifejlet: Kosuth szava fabatkát se ér!

DEÁK Pedig az igen komoly fegyverszállítmány volt! Ha az akkor eljut Erdélybe, kirobban a pokol, hát én bizony kétkem, hogy lett volna felirat, vagy határozat 61-ben, vagy bármiféle kiegyezés, később.

KOSSUTH (*nem is igen figyelj Deák szavait*) De keményen kivágtam magam, és talán a világ legjobban akkor figyelte oda szavaimra . . . Az anyagi hozadék pedig, a per harmadik nekifutása után, amit már Olaszthonból követtem: néhány vedernyi pernye lett. Tehát, Deák Ferkó, nincs, nem maradt Kossuth-bankó!

DEÁK De te – nagy ámulatomra – mindig, minden helyzetből kivágtad magad.

Még a londoni fegyvergyártás ügyében is . . .

KOSSUTH Az azért más volt . . .

DEÁK Komoly üzem lehetett az ott, a Surey-csatorna melletti épületben a nyolcezer golyó és a rengeteg rakéta . . .

KOSSUTH De itt, a hiteles nyilatkozatomban . . .

DEÁK Hány magyar emigránst alkalmaztál erre a nagyszabású hadianyag-fabrikációra?

KOSSUTH (*kiabálva folytatja előbb kezdett gondolatát*) . . . a hiteles nyilatkozatomban kijelentettem, hogy: én, Magyarország törvényesen összehívott s kellőleg megalkotott nemzetgyűlésének mindkét háza által 1849. április 14-én Magyarország kormányzó-elnökévé neveztettem ki . . . Az, a ki e perben mint felperes lép fel: nem magyar király . . . sem jogilag, sem tényleg . . . mert az örökösödés a magyar királyi székre Magyarország alaptörvényei által szorosan szabályozva van (is matter of strict settlement) s igény örökösödségre csak a volt király halála után nyílhatik. Ámde az utolsó király, V. Ferdinánd, még él.

DEÁK Hát pontosan ekkor, hatvanegyben küszködtünk mi is a felirat körül a te politikai elvárataiddal, a határozatiak kiválóságaival, akik egyre ezt hajtogatták: feliratot nem küldhetünk, mert nincs kihez, a nemzetnek nincs tudomása V. Ferdinánd lemondásáról s a trónváltásról . . .

KOSSUTH (*folytatja Deák szavait*) . . . nem, közölte 48-ban az országgyűléssel, noha törvényesen ülésezett, mert feloszlata törvényellenes volt . . .

No látod! Tudom én ezt is, hogy ti, feliratiak hétszámra üvöltötték Teleki és Nyáry felé: Garibaldit várják!!! . . . Az igazság ellenben az, hogy a válaszfelirat lényegében elismerése . . . hogy az uralkodó jogszerű öröklés után ült a trónra . . .

DEÁK De hisz maga, az uralkodó kezdeményezte az önkényuralom helyett az alkotmányra való visszatérést; ő hívta össze az országgyűlést . . .

KOSSUTH Tizenkét év után!

SZÉCHENYI . . . Parturiunt montes!

DEÁK (*Széchenyi felé bólint*) Igen: vajúdnak a hegyek! (*Kossuthhoz*) Tehát: . . . ő nyitotta meg biztosa által . . . hozzá egyenesen a szót . . .

KOSSUTH Mert a felirati párt . . .

DEÁK Nem volt párt . . . Még nem voltak pártok, csak az uralkodó iránti viszony két elképzelése körüli csoportosulók tábora!

KOSSUTH De előbb, az én angol barátomnak . . .

DEÁK Tudtam, hogy szimatolni küldted!

KOSSUTH . . . az én angol barátomnak azt jelentetted ki: Magyarhonban most három párt . . .

DEÁK *(folytatja az idézetet)* . . . három párt van . . .

KOSSUTH . . . A konzervatívok, akik több engedmény reményében . . .

DEÁK . . . elfogadják az október huszadikai Diplomát . . .

KOSSUTH . . . A törvény korlátai között maradó liberálisok . . .

DEÁK . . . akikhez magamat is számítom, és akik – de csakis az 1848-iki törvény alapján – fenn akarják . . .

KOSSUTH . . . fenn akarják tartani az osztrák monarchiával a kapcsolatot.

DEÁK Hol a bibi?

KOSSUTH Nincs a harmadik párt!

DEÁK Mert nem párt.

KOSSUTH Nem.

DEÁK Nem . . . hanem a nemzet maga, vagyis annak 99 század része . . . teljes elszakadást akar Ausztriával.

KOSSUTH Csakhogy ez még Teleki drezdai kéjutazása előtt volt, amikor már – lévén hogy a császár meghívta a felsőházba – s szerinted is teljesen törvényszerűen politizálhatott és ENGEM testesített meg otthon a nemzet előtt . . .

DEÁK *(sójat, legyint)* Mint általában, most sem tudlak követni . . .

KOSSUTH Mert rég nem járunk azonos úton!

DEÁK Veled ez képtelenség . . . Mindenki csak utánad bandukolhat és nem VELED, mert te azt képtelen lennél eltérni.

KOSSUTH Azt mondtad: felirati párt és határozati – Kossuth – párt.

DEÁK Nem ezt mondtam!

KOSSUTH *(hangosan)* Negyvenkilenc április 14-e íránt való viszonyulás KÉT táborára!!! A Habsburgok trónfosztása íránt!!! IRÁNTAM!!!

DEÁK Hát miért nem akarod megérteni: a terror hosszú pusztítása után egy kietlen politikai parlag maradt!

KOSSUTH *(hevesebben)* Azt mondtad: az én pártom!

DEÁK Azt mondtam: a te politikai elvbarátaid!

SZÉCHENYI Parturiunt montes!

KOSSUTH *(élesen)* De a koronázatlan király . . .

DEÁK Történelmünk ismer ú.n. koronázás előtt hozott törvényeket is.

KOSSUTH A király koronázatlan . . .

DEÁK . . . koronázatlan állapota nem lehet akadály, mert noha a trónfoglalása a magyar alkotmánnyal ellenkező . . .

KOSSUTH (*kiabál*) Tehát: nincs levelezés, nincs válaszfelirat a nagylelkű pátenstre, csak HATÁROZAT a nemzet és önmagunk előtt. A magunké vagyunk! Arról szól ez a párt . . .

DEÁK Nem párt.

KOSSUTH (*kiabál, hadonászik*) . . . arról szól a nemzet okosabb része, Ferkó, hogy a trónfoglalás nem jogszerű!

DEÁK Dehát éppen ő maga akarja jogszerűvé tenni s az országgyűlés első érintkezése . . . minden trónváltásnál csak a még meg nem koronázott királlyal történik.

KOSSUTH (*üvölt*) Ennek nem eshet áldozatául az egész nemzet. Nem lehet a te seftelésed ártatlan áldozata! Nem tehetted 1849. április tizennegyediké után!

SZÉCHENYI . . . Koronázás után országgyűlés. Mire fog esküdni?

KOSSUTH (*tombol*) Megbocsátani ezrek, százezrek mártírhalálát, szenvedését, nyomorát, számkivetettségét???

SZÉCHENYI . . . csak *pragmatica sanctio* . . .

KOSSUTH (*tovább tombol*) Megalázkodni, behódolni, az egész nemzetet aljasan elárulni?

SZÉCHENYI 1848. június 29-én – Deák azt állítja, Kossuth hűszegő.

DEÁK Hallgass ide: Szükségesnek látjuk . . . kijelenteni, hogy az államnak . . . önállóságát s törvényes függetlenségét semmi tekintetnek, semmi érdeknek föl nem áldozhatjuk, s ragaszkodunk ahhoz, mint nemzeti létünk alapföltételéhez!

Ez néked megalázkodás? Behódolás? Árulás?

KOSSUTH (*kiabál*) Üres retorika! A portéka, amit ebbe a göngyöletbe rejtettél, azt miért nem mutatod most meg?

DEÁK A lényeg volt – és ez ellen a TÉGED Magyarországon megtestesítő Teleki se szólt – sőt, Nyáry jelenlétében megállapítottuk, hogy a két párt közt a pillanat nagy kérdésére, azaz Magyarország és a birodalom közjogi viszonya elintézésének lényegére nézve, elvi eltérés nincs!!!

KOSSUTH (*líhegve kiabál*) Van! . . . Volt! . . . A tét! . . . A FELIRAT vagy a HATÁROZAT!

DEÁK Nem volt . . . s ez így is maradt . . . 66-ig!

KOSSUTH (*egyre inkább veszti lélegzetét, de tovább kiabál*) Deák Ferenc!!!

SZÉCHENYI Mire fog esküdni?

KOSSUTH Deák . . . (*Erőtlenül roskad ágyára*) Mit tettél . . . ?

Csend.

A szín elsötétül.

MÁSODIK KÁBULAT

A fény, mint a dráma elején, csak Kossuth ágyára szolgál.

A nagybetegnek ismét Lujza készíti, majd adja be a gyógyszert.

Kossuth megissza a gyógyszert, megfogja Lujza kezét.

KOSSUTH Állandóan drága jó . . . anyánk szavai visszhangoznak a fejemben . . .

LUIZA Deák nevét kiabáltad . . .

KOSSUTH Arra . . . nem emlékszem . . .

LUIZA Anyánknak mely szavai . . . ?

KOSSUTH Brüsszelből ezt írta: Még jön az idő és hiszem, hogy a Kedves Hazában fogsz meggyőződni csak, hogy Zsuzsanna méltó testvéred volt . . .

LUIZA Meghaltak . . .

KOSSUTH Száműzetésben.

LUIZA Száműzve, mint én is.

KOSSUTH Van-e hír a gyerekeidről?

LUIZA Ők már amerikaiak, csak akkor fordulnak a szülőhöz, ha azt az üzlet parancsolja.

KOSSUTH Az üzlet szelleme kegyetlen . . .

Csend.

LUIZA Mit ennél?

KOSSUTH *(nem figyel Lujzára, tovább idézi anyja szavait) . . . Bostonból írt leveled a jövődöt oly borzasztóan állította elélnkbe, ahol magad is kételkedel, hogy ingyen szállást kapjunk . . . (Lujzához) Hát ilyeneket írhattam volna én neki Bostonból?*

LUIZA Jobban nézel ki, mint tegnap este. Talán egy erős tea jót tenne.

KOSSUTH De aztán . . . mégis áldását küldte . . . Már nem neheztelt . . .

LUIZA Giorgio hozott egy pár galambfiókat levesnek . . .

KOSSUTH Vukovics Sebő is . . . nagyon csúnyán írt Horváthnak . . . a derék püspökünknek . . .

LUIZA De ha kívánod, hozatok friss pisztrángot is . . .

KOSSUTH *(keserűen nevet) Hogy: . . . Cicero egész életén át csak harmincnyegen beszédet mondott, Demosthenes húszat, Kossuth Amerikában ötszázat . . .*

LUIZA Jönnek tisztelőid, híveid otthonról . . .

KOSSUTH De a java most következik, figyeld: . . . ötszázat. Túl sokat beszélvén, kíméletlenül bánt a történelemmel és önmagáról szólva kalandori dicsőítésbe tévedt . . .

LUIZA Hazajönnek fiaid is . . .

KOSSUTH *(egy pillanatra föleszmél) Helfy? A kéziratért jött?*

LUIZA Hogy üdvözljön . . .

KOSSUTH A kéziratért . . . jött . . . Az íróasztalomon . . . félbemaradt . . .

Nem fejeztem be . . . (*Fáradtan oldalra hanyatlik a feje, Lujza megtörtli homlokát, majd kimegy.*)

A villogó kékes fény jelzi, hogy Kossuth újabb kábulatba süllyed.

A kékes fény állandósul az egész színen.

Deák a szobortalapzaton karosszékében ül, zsebkésével egy hasáb fát farag, szobrot mintáz, körötte rengeteg forgács. Előtérben – mintegy tekepálya végén – az első felelős magyar minisztérium hat tagjának (Batthyány, Eötvös, Mészáros, Esterházy, Szemere, Klauzál) enyhén túlméretezett tekebókként megformázott, kifaragott faszobrai állnak.

Kossuth fürgén felkel, a tőprengő Széchenyihez lép, az nem vesz róla tudomást, csak pisztolyával játszadozik. Aztán Deákhoz megy, nézi, ahogy az lassú, komótos mozdulatokkal munkálja a fahasábot. Szólni akar hozzá, de meggondolja magát és visszamegy ágyához, a párnák alól előveszi tárogatóját, megnyálazza sípját, és játszani próbál, de a melódia sehogyan se alakul.

DEÁK Nem megy, koma?

KOSSUTH Régen nem játszottam, de majdcsak belejövök megint . . .

DEÁK És . . . mit fűjsz nekünk?

KOSSUTH Természetesen egy Kossuth-nótát.

DEÁK Sok van belőle.

KOSSUTH Melyiket szereted, Ferkó?

DEÁK Tudod, hogy botfűlű vagyok.

KOSSUTH De csak ismered valamelyiknek a szövegét!

DEÁK Az, amelyiknek a szövegét ismerem, kis híján megőrdjített.

KOSSUTH Olyan csúnya?

DEÁK Ha évekig üvöltik, meg suttojják, meg turbékolják, meg süvöltik . . .

hát, bizony, attól megkergül az ember.

KOSSUTH Évekig?

DEÁK ÉVTIZEDEKEN ÁT!

KOSSUTH Eltűlzod.

DEÁK (*torkát köszörüli, majd kappanhangon elkezdi énekelni*) Esik eső karikára,

Kossuth Lajos kalapjára . . .

KOSSUTH (*nevet*) No látod! És . . . a többi nem ismered?

DEÁK Ez az egy is sok nekem . . .

KOSSUTH Irigy vagy, Ferkó! (*Ismét fűjja a tárogatót, de csak fülsértő süvöltés jön elő belőle, mire nagyot sóhajtva abbahagyja.*)

SZÉCHENYI LONDON. Az Adelphiben Paganini. Faksznibohóc.

Csend

KOSSUTH Tudod, Andrásy Gyula suttyó korában rajongott értem, aztán, amikor ő is visszament . . .

DEÁK Hazajött.

KOSSUTH . . . visszament az emigrációból, egyszer csak ott látom a táborodban . . .

DEÁK Bölcs és rendkívül művelt ember.

KOSSUTH Kiábrándító . . .

DEÁK Életem vége felé legnagyobb keserűségem épp abból eredt, hogy egyre ritkult a rátermett, komoly, okos politikus, közben láttam az új keletű, lelkiismeretlen, arcátlanul és kegyetlenül csörtetők tömegét a politika megannyi rekettyésében, csalitjában, sötét zugában. A panamáikkal hengegő, a közerkölcs látköréből büszkén kimasírozó „politikuskok” ármádiáját . . . De Vörösmarty . . .

KOSSUTH Vörösmartyval ez negyvennyolc augusztusában esett meg, amikor a nemzetgyűlésben a hadügyben a többséggel szavazott!

SZÉCHENYI Augusztus 21-én . . . Konferencia Kossuthnál – nagyon levert. KÉPVISELETI HÁZ. Kossuth több ízben beszél. Egészen naivul is: BOLDOGSÁG ELLENZÉK TAGJA LENNI. – Perczel és társai undorítóak. Én is beszélek. Egészen zavarodott vagyok. Örömet löném föbe magam . . .

KOSSUTH (most ingerülten az emlékeiből [naplójából] idézgető Széchenyi felé kiált) Hát tedd is már meg végre, ne szenvedj ennyit a nagyvilág előtt! Egyébiránt: milyen férfi az, aki gyerekkorától naplót vezet, mint egy vidéki kántortanító elkényeztetett bakfisa? Férfi az ilyen egyáltalán? Ferkó?

DEÁK Képtelen voltatok felismerni: mennyire hasonlóak vagytok, mennyire és mekkora szenvedéllyel akartátok ugyanazokat a dolgokat . . .

SZÉCHENYI . . . Az én politikám biztos volt, de lassú. Kossuth egy kártyára tett mindent, és – legalább idáig . . . – annyit nyert a hazának, mint amennyit az én politikám . . . talán húsz év alatt nem bírhatott volna előállítani . . .

DEÁK (folytatja gondolatát) . . . ugyanazokat a dolgokat a nemzet boldogulására.

KOSSUTH . . . Az volt a lényeges eltérés közöttünk, hogy ő kimondotta ugyan, hogy az „egyenlő jogok, egyenlő kötelességek” neki eszménye (sőt . . . tőle tanultam), de az ideál megvalósítására intézett izgatást kárhoztatta . . . s ammondó voltam, hogy Széchenyi politikájának más egyebek közt azon hibája is megvan, hogy saját maga alatt vágja a fát . . .

DEÁK Mert?

KOSSUTH . . . mert az általa választott úton csak foltozgatni, tatarozgatni, lendítgetni lehet, de azt a progressiót, mely után az ő lelke sóvárog, elérni teljesen lehetetlenség.

DEÁK Sajnos, mindkettőtökben több volt a szenvedély, mint a sajátjuktól akár jottányit is eltérő vélemény és „modor” iránti türelem . . .

KOSSUTH Türelem? Hát figyelj csak ide, komám: amikor drága jó barátunk, Wesselényi aláírta a Nemzeti Kaszinóba való felvételi ajánlatomat, EZ (*Széchenyire mutat*) az oligarcha, lévén, hogy a Kaszinót IS Ő teremtette és ott IS Ő volt a mindenható, ijedtében berendelt egy meghitt beszélgetésre, hogy eltanácsoljon ebből a nekem nem megfelelő intézményből. Széchenyi! Engem! Engem, aki a legnagyobb magyarnak kiáltotta ki!

SZÉCHENYI A legnagyobb magyarnak! Amikor ezt tette, szégyenemben elhagytam a termet, és a szünetben megróttam: miért emel oly magasra, ahol nem tarthatom magam?

DEÁK Hol itt a türelem?

KOSSUTH Engem, aki szavait és tetteit példaképp hordtam és terjesztettem!

Én nem voltam elég jó ott, abban a társaságban, közben a szárnyát bontható, hadtudományról értekező Mészáros Lázárt ő maga ajánlotta az Akadémia levelező tagjává . . .

DEÁK Kaszinó és Akadémia – ha szíves lennél észrevenni – két teljesen különböző intézmény!

KOSSUTH De már, amikor a Honi Ipar Védegylet ügyében – életemben először és utóljára – nála, otthonában jártam: nem csak alapítási tervemet fitymálta, de azt a néptől származó 20 000 forintot is megszegyentette pökhendiségével, hogy: jó lenne eszembe vésni azt a tényt, mely szerint létezik egy osztrák–magyar „vegyes házasság”, és az kötelez! Ami pedig len a Kaszinót illeti . . .

SZÉCHENYI Május 28. Wesselényi behozta Kossuthot a Kaszinóba stb. Szétrombolta ezzel a társaságot, – a munkámat – mily nehéz munka volt . . . (Rövid csend, majd más hangon folytatja) 29-én. Négy szemközt Kossuthal a Kaszinó miatt . . . Mondtam neki: . . . nem is képzeli, mennyire fontos embernek tartják őnt „odafenn”. Nagyon gyanakvó szemmel nézik. Félnek öntől. Ez tény, én tudom, ebben van a dolog bibéje.

KOSSUTH Megvallottam neki: ezt valóban nem képzeltem, de nem tudom elgondolni, minek köszönhetem ezt a csiklandós megkülönböztetést, hiszen van itt a Kaszinó tagjai között igazi Sámson is, nem ilyen törpe egyéniség, mint én: Wesselényi, aki még sokáig nem moshatja ki bőréből a császári börtönök szagát, jóllehet nemrég szabadult – akár én – és bizony nemcsak hogy az épület nem dőlt össze, de még csak Metternich sem lépett ki miatta . . . Hát kilépett?

DEÁK Tudtommal: nem . . .

KOSSUTH Mert ezzel nevetségessé tette volna magát, és – lévén okos ember – azt is tudta, hogy a nevetségesség öl . . . Így volt ez, Ferkóm. És elálltam belépési szándékomtól.

DEÁK Ha szorít a csizma, leveted.

KOSSUTH Képzeld: (*Széchenyire mutat*) ez a beképzelt piperkőc se jöttömkor, se távozásomkor nem nyújtott kezét. Wesselényi szabadulásáért, ha jól értesültem, talán tett is valamit . . . Mert feltétlenül a magáénak szerette volna tudni, ő meg inkább az én szavamban hitt. Két arisztokrata, két világ . . .

SEZÉCHENYI *Elofvastam Kossuth (június 10-iki) védekezését. – Ó, a nebulók! Ferdinánd főherceget Gesslernek nevezik. – A quoi bon!*

DEÁK Visszatérve Vörösmartyhoz . . . Végére ő csak költő volt . . .

SEZÉCHENYI *Fölkerestem Kossuthot, nem lelem. Pázmándyval: „MA ELTE-METEM KOSSUTHOT.”* Pázmándy nekem: „NE TEGYE! Támogatnunk kell!”

DEÁK Költő!

KOSSUTH Széchenyi? Ugyan . . .

DEÁK Vörösmarty.

KOSSUTH A te személyes költőd.

DEÁK Isten nagy ajándéka.

KOSSUTH Hát én mi vagyok? Verése?

DEÁK Véletlenül se mondd, hogy tőled kevésbé szerette ezt az agyoncsigázott, számtalanszor felkoncolt, kirabolt, meghurcolt, minden metódussal elárult, félelmetes arroganciákkal arculkópótt nemzetet . . .

KOSSUTH Még TE beszélsz nekem az árulásokról? Königgrätz után egy füttyentésre futsz a Burgba?

DEÁK Nem füttyentésre!

KOSSUTH Aprórópenzre váltod a mi . . . az ÉN erkölcsi tőkém?

DEÁK Rég nem volt az már tőke. Adós vagy, Lajos, sok emberérettel tartozol.

KOSSUTH Ki bízott meg vele? Kinek a nevében sefteltél, Deák koma?

DEÁK És kinek a nevében házaltál te, Kossuth, a szent magyar koronával . . .

KOSSUTH (*kiabál*) Én, mint kormányzó . . .

DEÁK . . . már a debreceni időszakban, aztán Napóleon császárnál, Jerome hercegnél, meg az olaszoknál? Osztogattad volna nyaklók nélkül, mint csalétket. Hát téged ki bízott meg? Kinek a nevében üzleteltél te, Kossuth Lajos?

KOSSUTH (*üvölt*) A nemzet letéteményese voltam és vagyok! Kormányzó!

Tettem, amit tettem, csak hogy Habsburg-fejre soha többé ne kerüljön!!!

DEÁK Legyen. Te kezdted, te hívtál . . . most dönts el végre: mi végett vagyok itt? Mert történelemórára nem maradok!

KOSSUTH JÓ, akkor: miért nem maradtál a seggeden, Klára nénéd szoknyája mellett, szivarod és anekdotáid mellett . . . ? A passzív rezisztencia is jobb lett volna, mint az alattomos belopakodásod abba a politikába, amelyet forradalmam és szabadságharcom örök ellensége élesztettek.

DEÁK Affektálsz és . . . ne perlekedj velem, nincs értelme. Mindannyian azt tettük, amit jónak láttunk. Valahol Vörösmartynál kezdtük, és hova jutotunk?

SZÉCHENYI . . . rövid idő alatt törött edény lesz a magyar.

Csend.

Kossuth most visszateszi tárogatóját a párna alá, odamegy a tekebábokká formázott szobrok mellé, nézegeti.

KOSSUTH Ferkó, Ferkó . . . Hát ennyire hiányoznának néked? (Egyenként mindegyiket megemeli, megnézi) Klauzál . . . Esterházy . . . Eötvös . . . Mészáros . . . Batthyány . . . Szemere . . . De mi hárman: Széchenyi Stefferl, te és én még kifaragatlanok maradtunk . . .

SZÉCHENYI . . . A festészet és a muzsika ellen vagyok . . . mert még annyit mindent kell rendbe hoznunk – Hiszen még egy örültekháza sincs minálunk!!!

DEÁK Amíg éltem, sose volt rá elegendő időm . . .

KOSSUTH Csak pipákra . . .

DEÁK Meg családunk csúnya háziszidajára . . .

SZÉCHENYI Június 10-én: Reformációs ülés az Akadémián. Fáy, Vörösmarty, Schedel, Bajza, Helmezy és én. Délután rendes heti ülés az Akadémián . . . 24-én. A nádor: elvállalnám-e a Vaskapu felrobbantására szóló megbízatást?

KOSSUTH (Széchenyi felé) Robbantani, mi? Hát, Stefferl, te csak keverjed-kavarjad a múltadat! Az idő mindent elbír. Ez még valahol 33-ban lehetett, ha jól szolgál emlékezetem, de nem baj: utazz, hajózz csak visszafelé . . . Indulok én is hamarosan, de velem Kháron sajkája más vizeken úszik . . .

DEÁK (mélázva) „Europa libertati asserta.” Szép reményeket szült e három szó a népek keblében . . . Istenem, már az imént észrevettem, milyen vén lettél te is . . . Pedig még mindig tele vannak veled a lapok. Állja magát otthon az előretolt helyőrséged . . . A bástyavéd . . . az általad megtagadott pártod . . .

KOSSUTH Olyan párt, legyen az akár a függetlenségi is, amelyik megengedi magának, hogy benne ugyancsak járja . . . a lojalitás tótágas . . .

DEÁK Az meg mi?

KOSSUTH (folytatja) . . . abból az ostoba alkalomból, hogy az osztrák kölyök, Rudolf trónörökös, gyereket szándékozik csinálni – ha tud . . . – ne számítson a támogatásomra, de még a nevemet se említse!

DEÁK Talán ebben a Rudolfban láttak valami biztatót . . .

KOSSUTH (zaklatottan) Még Damjanichné, Batthyány Lajosné is gratulálnak.

DEÁK A gyűlölet rossz útitárs még a gyászban is.

KOSSUTH (*rezignáltan*) Szegény prostituált mártírok. A Rudika meg most, nyolcvankilencben jól belerondított a fene nagy dinasztikus tervekbe. Bum-bum Mayerling! Nagyon jó! Isten nem ver egy kézzel!

DEÁK (*marad előbbi témájánál*) De mégiscsak a pártod maradt, bárha szakad, osztódik is . . . Lapod több lett, mint amennyit alapítótól vagy szerkesztettél . . .

KOSSUTH Nincs lapom!

DEÁK Mind reád esküszik, a nevedben beszél, ostromoz, uszít, figyelmeztet, fenyeget . . .

SZÉCHENYI Kossuth ágyúinaszádokat akar – folyton-folyvást hallucinál . . .

KOSSUTH Nagyon beteg vagyok, Ferkó. Betegebb, mint a múlt év januárjában . . .

SZÉCHENYI Gerincsorvadásom van.

KOSSUTH Most a lázzal is meg kell küzdenem.

DEÁK Hipochondriáddal már több mint harminc éve gyötröd családodat.

KOSSUTH A családomat?

DEÁK Is.

KOSSUTH . . . Biztatnak orvosaim . . .

SZÉCHENYI . . . Mintha a sírban ülnénk . . .

KOSSUTH . . . de érzem, hogy rohamosan sietek a vég felé.

SZÉCHENYI . . . a pokol úzi-kergeti!

KOSSUTH Ideje, hogy vége legyen.

SZÉCHENYI Pisztoly . . . de mégsem.

DEÁK Csak ti labdázatok, ez már senkinek sem árt.

SZÉCHENYI . . . Éjjeli konferencia. Kossuth beteg!

DEÁK Jókai szavaival: . . . egy halvány, roskatag férfi ment fel a szószékre . . . s midőn beszédét elvégezte, nem volt halvány, nem volt roskatag többé, az arca lángolt és termete vadul kiegyenesedett . . . harcot, háborút visszhangzott minden ajk utána.

KOSSUTH . . . Csak azon egyet óhajtanám . . .

SZÉCHENYI 1848. augusztus 27-én Crescence, Marie, Béla és Ödön gőzhajón elutaznak. Megszakad a szívem és mégis meg vagyok könnyebbülve . . . 29-én . . . Kossuthnál. Ő hozzám: „Ön elküldte a feleségét . . . vigyázzon magára . . . lövetek azokra, akik ellenünk vannak!” Mint Marat, úgy tűnt fel előttem!

KOSSUTH Csak azt az egyet óhajtanám, hogy ne maradjon utánam teljesítetlenül hagyott kötelesség . . . Mert 92 esztendő, Ferkóm, az kilencvenkettőször 365 nap . . . szökőévektől függően persze . . . És mennyi perc és mily mérhetetlenül sok másodperc, a szívnek mekkora szivattyúmunkája . . .

DEÁK Hány esztendeje is, hogy már csak agyoncsámcsogott anekdotafigura vagyok . . . ? A milliószor megmásított, alkalmasint ellenünk is használt szavaink ismételéséért talán nem is volt értelme ennek a szellemidézésnek . . .

SZÉCHENYI *Július 1-én: Minden készen, Metternichnél ebéd. Este el – Pozsony . . . Voltam Wesselényinél, kinek nagyon börtönszaga van. Szegény ördög. Megkértem, állítsa máskorra az Erdélyi Verseny Díjat; adja vissza leveleimet, s fizessen nekem kamatokat . . .*

DEÁK Mit keresünk mi itt: két világ, két állag . . . ?

KOSSUTH Mintha örökké azzal bosszantanád a világot, hogy rajtad kívül senki se eléggé aláztos és szerény . . .

SZÉCHENYI *A császár teljhatalmú biztossá nevezett ki . . .*

KOSSUTH (Széchenyihöz) Teljhatalmú, mi? (Deákhöz) Be kell ismerni . . . le a kalappal: szoborként is jópofa vagy . . .

DEÁK Csak . . . sok rajtam a madárgané.

KOSSUTH Ha másért nem, legalább azért *fizetnek* a népnek derék szárnyasai, hogy siettél megkoronáztatni azt a lélektelen fattyút, a te Ferenc Jóskádat . . .

DEÁK Nem volt az enyém, nem én siettem, csak tenni kellett már valamit, mert az általad végbevitt debreceni trónfosztás utáni ölmos évtized talán a legveszélyesebb szakadék szélére sodorta a nemzetet . . .

KOSSUTH És más megoldás nem volt? Csak a behódolás? A seggnyalás?

SZÉCHENYI *Az akasztófaféle democratia nem fog-e egykoron az emberek közt nagyobb becsben állni, mint mindazon valóban émelygést okozó csillag és pánlika tarkabarkasága, melyekkel újabb időkben a hízelgők, pöknyalók és seggcsókolók xerxesi serege oly különös bőségben saturáltatott . . .*

DEÁK Nem volt behódolás, hanem egy olyan türelmet és felelősséget érdemlő, igénylő kemény, de csendes viaskodás, amelyből – úgy reméltem – a legtöbbet ki lehetett termelni jogi, államjogi szempontból.

KOSSUTH És: *mi*? Az emigrációban, *mi* nem léteztünk?

DEÁK Szóttétek álmaidokat, egymás körül a hálókat, állították csapdaitokat

hol egymás, hogy magatok számára, hol pedig: csak úgy . . . a világ előtt!

KOSSUTH Államjogi szempontok, mondod? És ilyen nyakatekert módon? Tele útvesztővel . . . És az az ember . . .

DEÁK Csak a jog útjait járva!

KOSSUTH . . . és az a Deák, aki . . . *maga mondá, s helyesen mondá, hogy a jogot, amit erőszak elveszen, vissza lehet szerezni – csak az veszett el, amiről a nemzet maga lemondott . . .* Nos, hol volt, hol van az a Deák ebben az államjogi moslékban?

DEÁK Cicero szavaival figyelmeztetem az uralkodót: „*Historia est testis temporum, magistra vitae!*”

KOSSUTH Kit? V. Ferdinándot? Mert ő a jog szerinti, koronázott király! Az akkor még élő! És Ferenc Jóska nem közvetlen örököse V. Ferdinándnak! DEÁK V. Ferdinánddal a dolgok igen fonákul alakultak . . .

KOSSUTH Mire a császári-királyi viperafészek *nem habozott világgá hirdetni, hogy Ferdinánd „idióta”*. Jó, megtehették Ferenc Jóskát osztrák császárnak, de csak annak! Hol van most a CORPUS IURIS-od? És mit mond a Sanctio Pragmatica?

DEÁK Az élet gyakorlati megoldásokat keres, a jog hiteles keret hozzá.

KOSSUTH Akkor: hány évig is volt KÉT királya Magyarhonnak?

DEÁK (*nevet*) Két királya meg egy kormányzója . . .

KOSSUTH Még meg is dicsérte az a taknyos az én Deák komámat, közvetlen Königrätz után, a bécsi meghallgatás befejeztével . . .

DEÁK Nem lelem: miért dicsért volna meg . . . ? A magyar nemzet iránta való esetleges hűségéről kérdezett, hát visszakérdeztem: milyen bizalma lenne neki, a császárnak, Bécs népe hűségében egy válságos pillanatban? . . . Így hát nem lehetett hűség ügyében azokat az időket alapul venni, amelyekre esketni akart, hisz Mária Terézia rég porrá és hamuvá vált . . .

KOSSUTH Akkor hogyan mondhatta 1866. szeptember 7-én ez a szemét, hogy: . . . *A kiegyezési terv sokkal fontosabb, semhogy a döntést elhamarkodnánk. Bármi lesz az eredmény, a birodalom nehéz napjai közepette Andrássytól és Deáktól hallott őszinte, lojális nyilatkozatot feledni nem fogja.*

DEÁK Hol a baj ?

KOSSUTH Lojális!

DEÁK Hogy miért mondta, nem tudom. Kérdezd meg tőle, mert még él és virul . . .

KOSSUTH Vaynak meg szó szerint a következőket mondta rólad: *Ez aztán a talpig becsületes, erős meggyőződésű ember. És milyen a logikája? Csakhogy sokat tart kivihetőnek, a mi alig leküzdhető akadályokba ütközik.* Na, ennyi év után mit szólsz hozzá?

DEÁK Mihez?

KOSSUTH Ez az pökhendi páva is felfogta, hogy udvarolsz neki, hazudozol, azért jegyzi meg: *sokat tart kivihetőnek!* Még mindig semmi mondanivalód nincs?

DEÁK Az, amit hazatértem után azonnal megírtam sógoromnak, Oszterhuber Jóskának: *Kábul a fejem, elszorul a mellem, ha szembenézek a lehetőségek azon chaosával, mi előttünk áll s miből egy elhibázott lépés végveszélybe viszi a hazát . . .*

KOSSUTH A *chaos* – amitől tartottál – máig tart . . . Olyan terheket vállaltál a nemzet nevében . . .

DEÁK A pénzügy az osztagod államadóssággal, a hadügy a fenyegető újabb háborúval, a velenceivel, amit minden eszközzel annyira tüzeltél, a nemzetiségi ügyek, melyeket a te 48-as gögöd meg a 49-es kapkodásod nehéz hagyatékként maradt hátra . . .

SZÉCHENYI Nyitott kérdés Kelet-Európában, hogy a vojvodina nem lesz-e maholnap része valami szerb királyságnak vagy republikának?

DEÁK . . . aztán: a közös ügyek kezelhetetlennek tűnő kezelése!

KOSSUTH . . . amelyeket – s ezt jól tudtad azonnal – képtelen vinni a magyar nemzet. Akkor, most: ki a kalandor, Deák Ferenc? Ki a hazardőr, Széchenyi?

DEÁK Tudtam, hogymint felett ábrándozunk s múltajuk magunkat rózsá-álmok viruló képével . . .

KOSSUTH Főleg egy kezdetleges politikai közegben, ahol még – szavaid szerint – igazi pártok sem léteztek, csak csoportosulások, stratégiai ösztönök teljes hiányában . . . és mindez – egy óriás szörnyeteggel, egy vérszomjas kaméleonnal szemben . . .

SZÉCHENYI . . . július 18-án . . . A szerbeké Futak, Cherevics, Vukovár etc.

DEÁK Néked aztán megvolt a politikai stratégiai tudományod és mi hasznod, hasznunk lett belőle?

KOSSUTH A mai világban csak annak lehet hosszabb távon sikere, aki állandóan támadásban és nem kitérésben, kompromisszumokban gondolkodik!

DEÁK A mai világban is – a politika emberi társadalom sorsáról dönt, vele manipulál, ez a társadalom pedig emberi egyedekből tevődik össze.

SZÉCHENYI Pétevárada 6 hét múlva a szerbek kezében!

DEÁK A forradalmár ezzel – sem a vérengzések előtt, sem a szörnyűségek alatt, de utána sem törődik!

SZÉCHENYI Kossuth vérről ír az újságjában.

KOSSUTH Na, ez most már rímel azokkal a hülyeségekkel, amelyeket a királlyal való csevegésed után eregettél, hogy: van esze, szíve és . . . mily lelkiismeretességgel tárgyalja . . . az ügyeket . . .

DEÁK Semmi értelme olyan dolgokról beszélni . . .

SZÉCHENYI Legközelebb Nagybecskerek lesz a szerbeké.

DEÁK . . . amelyeket CSAK azért nem tudsz helyesen és egészében megérteni, mert hosszabb ideje ezer, kétezer, esetenként több ezer mérföldnyire voltál a magyar valóságtól.

KOSSUTH (*mellére bökö*) A valóság ITT van. Itt az egész magyar nemzet!!!
(*Két öklével keményen döngeti mellét*) Örökre!!!

DEÁK Ismerős. Legalább akkora önimádatra vall, mint az imént idézett szöveg, hogy: a birodalom . . . feledni nem fogja. No és persze: l'état c'est moi!

KOSSUTH Ó, az állam NEM ÉN VAGYOK! Ilyen aljas provokációt azért nem tűnök . . . És . . . mondd: te, TI, otthon, soha nem számítottatok a felújuló forradalomra, a szabadságharc fellángolására? Mert ahogy hallom, nagyon jól értesültetek mindenről, tehát azt is tudátok, hogy komolyan készülődünk a VÉGLEGES leszámolásra!

DEÁK (nevet) De hisz vártunk mi eleget . . . Negyvenkilenctől hatvanegyig. Aztán még mindig lett volna időtök egész hatvanhétig . . .

Csend.

KOSSUTH (körülményesen) Hogy is mondjam? Talán képletesen így: három-négy.

DEÁK . . . táblán sakkozni . . .

KOSSUTH . . . szövészek egyszerre dobni át a vetélt a sűrűn nyíló nyüstszádon . . .

DEÁK (megértően folytatja) . . . közben a fonalat is – szín szerint – sokszor kell változtatni, cserélni . . .

KOSSUTH (kiabál) Ha ennyire tudod, akkor . . .

DEÁK Csak kitaláltam.

KOSSUTH (kezébe veszi az egyik botját és kiabálva Deákra ront) . . . ha ennyire tudod, akkor miért nem NEKÜNK segítettél?

DEÁK (nyugodtan) Mert sose hagytad.

KOSSUTH (kiabál, Deák orra előtt hadonászik a bottal, az fogja a másikat és kardként használja az ütések ellen) Te bölcs takács!!!

DEÁK (nevet) Az még nem voltam.

KOSSUTH (üvölt) Vén . . . vastag . . . (Deák a fejére koppant, veszi lélegzetét) bűdös . . . szitakötő!!!

Eszméletét veszti, lassan elterül a padlón.

Csend.

A szín elsötétül. Kossuth-dal tárogatón.

(Folytatjuk)

ADATOK ÉS LEGENDÁK KOSSUTH ÉS KOSSUTHNÉ MENEKÜLÉSÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ

JUNG KÁROLY

Az elmúlt bő másfél évszázad során a magyar és szerb történettudomány, publicisztika, forráskiadás és emlékirat-irodalom – úgy tűnik – áttekinthető módon leírta Kossuth Lajos és felesége menekülését a bukott forradalom és katonai összeomlás Magyarországról.¹ A gyászos történet, pontosabban: történetek ismertnek vehetők, amelyekhez ma már bármit hozzátenni szükségtelennek látszik. Elmélyedve azonban a kérdés magyar és szerb (nyelvű) irodalmában, mégis úgy vélem, hogy nem lesz érdektelen részletesebben megvizsgálni néhány közleményt, amely jobban megvilágíthatja egyrészt Kossuth menekülésének legendai (pontosabban: folklorisztikai) vonatkozásait, másrészt Kossuthné menekülésének pontosabb faktográfiáját. A vizsgálat körébe bevonandó irodalom egy része ugyan könyvészetileg nem tekinthető minden vonatkozásában ismeretlennek, ám részletes tárgyalása elmaradt, ugyanakkor olyan adatok is előkerültek, amelyek pontosíthatják ismereteinket a kérdéskör kapcsán. Mindennek összefoglalására a Kossuth-évforduló kínálja az alkalmat.

1849 augusztusában a forradalom és szabadságharc vége közeledett, a teljes összeomlás. Kossuth és a többi vezető a török határ felé menekült, miközben Görgey Világosnál kapitulált, augusztus 13-án. Ebben az időben már csak Pétervárad őrsége tartotta magát, de Világos hírére, s mert az osztrák ostromló sereg augusztus 17-e óta a várat teljesen bekerítette, rövidesen megadta magát. Kossuth augusztus 15-én már Orsovánál, a Duna partján volt. A török határ átlépésének körülményeit és pillanatát így örökíti meg Hajnal:

„Augusztus 17-én biztos híre érkezett, hogy Görgei (!) egész seregével együtt letette a fegyvert.

Szöllősy ismételten tárgyalt ezalatt az oláh határőrség török parancsnokával, anélkül, hogy elárulta volna, kinek menekülését készíti elő. Most még

egyszer elment hozzá, és ismét hírül vitte Kossuthnak a török nyájas, de nem egészen világos bizonykodásait a szultán nagylelkű védelméről.

Kossuth felöltötte díszruháját, kardot csatolt oldalára. Ha sikerülne is ismeretlen maradnia, ne tekintsek mégsem közönséges embernek. Alkonyodott már, amikor Asbóhtal és Szöllösyvel kocsjába ült, és mélyen visszahúzódva abban, a határpatak kicsiny hídja felé hajtatott.

A magyar oldalon, a patak melletti ligetben, sátrak alatt sok menekült táborozott, nem tudván elszánni magát a határ átlépésére. Felismerték a hintó utasait; hamarosan felkerekedtek és tódultak át a hídon Kossuth után.²

Ez lenne tehát a határátlépés pontos története, bár később sokan arról is tudtak, hogy a kormányzó a Dunán való átkelést választotta a menekülésre. Ezt azonban Hajnal „költői képnek” nevezi, „amely idehaza meggyökeresedett”.³ Innentől fogva Kossuth a török kezében volt, katonai kísérettel Turnu-Severinbe, majd augusztus 30-án Viddinbe vitték. Innen került aztán a bulgáriai Sumlába, majd a kis-ázsiai Kütahyába. Távozása – mint utóbb valósággá vált – egyben a hazától való búcsút is jelentette. Élve már többé nem került vissza Magyarországra. A határátlépés pontos idejét később augusztus 17-ében rögzítette a kutatás, bár néhány visszaemlékezés 18-áról beszél.⁴

A későbbiekben ismertetendő folklóradatok miatt már itt el kell mondani, hogy Kossuth tehát nem Szerbián át menekült Törökországba, hanem Bulgárián át! Szerbiának azonban mégis fontos szerepe volt a menekülő felkelők befogadásában, annak ellenére, hogy nem sokkal korábban a felkelők és a Szerbiából küldött önkéntesek a magyarországi szerbekkel együtt véres csatákat vívtak egymással, nemegyszer szinte a népiirtás szintjén. A Szerb Fejedelemség álláspontja a menekülő felkelők befogadásával kapcsolatban igen jól kirajzolódik Ilija Garašanin (1812–1874) kortárs szerb államférfi és belügyminiszter levelezéséből kihámozható adatok alapján. A levélrészletekben számos utalás található azzal a virtuális esettel kapcsolatban is, ha Kossuth Szerbián keresztül készülné menekülni Törökország felé. (Megjegyzendő: a kérdés irodalmának vizsgálata során alig találtam adatot arról, hogy a Garašanin-korrespondenciát a kutatás használta volna. Ez persze azzal indokolható, hogy ez az anyag csak 1950-ben jelent meg, tehát sem Thim, sem pedig Hajnal számára nem volt hozzáférhető.)⁵ Garašaninnak elsősorban Stevan Knićaninhoz (1807–1855) írott leveleiből az alábbi – bennünket érdeklő – vonatkozó adatok (levélrészletek) lehetnek fontosak. Az adatok 1849 augusztusának legelejétől sorakoznak:

1. „Mí már úgy tartjuk, hogy a magyarok napokon belül veszni fognak. Az ellenük felsorakozott seregek sokan vannak és erősek. Levcsin tábornok mondja nekem, hogy még két hadtestnyi katonaságuk menetelt be Ausztriába. Mí attól félünk, hogy a magyarok némely lengyelekkel együtt Szerbiában

keresnek menedéket. Az ilyen vendégeknek nem örülnénk. Mi nem a menekülő magyaroktól félünk, inkább azoktól, akik majd üldözik őket, és szokásukhoz híven hozzánk is átsapnak, hogy keressék őket. Ne adj Isten sem ilyen, sem olyan vendéget. Mi tényleg szabadulni akarunk tőlük; száz ördög vigye el őket.”⁶

2. „Igaz: néhány napja arról beszélnek itten, hogy Kossuth Pancsován van, de erről az én rendőrségem nem tudott meggyőződni. Mindenképpen lehetséges, hogy idejött, de akkor még nem olyanok voltak a körülmények, hogy menekülni fog; ezért számomra nem bírt különösebb jelentőséggel, hogy Kossuth Szegeden van, vagy pedig Pancsován. Ezzel szemben abban az időben az én rendőrségem tudta, hogy Szegedről Aradra ment. Akkor úgy volt, ahogy neki tetszett, nézzük, hogy van most: tegnap jött egy ember Szegedről, aki azt mondta, hogy a Kormány tagjai még Szegeden vannak. Hogy arrafelé vagy másfelé akar-e Kossuth menekülni, nem lehet még tudni; az azonban biztosan tudható, hogy ahhoz az ütközethez, mely Szegednél lesz, a magyarok sok reményt fűznek, és ha elvesztik, végső vereségüknek tekintik, és biztos, hogy a vezetők rögtön menekülni fognak, ki merre lát . . . Én úgy vélem, hogy menjenek, ahová kedvük tartja, csak ne hozzánk meneküljenek, s akkor nekem mindegy.”⁷

3. „Ami határszakaszunk megerősítését illeti, az egyelőre jól meg van erősítve, sőt még jobban meg lesz a kiadott parancsok alapján, ha arra szükség mutatkozik; bár mindemellett nehéz lesz egyes személyeknek átjvetelét megakadályozni, mert a törökök a városokba átvezethetik őket. A pasát eléggé megfélemlítettem, hogy a magyarok iránti rokonszenvét megingassam, s bár korábbi véleményétől igen eltávolodott, továbbra sem tudom, mit tenne, ha Kossuth mentésére kerül sor. Ami engem illet, nem szeretném, hogy erre meneküljön, s annak dacára, hogy a szerb nép halálos ellenségének tartom, s ha tudom, hogy ezért senki sem fogja megbüntetni, hanem azért, amiért a legkevésbé sem vétkes, akkor azt szeretném, ha nem lépne erre a földre, hadd vigye el az ördög, ahová tudja. Ámbátor csak Isten tudja, hogy fog ez megtörténni.”⁸

4. „Csak hadd meneküljön Kossuth, s hadd térítse észre azokat az öszvéreket, hogy ne lovagoljanak annyi népen olyan olcsón.”⁹

5. „Egyesek felhánytorgatják nekünk, hogy miért nem csaptunk le rájuk (Szerbiába menekült, majd Viddinbe toloncolt lengyel és olasz önkéntesekről van szó – J. K.) vagy fordítottuk őket vissza. Én azt mondom: ahol arra szükség volt, mi harcoltunk ellenük, verekedtünk velük képességeink szerint, de most, mivel a saját szerencsájuk veri őket, mi hagyjuk őket, nem illik hozzánk a szerencsétleneket megölni vagy abban segédkezni, hogy megöljék őket. Haragszik egy kissé Levcsin tábornok, de az úgy el van intézve. Kossuth, Dem-

binszky, Vetter, Perczel és sok más főúr megadta magát a törököknek Orsovánál, innen a török lovasság Kalafatán át Vidinbe kísérte őket. Azt mondják, hogy Turnu-Severin török parancsnoka megverte a karantén igazgatóját, aki nem akarta ezeket a személyeket vesztegzár nélkül átengedni.”¹⁰

Mint az idézett levélrészletekből látszik, Garašanin élénk figyelemmel kísérte Kossuth sorsának alakulását a forradalom bukása előtti utolsó hónap (1849 augusztusa) folyamán. Látható, hogy azzal is számolt, hogy Kossuth esetleg Szerbiába menekül vagy Szerbián keresztül Törökországba. Nem volt róla valami jó véleménnyel, s alapjában véve a pokolba kívánta. Mindenesetre valamiféle szánakozással vegyes jóindulatot igyekezett mutatni a menekülőkhöz. Ez a jóindulata 1849 decemberében is megmutatkozott, amikor Kossuthné meneküléséhez nyújtott segítséget. Erről később.

Úgy tűnik, a Garašanin-levelezésből idézett részletek ismertetése után – legalábbis a historiográfia szintjén – alig kellene még valamit hozzátenni Kossuth menekülésének történetéhez. Van azonban néhány ritka érdekességű folklóradat, amely – a népköltészet szintjén – tovább görgeti a kérdéskört. Ezekkel az adatokkal sem a szerb folklorisztika, sem pedig a magyar(országi) folklórkutatás nem foglalkozott, ami azért is meghökkentő, mivel mindenki számára elolvasható, nyomtatott adatokról van szó.

Az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc másfél évszázados jubileumára jelent meg egy kitűnő válogatás, melyben 1848 centenáriumának magyar sajtójából kijegyzett szemelvények olvashatók.¹¹ Ezek között kapott helyet egy belgrádi riport, melyet „Szerb legenda Kossuth király hintájáról és hatszáz lováról” címmel először a budapesti *Szabad Nép* közölt, 1948. április 4-én. Ezen a helyen a „riport” legfontosabb részeit vesszük át:

„Zsivojin Szmiljanics paracsini szerb gazda (. . .) elmagyarázta, hogy 1849-ben, amikor Kossuth Lajos a világosi fegyverletétel után Törökországba igyekezett, egy este a belgrád–nisi úton fekvő sumadijai szerb városkába, Paracsinba érkezett.

Dédapámnál, Petár Bogdanovicsnál szállt meg Kossuth király, meséli mindenütt. Dédapám gazdag ember volt, tíz napig látta vendégül Kossuth királyt, tíz napig mulattak együtt. Tíz nap után Kossuth elcserélte dédapámmal nehéz batárját, amelyet hatszáz ló húzott, egy könnyű parasztkocsira, és a nehéz magyar lovakat is kicserélte négy könnyű lóra, mert a rossz utakon így jobban boldogulhatott. Dédapám többé nem látta Kossuth királyt, de hintóját híven megőrizte és örökül hagyta nagyapámra, ő meg apámra. Gyermekkoromban magam is sokat játszottam pajtásaimmal Kossuth király batárjával, amelynek történetét most elmondtam maguknak úgy, ahogy azt apámtól hallottam.”¹²

Ez a történet, mint a riporter írja, „apáról fiúra száll a paracsini szerbek között”. Valóban legendáról van szó, mint a közlés megállapítja, folklorista szemmel nézve azonban minden bizonnyal történeti mondának minősülő szövegről van szó. Kezdetben úgy tűnt, hogy e „legenda” társtalansága és tipológiai besorolhatatlansága indokoltta teheti a gyanút keletkezésének „népi” voltával kapcsolatban. Még az is megfogalmazódott, hogy talán konstruált szocrealista legendáról lehet szó, hisz 1948-ban jelent meg.¹³ Mint magam megállapíthattam, valószínűleg nem erről van szó, hanem minden okunk megvan azt hinni, hogy egy valóban létező szerb Kossuth-monda kései lecsapódásáról tudósít a magyar napilap.¹⁴ A szerb prózaepika közzétett szövegei közt ugyan változatai nem kerültek (még?) elő, de a szerb szürrealizmus egyik kiváló képviselője, Dušan Matić (1898–1980) kései (1972-es) naplójegyzeteiben váratlanul felbukkant a paraćini eredetű monda ćuprijai változata!¹⁵ (A két közép-szerbiai város egymástól mindössze kilenc kilométerre van.) Matić terjedelmes naplószövegéből itt mindössze azokat a részleteket idézem, amelyekben a mondaszöveg beágyazódása található.

„Mindig előnyben részesítettem az úgynevezett történelmietlen időt és a szóbeliség úgynevezett névtelen történetíróit a finomra módolt parádés életrajzokkal szemben. Mert ezekben is, akárcsak a hírlapi vezércikkekben, oly gyakran hazudnak hatalmasakat. És fognak mellé.

Nos, nagyanyám mesélt nekem még egy híres magyar ćuprijai tartózkodásáról. Az a zebrádióból jövő hang az előbb már előttem kimondta a nevét: Kossuth Lajos. Ahogy később megállapítottam, a felkelés vezetője a lázadás elfojtása és összeomlása után Konstantinápolyba menekült. És Ćuprijában fiákere (vagy hogy másként mondjam: hintója) váratlanul, ahogy az lenni szokott, elakadt a mi mély moravai sarunkban. Kiesett a kerék, s bekövetkezett az előre nem látott szünet, ahogy most a tévéműsorokban mondják. Kossuth Lajos Ćuprijában maradt néhány napig. Lehet, tovább is. Erről nagyanyám nem sokat beszélt, vagy nem akart. Nyilván nem egyedül ment: a történetben egy asszonyságot is említenek. Minden kétséget kizáróan szívélyesen fogadták. S ki tudja, kétségbeesésében és dühében – akkor már hontalan volt – gondolt-e egyáltalán arra, hogy hol van. Tudniillik 1815-ben éppen Ćuprijában kötött egyezséget Miloš Obrenović fejedelem és Ali Mersali pasa, vagyis a Porta, Szerbia valamiféle önállóságáról. Ezzel tehát itt, akaratlanul is, az ősi római címen találkozott két gondolkodásmód, két pragmatikus elképzelés, két harcmodor. Miloš fejedelem ügyesen, állandó tárgyalások közepette, de a lényegi dolgokban jótányit sem engedve, fondorlatoskodással sokat elért. Még itt Ćuprijában is. Kossuth a Mindent akarta: lángokban, kiegyezés nélkül. És ezen a jelképes helyen, úgy lehet, a Balkán e titokzatos pontján, minden előreláthatatlanul világgossá vált, ugyanakkor pedig nagyon, nagyon rejtélyessé.

Ez nagyanyám története, de lehet, hogy most már az enyém is.”¹⁶

Nos, mondhatnám itt magam is, a budapesti *Szabad Nép* 1948-ban közölt belgrádi riportja, valamint a belgrádi szerb szurrealista író Matić naplójegyzetében felidézett gyermekkori emlékei egymás nélkül akár gyanúsak is lehetnének. Hogy az 1948-ban közölt „paracsini” történet miatt, arra fentebb utaltam, Matić öreganyjának története pedig azért, mert – mint a naplóban olvasható – mindez éppen akkor jutott az író eszébe, amikor 1972. szeptember 19-én, tehát Kossuth születésének 170. évfordulóján, „állandón kéznél lévő” zsebrádióját hallgatta. Tehát a hallott történeti adatok után egy bájos szurrealista futam a ćupriji nagyanyáról, vélhetően az az olvasó, aki a folklórszöveg témájában járatlan.¹⁷ Hála Istennek, nem erről van szó. Az idézett két folklórszöveg egymást igazolja és erősíti, hisz térben és időben egymástól igen távol, s nem is egy nyelven lettek papírra vetve. E két szöveg váratlan komparatistikai ajándékként való felbukkanása annak kétségtelen bizonyítéka, hogy Szerbiában, a Morava menti két városban (Paraćin és Ćuprija) bizonyosan virulens hagyomány élhetett Kossuthról és meneküléséről a 19. század második felében, sőt a 20. század elején is.¹⁸ Nagy kár, hogy ennek nyomaira a lejegyzett balkáni folklórhagyományban eddig nem bukkantam. (Ez persze nem azt jelenti, hogy ilyen nincs is!) Ékes bizonyítéka ez annak, amit Cseres Tibor regényes Kossuth-életrajza – Kossuth szavaiként – így fogalmaz meg: „Nőm elmondta, hogy az egyszerű magyar nép körében nevemet már legendaszerűen, sőt mitikus túlzásokkal istenítik.”¹⁹ Úgy látszik, a menekülő kormányzó személyének legendaszerűsége és mitikus istenítése a szomszédos szerb nép körében is megfogalmazódott a népi prózaepikában, hisz akárcsak a „negyvennyolcas gyűjtés” számos magyar adatában, úgy a „paracsini” szövegben is, többszörösen nyomatókosítva, Kossuth királyról beszélnek az adatközlők.²⁰

Már-már a népmesék világát idézi a hatszáz ló húzta hintó leírása, az egyik szövegben, s a kiesett kerék miatt a sárban megfeneklett hintó képe a másikban – nem a Mátyás király kerékszöge mondatípus kísért itt a háttérben? –, s a szerb gazdával tíz napig együtt mulató menekülő motívuma is teljesen irreális. Szóval a két variáns együtt: folklór ez a javából, melynek szövegpárhuzamait mindenképpen érdemes lenne felkutatni a magyar és balkáni néphagyományban.

Mivel Kossuth nem Szerbián át menekült Törökországba, az idézett folklórszövegeknek történelmi háttere nincs, tehát hitele sem. (A folklór szempontjából ez egyébként irreleváns.) Felmerülhet akkor a kérdés, hogy hogyan alakulhatott ki ez a hagyomány? Úgy tűnik, a később ismertető történet – Kossuthné menekülése – kontextusában erre is válasz adható. Kossuthné ugyanis valóban Szerbián át menekült férjéhez Törökországba.

Kossuth felesége és gyerekei nélkül menekült el Magyarországról. Mint Thim magvas összefoglalásából tudható, Kossuthné először a bakonyi erdőben,

Lókúton rejtőzködött el, „ahonnet Oroszára ment, ott Kossuthék jóakarója, Wagner őrnagy felesége rátalált és parasztruhába öltöztetve elvitte Belgrádba, ahová december 11-én érkezett”.²¹ Innentől kezdve azonban az asszony menekülésének története, illetőleg a történet részletei számos interpretációban ismereteseek, ezek nemegyszer egymásnak ellentmondanak, azt a benyomást keltve a kései olvasóban, hogy a híres feleség Kossuthhoz való menekítésének dicsőségében sokan osztozni óhajtottak, olyanok is, akiknek gyakorlatilag nem volt részük az akcióban. Thim összefoglalása – mint később látni fogjuk: indokkal – a belgrádi szárd konzulnak, Ceruttinak, s elsősorban a szerb belügyminiszter Ilija Garašaninnak tulajdonítja Kossuthné sikeres menekítését Belgrádból férjéhez, Törökországba. Hajnal korábban megjelent összefoglalása, más irodalomra alapozva, s lényegében a romantikus elemeket sem nélkülözve, más interpretációt ad, melyet ezen a helyen érdemes lesz idézni, hogy az olvasó a benne szereplő faktográfiát egybevetesse a később idézendő szövegekkel.

„Szivetrázó híreket hozott Kossuthné és megmentő társa, az öreg Wagner-né, a magyar nép meseszerű ragaszkodásáról Kossuth iránt. De még meglepőbb és felemelőbb részleteket szerbiai tartózkodásukról is. A szerb kormány segítette menekülésüket. A fejedelem adjutánsát küldte Kossuthnéhoz, és felajánlotta egyik vidéki palotáját téli tartózkodási helyül az esetre, ha a zord időjárás alatt nem vállalkoznák a sumlai utazásra. Garašanin, a belügyminiszter, Knicsanin szenátor, a szerbek vezére a harc idején a magyarok ellen, lovagias tisztelettel keresték Kossuthnéval a találkozást. Végül pedig egy magasabbrendű hivatalnokot és katonai kíséretet adtak melléje, nyílt paranccsal a hatóságokhoz, úgyhogy Szerbián keresztül mindenütt a legnagyobb tisztelettel fogadták őket.”²²

A szerbiai utazás történetének ez a változata – Hajnal szerint – Kossuthné elbeszélésén alapul, amelyet Pulszky Teréz közöl egyik német nyelvű művében.²³ A mű megjelenésének és helyének adatai nem szerepelnek a lábjegyzetben. Ez pedig az utazás történetének többi változata miatt lenne fontos.

Kossuthné belgrádi tartózkodásának és szerbiai átutazásának történetét – 1893 előtti szerb lapközlemények és szerb szájhagyományozott adatok alapján – Érdujhelyi Menyhért újvidéki történész írta meg a *Magyar Újság* című pesti kormánylapban, 1893. március 15-én. Ez a cikk azért is fontos, mert a magyar közönség számára magyarul foglalta össze a délvidéki és szerbiai lapokban megjelent közléseket. Érdujhelyi cikkét nem sokkal később szerb fordításban az újvidéki *Zastava* című napilap is közzétette²⁴, s innen vette át a belgrádi *Videlo* című újság. A cikk fordítója Aleksandar Sandić volt, ezért a belgrádi közlést némely hivatkozásban Sandićnak tulajdonítják. (Érdekes, hogy az eredeti, újvidéki fordítás adatait a kérdéskör könyvészete nem jegyzi.)

Érdújhelyi cikke teljes mértékben azokat az adatokat közli, amelyek szerint Kossuthné szerbiai menekítése kizárólag Stevan Knićanin hadvezér érdeme lenne. Kissé romantikus megfogalmazásában szinte tetten lehet érni a szájhagyományozódás munkáját. Érdújhelyi cikkében ez olvasható:

„Farkasordító hideg volt. Belgrádban Stevan Knićanin tábornok családja körében vacsoránál ült. Kegyetlen hegyi szél rázza az ablakokat. A szervián vajda magyarországi hadjáratairól mesélt családjának . . . Ekkor belépett a felszolgáló, s elmondta, hogy valaki jött Zimonyból. Knićaninnal szeretne beszélni. A vajda behívta a szobába. Ekkor belépett egy osztrák tiszt, s gyengéd női hangon jó estét kívánva így szólt: Kossuth Lajos felesége vagyok. Ismerem az ön lovagiasságát, tábornok úr, s bizalommal léptem be ebbe a hajlékba, nagy reménységgel, hogy itt egy védtelen asszony oltalmat nyer üldözői elől. Arra kérem önt, tábornok úr, vezessen el engem férjemhez, Törökországba.

Knićanin lovagias válasza ez volt: Ez a ház az én házam, de mint vendégemé, az öné is. Biztosíthatom önt, hogy itt semmi bántódás nem érheti. Örülök a szerencsének, hogy kedves vendégem lehet. Maradjon, amíg kedve tartja oltalmam alatt, nekem pedig gondom lesz rá, hogy jusson el teljes biztonságban férjéhez.

Knićanin a szerb vendégszeretet szerint megvendégelte Kossuthnét, majd másnap hajnalban szekérre ült vele, s elkísérte Aleksinacig a török határra. Így jutott el Kossuthné Szerbián keresztül férjéhez mindenféle kellemetlenség és bonyodalom nélkül, mégpedig egy szerb hős védőszárnyai alatt, aki még tegnap fegyverrel harcolt a magyarok ellen.

Úgy írtam le ezt a romantikus menekülést, ahogy hallottam több szerb kitűnőségtől, akiknek körében ez a hagyomány, ez az elbeszélés, ma is él. Ahogy mondják, ez a szájhagyomány a néhai Maksim Papić szablyai pópától ered, aki Knićanin közeli barátja volt, s a Csajkás Hadtest táborozásai során magától a tábornoktól hallotta mesélni a történetet.”²⁵

Az Érdújhelyi által elmesélt történetet akár folklóralkotásként is értelmezhetjük, oly mértékben magán viseli az orális szövegek jellemzőit. Másrészt pedig maga mondja, hogy szájhagyományozott történetet adott tovább cikkében. Mindennek fényében sejthető, hogy e mondaszerű történet folklórválóságának vajmi kevés köze lehet Kossuthné menekülésének történeti valóságához.

A cikk további részében ugyanennek a folklórszövegnek néhány alig eltérő variánsa, illetve rövid összefoglalása olvasható más-más szerb szerzők nyomtatott közlésére hivatkozva, köztük Bruder Jásó Emlékiratainak részletére, majd néhány magyar szerző történeti munkájának említése következik, melyekből Érdújhelyi voltaképpen az előbbieket igazolását olvassa ki, s olyan adatokat is idéz, amelyek Knićanin emberségét magatartását bizonyítják a

háború idején is a forradalom és szabadságharc vérzivataros napjaiban. A szerzők egyike éppen Thim József, akinek egy korábbi munkájában (Magyarország függetlenségi harcának története) ugyancsak Knićanin szerepel Kosuthné megmentőjeként.

Úgy tűnik, sem Érdujhelyi, sem pedig az újvidéki *Zastava* szerkesztője nem vette komolyan Kossuth szavait, melyeket emigrációs iratainak első kötetében, 1880-ban már olvashattak, s amelyekben az akkor már évtizedek óta emigráns Kossuth, Knićanint nem is említve, Ilija Garašaninnak mond köszönetet a felesége menekülésében nyújtott segítségért. Ezeket a mondatokat érdemes itt idézni:

„Garašanint személyesen nem ismertem, de Sumlában és Kutáhiában tartózkodásom idején több levelet váltottam vele. Mély belátású, tág látókörű, szabadelvű államférfinak tapasztaltam. Irántam és az enyémeik iránt mindig nagy szívésséget tanúsított, s különös hála kötelezett azon gyöngéd figyelme oltalom által, amellyel szegény halálra üldözött nőm személyes biztonságáról gondoskodott, midőn hazánkból ezer veszély közt Belgrádba menekült.”²⁶

Ugyanezeket a mondatokat a *Zastava* is közölte az Érdujhelyi cikkének szerb fordítása után ragasztott megjegyzésében, mintegy tovább überelve az újvidéki történész szavait a szerb nemzet lovagiasságáról minden időben. E jegyzet ezzel a tirádákkal zárul: „Így vélekedett Kosuth. Tegyük hozzá mindehhez végezetül, mintegy jelzéseképpen: őt magát, Kossuth Lajost is a legorsdöntőbb órában Csarnojevits Péter, a régi szerb nemesi sarjadék mentette meg, és saját aradi kocsján szállította el Orsováig – nos tehát valóban senki nem mondhatja, hogy a szerbek a háborúban nem hősök, hajlékukban pedig az ellenséggel szemben is nem a lovagok hősi fajtájából valók . . . Knićaninukhoz méltóan!”²⁷

1893-ban tehát a Knićaninhoz kapcsolt legenda újra teljes virágzásában pompázott a délvidéki és belgrádi lapokban, olyannyira, hogy Érdujhelyi pesti magyar nyelvű cikkének újvidéki szerb fordítása belgrádi újraközlésének alapján (a *Videlo* című újságból) a pancsovai *Határőr* újra magyarul szellőztette meg a menekülés történetének ezt a változatát – mint Szinnyei bibliográfiájában olvasható.²⁸

Ekkor azonban – derült égből villámcsapásként – megszólalt Garašanin fia, Milutin Garašanin (1843–1898), aki az akkor már régóta megboldogult Knićanin és Garašanin helyett – apja szavaira hivatkozva – közzétette Kosuthné Belgrádba érkezésének és szerbiai átutazásának – úgy tűnik – valóban hiteles történetét, négy fontos adattal támasztva alá szavainak hitelét.²⁹ A dolog érdekességéhez tartozik, hogy M. Garašanin tulajdonképpen az eredetileg Érdujhelyi pesti cikkében közzétett adatokra reagált, melyeket – immár Aleksandar Sandić újvidéki történelemtanár *Videlo*-beli cikkének tulajdonítva

– frissen olvasott. Mint írja, az eseményt apja szóbeli elbeszélése alapján írta meg, ugyanakkor az adatokat összevetette azoknak a személyeknek emlékeiben megmaradt történettel is, amelyet apja azoknak különböző alkalmakkor ugyancsak elmesélt. Azt is hozzáteszi, hogy „úgy vélem, nem érdektelen elmondani ezen a helyen azokat az adatokat is, amelyek ezzel a dologgal kapcsolatban nálam vannak, ezeket úgy teszem közzé, ahogy vannak, mindenféle saját kommentár nélkül”. A rejtélyes mondatot érdemes lenne külön elemezni: nyilván nem kívánta megtépzni a szerb nemzeti hős, Knićanin nimbuszát a szerb politikus, ugyanakkor azonban kötelességének érezte, hogy az óvatosan politizáló, különböző szerb és nagyhatalmi érdekek között százféle kompromisszum árán lavírozó, konzervatív apa, Ilija Garašanin emlékének is adózzon, illetve annak érdemeit nyilvánosságra hozza Kossuthné szerbiai menekítésének ügyében. A történet M. Garašanin előadásában úgy került megfogalmazásra, mint ha azt a szerb belügyminiszter maga mondaná el. Mivel nincs tudomásom róla, hogy ez a szöveg magyarul megjelent volna, ezen a helyen teljes egészében hozom saját fordításomban:

„1849 decemberének elején, egy téli estén, szobámban ültem és írtam. Kinn hatalmas hóvihár tombolt. A legény Cerutti urat jelentette be, aki akkor a szerbiai szárd konzulátus kancellárja volt, de legfőképpen az volt a feladata, hogy gondot viseljen azokra az olaszokra, akik az 1848–1849-es magyar mozgalomban Ausztria ellen részt vettek. Az olaszok mellett igen gyakran közvetített számos magyar ügyében is, ezért gyakran járt nálam ebben az ügyben az én közvetítésemet kérve, s azt gyakran el is érve. Abban az időben, a magyarországi forradalom teljes veresége után, ilyen esetek minden pillanatban adódtak.

A szobába lépve izgatottan mondta:

– Tudja-e, miniszter úr, hogy ki van most Belgrádban?

– Nem tudom.

– Belgrádban van Kossuth felesége.

– Lehetetlen! – válaszoltam a közléstől meglepődve, s türelmetlenül megkérdeztem, mondaná el, hol van.

– Ott van a Kalimegdánon. Engem küldött el, hogy önt megkérdezzem, számíthat-e az ön oltalmára, hogy Szerbián át Törökországba mehessen a férjéhez. Az asszony a Kalimegdán kellős közepén várja az ön választát, s abban az esetben, ha ön nem tudna vagy nem óhajtana oltalmat nyújtani, úgy döntött, hogy a várba megy és a pasától fog oltalmat kérni.

– Nem. Az asszonyság semmiképpen sem menjen a várba, válaszoltam erre én. – Fogadni fogjuk, oltalmat nyújtunk számára, s teljes biztonságban utazik át Szerbián a török határig – és ez az én gondom. Am hogy mindez így történjen, teljes mértékben szükséges, hogy senki erről semmit se tudjon, míg Kossuthné át nem lépi a határt.

– De nem merül-e fel akadály az osztrák és az orosz konzul részéről? – kérdezte Cerutti.

– Természetesen felmerülne, ha kitudódna. Éppen ezért szükséges, hogy az ügy a legszigorúbb titokban maradjon. Ám ha az asszonyság egyszer már elhagyja Szerbiát, akkor már mindenféle megjegyzésre, sőt talán tiltakozásra is számítani lehet, de ezen túl nem fog történni semmi. Most pedig gyerünk, vezessük el az asszonyt minél előbb valami lakásba, mert ebben az ítéletidőben baja eshet a Kalimegdánon.

Erre azonnal elmentünk a Kalimegdánra, s nagyjából a Száva felé eső oldal közepe táján, a sötétben, észrevettem az estben sötétlő kis csoportot. Közelebb lépve egy asszonyt és egy kislányt láttam, téli öltözetbe burkolózva, velük még két embert, ahogy mindannyian esernyők alatt állnak a hóviharban.

Amint bemutatattak Kossuthnének, megkértem Ceruttit, hogy távozzon el, mert rá sokan gyanakodtak Belgrádban a magyar forradalmárokkal tartott kapcsolatai miatt, s ha kettőnket együtt látnak éjszaka, gyanút kelthetünk volna.

Ezután Kossuthnéval és útitársaival azonnal elmentünk Jovan Vučković kerületi előljáró házába. Odaérve menten rendelkeztem az utasok kényelmével kapcsolatban, s azt mondtam az előljárónak, hogy a jelenlévő asszonyság egy előkelő angol nő, aki Törökországba utazik. Ezután megparancsoltam, hogy az utasok tartózkodása az előljáró házában teljes titokban kell hogy maradjon, sőt a házigazdát felelőssé tettem arra az esetre, ha ezt a parancsot megszegnék, eltávoztam, hogy a további teendőkről gondoskodjam.

Nem szóltam senkinek, még Sándor fejedelemnek sem, félttem ugyanis az udvari indiszkréciótól, majd azonnal az angol konzulátusra mentem, régi jó személyes barátomhoz, Fonblanque konzulhoz, aki nagy szimpátiát táplált a magyar emigráció irányában, s számos alkalommal tett szolgálatot ilyen esetek alkalmából. Fonblanque fedhetetlenül becsületes ember volt. Miután legegyszerűsödő szavát vettem, hogy a titkot tartani fogja, elmondtam neki az egész esetet, s arra kértem, hogy állítson ki angol útlevelet Kossuthné számára, idegen névre, hogy azzal az asszonyságot Szerbián átutaztathassam. Erre azért is szükségem volt, hogy az angol útlevelet nálunk kezeltessem, idegen néven, s ezáltal Kossuthné szerbiai átutazásának minden hivatalos nyomát eltüntethessem. Fonblanque azonnal kiállított egy útlevelet a manchesteri Marie Bloomfield nevére, aki a lányával stb. utazik.

Innen hazamentem, hogy intézkedjek az utazás további ügyeivel kapcsolatban. Belgrádban abban az időben kevés városi utazásra alkalmas kényelmes kocsik állt rendelkezésre, vidéken pedig kizárólag kényelmetlen társzekereken utaztak, ezért azonnal Miša Anastasijević barátomhoz fordultam, s megkértem,

hogy bizonyos állami szükséglet érdekében adja kölcsön néhány napra saját zárt hintóját. A hintót barátom önként rendelkezésemre bocsátotta.

A másnapot Kossuthné asszonyság pihenéssel töltötte Belgrádban, a rá következő napon pedig az említett hintón Aleksinacba utazott, onnan pedig Nišbe, minisztériumom tisztviselőjének, Toma Kovačevićnek kíséretében.”³⁰

Ez lenne tehát Kossuthné szerbiai útutaztatásának története, ahogy azt M. Garašanin apjától hallotta, aki akkor Szerbia belügyminisztere volt. Alapvetően eltér ez a történet Hajnal összefoglalásától éppúgy, mint az Érdújhelyi által összefoglalt romantikus szájhagyománytól, melyben – mint fentebb láthattuk – a lovagias segítő szerepében Stevan Knićanint képzelte el a már-már népinek tekinthető tradíció. A Garašanin által eszközölt gyors, racionális, s egyáltalán nem romantikus intézkedéssorozat ugyanis minden tekintetben nélkülözötte a hősi mozzanatokot – s ez, mivel egyébként is teljes titoktartással bonyolódott az akció, nem találhatott utat az oralitás egészen más törvényű világa felé.³¹

Allítását alátámasztandó, M. Garašanin három fontos írásos dokumentumot is közöl. Ezek közül az első a belügyminiszter Garašanin nyílt levele a szerb rendőrségi és közigazgatási hatóságokhoz szól, hogy a Konstantinápolyba tartó angol asszonyság, lánya és kísérete kényelméről, ellátásáról minden tekintetben gondoskodni tartoznak, a kísérőül kirendelt minisztériumi tisztviselővel egyetértésben.³² Nincs róla tudomásom, hogy ez a dokumentum magyarul megjelent volna, sőt Garašanin levelezésében sem kapott helyet, bár abban nem egy hasonló nyílt parancs olvasható a helyi hatóságokhoz idegen utazók szerbiai útjának megkönnyítése érdekében.³³ Hogy a kötetből miért maradt ki, csak találgatni lehet. Az egész szöveg magyar fordításának közlésére az itt tárgyalt kérdéskör szempontjából nincs szükség, meg kell említeni azonban, hogy a 19. század derekai balkáni állapotok bizonyos vonatkozásainak szempontjából kitűnő adatok vannak benne.

Megtudható például Garašanin nyílt leveléből, hogy Kossuthné és kísérete maga fizette ellátás- és szállásköltségeit, ami meglepőnek tűnik az eddig ismertetett adatok tükrében; mintha ez az adat más szögből mutatná azt a túlhangsúlyozott szerb lovagiasságot, körülrajongást, ami az eddig ismertetett szájhagyományból és publicisztikából kiolvasható. A belügyminiszter Garašanin mindenesetre jól ismerte a balkáni állapotokat, mert nyomatékkaal hangsúlyozza, hogy az angol utasokat mindig jó és tiszta magánházaknál szállásolják el, semmiképpen sem vendégfogadóknak kvártélyozzák el őket. (A dokumentumban a vendégfogadó kifejezésnek a tipikus balkáni *mehana* terminus felel meg; ez a turcizmus, különösen bizonyos minősítő jelzők kíséretében, ma is eléggé pejoratív.) Ugyancsak megemlítendő a szerb belügyminiszternek az a figyelmeztetése, hogy a hatóság szeme rajta legyen az egyszerű népen, amikor

az utasok valamiért fizetnek: nehogy valamit túlságosan drágán számoljanak fel, „mint ahogy az egykoron szokásban volt a mi egyszerű népünknel”.

A második dokumentum, amelyet M. Garašanin közöl apja szerepének alátámasztására Kossuthné szerbiai átmenekítésében, az Kossuth Lajos apjához intézett német nyelvű levele eredetijének szerb fordítása. Emelkedett hangú köszönőlevélről van szó, melyben az akkor már emigráns Kossuth túláradó háláját foglalta szavakba a felesége kimenekítésében nyújtott segítségért. Ugyanebben a levélben Kossuthné meleg köszönetét és elismerését is tolmácsolja. A levél egyébként 1850. január 18-án kelt Sumlában, s nyilván egyike azoknak, amelyeket maga Kossuth is emleget a fentebb idézett lapalji jegyzetében.³⁴ Magyar fordításának közzétételéről nincs tudomásom. M. Garašanin egyébként tisztában van a levél történelmi jelentőségével, ezért is tette közzé cikkében, hangsúlyozva, hogy a közrebocsátás aktusával, véleménye szerint, nem fog sérelmet szenvedni a diszkréció.

A harmadik írásos dokumentum egy levélrészlet: ebben Ilija Garašanin beszámol A. Nenadovićnak az orosz konzul, Levscsin ebédfogadásáról, ahol mások társaságában maga is részt vett. A dolgozatomban tárgyalt kérdéskör (Kossuthné szerbiai átmenekítése) szempontjából az alábbi részlet fontos:

„Nevetségesnek tűnhet az ön számára, ha elmondom, hogy az ebéd során Tenjka úr (Stefan Stefanović, Belgrád városparancsnoka – J. K.) világosan megkérdezte tőlem: Tudom-e, hogy Kossuthné errefelé ment át? Azt válaszoltam, hogy nem tudom, s amikor ő azt mondta, hogy azt nekem tudnom kell, ha igaz, akkor azt feleltem neki, hogy elmehetett errefelé, mint ahogy sok ember és asszony halad át itt mindennap, és nem értem, hogy miért kellene nekem mindenkiről tudnom, s miért érdekelne ez engem, s azt mondtam neki végül: ha még nem távozott errefelé, szabadon átmehet, ha az osztrákok átengedik onnan. Magam úgy találom, hogy léprecsalásról van szó.”³⁵

Végül M. Garašanin megjegyzi: „Ez lenne az, amit az első forrás (itt apjára gondol – J. K.) alapján tudok Kossuthné szerbiai átmenekítéséről, valamint azoknak az írásos dokumentumoknak alapján, amelyeket kezemben tartok, s úgy vélem, hogy ez lehetővé teszi az igazság megállapítását ennek az eseménynek kapcsán.”

Mint látható, Garašanin fiának dokumentumközlése alapvető adatokkal járult hozzá Kossuthné menekülése kapcsán az igazság megállapításához. Mint a magam dolgozata is remélhetőleg hozzájárult a Kossuth-évforduló kapcsán ennek a kérdéskörnek pontosabb megértéséhez.

Végül néhány megjegyzés a Kossuth menekülésével kapcsolatos szerb folklórkötések fentebb tárgyalt szövegei vonatkozásában. Valószínűnek vehető, hogy a népi képzelet Kossuthné utazását alakította át Kossuth utazásává, s ennek emlékeit őrizte meg a két bemutatott mondaszerű szöveg.³⁶ A Balkán

művelődéstörténetéből tudható, hogy az utak állapota a 19. század elején és derekán is – mai szemmel nézve – katasztrofális volt. Általában gyalog, ökrök vontatta parasztszekéren utazott a közönség, lóháton a „tatárok”, vagyis a fejedelmi, császári és egyéb küldöncök robogtak Belgrád és Konstantinápoly között. Az utak állapota miatt a lóvontatta kocsin vagy szekéren való utazás elsősorban a századvégen terjedt el.³⁷ (Ez volt az a korszak – s nemcsak a Balkánon – amikor a hosszabb útra készülők indulás előtt végrendelkeztek; nem lehetett ugyanis tudni, hogy az utas odaér-e úticéljához, vagy ha oda is ér, onnan visszaér-e egyáltalán.) A fedett hintón való utazás pedig ritkaságszámba ment. Erre utal egyébként Ilija Garašaninnak az a megjegyzése, melyben Kossuthné szerbiai átutaztatása előtt méltó szállítóeszközről próbált gondoskodni. Ha tehát egy fiáker, batár vagy hintó végigküzdötte magát Belgrádtól Aleksinacon át Nišig a minősíthetetlen utakon, s közben természetesen helyenként megállt elkvártélyozás miatt, akkor az megmozgathatta az út menti egyszerű halandók fantáziáját, s az sem valószínű, hogy a Garašanin belügyminiszter által oly sokszor hangoztatott szigorú titoktartás komolyan vehető a török jelenlétét akkor még mindig eltűrni kénytelen Szerbiában. Szóval a hintón utazók kiléte csak kiszivároghatott, s mi sem természetesebb, mint hogy az egyszerű nép nem holmiféle asszonyosságok utaztatását hitte a kísérettel is ellátott menetben, hanem valami rangos úrét, aki titokzatos körülmények között haladt Konstantinápoly felé. (A nők helyzetéről a Balkánon, valamint a női nemmel kapcsolatos népi és általános álláspontról terjedelmes etnológiai irodalom szól.) A jó és tiszta magánházaknál való kvártélyszerzés ajánlása pedig, amit Garašanin nyílt parancsában olvashattunk, mintha egybevágna azzal, ami a két mondaszövegben is szerepel. Vagyis: ami a paraćini és ćuprijai eredetű népi elbeszélésekben megfogalmazódik, legalábbis a szerbiai kontextus vonatkozásában, szinte teljes mértékben a 19. század derekai balkáni valóság tükörképe. A fenti hipotézist valószínűleg az is alátámaszthatja, hogy Dušan Matic – öreganyja elbeszélésére hivatkozva – egy asszonyágot is emleget Kossuth útitársaként a ćuprijai sárban megfeneklett hintón. (A rossz utakat, a vendégmarasztaló sarat, a kiesett kocsikereket emlegeti egyébként mind a két mondavariáns.)

S – úgy tűnik – a hipotézist még valami alátámasztani látszik: Kossuthné szerbiai átmenekítése (a Belgrádban államérből kölcsönvett hintón) – mint maga Garašanin mondja – Aleksinacon és Nišen át történt, vagyis azon a konstantinápolyi hadi úton, amely Budától Belgrádig, Belgrádtól Nišen át Szófiáig, onnan pedig az Oszmán Birodalom fővárosáig vezetett.³⁸ Nos, gondolom, az olvasót nem fogja meglepni az a megállapítás, hogy Paraćin és Ćuprija is (Aleksinactól kissé északra) éppen ennek a hadi útnak a nyomvonalán fekszik, s éppen e két szerbiai város néphagyományában őrződött meg

az a két népi elbeszélés, amely Kossuth menekülését mondja el. Tekinthető-e véletlennek ennyi egybeesés? Valószínűleg nem.

Zárva végül e dolgozat gondolatmenetét: úgy vélem, hogy az itt elmondottak jobban megvilágíthatják Kossuth és főleg Kossuthné menekülésének történetét, mintegy arra utalva, hogy a mikrotörténelem alaposabb feltárásával sokkal többet megtudhatunk egy korról, a benne élő emberekről, az emberi és népek közötti kapcsolatok összefüggéseiről. S nem utolsósorban arról, hogy e mikrotörténelem bizonyos részleteiről a folklór is megőrizhetett releváns adatokat, bár nem lehet itt sem eléggé hangsúlyozni, hogy a történelmi valóság és folklórvalóság nem azonos kategória, még akkor sem, ha bizonyos esetekben a kettő egymást fedni látszik.

Másrészt példa lehet e dolgozat arra is, hogy egy egybevető folklórvizsgálatként induló kutatás valóban csak a tudományköziség eszközeinek felhasználásával teljesebben ki: a történettudomány, a művelődéstörténet, az etnológia adatainak felhasználása nélkül az itt tárgyalt kérdésről sokkal kevesebbet tudhattunk volna meg.

JEGYZETEK

- ¹ Lásd: HAJNAL, 1927. 7–33., 363–364. 413–421., 659–664. THIM 1940. 424–428. MATIĆ 1994a. 389–390. (Bori I. jegyzete)
- ² HAJNAL 1927. 33.
- ³ HAJNAL 1927. 33. lapolji jegyzet. Ilyen szövegek olvashatók például a negyvennyolcas gyűjtésben: DÖMÖTÖR szerk. 1998. 19–47. Érdekes, hogy ugyanennek a gyűjtésnek egy korábbi válogatásában alig reprezentálják a szövegek ezt a kérdést; lásd: DÉGH 1952. Az okokról vö. VOIGT 1998.
- ⁴ HAJNAL uo. lapolji jegyzet.
- ⁵ Lásd: GARAŠANIN I. 1950. Korábban is megjelent néhány levele a kérdéskör kapcsán STRANJKOVIĆ 1932. megfelelő fejezeteiben.
- ⁶ S. Knićaninnak, 1849. július 21. (A régi naptár szerint.) GARAŠANIN I. 1950. No. 344. 435.
- ⁷ S. Knićaninnak, 1849. július 22. (A régi naptár szerint.) GARAŠANIN I. 1950. No. 345. 437.
- ⁸ Uo., 438.
- ⁹ S. Knićaninnak, 1849. július 23. (A régi naptár szerint.) GARAŠANIN I. 1950. No. 346. 439.
- ¹⁰ S. Knićaninnak, 1849. augusztus 15. (A régi naptár szerint.) GARAŠANIN I. 1950. No. 351. 445–446.
- ¹¹ GERŐ 1998.
- ¹² GERŐ 1998. 137–138. Először idézte és értelmezte: CSORBA 1998.
- ¹³ CSORBA 1998.

- ¹⁴ JUNG 1998. Ugyanott magam vethettem egybe először ezt a szöveget a D. Matic naplójában olvasható változattal részletes elemzés kíséretében.
- ¹⁵ MATIĆ 1994. A részlet előbb jelent meg magyar fordításban: MATIĆ 1994a.
- ¹⁶ MATIĆ 1994a. 387–388.
- ¹⁷ Matic megszállottan szerette a fiákereket, hintókat, batárokat. Gyakran mesélt erről barátainak is. Az itt tárgyalt naplójegyzetében is több ilyen témát, adatot említ. Ez is azt a gyanút erősíthette volna, hogy ellenőrizhetetlen gyermekkori emlékekről van szó. Lásd egyik barátja emlékezését: MLADENOVIC 2002.
- ¹⁸ Kossuthról igen jelentős számú szerb dal született az 1848–1849-es magyar–szerb háború idején. Ezeknek előjele változatos. Mivel a téma teljesen feldolgozatlan, magam beszéltem erről egy konferencián 1998-ban, Budapesten. A téma áttekintését elsőrangú feladatomnak tekintem.
- ¹⁹ Az idézet Bori I. jegyzetében. Lásd: MATIĆ 1994a. 390.
- ²⁰ Számos ilyen szöveg olvasható: DÖMÖTÖR szerk. 1998. 19–47. A kérdést tárgyalja: VOIGT 1998. A dolgozat más címmel ugyancsak olvasható: KRÍZA szerk. 1998. 33–43.
- ²¹ THIM 1940. 426.
- ²² HAJNAL 1927. 363–364. Hajnal Kossuthné menekülésének történetére könyvében még egyszer visszatér. Kossuth kapcsolatait elemezve (emigrációja kezdetén) kitér a Wagner Őrnaggyal és Wagnernéval tartott kapcsolataira is. (Thim Wagner feleségéként beszél az asszonyról, nem pedig anyjáról, mint Hajnal.) E viszonyt elemezve kifejti alapos gyanúját, hogy az öreg Wagnerné kapcsolatban állt az osztrák titkosrendőrséggel, tehát Kossuthné kimenekítése lényegében az osztrákok műve, bizonyos angol diplomáciai segítséggel, s nincs helye benne romantikus mozzanatoknak. Azt is említi, hogy ezt Wagnerné halálos ágyán be is vallotta Kossuthnak, ő azonban kétségek között hányódott, hogy igaznak tartsa-e. (Wagnerné Sumlában hunyt el.) Egyébként később Kossuth gyerekeit is Wagnerné mentette ki Magyarországról, s ebben benne volt a keze az osztrák kémhálózatnak. Arról is beszél Hajnal, hogy Kossuthné Bloomfield névre szóló angol útlevéllel utazott Belgrádba, s nem parasztszanyoként, ahogy Thim vélte. Egyébként Wagnerné is ilyen néven utazott. Ez az interpretáció tehát arról beszél, hogy elég „legális” határátlépésről volt szó, nem pedig fortélyosról, ahogy sokan tudták. Ez az adat – mint majd látni fogjuk – ellentmond Ilija Garašanin később idézendő adatainak, hogy Kossuthné számára Belgrádban állítottak ki angol útlevelet Marie Bloomfield névre. Ugyanezt a nevet kívánta használni maga Kossuth is (James Bloomfield), amikor menekülésekor útlevélért folyamodott a belgrádi angol konzulátushoz. Lásd: HAJNAL 1927. 413–417. valamint: REZNÁK 2002. 41.
- ²³ Címe: „Weiss, Roth, Schwarz . . .” A művet nem volt alkalmam láthatni. [A kiadás adatai: Kassel, 1853.]
- ²⁴ ÉRDUJHELYI 1893. Melhior Érdujhelji változatban, mint a szerkesztői lábjegyzetben olvasható. Érdujhelyiről legutóbb: ÓZER 2002. 43–44.
- ²⁵ ÉRDUJHELYI 1893. alapján.
- ²⁶ KOSSUTH 1880. 403–404. Az adatot magam 1998-ban találtam meg Kossuth műveiben, s idéztem is. Lásd: JUNG 1998.
- ²⁷ ÉRDUJHELYI 1893., a cikk végén.

- ²⁸ Schwalm György: Kossuth nejének menekülése Szerbián át. *Határőr* (Pancsova) 3(1894) No. 10. Az adatot Pastyik László barátom jóvoltából bírom. A cikket nem volt alkalmam láthatni.
- ²⁹ Lásd: GARAŠANIN M. 1893.
- ³⁰ Uo. A közlésből nem tudható, hogy ki a „két ember”, „az asszony” lehetett Kossuthné Garašanin emlékezete szerint, a kislány kiléte a legtalányosabb. Ha Kossuth gyerekeknek vélte, tévedett, mivel a történeti valóság szerint Kossuthné gyerekei nélkül menekült. A szövegből az is látható, hogy a fejedelem az ügyről – legalábbis Garašanin emlékezete szerint – nem tudott, tehát a későbbi legendák szerint, hogy ő is szolgálatait ajánlotta volna fel Kossuthnénak, ebben az interpretációban nem valós.
- ³¹ Nem tudok olyan szerb néphagyományról, amely akár Kossuth, akár felesége szerbiai átmenekítését Ilija Garašanin segítségéhez kötné.
- ³² Hajnal említi Kossuthné Pulszky Teréz által megörökített elmondása alapján: HAJNAL 1927. 364. A dokumentum pontos címe: „Otvorena prezidijalna preporuka svima okružnim načelnicima, ili pomoćnicima, kao i sreskim načelnicima od Beograda do Vrške Čuke, ili do Radujevca.”
- ³³ Például „egy Paton nevű híres angol” szerbiai utazása kapcsán ugyancsak megfelelő módon instruálja a körzeti előljárókat, azzal a különbséggel, hogy ebben az esetben hangsúlyozottan kötelezi a hatóságokat a szíves vendéglátás eszközlésére, hogy a vendég a legjobb benyomásokkal térjen majd haza. A költségeket – természetesen – ezúttal is az utas fizette, s itt is szerepel a figyelmeztetés: óvakodjanak az utas túlzott megnyúzásától: GARAŠANIN I. 1950. No. 98. 110–111. (A levél 1844 szeptemberében adatott ki Garašanin által.)
- ³⁴ Ugyanarról a levélről van szó, melynek német szövegét („saját kezű fogalmazvány”) Hajnal is közzétette, nem említi azonban, hogy az eredeti Garašanin fiának birtokában van, s szerb fordítása már megjelent: HAJNAL 1927. No. 102. 659–661. (*A Zastava* szerkesztője a fordításból kihagyta az eredeti német „eidbrüchig falschen [Habsburgern]” és a „diesen Verrätern [an jeder Nation]” részeket, mivel „e szavak sértik Ófelségét.”) Ugyanitt köszönőlevél a belgrádi angol konzulnak, Thomas Grenier Fonblanque grófnak, a szárd konzulnak, Ceruttinak, valamint Magazinović szerb államtitkárnak. Garašanin, mint láttuk, Magazinović szerb államtitkár szerepét nem említi Kossuthné átmenekítése történetében. Vö. HAJNAL 1927. 661–663.
- ³⁵ Ugyanez Garašanin levelezésében is: GARAŠANIN I. 1950. No. 357. 451.
- ³⁶ Csak Matic naplójegyzetének ismeretében Bori Imre is ennek a véleményének ad kifejezést. Vö. MATIĆ 1994a. 389. (Bori I. jegyzete.)
- ³⁷ Az utazás és egyáltalán a szállítás kérdéseiről a Balkánon az elmúlt évszázadokban: DROBNJAKOVIĆ 1952. (Gazdag irodalomjegyzékkel.)
- ³⁸ A konstantinápolyi hadi útról is jól tájékoztat Drobnjaković előző jegyzetben említett műve. A hadi út északi szakaszáról és az utazás körülményeiről a korábbi századokban: ZIROJEVIĆ 1976.

IRODALOM

CSORBA Béla

1998 Kossuth paraćini hintaja. *Magyar Szó* (Újvidék), 1998. május 16., 10.

DÉGH Linda

1952 *A szabadságharc népköltészete*. Budapest

DÖMÖTÖR Ákos szerk.

1998 *Hősök és vértanúk*. Mondák és visszaemlékezések a szabadságharcról. Budapest

DROBNJAKOVIĆ, Borivoje

1952 *Putevima naše zemlje*. Beograd

ÉRDUJHELYI Menyhért

1893 *Žena Lajoša Košuta kako se spase god. 1849. Zastava* (Novi Sad) 28(1893) No. 73. 12. maja 1893.

GARAŠANIN, Ilija

1950 *Prepiska Ilije Garašanina knjiga I. 1839–1849*. Skupio i za štampu sredio Grgur Jakšić. Beograd

GARAŠANIN, Milutin

1893 Begstvo Košutove žene kroz Srbiju 1849. godine. *Zastava* (Novi Sad) 28(1893) No. 75. 16. maja 1893.

GERŐ András

1998 *Az államosított forradalom*. 1848 centenáriuma. Budapest

HAJNAL István

1927 *A Kossuth-emigráció Törökországban*. Budapest (Tom I.)

JUNG Károly

1998 Sárba ragadt Kossuth Lajos batárja. Kossuth paraćini hintaja 2. *Magyar Szó* (Újvidék), 1998. június 27., 9.

KOSSUTH Lajos

1880 *Irataim az emigrációból*. I. kötet. Budapest

KRÍZA Ildikó szerk.

1998 *Történelem és emlékezet*. Művelődéstörténeti tanulmányok a szabadságharc 150. évfordulója alkalmából. Budapest

MATIĆ, Dušan

1994 *Martovske ide, tek što nisu*. Red. Draško Redjep. Vršac

MATIĆ, Dušan

1994a Dušan Matic Kossuth-legendája. Naplójegyzet 1972-ből. Ford. Jung Károly. Bori Imre jegyzetével. *Híd* (Újvidék), 58(1994) 387–390.

MLADENOVIĆ, Tanasije

2002 Beleške o Matiću. *Politika* (Beograd), 9. marta 2002. Melléklet: V.

ÓZER Ágnes

2002 *Élet és történelem*. Esszék Újvidékről. Magyar történelem – szerb történelem. Újvidék

REZNÁK Erzsébet

2002 Kossuth Lajos kilencvenkét éve. Cegléd

STRANJKOVIĆ, Dragoslav

1932 *Vlada ustanobranitelja 1842–1853. Unutrašnja i spoljašnja politika.* Beograd

THIM József

1940 *A magyarországi 1848–49-iki szerb felkelés története.* Első, elbeszélő rész. Budapest

VOIGT Vilmos

1998 „Kossuth nem volt kormányzó, hanem király!” A szabadságharc népköltészetének utóélete napjainkig. *2000* (Budapest) 10(1998) No. 3.55–63.

ZIROJEVIĆ, Olga

1976 *Carigradski drum od Beograda do Budima u XVI i XVII veku.* Novi Sad

KOSSUTH-KÉPEK XX. SZÁZADI IRODALMUNKBAN

UTASI CSABA

A nemzet emlékezetében intenzíven élő történeti személyiségek nemigen alkalmasak arra, hogy irodalmi művek meggyőző szereplőivé váljanak. Mint-hogy az író általában kerülni kívánja az életrajzi próza szokványos megoldásait, szabadon válogat a rendelkezésre álló tények közt, s koncepciójának megfelelően olyan portrét rajzol választott hősről, amely kisebb-nagyobb mértékben elüt a történeti kutatások eredményeként róla megalkotható képtől. Ha viszont e „csapda” elkerülése céljából az eszményítő szájhagyomány mellett marad, legfeljebb néhány újabb vonást kölcsönözhet annak a sztereotip szobornak, amelyet nagygyűlések buzgó szónokai szoktak fölmutatni az egybeverődő tömeg előtt. Ennek ellenére az igazán kimagasló történeti személyiségek mégis utat törnek maguknak az irodalom felé, hiszen egy-egy sorsfordító pillanat vagy időszak megragadása nélkülük csaknem lehetetlen. Közéjük tartozik természetesen Kossuth Lajos is, akinek alakja több múlt századi írónk képzeletét foglalkoztatta. A róla (is) szóló művek közül ezúttal háromra vetnék pillantást.

(*A prekonceptió hatalma*) A harmincas években Móricz Zsigmond parasztszemlélete gyökeresen megváltozik. Miután megismerkedik Papp Mihálynak, tiszaháti rokonának életével, ráeszmél, hogy új úton kell indulnia. „Hirtelen elmúltak a fantázia játékból, a természetlen és legtöbbször meddő ábrándozásokból született írások” – vallja meg, majd hozzáfűzi: „Itt megjelent előttem egy darab élet. Vágy támadt bennem, hogy megismerjem, megértsem és lerögzítsem ezt az életet, amely voltaképpen az egész magyar világnak leghűbb és legbiztosabb, ezeréves alapja: egy paraszt élete.”¹ Nyomban hozzá is fog *A boldog ember* írásához, pontosan érzékeltetve mindazokat a lehúzó, gúzsba kötő körülményeket, amelyek a századvégi és korabeli tiszaháti pa-

rasztságot társadalom alatti helyzetbe taszították. A megkezdett sort néhány évvel később a *Betyárral* folytatja, amely romantikus és naturalista eszközök elegyítésével úgyszintén a századvégi parasztság kiszolgáltatottságát állítja középpontba, majd elkészül az *Árvácskával* is, ezzel a különös vádirattal, „ahol már nincsenek vádlottak, százados törvények végzik őrülő munkájukat, százados mérgezettség érleli gyümölcsét, már senki sem felelős, sem fent, sem lent, sem talán az égben sem”.²

A harmincas években Móricz Zsigmond tehát mind határozottabban a szegényparasztság felé fordul, ugyanakkor azonban esztétikai eszmélkedése is változik. Meggyőződésévé lesz, hogy igazi értékek csakis népi gyökerekből sarjadhatnak. Ez okból *Magvető* című antológiájából kihagyja pl. Madáchot, Kiss Józsefet és Szép Ernőt, Szabolcska Mihályt viszont szerepelteti, mert úgy találja, hogy az előbbiekkal szemben közel áll a magyar szellemiséghez. *A magyar eposz* című esszéjében³ talán ennél is tovább megy. Itt már nemcsak az író származását, hanem témáinak tösgyökeres népi karakterét is alapvetően fontosnak tartja. Fájjalja, hogy Arany János az igazi „népi hős”, a „molnárlegényből lett fővezér és főúr” Kinizsi helyett Toldi mellett döntött, aki az „oligarchia korcsa”-ként „semmit sem tudott adni a nemzeti öntudatnak”. Élet és irodalom relációi tehát megbomlottak Móricz gondolkodásában, az élet, a népi élet abszolút értékévé vált számára, amiről esszéjének néhány további kitétele is tanúskodik. „Rákóczi csak az iskolák által megcsinált epikai alak: de a kuruc szegénylegény az élet hőse” – szögezi le, hogy aztán a „magyar epikai galéria” számbavételének ebben a szakaszában hasonlóképp vessen árnyékot Kossuthra is: „Kossuth Lajos szintén kizárólag az intelligencia által nagyra növesztett fényfolt. A népnek legföljebb a szegénylegény, aki vándorolni mén.”

Valójában ugyanezt a nézőpontot kísérli meg érvényesíteni a trilógiának tervezett Rózsa Sándor-regények második kötetében is. A *Rózsa Sándor összevonja szemöldökét*, mint ismeretes, 1848-ban játszódik, s meggyőződéséhez híven Móricz „alulnézethől” kívánja láttatni az eseményeket. „A magyar revolúciót, a magyar dicsőséges forradalmat két név hajtotta végre: Petőfi Sándor, meg Rózsa Sándor” – közli tehát csaknem axiomatikusan, meghökentető elképzelését azonban nem tudja hitelt érdemlően realizálni. Egyrészt Rózsa Sándort igyekezete ellenére sem tudja a forradalom középpontjába emelni, másrészt viszont a forradalomnak a betyár perspektívájától idegen főszereplőit elhanyagolja, olyannyira, hogy azok a regényben „csupán egy-egy anekdota szűkös cselekményét vonzzák, bábok inkább, marionettek, mintsem sokoldalúan jellemzett alakok”.⁴

Kossuth Lajos esetében hatványozottan így van. Amikor 1848 márciusában a független, önálló minisztérium ügyében a Burgban jár, s a derék bécsiek úgy

találják, hogy „oly szép szavakat használ, mint Schiller Frigyes”, s a „hangja jobban gyújt, mint Beethoven minden muzsikája”, Móricz szükségesnek látja megjegyezni, hogy „Kossuth itt látnok volt, de nem a szabadság védője és a forradalmak apostola”. Államférfi csupán, aki a „végrehajtás irányonvonalai által” korlátozta magát. Később, amikor a Titelen gyülekező szeb seregek már Szegedet veszélyeztetik, Kossuth „örökre feledhetetlen beszéd”-et tart a városbelieknek. A beszédet Móricz rekonstruálja, de oly módon, hogy léptenyomon szerzői kommentárokkal szakítja meg. Alighanem túlzás azt állítani, hogy ezzel az eljárással „mint számítóan színészkedő szónokot”⁵ mutatja be Kossuthot. Az azonban mégis vitathatatlan, hogy a beszéd és a szerzői kommentárok kollízióban vannak egymással, azt a benyomást keltve, hogy Móricz itt is látszat és valóság szembeállításával próbálja problematikussá tenni Kossuth alakját. Vagy gondoljunk arra az úgyszintén szegedi epizódra, amikor Rózsa Sándor vagy száznyolcvan betyár élén a szabadságharc zászlaja alá vonul. Kossuth egykedvűen nézi őket az ablakból, ki se megy az erkélyre, nem kívánja maga elé őket: „Már hallotta a szegedi urak véleményét, hogy ők csak felkötve szeretik a betyárt. Epizód ez, Szeged maga tízezer embert ad a hazának. Ez meg csak százötven–kétszáz lehet.” Ezt a csaknem cinikus közönyt semmi sem igazolhatja, még ha nem tévesztjük is szem elől, hogy Móricz épp ebben az epizódban s épp Kossuth elutasító viselkedése révén kívánta Rózsa Sándort a szabadságharcral való meghasonlás útján elindítani. Nem, mert korábban maga Kossuth ad amnesztiát a betyárnak, s bízza meg Jókait, hogy sürgősen vigye meg neki a hírt. Számít rá tehát, a vészhelyzetben azonban, amikor minden emberre szükség volna, elnéz fölötte.

Félreértés ne essék, nem azért halvány és zavart keltő Móricz Kossuth-képe, mert hiányoznak róla az eszményítés árnyalatai. Ismeretes, hogy Kossuth a negyvenes évek elején még merőben konzervatív nézeteket vallott, nagy hévvel védve a vármegye rendi formáját, hogy 48–49-ben több téves döntést hozott, nem ismerve föl pl. a megoldatlan kisebbségi kérdés súlyát, s csak az emigrációban jutott az eszmei letisztulásnak arra a fokára, ahol sokan mindig is látni szerették volna. Móriczot azonban Kossuth eszmélkedésének alakulástörténete nemigen foglalkoztatja, s így a regényalak végül is az abszolút értékű népi életről kialakított prekoncepciójának áldozata lesz.

(*Legendák közelében*) Az 1953-ban írt *Fákylángban* Illyés Gyula már főszereplőként lépteti föl Kossuthot, mégpedig azzal a Görgeyvel szembeállítva, aki Vörösmarty Mihály emlékezetes átkozódó verse után „emberöltőkön át programja volt a gyűlöletnek, az istentagadó nemzeti keserűségnek, okozója annak, ha a pipaszár eldugult, vagy megbukott a függetlenségi követ”.⁶ Ez a végsőkig lehatárolt Görgey, akinek helye nyilván a dantei pokol legalján volna, ellenlábasként természetszerűleg a közvéleményben és a népdalokban élő

gáncstalan Kossuthot feltételezi, már-már eszményi kiindulópontot kínálva valamely szocialista realista mű megalkotásához. Illyésnek azonban érthetően esze ágába se jut, hogy a Rákosi-diktatúra sivárnál is sivárabb körülményei között angyalok és ördögök harcát örökítse meg – a rendszer híveinek örömére.⁷ Ellenkezőleg: ahol csak teheti, kikezdi és ellenpontozza mindazokat a közhelyeket, melyek a két alakhoz társultak az idők folyamán.

A darab jórészt 1849. augusztus 10-én, három nappal Világos előtt játszódik. A második felvonásnak csaknem egészét kitevő szópárbaj épp ezért a szabadságharc sorsának kérdése körül folyik. Kossuth kezdettől fogva a harc folytatása mellett kardoskodik. Érzelmektől hevülve bizonygatja, hogy nincs minden veszve. Előbb a gerillaháború lehetőségét villantja föl. „Ide-oda cikázva saját földünkön” kihúzzhatjuk a zord időt, sugallja, majd azt fejtegeti, hogy a háborút tán át kellene dobni a határon, levonulni a Pó-alföldre, s Radetzky magyar ezredeit megnyerve az ügynek – diadalmasan hazatérni. Miután efféle tervei Görgey ellenvetésein rendre megtörnek, a csodákban való hitét nyomatékosítja, s Thermopülaira hivatkozva az „alkotó halál”, a teremtő pusztulás gondolatát veti föl, hisz „egész nemzetünkkel meghalni nem is volna szenvedés tán”. Érzelmektől túlfűtött fantasztának mutatkozik tehát, aki eszméiért a végsőkig elmenne. Vele szemben Görgey nem tud eltekinteni az általa közéről ismert hadihelyzettől. Megújulón hangsúlyozza, hogy a kontinens két legerősebb nagyhatalmával harcolva nem lehet lázképek után futni, hogy kaszásokra vagy „igék teremtette katonák”-ra nem lehet támaszkodni, hogy a „háború fő tényezője a matematika”, hogy nem „piaci deszkákon járunk aktori meg hasonló szerepet játszva, hanem a véres földön”, ahol a retorikai fennköltségnek, a „lélekgyújtás”-nak immár nincs helye. Görgey magatartását tehát józan, hideg tényisztelet határozza meg, s így kettejük tusája kizár minden kompromisszumot. S mert kizár, fölöttébb furcsa, hogy a dráma Kossuthja – percekkel azután, hogy fővezérré nevezte ki – így minősíti monológjában az éppen távozott Görgeyt: „De csak katona volt, hazafi már nem tudott lenni. Összetévesztette a seregét a nemzettel. Zsoldos! Eljátszotta játékát, a történelem ilyen picinyre nyomja össze.” Kossuthnak ezek a „jövő”-ből érkező szavai teljes mértékben célt tévesztenek. Hiszen ha tudta, hogy kivel áll szemben, miért nevezte ki fővezérnek? Tán csak nem azért, kajánkodhatnánk, hogy a felelősség áthárításával a történelmi bűnbak szerepét ossza ki Görgeynek? S ha csakugyan így volt, mire kellene gondolnunk? Mindenesetre Illyés ezt a szakadékat gondosan elkerüli.

Ettől függetlenül a két szereplő disputája csaknem azonos nagyságrendű erők összecsapásáról tanúskodik. A „szív meg a kar”, az „eszme meg a tett” küzdelme ez, s maga Kossuth is ismételten kiemeli, hogy kettejüket egy munka elvégzésére szemelte ki a történelem, s ha összefognának, „egy új, egy szabad-

ságszerető Napóleon feladatát” végezhetnék el. Illyést tehát voltaképp ugyanaz a megfontolás vezérli, mint a *Tündérkert* Móricz Zsigmondját évtizedekkel korábban. Ott Báthory és Bethlen Gábor oppozíciója egyebek közt azt is érzékeltette, hogy ha kettejük legjobb alkati sajátságai egy emberben egyesülhettek volna, a tündérkert álma alkalmasint megvalósul. Illyésnél azonban az egymással küzdő erők kiegyenlítése végső fokon mégiscsak látszólagos, dramaturgiai funkciójú csupán, ami a második felvonás egy-egy mozzanatából szépen kitetszik. Míg Görgey hiúságát mélyen sérti, hogy a fővezérség kapcsán Mészáros, Dembinszky és Bem neve is fölmerült, s nem egy gesztusából arra következtethetünk, hogy a hatalmat magáért a hatalomért kívánja megragadni, addig Kossuth patetikus hazaszeretétét föltétlen altruizmus hatja át. „A hatalom koszorúja nekem töviskorona” – fakad ki egy helyütt, mintegy előre sejtetve, hogy Illyés utóbb merre fogja kibillenteni a mérleg nyelvét.

Erre az *Utójáték*ban kerül sor, ahol a töviskorona dicsfenné változik. Bő harminc év telt el a szabadságharc bukása után, amikor egy nyár végi napon a turini remetét felkeresi otthonában Józsa, aki a fegyverletételt megelőző válságos napokban éjt nappallá téve szolgálta őt Aradon. Illyés úgy intézi a dolgot, kissé olcsó fogásnak látszik ez, hogy a látogatás során a házigazda s vendége ne ismerjen egymásra. Erre egyrészt azért van szüksége, hogy a magyar népet szimbolizáló Józsa feszélytelenül beszélhessen múlttról és jelenről, másrészt pedig azért, hogy a legvégül mégiscsak bekövetkező egymásra ismerés jól ülő poénként hathasson. Józsa meséje nyomán, melyet Kossuth csak ritkán tör meg, kiderül, hogy Görgey csakugyan rongy ember. S miközben definitíve rákerül az árulók mocskos gúnyája, Kossuth alakja egyre inkább felmagasztosul. Az előítéletek, a legendák világába érkezünk tehát, pontosan oda, ahonnan Illyés, legalább részben, távolodni próbált a súlyos érveket és ellenérveket fölvonultató második felvonásban.

(*A legendák ellensúlyozása*) Érdekes módon Németh László úgyszintén az ötvenes évek első felében írta meg *Az árulót*, amely már címével sejteti, hogy az Illyés felvetette kérdéseket Görgey felől fogja kiélezeni. S csakugyan, már a dráma expozíciója Klagenfurtba vezet, ahol Görgey a császár kegyelméből száműzetésének napjait tölti, nem sokkal a fegyverletétel után. Csaknem egymásnak adva a kilincset, magyarországi látogatók keresik föl, s a társalgások középpontjába rövid úton újra meg újra az árulás kerül. Azokat a hazulról érkező pletykákat, melyek szerint a fegyverletételért kapott kincseken ül, s állandó gyorsfutár jár közte és a pétervári Téli Palota közt, fanyar iróniával utasítja el, amikor azonban híret hozzák, hogy a bajtársait, akik alatta harcoltak, kivégezték, megrendül, s a maga számára is létfontosságúvá válik, hogy áruló volt-e vagy sem. Innentől fogva vendégeivel megosztott reflexióiban mind gyakrabban hangzik el Kossuth neve. Mivel a végső igazságok igen távol

állnak tőle, Kossuth szerepére és jelentőségére sem tud egyoldalúan tekinteni. Bár a viddini levélben Kossuth „eltaposta”, a volt kormányzó erényeit és hibáit mindig egyszerre kívánja szem előtt tartani. „Legtündöklőbb elméjű ember”-nek tartja, aki azonban nem maradt ki a „nagy légvár csináló nemzeti tehetségből”, sőt, „lángelméje ebben is fölülmúlta a legfeszélytelenebb képzelmű halandókat”. Akárho Goethének azt az aforizmáját parafrázeálná, amely szerint a zseni abban különbözik a mindennapi halandótól, hogy nagyobbak az erényei, de a hibái is, Kossuthnak a szabadságharc alatt hozott téves döntéseit „erényei túlsúlyából” magyarázza. Szemléletének ambivalenciáját még az olyan kényes kérdések tekintetében is megőrzi, amilyen pl. az, hogy hazudik-e Kossuth. Hazudik, persze hogy hazudik, bizonygatja, de „ezt nem úgy kell érteni, hogy nem hiszi azt, amit mond. Ő úgy hazudik, mint az asszonyok, akikben az érzelem elborítja az elmét, s tényként állítják, amit kívánnak, s képzeletük ugyane hatásra, mint emlékezet működik”. Emiatt az ösztönös érzelmi beállítottság miatt nem tudhatjuk, mint ahogy nyilván maga Kossuth sem tudja, hogy „mit miért tett, miben hitt, s miben tette a hitet”.

Németh László Görgeyje azonban nemcsak Kossuthot próbálja kritikus tárgyilagossággal szemlélni, hanem önmagát is. Amikor István öccse afelől faggatja, mi volt Kossuth „morál fölé helyezett” zsenije előtt, megvallja, hogy bizony „akadékoskodó árnyék” csupán, amelytől tartani kell. Eszébe jutott az esze, s attól fogva Kossuthban nem látott mást, csak az eszteleniséget. Hadügyminiszterként megfordult a fejében, hogy elszigeteli, kiszorítja a seregből Kossuth híveit, őt magát pedig elfogatja. Öccse helyeslő közbeszólására azonban nem kis önkritikával így folytatja: „Szörnyű lett volna . . . Ez is irtózatos . . . de az még irtózatosabb lett volna. Akkor láttam volna meg . . . milyen vacogó kis dolog a történelemben az ész. A nemzet egy éjszaka alatt kihűlt volna alattam.” Ez a józan nyitottság képesíti Görgeyt arra, hogy ma is megfontolandó választ adjon a kérdésre, miért is kellett árulóvá válnia a közvélemény szemében: ha a „magyar olyan nagy, mint az angol, vagy olyan karakteres, mint a holland vagy a svájci – a Világos utáni csapásban találta volna meg feltámadásához a serkentést. Annak a népnek azonban, amely az ellenállásra csak úgy volt képes, hogy az én barátom (Kossuth ti. – U. Cs.) legyőzhetetlenségéről s a világkonstellációk gyors kedvezéséről meggyőzte: az bukásában csak úgy őrizheti meg önérzetét, ha tovább hisz ebben a legyőzhetetlenségben. S ezért kell Görgey Artúrnak árulónak lenni.” Találó meglátás: a közelmúltban magunk is tapasztalhattuk, hogy a mitikus nemzettudat pontosan így működik.

Mindazonáltal önként adódik a kérdés, mi képesíti Görgeyt arra, hogy mintegy madártávlatból szemlélje a csak tegnap megtörténteket. Annyira megrendült volna, hogy akarva-akaratlan evangéliumi mindent megértés kerítette hatalmába háborgó bensőjét? Véletlenül sem. Felülemelkedését az

igazságról való gondolkodása biztosítja. Már az István öccsével folytatott beszélgetés során arra hívja föl a figyelmet, hogy az „igazság nagyon bonyolult dolog”, „nem jó túlságosan cirógatni: visszarúg, mint a makrancos ló”. Később viszont, most már tréfálkozás nélkül, így szól volt adjutánsához: „S az igazság szürke, sokágú, nem olyan rikító, mutatós, egyszerű, mint a hazugság. Hogy megint egy görgeyzmust mondjak, a hazugság sokkal jobban hasonlít az igazsághoz, s ahhoz, amit az emberek az igazságtól várnak, mint maga az igazság.” Görgey tehát tisztában van a virtuális, teljes mértékben el nem érhető igazság természetével, ám ennek ellenére meggyőződése, hogy földerítéséről lemondani nem szabad, hisz a lemondás az értelem elsötétülését eredményezné. Egyet kell tehát értenünk azzal az irodalomtörténeti megfigyeléssel, miszerint *Az áruló* Görgeyje a megszokás ellen lázad, amely „jobban szereti az illúziót, mint a valóságot, eltussolja a hatalom, a történelem tévedéseit-bűneit, mert úgy véli, ha felszínre kerülnek: megrendül a nemzet önbizalma; s közben a nemzeti önbizalmat éppen a valóság tényeinek tagadásával roncsolja szét”.⁸

Ez azonban csak az érem egyik oldala. Ha ugyanis valaki fölismeri a sokágú, viszonylagos, nemegyszer közhelyekkel, tévhitekkel, legendákkal elfedett igazság kutatásának jelentőségét, okvetlenül el fog zárkózni minden olyan közéleti szereptől, amely a sokágú igazság háttérbe szorulásának nem mindennapi kockázatával jár. Esetünkben ez azt is jelenti persze, hogy ha Kossuth a fentebbi „görgeyzmus” jegyében eszmélkedett volna, korántsem valószínű, hogy ma születése bicentenáriumának megünneplésére készülődhetnénk.

JEGYZETEK

- ¹ Móricz Zsigmond: *A boldog ember*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974. 8.
- ² Halász Gábor: *Változatok egy népdalra*. In: *Tiltakozó nemzedék*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1981. 679–680.
- ³ Móricz Zsigmond: *Tanulmányok I.* Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978. 958–960.
- ⁴ Ungvári Tamás észrevétele a *Rózsa Sándor* utószavában. Budapest, Magyar Helikon, 1959. 781.
- ⁵ Nagy Péter: *Móricz Zsigmond*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1975. 526.
- ⁶ Krúdy Gyula: *Görgey, a visegrádi remete*. In: *A XIX. század víziútkáryái*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1986. 113.
- ⁷ Ennek ellenére a műnek Zolnay Vilmos személyében mégis akadt kritikusa, aki a darab zárójelenete kapcsán a sanda időszerűsítés eszközához folyamodott: „Már csak-nem a mát: a szeretett vezetője köré gyülekező dolgozó népet idézi.” – Közli Szabó B. István *A mérleg nyelve* című recepciótörténeti dolgozatában. In: *Ilyés Gyula*. Budapest, Népművelési Propaganda Iroda, 1972. 125.
- ⁸ Sándor Iván: *Németh László üdvтана*. Budapest, Gondolat, 1981. 210.

EGY LEGENDA FOLYTATÁSA

Krúdy Gyula: Kossuth fia

BENCE ERIKA

(*Két regény: egy tárcaregény – rossz regény* [?]) Szerkezetét tekintve a *Kossuth fia* konstruált alkotás. Feltételezéseken alapuló – „Krúdy maga is összefüggő egésznek tekintette a két regényt”¹ – utólagos (azaz: posztumusz) konstrukció. Ráadásul nem is egy változata létezik, bár a Lukács-féle kiadást² (*A magyar Sasfiók*, 1943) a szakma – a szerkesztő által eszközölt, az író szellemiségével összeegyeztethetetlen módosítások miatt – nem tartja hitelesnek. Az általunk vizsgált 1976-os változat (*Kossuth fia*) Fábri Anna munkája: a szöveghűséget és a Krúdy-regények egyedi jellemzőit szem előtt tartva – a szükségszerű szerkezeti változtatások és ellentmondás-feloldások mellett – az író két tematikailag összefüggő prózaművéből, *A Kossuth-fiúk vagy egy nemzeti küzdelem regénye* (1931) és *A Kossuth-fiúk Ferenc József árnyékában és fényében* (1931) című regényekből állította össze.³

Az Esti Kurír, ahol a *Kossuth-fiúk vagy egy nemzeti küzdelem regénye* (az 1976-os kiadásban: Első rész) 1931 folyamán folytatásokban megjelent, „történelmi regény”-ként hirdeti meg Krúdy munkáját. Fábri Anna⁴ „travesztikus tényregény”-ről beszél: akár *A tiszaezlári Sohymosi Eszter* című alkotásában, „benne is egyenrangú alkotóelemként keveredik össze pontos adat, hiteles korabeli feljegyzés, historiai tényanyag és a kedélyességbe burkolódzó, metszően szatirikus tartalmú anekdota, sőt néha-néha természetes fesztelenséggel a hétköznapi csevegések pletykálgodása is.” „A Kossuth-fiúkról szólókat kiadjuk tárcaregényeknek minősíti. (. . .) Valószínűleg közelebb jutunk műfaji jellegük felismeréséhez, ha dokumentumregényeknek tartjuk őket, és Krúdy tárgyias művészi törekvéseinek végső pontját látjuk bennük, következőképpen a tényirodalom körében helyezük el . . .” – olvashatjuk Bori Imre⁵ Krúdy-monográfiájának vonatkozó fejezetében. Sturm László⁶ ugyane kérdésben az

„anekdotikus regény”-ként való értelmezés mellett foglal állást. Czére Béla⁷ „publicisztikai eszközökkel felépített . . . tárcaregény”-ről értekezik, méghozzá pejoratív hangsúllyal; értékelése szerint az „1848–49-es eszme sorsát . . . a múlt század végétől a 20. század elejéig a Függetlenségi Párt politikájában” figyelemmel kísérendő mű nélkülözi az elmélyült jellemábrázolást. Ugyanakkor Bori Imre⁸ „Krúdyról való ismereteink hiányával” magyarázza az írói pálya utolsó szakaszának illetően való megítélését, s az írói törekvések igazolását a következő korszakok modern irodalmában látja felismerhetőnek. Elemzésünknek kiinduló momentumát a Czére Béla által negatívumként jelölt hiány – a jellemábrázolás és -fejlődés regénybeli hiánya – képezi. A *Kossuth fia* műfaji sajátosságainak vizsgálatával és e sajátosságokra épülő jelentések értelmezésével választ kaphatunk több, a fentiekben vázolt kérdésre.

(*Legenda és anekdota: fenségesség és ironia*) Mindkét tárcaregény és természetesen szimbiózisuk, a *Kossuth fia* is egy viszonyrendszert avat lényegi, regényszervező momentummá. A főhős, Kossuth Ferenc, ugyanis nem autonóm személyiség abban az értelemben, hogy csak e (családi) viszonyrendszer részeként identifikálódhat: személyiségének meghatározó vonása, hogy egy – még életében legendává nemesült – grandiózus jellem fia, s mint az, maga is „benne van” a legendában. A regény kompozíciós értelemben tehát egy legenda „lefutását” és a hozzá fűződő anekdoták egymásutánját jelenti.

A regényt alakító két kisműfaj eltérő beszédmódokra inspirál. A legenda nyelve a fenségesség eszköztárával él, az anekdota az ironikus láttatás eljárásai által formálódik. Kossuth Lajos és kora, amelyben emlékezetes tetteit véghezvitte, a szó szerint értelmezett *hős* és *hőskor*, a regénybeli jelen és Kossuth fia a *deheroizálás* jelenségkörébe tartozik. A mitikus alakok kész, változatlan jellemvonásokkal rendelkeznek, a hőskor paraméterei is időtlenek. A regénybe épülő „magyar mitológia” tehát nem kívánja meg az elmélyült jellemábrázolást, és kizárja a jellemfejlődés fogalmát. Ami változik, az a szereplők körül konstituálódó (jelen)valóság, amelynek viszont dezilluzionáló történéseit Krúdy a többértelműség ironiaalkotó eljárásával teszi érzékelhetővé. Nem hiányzik tehát művéből az elmélyült jellemábrázolás sem, csak egy más, elvontabb szintre, a – bizonyos értelemben antropomorfizált – „változó világ” szintjére tevődik át. Amennyiben Kossuth Lajos személye és élete egyenlő ’48-cal, annyiban Kossuth Ferenc a – nagy eszmék korához képest – visszajára fordult jelenvalóság megtestesítője.

Kossuth Lajos mitikus alak, mi több, az újkori magyar mitológia „főistene”. Sturm László⁹ ennek regénybeli tematizációjára hívja fel a figyelmet. „A Kossuth Lajos arca minden szívbe be volt írva, mint akár az Úristené, Jézus Krisztusé vagy Mózesé, mert valláskülönbség nélkül szerették a magyarságnak Megváltóját. Az öregebb magyarok mind hasonlítottak az öreg Kossuthhoz,

mert szakállukat, bajszukat úgy növelték. Nem volt ezekben a városokban, tájakon ritkaság a Kossuth-képű ember. Kossuth hazafisága pedig úgy szét volt szórva az emberek között, mint a vallás igéi.”¹⁰ Kossuth Lajos személyisége tehát magában sűríti mindazokat a jellemzőket, ami a kultikus jelenségkörébe tartozik. Természetszerűleg e kultusz elhatárolódik a valóságos, hús-vér Kossuthtól, képét egyáltalán nem árnyalja az öreg-beteg, gyarló és halandó Kossuth arcéle: „Az ősz aggastyán, amilyen Kossuth valójában volt: képben csak lassan lett ismerős. Az ilyen öreg Kossuth-képek előtt sokáig álltak elgondolkozva, tenyérbe hajtott fejjel a magyarok, amíg vizes lett a szemük . . .”¹¹ Viszont a karizmatikus Kossuth rendelkezik mindazokkal a vonásokkal, amelyek az emberfeletti, a magasztos, az isteni jellemzőkkel való egyenrangúságot jelentik. „Kossuth apánk” a nemzet atyja, akinek tisztelete a „szellemi”, tehát a Monarchiától elhatárolódó *haza* szeretetével azonos, s mint olyan túlnő azon, pontosabban semlegesíti a vallási különbségeket: a római katolikusok éppúgy imádják, mint az unitárius felekezet hívei. Az „*atya*” személye determinálja a *fiú* létét: az egység felbomlása (Kossuth Ferenc apja halála után – annak mindenkori akaratával és meggyőződésével ellentétesen – magyar földre lép, közéleti szerepet vállal és kompromisszumot köt az ellenféllel) a Kossuth-eszme végét is jelenti. Ugyanakkor az atya–fiú-féle determináló viszony Kossuth Lajos és idősebbik fia között elsősorban nem a keresztény mitológiára jellemző toposzokat jeleníti meg, bár a „tékozló fiú”-jelenség részben jelen van viszonyukban, amely sokkalta inkább antik mintákat idéz: az erős és legyőzhetetlen Zeusz-Jupiter mellett egy sebezhető Akhilleusz képe villan fel.

A személyét övező kultusz ugyanakkor nem nélkülözi a „*saját képére formált*”-ság aspektusait, az *igehirdetés* jelenségét és a *csoda* jelenvalóságát sem: a Kossuth-képű ember létező valóság, a függetlenségi eszmét a közgondolkodás kiegyenlíti a vallás igéivel, a Kossuth Lajos temetését megelőző napon pedig „északi fény” jelenik meg az égbolton. „Senki úgy beszélni nem tudott, mint Kossuth Lajos! Hangjában a másvilági angyalok trombitája zengett, hiszen a haldoklók is felültek, ha Kossuth megszólalt. Gyógyított és teremtett szavaival. Földre roskadt lelkeket emeli fel a magasságba. Életet öntött az élettelenekbe. Feltámasztotta a holtakat”¹² – tematizálódik ez a csoda-jelenség Krúdy regényében. Az eszményi Kossuth természetesen halhatatlan. A hús-vér és a szarkasztikus önszemlélettől sem mentes ember dicsfénye annál jobban ki van téve az enyészetnek. „*Én már régen nem élek. Meghaltam 1867-ben*”¹³ – írja barátjának, Herman Ottónak, az önironikus Kossuth. Az ősellenség képe: Ferenc József, s mint az isteni-ördögi viszonyrendszerben a gyarló ember, a magyar hazafi is a függetlenségi harcot feltételező Kossuth-eszme és a békés, de hazafiútlan megalégedettséget jelentő Ferenc József-i megegyezés között hánykódik. Ferenc József ugyanakkor méltó ellenfele Kossuth Lajosnak, aki

felett a valóságban nem, csak a legendák világában képes diadalmaskodni; életében nem, csak – paradox módon – „halottaiban” képes őt legyőzni: „Két nevezetes temetést láttak az Osztrák–Magyar Monarchiában, akiknek alkalmuk volt az eseményekben részt vehetni: Kossuth Lajos és Ferenc József temetését. (. . .) Kossuth temetésén sokkal többen voltak, mint Ferenc Józsefén. A két kemény öregember, akihez csaknem egy századvégen át Magyarország sorsa volt kapcsolva, már temetésekor eldöntötte, hogy kinek az élete jelentett többet az emberiség szempontjából, mert a történelem ítélete már a temetés napján kezdődik . . .”¹⁴

A Kossuth-legenda és -kultusz annak a kornak a terméke, amelyben egyfajta romantikus világkép határozta meg a gondolkodást: az egykori mitikus világ-felfogás romantikus változata. A Kossuth-eszme egy lélektani értelemben is dicsőséges korszak terméke. Ezt a romantikus létérzékelést éleszti újjá időlegesen a magyarokban Kossuth temetése, a „Kossuth Lajos hazájába érkezett”-gondolata. „Százán és százán követték a magos tetejű kalapot viselő Kossuth-fiúkat, akik ez estén úgy lépkedtek a főváros utcáin, mint a megelevenedett magyar történelem. De minden ember, aki ezen az estén az utcán járt: ugyan-csak érzett valamit a történelem szárnyának lendületéből.”¹⁵

A Kossuth-legenda alkonya Kossuth Ferenc Magyarországra érkezésével esik egybe. Magyarországi ténykedésével kezdetét veszi a Kossuth-anekdota. A Krúdy-regény erre a központi anekdotára – a magyar függetlenségért haláláig következetesen harcoló Kossuth Lajos fia kiegészített Ferenc Józseffel – épül. A Kossuth-eszmével és Kossuth Ferencsel Krúdy regényében hasonló dolog történik, mint az ugyanazon dicstelen korba vetődő Zrínyi Miklóssal és az általa képviselt hősi magatartásmintával Mikszáth Kálmán *Új Zrínyi*ésében: a leértékelődés, ellehetetlenülés és nevetségessé válás folyamatát éli meg. Kossuth Lajos halottaiban is képes a hősi magyar szellemet felébreszteni, ha rövid ideig is, de érzékelik a pillanat magasztosságát, általa átélnek valamit a régi dicsőség fényéből az emberek. Kossuth Ferenc másodszori „bevonulása” Budapestre inkább teátrális, cirkuszi hangulatot ébreszt: férjvadász hölgyrajongók virággal dobálják meg a pályaudvaron. Az „atyá” tisztelete olyan nagymérvű, hogy az emberek letérdelnek a vasút mentén, amikor a halottat szállító vonat elhalad mellettük. A „második Kossuth-vonaton érkező” fiút Herman Ottónak kell rábeszélnie, hogy ne szálljon le, és ne forduljon vissza. Kossuth Lajos a század legnagyobb forradalmára. Kossuth Ferenc Pichler Győzővel az oldalán – mind szellemi, mind fizikai mivoltában – Don Quijote-i jelenség a korabeli magyar társadalomban. Mind a legenda, mind az anekdota hősei valóságos, történelmi személyek, jellemükről, tetteikről a történelem mondott ítéletet. Elmélyült lélektani és elemző láttatásuk tényleg hiányzik

Krúdy regényéből. Sokkal többet és lényegesebbet tudunk meg azonban általa a korszellemet formáló transzcendens erőkről.

(*A Kossuth fia és más Kossuth-megjelenítések*) Nagy Miklós¹⁶ állapítja meg Kossuth Lajos irodalmi megjelenítéseit vizsgálva, hogy az öt direkt nem ábrázoló Jókai Mór hőseibe (pl. Fenyérybe, Baradlay Ödönbe) „Kossuth egy-egy fragmentuma költözött”. Jókai a magyar szabadságharcot megjelenítő regényeiben, különösen *A kőszívű ember fiaiban* a forradalom hőseit az eposzi láttatás eszközeivel ábrázolja. Arany János vígeposzában, *A nagyidai cigányok*-ban egészen más fény vetül a burkoltan Kossuthra reflektáló Csóri vajdára és a szabadságharc-allúzióként megjelenített cigányforrongásra. Ez az eltérő és egymásnak ellentmondó Kossuth-értelmezés a későbbi irodalmi megjelenítésekre (Herczeg Ferenc, Móricz Zsigmond művei) is jellemző. Krúdy Gyula Kossuth-regényében a szabadságharc eposzi és a vígposzsi láttatásának eszközeire egyaránt ráismerünk.

JEGYZETEK

- ¹ Jegyzetek = Krúdy Gyula: *Kossuth fia*, Bp., 1976, 381.
- ² 1943-ban Krúdy özvegye a két Kossuth-regény kéziratát Lukács Gyula újságíró rendelkezésére bocsátotta, aki *A magyar Sasfiók* címen adta közre úgy, hogy megszámálhatatlan helyen átstilizálta, a cselekmény sorrendjét megváltoztatta, részeket hagyott el és a saját szövegével pótolta azokat. L. Jegyzetek, i. h.
- ³ Az első rész Krúdy életében is napvilágot látott, a másodikat is feltételezhetően folytatásos megjelenítésre szánta, egymástól részben eltérő kéz- és gépirata alapján dolgozott a szerkesztő.
- ⁴ Fábri Anna: Utószó = K. Gy. *Kossuth fia*, 371–380., 376.
- ⁵ Bori Imre: *Krúdy Gyula*, Újvidék, 1978, 254.
- ⁶ Sturm László: *Kossuth fia* = S. L. *Hagyományok metszéspontján*. Források, klisék és elbeszélésmódok Krúdy Gyula egy regénycsoportjában. Bp., 2000, 128.
- ⁷ Czére Béla: *Krúdy Gyula*, Bp., 1987, 303.
- ⁸ Bori Imre i. m., 255–256.
- ⁹ Sturm László i. m., 133
- ¹⁰ Krúdy Gyula: *Kossuth fia*, 193–194.
- ¹¹ K. Gy. i. m., 33.
- ¹² I. h., 94–95.
- ¹³ I. h., 45.
- ¹⁴ I. h. 48.
- ¹⁵ I. h., 73.
- ¹⁶ Nagy Miklós: Mit üzent Kossuth Lajos? In: *Irodalomtörténet*, 1995. 2–3. 348–356., 354.

KOSSUTH LAJOS „BEÁZOTT” KALAPJA

Mándy Iván a Kossuth-hagyományról és a felelősségről

H Ó Z S A É V A

A Kossuth-évforduló kapcsán sem emlegetik azokat az egészen sajátos Kossuth-kommentárokat, amelyeket a Mándy-novellákban talál meg az olvasó. Mándyról ugyanis köztudott, hogy olyan neveket említ, amelyek nem szerepelnek a Hősök Antológiájában, még a lapalji jegyzetben sem, Bakacsi fogalmaz így a *Testedzés* című novellában. A történelmi ember jelenvaló élete pedig mindig is foglalkoztatta az író. 1985-ben maga Mándy vallott arról, hogy egyre inkább vonzódik a történelmi témához, *A létra* keletkezését is ez motiválta. A történelemből legfőképpen az egyén és/vagy a történelmi egyéniség szituáltsága és a tárgykapcsolatok érdeklik, a hagyományos értelemben felfogott történelmi idő eltűnik. *A létra* megírásának forrása például a Batthyány-élmű látványa, a kint-bent kiszorító térjátéka, amelyről a következő idézet tanúskodhat:

„A létra kibámul az utcára.

Autótábor egy emlékmű körül. Gróf Batthyány Lajos.

Az első felelős magyar miniszterelnök. A leverett szabadságharc agyonlőtt miniszterelnöke.

Fénytelen fény a mécsben. Vékonyka fény.

Újabb kocsik érkeznek. Dudálás, tülkölés.

Madarak rebbennek fel.

Madarak . . .”

Később ez olvasható:

„A létra odabent egy elpusztult szobában.

A mártír miniszterelnök odakint.

Akárcsak egy kiszorító játék.”

A létra szökése szintén az (időbe vetett) emlékművel függ össze:

„Elment a létra. Elhagyta a házat. Köszönés nélkül. Észrevétlenül. Mintha sose látott volna egyetlen szobát se. Sose bámult volna ki egyetlen ablakon se. Nem ismert volna egyetlen lakót se.

Megállt odalent egy emlékmű előtt. A vértanúhalált halt miniszterelnök előtt. Egy öreg baka tisztelgése.

Utolsó tiszteletadás.”

A *Nyári délután* a talán magára maradni akaró Batthyányt említi. Az emlékmű emblémaértékű, állandó viszonyítási alap, bizonyosság és létállandóság a bizonytalanban. Az emlékművek hasonló megközelítése irodalmi toposzként olvasható. 1848 és a mártír miniszterelnök *kinti* emlékműve tehát valami egészset, befejezettet, létbizonyosságot jelez Mándy Iván novellaopusában. A *Séta a sötétben* narrátora éppen a szemetesvödört tanulmányozza, amikor valaki a lépcsőn felelősségre vonja és megrágalmazza:

„– Maga hivatalt vállalt a Bach-korszakban!

– Mit beszél?”

A magyarázat elmarad, ámde a narrátor rádöbben arra, hogy nem beszélgetőpartnerének tartozik a válasszal, nem vele kell az árulást tisztáznia:

„Gróf Batthyány Lajos magyar miniszterelnök. Nála kell jelentkeznem. Csúnyán befeketítettek előtte. (. . .)

Elsurrantam gróf Batthyány Lajos emlékműve mellett.

Talán elfeledkezett rólam, talán nem.”

Az említett szöveghelyek egyértelműen rámutatnak arra, hogy Mándyt az „utáni” érdekli, a heideggeri időjáték, vagyis a jelenen való „keresztülcselekvés”, amely a jövő felől meghatározott, és magára veszi a múltat. A jelen tűnik el a történetben. Az időjátéknál is fontosabb azonban a felelősség kérdése, amely a Mándy-féle aspektusból egyéni felelősséget jelent. Erre utal például *A tábornok* című novella szövege, amelyben Bem tábornok Petőfi (a szövegben: Sándor) haláláért érez felelősséget, de a Kossuth–Görgey dialógus ugyancsak ezzel a nézőponttal áll összefüggésben.

A felelősség egyébként kulcsszó a forradalom végnapjaiban, miként ezt Szemere Bertalan Kossuthnak címzett emlékirata bizonyítja (Szeged, 1849. július 21.). Ha az olvasó újraolvassa Kossuth és Görgey *kétféle* aradi kiáltványát, és meglesi az ideiglenes kormány megszűnésének határhelyzetét, akkor érthető, hogy Kossuth és Görgey „vitája” miért foglalkoztatja a szépírókat is.

Kossuth a nemzetet, Görgey a polgárokat szólítja meg. Kossuth végrendelkezik, Görgey egy utolsó esélyt kínál fel, a felelősség tehát Görgeyre hárul.

Kossuth a következőket írja Görgey-elvásáiról: „Megvárom tőle, s ezért Isten, a nemzet s a história előtt felelőssé teszem, hogy ezen hatalmat legjobb tehetsége szerint hazánk nemzeti státusz-életének megmentésére, javára s jövőjének biztosítására fordítandja.

Szeresse hazáját oly önzetlenül, mint én szeretém, és legyen a nemzet boldogságának biztosításában szerencsésebb nálamnál.

Cselekvéssel többé nem használhatok hazámnak; ha halálom valami jót eszközölhet számára, örömmel adandom életemet áldozatul.

Mándyt a Kossuth–Görgey-dialógus értelemezési lehetősége, a „kommentár” érdekli. Novelláinak állandó motívuma az apa Görgey-látása, amely szerint Görgey Artúr az „egyetlen férfi ebben az országban”, és ennek ürügyén képét is kiakasztotta (íme az újabb „emlékmű”!).

Az *Ami megmaradt* című novellában felvillan az apa által frott Görgey-tanulmány és a könyvtári jegyzetelés emléke, valamint a Kossuth–Görgey-dialógus apai interpretációja, amely mindössze egy kiszorító gesztusban nyilvánul meg:

„Görgey Artúr képét mindenestre kiakasztottad. Az egyetlen férfi ebben az országban.

És Kossuth?

Ki volt az a vén hólyag, aki sírva és bömbölve kísért fel a kávéházból? – De Gyulám, bömbölte –, legalább azt ismerd el, hogy Kossuth szerepe az emigrációban... – Ugyan, kérlek! – Mi az, hogy ugyan kérlek?! (Ettől valahogy becsavarodott, ez beadott neki.) Egyáltalán az, hogy Magyarország azért a külföld előtt mégiscsak egybefonódott Kossuth nevével! – Apa legyintett, és akkor az öreg rácsuklott az asztalra.”

A *Fényképezés* novellaszövegéből arról is értesül az olvasó, hogy az apa másképpen nyúlt volna a Görgey-témához, mint ahogyan ezt a történelemtudomány tette.

1848 és 1867 (szintén) dialógusban áll Mándy novellavilágában, az egész munkát és a kompromisszumot szembesíti egymással, és ebben a vonatkozásban az extratextualitás is szerepet játszik. A nem „eredeti” dialógus a Kossuth–Görgey-polémiával hozható összefüggésbe. Az *apa hangja* című novellában a kiegészítés és Ferenc József megkoronázásának történelmi szituációja kapcsán a következő narrátori reflexió kap helyet a szövegben: „1848 egész munka akart lenni. 1867 lényegében kompromisszum. Amott a magyar állam gondolatának szabad röpte, a birodalmi kapcsolat fenntartásával, itt a ’48 lényeges alkotórészei fenntartásával mégiscsak magalkuvás.”

1848 ennél fogva határvonal Mándy történelmi gondolkodásában. A megalkuvó magatartás egy másik történelmi szituációban, a huszadik század ötvenes éveinek vonatkozásában foglalkoztatta, de főként a művész-lét szemszögéből.

Mándy (az apaitól eltérő) Kossuth-közjátéka *A villamos* szövegébe, annak *Utak és utasok* fejezetébe (töredékébe) kerül be. Kossuth villamosútjának szinte anekdotázó anakronizmusa Mikszáth-paródiaként (is) olvasható:

Kossuth a Teréz-templomnál száll fel a villamosra, és a külváros irányába halad. Útja pontosan feltérképezhető. Az Andrassy útnál „Gyulát” hibáztatja Ferenc József megkoronázatásáért (ismét a felelősség felvetése!), a Vécsey utca a tábornoikat juttatja eszébe, kalapján – amelyet kezében tart – a beázások foltjai láthatók. Ez egyébként a történelem és a lét (kint-bent) villamosa, főként a tömeg tartózkodási helye. A nézőpont-függőség szempontjából jelentős a történelmi időjáték. A magányos Kossuth a múltból szemléli a márt, ugyanakkor a „mai” viszonyból tekint vissza, és értékeli saját múltját, a forradalom előtti és utáni szerepvállalását, illetve kortársait és azok tetteit; a villamos viszont céltalan mozgásban van, miként maga a nézőpont is; a végállomás allúziója szintén felvillan (az olvasói játéktérben persze Esti Kornél utazása jelenik meg). Ebbe a Kossuth-képbe a huszadik századi emigráns-sorsok ugyancsak beszűrődnek. Az ironikus én a Kossuth-kultuszra reflektál, a megmerevedett, emblémaértékű emlékművet mozdítja el. A szobrot rombolja le, és eleveníti meg már *A villamos* említett fejezete elején, amikor Kossuth úgy válik le a falról, mintha „egy öreg kőszent” csúszott volna le, majd véletlenül a hadirokkant-ülőhelyen foglal helyet. Mándy szövegközi játéka persze Kossuth villamosútja során következetesen működik: feltűnnek a kávéházi hírlapírók, vagy az eső, amely március tizenötödikét idézi, a halottak árnyai . . .

A legfontosabb beszélő tárgy, a forradalmiság rekvizituma, azonban a kalap. A „kultikus” tárgy, a kőszoborhoz hasonlóan mulandó, holott a nagy történelmi időszak tanúja. Az ironikus-parodisztikus játékba az elégikus hiány-szólam is belejátszik. A Kossuth-relikvia az idő-villamosra kerül: „Kossuth levette a kalapját. Végigsimított a karimáján. A térdére tette a kalapot. Ölébe vette. Hát elég ócska! Beázások sötét foltjai.

– Mit nézegeti azt a kalapot? – Egy özvegyasszony állt előtte. Elszáradt, sárga csont.

– Csakugyan! Mit nézegetem? Egy kalap az csak egy kalap.

– Azért egy kicsit törődhetne vele! És mi lenne, ha venne egy újat?

– Erre már én is gondoltam.

Az öregasszony közelebb hajolt.

– Persze könnyű tanácsot adni! Tanácsot mindenki adhat. De ha valakinek üres a zsebe! – Elhallgatott. Majd hirtelen. – A gyerekeinkre pedig ne is számítsunk!

– Én nem panaszkodhatok.”

Kossuth történelmi cselekedetét, valamint a Kossuth-nóta metaforikus „kegytárgyát” az utasok elfeledték. A fel nem ismerhetőség szituációjában Kossuth a villamossal magára marad. A „jelenvaló” Kossuth mások nézőpontjából elveszítette a Kossuth nevet. Önazonossága viszont fontosabb, mint bármikor. Beázott (egykor mitizált) kalapjának felcserélése kizárólag mások

szempontjából merülhet fel, viszont a történelmi név és a hozzá tartozó ereklyék megtartásának felelőssége az „utasokra” hárul.

„Az Én a Másik előtt végtelenül felelős” (levinas), de a szerepek változnak. A történelmi név mégsem a mozdíthatatlan kőszent neve. Mikszáth Zrínyit, Mátyás Kossuthot mozdította el, hogy nézőpontjukból korunk kételyekkel teli elmozdulásait kutassa. Az olvasó pedig az irodalmi „visszamtizálódás” esélyeit fontolgatja az utazó, magányos, emberien tűnékeny, megtört Mátyás-féle Kossuth „túlannjával” kapcsolatban.

Az utaztató szándékú narráció éppen a hagyomány (szövegközi) újragondolását (nem szoborrá merevítését) teszi lehetővé. Lyka Károly a halott Kossuth hazájába szállítása mutat rá arra, hogyan állta az Abbáziába utazó Ferenc József szimbolikusan útját a halott Kossuth Lajosnak. Mátyás Kossuthja szabadon és feltartóztatlanul utazik.

IRODALOM

- Balassa Péter: Mátyás és a magyarok. *Európai Utas*, 1993, 4. (13.) 53–55.
- Dávidházi Péter: *Per passivam resistentiam*. Argumentum, Budapest, 1998
- Erdődy Edit: *Mátyás Iván*. Balassi Kiadó, 1992
- Kalla Zsuzsa szerk. *Kegyelet és irodalom*. Kultusz történelmi tanulmányok. Petőfi Irodalmi Múzeum Könyvei 7., Budapest, 1997
- Kulcsár-Szabó Zoltán: Név, konvenció, írás. *Alföld*, 1998. 2., 84–90.
- Mátyás Iván. *Interjú 1985. január 30-án Budapesten*
- Mátyás Iván: „Ez az a hely, ahol mindenfélék laktak” (Holmi, 1996. 4.) In: *A pálya szélén*. In memoriam Mátyás Iván. Domokos Mátyás és Lengyel Balázs szerk. Nap Kiadó, Budapest, 1997, 9–20.
- Lyka Károly: Kossuth halálos ágyánál. In: Lukácsy Sándor: *Magyar Robinson és egyéb irodalmi ritkaságok*. RTV-Minerva, Budapest, 1987, 187–191.
- Mészöly Miklós: *Otthon és világ*. Esszék, tanulmányok. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1994
- Rónay László: Mátyás Iván önéletrajza. In: *Mítosz és emlékezet*. Vigilia Kiadó, Budapest, 1997, 149–151.
- Szegedy-Maszák Mihály: *Irodalmi kánonok*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1998
- Szilágyi N. Zsuzsa összeállítása: „*hírünk, nevünk virágozni fog*” 1848–1849. Kriterion, Bukarest–Kolozsvár, 1998
- Szirák Péter: Novella és más műfajok a többirányú olvasás összjátékában. *Alföld*, 1998, 2., 95–100.
- Z. Varga Zoltán: Önéletírás-olvasás. *Jelenkor*, 2000, 1., 87–93.

„ÉN, KOSSUTH LAJOS”

Cseres Tibor regényéről

BORI IMRE

A felhevített monológ, ha végigjárja saját örvényköreit, katasztrófába torkollik, vagy a kifáradás révébe, ájulatba, esetleg alvásba. Minden végig mondott, mélybe kavarázó monológ egy darabot tép le életeéből.

Cseres Tibor: A belső monológról

Cseres Tibor írói figyelmét a történelem tartotta fogva. Úgy tetszhetett, hogy 1964-ben a *Hideg napok* című történelmi tényregényében az újvidéki 1942-es razzia eseményeinek rögzítésével talán legfontosabb pillanatához érkezett az 1937-es kezdetek után. A kor, a II. világháború kora és benne a magyarsággal megesettek tartották fogva az 1970-es évek végéig, amikor a magyar hadsereg Don menti katasztrófája is megjelenik emlékező művésztének világképében (*Parázna szobrok*, 1979). Akár a katasztrófák énekesének is nevezhetnénk annak a feltűnő vonzalomnak nyomán, ami könyveinek végkifejleteiben vagy a kiolvasható „üzeneteiben” látszik kikristályosodni. A XX. század időterrénumából azután átlépett a XIX. századba, és nyomban Kossuth Lajos életének szegődött nyomába, azután pedig a történelmi térség kitágult körei mentén halad, amikor vagy Erdély-regénytörténetét írja előbb a *Foksányi szoros* című regénye ösvényeit járva délen Crna Goráig (de Belgráddal a központban), a törökországi Peráig, ahonnan a török–oroszháború színtereii befogja a történelem szemhatárát, hogy közben kitáguljon a táj- és történelemkép Gyergyóig és Moldváig. Ebben a Cseres-regényben a szerelem nemesebb érzelmi szálból készült – a kezdeteknél a szerb fiatalasszony, Teodora izzó szenvedélyes nemisége, a végpontban a moldvai Klézsén Czikó Anna, az oroszok oldalán harcoló román seregbe sorolt, s ott lábát vesztett Demse fiú

felesége, hogy „kendős fejének, szemöldöke sötét, páros ívének, orra szép vonalának, zárt s mégis mozgékony szája piros virágának” a látványa égjen szemében.

Az első tapasztalatokat azonban nem a *Foksányi szoros* embergalériájának elkészítésével és az akkor uralkodó eszmék felvonultatásával szerezte (galériájának főbb arcképei között van Andrássy Gyula, kinek Kossuth Lajosra emlékeztet a kinézése, Milan Obrenović, Ilija Garašanin, Klapka György, Széchenyi Ödön, Ugron Gábor, Orbán Balázs), hanem az 1981-ben megjelent *Én, Kossuth Lajos* (Levelek Turinból) című képzeletbeli Kossuth-életrajzából, amelyből a vállalkozás nagysága éppenúgy kiviláglik, mint a történetmondó Én elé magasodó, és a narráció formájából következő nehézségek is megmutatkoznak. Ezek között első helyen kétségtelenül választott főhőséről alkotható kép kidolgozása áll, s vele egyenrangúan ott az ábrázolhatóság problémája. Kossuth Lajos nagy, hősi, de nem „regényes”, s könnyűszerrel nem is szépirodalmiasítható alak. Példánk lehet Illyés Gyula küzdelme a *Fáklyaláng* című, 1952-ben bemutatott Kossuthot felléptető drámájának átdolgozásakor 1967-ben éppen azzal a Kossuth-mintával, amit Cseres Tibor is követ, miközben a Jólátok című első fejezetben Kossuth mentségének ürügyén a maga mentségét írta meg. Nem véletlen, hogy egykor a kritika, s immár az irodalomtörténet-írás sem helyezi a remekműnek minősített *Vizaknai csaták* című 1988-ban írt nagyregegye mellé.

Nem egyértelmű Cseres Tibor Kossuth Lajos képzeletbeli önéletrajza tehát, ez a vallomás és az emlékezés öntőformájában készült monológregény, de már nem valamelyik klasszikus válfaját használva fel, de egyúttal tagadása annak, amit a történelmi regény műfajának teoretikusai a történelmi regény axiómájának szoktak tartani, nevezetesen hogy a valóságos és jelentős hősök csak mellékszereplők, a középpontban olyan hősök állnak, akiknek vonásait szabadon formálhatja, tetteiket szabadon választhatja az író. Cseres Tibor bátran állította műve középpontjába Kossuth Lajos életútját, s használta azt a fonalat, amelyre az emlékezéseit papírra vető hős élete végpontja előtt, 1886-ban az életeseményeket felfűzi, elmondja visszaemlékezésésként a gyermekkor megidézésével, s ilyen módon egyszerre van jelen az olvasó Kossuth Lajos élete kezdeteinél és turini magányába hulló élete végső éveinél, amikor Cseres Tibor elégikus sóhajt kölcsönöz hősének mondván: „ősz van Turinban”. Különben jellemző, hogy Illyés Gyula *Fáklyaláng* című drámájának utójátéka 1880-ban játszódik. A megélt életre való visszatekintéssel elegy viviszekció évszaka is az az „ősz”. Ha így nézzük, nem a cselekvő, hanem a meditáló száműzött alakja a vonzó: Illyés drámájának utójátékában még másfél évtizednyi élet adatik meg számára, Cseres Tibornál csak hat év, hiszen Kossuth szerint harminchét

éve, hogy „egy kézitáskával karján vett búcsút jobb sorsot érdemelt szerencsétlen hazájától”. De 1918-ban fedezte fel Kossuth öregkori szerelmének dokumentumait a kései utód, hogy 1918 őszén Hatvany Lajos az *Esztendő* című folyóiratában (társzerkesztők Kosztolányi Dezső és Karinthy Frigyes) adta ki Kossuth 1884 és 1891 között Zeyk Saroltának (1865–1924) írott harminc levelét, 1989-ben pedig a tizenkilenc éves korában Kossuth Lajos közelébe került lány 1881 és 1884 közötti történetére vonatkozó feljegyzései jelennek meg a Kossuth-levelek kiegészítéseként. Ezek az irodalmi sugallatok mintegy az öreg Kossuth Lajos alakjára összpontosították a figyelmet, aki „emlékei üledékeiben” keresi múltját, és az oly kései szerelmi lobbanás heve fűti, ebből következően élete elmondásának indítékait is, s ilyen módon mintegy eleve lemondjon arról a szándékáról, hogy az ő Kossuthja „hidegen tekintsen vissza a bejárt út minden percére és méterére”: „Hiszen agyam vérbőségét az a forró érzés okozza, amely csak a minap is (annyi esztendő után) meglepett ismét, nem törődve a vállamra települt évekkal, s mit sem latolgatva, a forró érzés milyen szívbéli gyötrelmeket suhint életemre.” Hogy a politikai pályafutásának rajza elkészülhessen, a Kossuth életébe fonódó női sorsokat, és így a maga testisége akadályait is el kell hessegetnie az emlékeiből: „Úgy tetszik, van egy góc a férfi agyában – magyaráztatja Cseres Tibor a hősével –, ahol időről időre felgyülemlenek és besűrűsödnek az eszmék és sóvárgások a nőiességről. Ha róluk szólok, a nőkről, nem hallgathatok ifjúkorom hevületéről, elsősorban a tévovázó férfi ballépéseiről, s a bekövetkezett tanulságokról. A tapasztalást követő tanulságok hevületemre is visszahárultak.”

Van Cseres Tibor Kossuth-regényének egy szerelmi vonulata a fentebbi felfogás szövegszékéről: ennek első nagy állomása a terebesi kastély fiatal úrnője, Andrassy Károlyné, Szapáry Etelka, s vele anyósa, hogy feltűnjék majdan a Kossuth oldalán harcoló és a kiegyezés után Andrassy Gyula, a miniszterelnök anyja, illetve nagynyja. Kossuth akkor még csak készült a politikai pályára, miközben ott a „Szapáry Péterné és közte Erősz gyújtotta szörnyű fáklya is”. Az emlékező az Etelkával folytatott viszonyával kapcsolatban egészen szűkszavú: „Mi volt ebben igaz, s mi nem, én arra felelni ma már nem akarok. Férfi és nő közötti vonzalom gyakran a körülmények áldozata.” Nem véletlen, hogy amikor a pozsonyi *Országgyűlési Tudósítások* megszűnté után 1836 tavaszán immár Pesten meghirdeti a *Törvényhatósági Tudósításokat*, lakása: Méltóságos özv. Szapáryné háza a József piacon, az óránál. 166. szám, első emelet”. Pozsonyban pedig a terebesi fiatal Úrnő, Andrassy Károly szál-lásán ismerkedett meg Wesselényi Miklóssal. Szinte felmenti magát, amikor a börtönből szabadult Wesselényi Miklós és a Kehidán élő Deák Ferenc példáját tartja védekezésül maga elé, hogy igazolja „csapongó s rapszodikus

legényéletét”. Wesselényinek „tetemes vagyona és hatalmas testi erejével egyidejű gerjedelmei bizonyos társas illendőségen túl nem ismertek határt”. Egy közrendű asszony négy gyermeket szült neki, azután pedig betegápolója, a tizenhat éves tündérszép Anna, a freywaldai takács szűz lánya kerül ágyába”, majd Zsibóra 1843-ban. S azután ott a Deák Ferenc példája, amit ugyan nem követhetett, de ösztönzését nem tudta kivédeni: „Nem, az ő példáját sem követhettem, sem azokban a hónapokban, sem a következő évtizedekben. Az ő vagyoni állapota és gondolkodásmódja, minthogy hosszabb utazásoktól óvta magát, Kehidán és környékén számára egy háremszerű választékot kínált, elérhető egészséges asszonyokból és leányokból. S híre járt később, hogy mindez érvényes maradt Kehidán kívül is, bár Deák éppenséggel nem volt fiatalon sem bikaféle jelenség.” Széchenyi István ilyen természetű szenvedélyeit pedig már nem is említette Cseres Tibor, annak Németh László volt az analitikusa.

A fiatal Kossuth nagy kalandja után a szabadságharc végén és az emigráció első idejében Dembinszky Henrik őrnagy neje, Hogl Emília a szeretője, egyúttal pedig az osztrák hatalomnak Kossuthra állított kéme. Elhanyagolt feleség volt Szapáry Etelka (férje vérbajával bolyongott a nagyvilágban), de az Deminszkynek is, aki férjére azért panaszkodik, mert az elhanyagolja, s hogy egy Kossuth bizalmaskodik nejével, „számára inkább megtiszteltetés volt, semmint sérelem”, de a bizalmaskodása eredményeként azonban a gazdátlan férfi-energiája Kossuthnak csak a viddini tespedésük vége felé „talált otthonra”. Emíliának a jövőmondás is a feladata (ez már a második jövődőlés Kossuth életében, az elsőt még odahaza egy cigányasszony mondja, mondván, hogy „népe megváltója lesz”, előbb azonban egy cigány gyermeklányt kínál fel Kossuthnak, felfedve szemének még a lányka szemérmét is, míg tanára, Kövy professzor „országháborítást” jövődölt neki) és azt jósolja, hogy 1850. március 12-én az emigrációból Kossuth hazatér majd. De ez csak a kémnő mesmerismusának mutatványa volt! Ám Emília mondja majd Kossuthnak, hogy hamarosan megérkezik felesége, s valóban, 1850. január 15-én már ott is van Kossuth karjában. Erről nyilvánvalóan a kémnő s nem az okkult tudományok hívője értesült. Kossuth életének arról az epizódjáról van itt szó, amelyet Illyés Gyula sem hagyott említés nélkül. Egy interjújában mondta: „Például jól tudom, hogy Kossuthnak éppen Világos idején viszonya volt egy nővel. Igen zivataros kapcsolat alakult ki, és roppant tragikus, hogy még ezzel is megverte a sors.” Élete utolsó éveiben pedig Endymionná változott a Turinban vendégeskedő Zeyk Sarolta mellett, mélyen átérezve a mondai „öregségnek melankolikus értelmét”: aki egykor ifjan egy bokor alatt szendergett, felébredve nagyszakállú agg volt. Cseres két változatban is elmondja az Endymionról szóló mitológiai

történetet – a már említettben arról árulkodik, hogy Kossuth szívében „minden be van írva s eleven, ami nő és férfi között történhetik”, a másik változat szerint Szeléné szerezte meg számára az örök ifjúságot, s a gyöngéd csókból is ötven gyermekük született. A fiatal lánykát Kossuth Napsugárnak becézte, s Cseres Tibor megajándékozta azzal az illúzióval, hogy a „virító Május felajánlkozik a zúzmarás Decemберnek” (pontosan: „Dehogy tudod; miként is tudnád, a virító Májusnak sejtelve sem lehet a zúzmarás Decemberről” [Kossuth Lajos 1891. május 30-án kelt levelében]). S mily regényírói tapintat – az agg Kossuthot élete végén az „ifjú karok kikötőjének” igézetével ajándékozta meg! „Alig győzöm a lélegzetet szedni, hogy válaszoljak erre a csodás felgerjedésre.” A situációt megkedvelte az író, a *Vízaknai csaták* fináléjában a főhóst, a nyolcvannyolc éves Moldován Györgyöt a vízaknai medencék mellett olyan padokra ülteti, „amelyek környékén érőben lévő, a zsenge koron túli s éppenséggel kebles leányok hancúroznak tapadó trikóban, combig kiemelkedve a vízből, olykor épp a közelben elheveredve, hasmánt vagy hanyatt, ollóban szétnyitott lábszárrakkal”.

Meghatározóak Cseres Tibor Kossuth-regényének ezek az utolsó oldalai: amit Kossuth életében hősieznek, s mi több: legendásnak tud a közvélemény, s egyúttal mitikus karakterűnek is, egy az érzékeinek kiszolgáltatót ember gondolataivá alakul. Pedig az első oldalakon Cseres mintha éppen a mitikus hős történeti alakjának felmutatását akarta volna. Az ő öreg Kossuth Lajosa a fiatalról beszél, ilyen módon maga végzi el a népevezér ideáljának elhalványítását, hiszen elmondja a cigány nő jóslatának epizódját háromszor is – előbb palinódiáját, harmadszorra tüzetesebb, epikus eseményképét, benne egyéforrasztva a nemiség és a népevezéri jövőndő ígérletét. Egyike ez az epizód a regény kevés számú elbeszélő veretű betétjének, a hagyományos regényszerű történetmondásnak. A regénybeli életrajzban csak ezután következik a másik jóslat, a „bizonyos Okolicsányi méltóságos úr” Eperjesen, amikor a diák Kossuth az erényről tartott a záróvizsgán latin nyelvű beszédet. Cseres itt a kitűnő szónokot előlegezi:

„Boldog, ki ifjúsága kezdetén rátalál a célra, eszmére, hogy kövesse férfikora esztendein át. Annyit tudtam: vagy írnom, vagy szónokolnom kell. De még most sem nem állt előttem fényesen az igazság, amelyről szólnom érdemes lett volna.”

A cigányasszony jóslata a „szabadságérzetének” tudatát ébresztgette benne. „A történelemnek s jognak fanatikus tanulmányozása juttatott azon demokratikus meggyőződésre, mely azontúl (s később) minden léptemet vezérelte.” S a politikai megvilágosodással együtt járt a szerelmi életbe való beavatása,

mielőtt Eperjesről Pestre távozott volna: „Egy özvegyasszony váltotta meg tudatlanságát.”

A következő években magasra csapnak körülötte a közélet hullámai. A főnemesség világába a belépője az Andrassy családon át vezetett, hiszen először éppen Andrassy Károllyal folytatott beszélgetésekben lát rá az ország égető nyavalyáira, és az ezekből következő kettősségre, amely a kor politikai gondolkodását (de szűkmarkúan már politikai gyakorlatát is) megszabta: adva volt a „magyarországi reform kényszerű aktualitása és sajnálatosan korlátozott lehetőségei” egyszerre. Ilyen kétlelkűen olvasta Széchenyi István *Hitelét*: lelkesülten s kissé el is szomorodva. Kossuthban éppen Andrassy Károllyal folytatódott diskurzusai nyomán tudatosodott: „Mert én már nemcsak az alkotmánymódosító elaborátumokat ismertem, hanem különböző megyei megbízatásaim következtében a szegény nemesség életét és valamelyest a jobbágyok és zsellérek panaszait is.” Cseres Tibor szerint „legtöbbet mégis Terebesen tanult. A mélységet, a magosságot, amikor emberül kellett viselnem magamat. De bátorítást kapott a férfi is, felvérteződve a női természet szeszélyei között”. S tovább: „Megtalálta és hallatta hangját a haladás mellett, s a maradiság és a korrupció ellen” – előbb vármegyéjében, Zemplénben, majd onnan indulva Pozsonyba lép az országos politika színpadára, megteszi első lépéseit (akkor még megbízottként) az országgyűlésen, s ott *Országgyűlési Tudóstítások* című kéziratos lapja tájékoztatta a közvéleményt, s nem hatástalanul, mert 1832 decembere és 1836 májusa között háromszáznegyvennégy száma jelent meg, agitációs tevékenysége miatt pedig 1837-ben letartóztatják, börtönbüntetésre ítélik, s 1840. május elsején szabadul. Azután a *Pesti Hírlapban* adja ki a jelszót: „S most a' dologra!” Ezen a ponton az emlékezés politikai krónikává válik – egyetértően Kölcsey Ferencsel és erős vitában Széchenyi Istvánnal, aki a neki ajándékozott Kossuth-mondatot a „legnagyobb magyarról” gyanakodva fogadta: „A szünetben Széchenyi odajött hozzám, s mellemet megérintve ujjával, így szólt: – Mért emel oly magasra, hol nem tarthatom fel magamat? – Mire én azt feleltem meglepődve: – Oly magasra emelem, amilyen magasn szeretném látni önt! – Mondatom végét talán meg sem hallotta, mert elfordult tőlem.” Jellemző Cseres emlékezésszövegeinek politikai ismertető karaktere, az eszmék előtérbe kerülése, a politikai traktátusok eredeti mivolta a regényíró érdeklő emberivel szemben, elannyira, hogy oldalakon át a *Pesti Hírlap* cikkeinek kivonatait olvashatjuk. Itt tudjuk meg, hogy Kossuth volt, aki a *Pesti Hírlapban* a vezércikk műfaját meghonosította az angol leading article-ből alkotva az új szót. Cseres híven követi naplószerűen Kossuth népszerűségének növekedését és Széchenyi erősödő szembeszegülését, amely a *Kelet Népe* című könyve megírásában tetőzött, s amit Kossuth

élesen támadott. A Cseres Tibor Kossuthja zárja le, amit a férfikorba lépőnek kellett volna tudnia: „Mi volt az igazság végül is a vitában, ahol egymáshoz közelálló két szándék csatázott? A különbség módszerünk között. (Mily könnyű dolog utólag bölcsnek és higgadtnak lennem.) Igen, a különbség: én a körülményekkel, az államrzonnal, az exigenciákkal (ti. a következményekkel, elvárásokkal – a magyarázat B. I.-é) dolgoztam, a lehetőségek tudományával, aminek én a politikát elneveztem. Ő változatlanul csak az Eszme és Erkölc embere maradt.” Azután van a regénybeli Kossuthnak még egy párhuzama is: „Nyelvét senki szájából kitépni ne törekedjünk, a magánélet belső körébe ne nyúljunk szentségtelen kezeinkkel. De már azt kívánjuk meg, hogy a köz-, a nemzeti élet magyar legyen, s amennyiben köz- és magános élet egybefügg, az idegen meghagyása mellett a magyarnak is hely engedtessék.” S Széchenyi? A gróf azt tartotta, hogy az illyr és szláv mozgalom nem egyéb, visszahatás az erőszakos magyarosításra, melyet ő kétes értékűnek és eredményt nem ígérőnek tartott.” Kossuth tovább töpreng a nemzetiségi kérdés felett: „A magyar államnyelv hatalma küzdelmek árán az 1844. II. törvénycikkben megvalósult. Ez világosan kimondta a törvénykezés magyar nyelvét . . . A magyar államnyelv bevezetése korszerűen megszokott lett volna az akkori európai körülmények között . . . De a törvénycikk ott van a rosszhiszemű külföldi (nyugati) és a belső feszítő nemzetiség számára sokszor felemlegetett botránykő gyanánt. Ezen csak 49 nyarán változtattunk. De már későn.” Ez a „későn” felcsendül még ebben a Kossuth-életrajzregényben – s már-már a mű vezérdallama lesz. Ezekkel a vitákkal a regényben is az eszmei küzdelmek tetőznek. Egy féloldali Kemény Zsigmond-idézet, majd egy egész oldalon az Iparegylet gondja-baja sorakozik. Féloldali idézet olvasható Ljudevit Gaj („Pesten létekor még Gáj Lajos”) gondolatából Magyarország és Horvátország szétválása ügyében. Folytatódik Kossuth Lajos követválasztásával kapcsolatban egy terjedelmes Vajda János-szöveg („S azért is szóljon itt helyettem Vajda János, a költő, aki ezekre a napokra így emlékezik . . .”) három könyvoldali terjedelemben. Sietős a krónikássá változott regényíró feladata az 1847-ben és 1848 tavaszán történetek előszámolásában, s ezek az oldalak akár egy történelemkönyv betétjei is lehetnének. Kossuth kontra Széchenyi és Kossuth kontra Ellenzéki Kör, Fiatall Magyarországi, Köztársasági Választmány. S nem hangzik fel a márciusi események kapcsán Petőfi Sándor neve sem (Kossuth nem volt hajlandó Petőfivel egy újságban szerepelni), csak Vasvári Pálé, a „serkedő bajuszú ifjú”. Cseres Tibor visszaemlékezéséül tüzetesen elmondja az első független magyar felelős minisztérium megalakulásának sajátos történetét, s az emlékező Kossuth itt mintegy előrebocsátja, hogy a kormányban részt venni nem akart, mert úgy érezte, „nem érkezett el

az ő ideje”. Aki talán fenntartás nélkül bízott, az Széchenyi István volt, hogy azután szinte elsőként ő futamodjék meg. Cseres Tibor idézti is egyik szövegét, amelyben azt állította, hogy a magyarság „kockajátéknak köszönheti legutóbbi alkotmányos kifejlését”, amit Kossuth természetesen tagad. A „nagy közörom” különben a figyelmet elterelte a nemzetiségek készülődéseiről, és Wesselényi Miklóusra hivatkozik, aki a horvátok, románok hallgatását csak „vihar előtti csöndnek tekintette”, és Jelačić veszedelmét, támadását jósolta előlegezett Kasszandra-jóslatként:

„S ezeket Wesselényi igaz szívvel s komolyan hitte s gondolta, és mondta is. A mi köreinkben azonban ez a kenetes hang március végén már egyáltalán nem volt otthonos, s ha valaki e régies udvari hangon csak szólni kezdett volna is, legyintve kinevetjük. A vak emberrel ezt nem tehettük meg. S emiatt Kasszandra-jóslatait sem fogadtuk meg.”

A szabadságharc Kossuth Lajos szemével látott története vagy száz szöveg-oldalnyi terjedelmű. A legkevésbé „regényes” oldalai ezek Cseres memoár-regényének. E fejezet bevezetője azonban az előadás stílusában is emelkedett:

„Hajlott koromnak tömény keserősége s egyben múlhatatlan vigasza, hogy a hatalom részeseként, majd birtokában mennyit cselekedtem az ország céljai érdekében. Hogy milyen keveset, s hogy mindent, ami lehetséges volt. Azt vallottam, s ettől máig sem tántorodtam el: a politikában nem az a legnagyobb hiba, ha az ember a célig nem megy el, hanem ha a célon túlmegey. Ez a meddig a nézetkülönbségek forrása mindenkor.”

Joggal merül fel hősünkben a töprengő kérdés: „Mit kellett volna tennünk? Megadni a nép minden jogos követelését?” „Azután: hogy megtettünk-e minden lehetséges lépést, s megadtunk-e minden szükséges engedményt a nemzetiségek megbékítése érdekében?” Áttekinti tehát a nemzetiségek magyarság elleni harcának történetét. Szerinte a horvátok „minden lehetséges kívánatának” eleget tettek; előadja a Stratimirovićyal történt szóváltás részleteit, idézve az „Akkor ez esetben kardjainkat fogjuk összemérni!” kijelentését azzal az utólagos kommentárral, hogy „indulatkifakadását sokáig röstellte, holott tudta, szóváltásuknak semmi szerepe nem volt a délvidéki lázadásban s vérengzésben”; a románokkal kapcsolatban az „utolsó, a júliusi törvényt emlegeti, amelyben „éppen a románokra tekintve szinte túl is mentek az akkor szükséges bölcsesség mezsgyéjén”. De: „Mondják, akkor már késő volt.” Cseres oldalakat szentel a szerb kérdésnek, hiszen a polgárháború kockája el volt vetve – éppen azért, mert 1848. május 13-án a „szerbek magukat a Habsburg-ház jogára alatt független nemzetté constituálják”. Jelentős figyelmet szentel Cseres az alvidéki harcoknak: epizódot ír a kezdeteiről (a péterváradai várból Karlóca ellen vonultak a Dom Miguel-ezred gyalogosai) s ez az ütközet – tán

inkább büntető csetepaté – lett a délvidéki harcok kezdete. Árulással magyarázza, hogy az első csaták Szenttamásnál és Földvárnál sikertelenek voltak. A földvári eseményeknek szentelte Cseres Tibor a legnagyobb figyelmet, mintha félúton állt volna e részletben az 1964-es *Hideg napok* és az 1991-es *Vérbosszú Bácskában* című regénye megírása között.

„Szenttamás ostroma után még aznap éjjel elért sikerükön vérszemet kapva, a római sáncok szerb parancsnoka a közeli Földvárt támadta meg, de csak harmadnap vonulhatott be a községbe, mialatt a szerb és magyar lakosok egymás házait felgyújtották. A magyar és osztrák csapatok 18-án délig ismét visszafoglalták a falut.

Ekkor a katolikus templom oltára körül 37 levágott gyermekfejet találtak . . .”

A hármassal komponáló író itt sem maradt hűtlen önmagához. A három nagy ellenfél (Széchenyi, Görgey, Deák) párhuzama mellett ott a kegyetlen vérbosszú triptichonja is: Földváré, Zalatnái, Zentái.

Az erdélyi eseményekről szóló bekezdéseket pedig a következő jellemző mondattal vezette be az Erdély iránt különösképpen elkötelezett író: „Talán többet kellett volna törődnünk Erdély sorsával, ha a nyugati kapu védelme s a Délvidék el nem vonja figyelmünket.”

Szinte végkövetkeztetésként olvashatjuk a lengyel Czartoryski hercegnek Dembinszky hozta üzenetét: „a szerbekkel s horvátokkal egyezzünk meg a gyors siker érdekében”. „Mit mondhattam erre – gondolja Kossuth –: megpróbáltuk, késő, ők sem urai békés szándékuknak.”

Kossuth valódi problémája Cseres Tibor szerint már 1848-ban Görgey Artúr, aki az volt, ami Kossuth Lajos nem lehetett: katona és stratég, hiszen Kossuth alig pár napot töltött a csatatereken. Görgey Artúr alakja végigvonul majd Kossuth gondolkodásán a szabadságharc bukása után is – neki osztja ki az áruló szerepét *A forradalom végnapjairól* című, de csak *Viddini levél* címen emlegetett röpiratában 1849. szeptember 12-i keltezéssel. Kossuth akkor figyelte fel Görgeyre, amikor az áruló Zichy Ödön gróftól felakasztatta. Ezredesből gyorsan tábornokká lépett elő 1848. október 11-én. Ezzel kapcsolatban olvassuk Cseres Tibor megfogalmazásában Kossuth töprengését:

„Sokat gondolkoztam erre a napra visszaemlékezve azon, vajon meg kelle tagadnom akkori választásomat, mellyel oly sok gondot is vettem vállamra. Hogy miféle gondokat, az a következő hetekben kiderült, s aki kezdetben kevés szavú vegyészprofesszornak mutatta magát, decemberre makacs katonaparancsnokká változott, süketté mindennel szemben, ami nem a csapatra vonatkozott, s emiatt szinte kormányozhatatlanná is vált.”

Kossuth csalódások sorát éli meg Görgeyvel kapcsolatban már együttműködésük kezdetén, mert nem tudott eleget tenni Kossuth elvárásainak, nem volt „olyan vezér, aki önállóan tud győzni, s aki engedelmeskedni is tud a független magyar országgyűlésnek, azaz a Honvédelmi Bizottmánynak”. Görgey győzni tudott, engedelmeskedni azonban már nem. Kossuth tehát Görgey ellenében kereste a neki kedves vezéregyéniséget, s nem talált olyat, miközben bevallotta, „csatában természetesen nem vett részt”. Dembinszkyben vélte megtalálni, de annak sem sikerült Görgey fölé kerekednie, pedig Dembinszky felesége a harcok utolsó hónapjaiban már Kossuth szeretője, s már akkor is az osztrákok kéme. Torzsalkodások eredménye lett, hogy Vécsey Károly gróf tábornok csapatait Bácsból, Damjanich János hadát pedig Bánátból „rendelték fel a tisztai had kiegészítésére”. Kossuth Görgeyvel kapcsolatban csak fokozódó ellentétekről beszél, kettejük viszonylatában az akaratos, durcáskodó, önfejjű Görgeyre hátrítva a felelősséget. Jellemző, ahogy Cseres a Kossuth szája íze szerinti képet festi az immár nem szerény, de sikerekbe bódult Görgeyről: „Ekkor már nem kopottas őrnagy uniformisban szerénykedett, hanem elegáns, vörös selyematillát viselt, tollas tábornoki főveget-kalpagot és piros lámpaszos pantallót sarkantyús topánja fölött.” A gyorsuló végkifejlet előidézője Görgey Kossuth Lajos előadásában, főképpen amikor Kossuth kézhez kapja Szemere Bertalan 1849. június 10-én írott levelét, amely riasztóan hathatott a címzettre: „Benne (ti. Görgeyben) az eltitkolt bosszú, a megsértett hiúság és reménytelenség elbizakodottságát érzélem. Kardja jó lehet, de vezérnek nem tartom őt. Nyelvével most többet árt, mint amennyit fegyverével használhat. Új vezérről kell gondoskodni, de nem elébb, mintsem e sereg egyesült a többivel.” Diktátorságra tör – fészkelte be a gondolat magát Kossuth elméjébe. S mégis neki kényszerül átadni a temesvári csatavesztés után a főhatalmat, a „polgári és katonai legfőbb kormányzást”. Már Törökország határán állt az orsovai Duna-parton, amikor hírül vette, hogy Görgey letette a fegyvert. Cseres Tibor azonban a korona elrejtéséről nem ejt szót. 1849. augusztus 17-én emigráns, már átlépte a „határt jelentő kicsiny patak” hídját. S ekkor is felhangzik a „késő” szó, „ez a végzetes szó a magyar történelemben”. Előtte Avram Janku mondja ki, amikor Kossuth a román Bălcescuval tárgyal a megbékélésről. De a bujdosásba induló Kossuth még egy támadást intéz Görgey ellen, amikor megírja vádiratát 1849. szeptember 12-én Viddinben *A forradalom végnapjairól* címen. Kegyes csalás az, amit e levéllel kapcsolatban Cseres Tibor írt:

„Viddini levelemben a külföld és a bujdosók számára összefoglaltam függetlenségi harcunk eseményeit, külön súlyt vetve Görgey szerepére a harcokban s az engedetlenségben. Nem mondtam ki reá az »áruló« anatómát, hanem az olvasó ítéletére bíztam, mit gondoljon . . .”

Az eredeti Kossuth-szöveg szenvedélyesebb és patetikusabb tónusú:

„Szegény szerencsétlen hazánk el van veszve. Nem az ellenség ereje, hanem árulás és alá valóság által esett el. Oh, hogy ezt meg kell érnem, s nem szabad még meghalnom . . .”

Azután fokozatosan, a csalódások és illúzióvesztések lépcsőin eljut a „csalfa remények, hitszegések, szomorúságok” fennsíkjára, s ott már az 1850-es évek végén felkiált: „Nem akarok mindenre emlékezni. Mégis emlékezni kell azonban mindenre, amit a történet, esetleg világtörténet számon tart s mindenre, ami szívemben égődve sebként sajog.” 1867. június 9-én, amikor a Szapáry Etelka fia, gróf Andrássy Gyula gróf, a friss magyar miniszterelnök Ferenc József fejére illeszti a magyar koronát Deák Ferenc politikai munkája diadalaként, Kossuth a hazája sorsáért tevékenyen küzdő foglalatosságot abahagyja, és herbáriuma gyarapítása lesz fő célkitűzése haláláig. Ebben a korszakban is rátalál természetesen arra, akit fő ellenségének nevezhet. Széchenyi István a szabadságharc előtt, Görgey Artúr a szabadságharc idején volt célpontja, most Deák Ferenc lesz, aki ellen, igaz, hadsereg nélkül, hadakozik. Írja, hogy a „nemzet a passzív ellenállással válaszol a zsarnok elnyomásra, s hogy Deák Ferenc láthatatlan feje ennek a megfoghatatlan harcnak”, de a lobogóhoz mégis a Kossuth neve kell – jegyezte meg elégedetten. Az emigrációban tehát Deák Ferenc mérte rá a legnagyobb csapást, „mert a nemzet inerciája nem neki, hanem Deáknak kedvezett”: „Deák esztendő huzavona után kiegyezett az osztrák császárral, s úgy, hogy nem használta ki (ami politikában megengedhetetlen és szükséges lett volna), Königrätz után sem növelte jottányival sem a haza igényeit, követeléseit. Sőt: engedett a 48-ból.” S megírja Kasszandra-levelét Deák Ferencnek címezve, hogy a nemzethalált látja a kiegyezés aktusában. A történelem valójában 1867-ben fogta ki a még fűvő lehetni szellőt is Kossuth politikájának vitorlájából. Feltette tehát Cseres Tibor regényében is a kérdést: „Mit kezdjek maradék életemmel? Ha már hatni nem tudok.” „Én csak mítoszt hagyok magam után, nem aktuális úrt.”

S mással lehet-e zárni Cseres Tibor Kossuth Lajos ál-önéletrajzát, mint a Kossuthnak ajándékozott ama állítással, hogy aki „valahányszor nagy emberek önéletrajzát olvassa, egekből kell hullni alá”. Annak a legendaképződésnek, amelynek Kossuth Lajos neve és műve volt a magja, íme, félúton megállt. A történelem elfordította róla a szemét!

A kritika Cseres Tibor regénye megjelenésének idején azt is állította, hogy ebben (is) Cseres Tibor visszatért az egyfajta hagyományos elbeszélő-prózai szerkezethez. Valójában a lineáris történetmondásban (visszanéz a narrációs helyzet szerint, amikor élettörténete elmondásában időben előre halad a

születéstől a késő öregkorig) és értekezőtáblákból illeszti össze művét, s nem hagy nagyobb teret sem a lírai lehetőségeknek, sem az epikus követelményeknek. Felidézhetjük Móricz Zsigmond naplójegyzeteiből a panaszszót: *A Nap árnyéka* is túlságosan történelmi korréppé vált a kezemben újabban . . .” Cseres Tibornak is ilyen konklúziói lehettek volna Kossuth-regényével kapcsolatban. A módjával alkalmazott, a fel-fellobbanó, de nem kirívó archaizmusok is erre a felfogásra vezethetők vissza. Simulékonyak archaizmusai és latinizmusai: elégeti „legkonfidencialisabb” levelét – írja már műve kezdetén, Széchenyiné „éjféli zehernyéről” beszél: maga Kossuth „közörömöt” emleget; „Pest az ellenség félrevezetésére cerníroztatik”, és Kossuth így kérdez: „elkoránlott lett volna nyilatkoznunk”. Perczel Mór pedig Zomborból küldött levelében a „pöf és a dag minden jelével zsúfolt” mondatokat ír. Kossuth Lajosnak a tüdőbajával küszködő lánya a „tengerpart és hegyek között iperedik”. Cseres Tibor regényének XIX. századisága ilyen halvány tónusú hangulatiságot is magán hordoz, az emlékezések epidermisze alatt.

KOSSUTH ÉS A KISEBBSÉGI AUTONÓMIA ESZMÉJE

CSORBA BÉLA

*... polgári értelemben mi más a szabadság,
mint önkormányzat? ... Aki szabadságot mond
önkormányzat nélkül, annyi, mintha szabadságot
mondana szabadság nélkül.*

Kossuth Lajos, 1883

A szerb történetírásban Kossuth Lajost nemegyszer mint nagymagyar sovinisztát, a nemzetiségi jogok könyörtelen lábbal tipróját szokás bemutatni, míg mi, magyarok hajlamosak vagyunk személyében a feddhetetlen forradalmárt, a magyar és az általános emberi szabadságjogok nemzetközileg elismert harcosát látni. Az igazság persze ezúttal sem középen van: kétségtelen tény ugyan, hogy Kossuth korántsem volt hibátlan és tévedhetetlen – ennek ellenére, teljesen jogosan, máig egyik legnépszerűbb alakja a magyar népi emlékezetnek és úgy általában a nemzeti mitológiának – ugyanakkor Kossuthot nagymagyar sovinizmussal vádolni teljes történelmi képtelenség annak ellenére, hogy kétségtelenül kemény rendszabályokat sürgetett a szerbek és románok azon „képviselőivel” szemben, akik a hadviselést összetévesztették a mérsárlással és a szabad rablással. Nem igaz a fentebbi vád a reformkori liberális ellenzékire, de 1848/49 forradalmának államférfijára sem, s még kevésbé igaz a kútahtyai alkotmánytervezetet, majd pedig tíz évvel később a dunai konföderáció elképzelését papírra vető emigráns politikusra.

Ahhoz, hogy megértsük politikai fejlődésvonalát, mindenekelőtt azt kell belátnunk, hogy Kossuth korának, a XIX. századnak „normális” gyermeke volt. A századnak – s mindenekelőtt a század első felének – két vezéreszméje, a liberalizmus és a nacionalizmus egyaránt megérintette, mint annyi mindenkit Párizstól Moszkváig. E két eszme frigyének elsőszülöttje az európai praxisban

nem más volt, mint az egységes politikai nemzet s ikertestvére, a monolitikus nemzetállam. A XIX. századi európai nemzeti emancipáció ezekre az alapelvekre épült, s gyakorlatilag mindenütt annak jegyében tűzte ki céljait, hogy a nemzetnek – az összes nemzetnek – joga van az önálló, szuverén állami létre, a nemzeti szabadságért folytatott küzdelem tehát az általános emberi szabadságtörökvések szerves része. Az egységes nemzetállam eszméje azonban tartalmazott (és tartalmaz) egy belső, a lényegéből fakadó paradoxont, amit a francia mintára megkonstruált politikai nemzet fogalma lett volna hivatott feloldani – sikertelenül. Ez pedig az az illúzió, hogy egy adott nemzetállamon belül élő valamennyi polgár – függetlenül származásától, nyelvétől, nemzetiségi hovatartozásától – egyazon politikai nemzethez tartozik. Míg ez az elképzelés Nyugat-Európában több-kevesebb ellentmondással ugyan, de megvalósítható volt – hiszen a kisebbségek asszimilációja, különösen Franciaországban, lényegében már az abszolút monarchia idején elérte azt a fokot, hogy önálló nemzeti emancipációjuk politikai követelményrendszerének megfogalmazásától nem kellett tartani –, az „Elbától keletre” élő nemzetek számára új szenvedéseket, s lényegében új politikai és történelmi traumákat okozott, s azok orvoslására a XX. század sem volt képes. Nem is lehetett, hiszen az első, majd a második világháborút lezáró békeszerződések valójában ugyanazon rossz elven alapultak – a francia mintára felfogott egységes politikai nemzet és egységes nemzetállam fogalmán –, amely 1848/49-ben egyszer már végzetesen szembefordította egymással a Kárpát-medence népeit. Tegyük hozzá, hogy szinte elkerülhetetlenül. És itt igazat kell adnom Kosáry Domokosnak, aki visszafogottan így fogalmazta meg a gyakran hallható „ki volt a hibás” kérdésre adható választ: „Túl könnyű – az egyik oldalon – a nemzeti mozgalmakat sommásan elítélni azzal, hogy az ellenforradalmat támogatták. Részint ugyanis bele is szorultak e politikába. Meg aztán e nemzetek léteztek ettől az adott politikától függetlenül utóbb is. De túl könnyű a magyarokat is elítélni – a másik oldalon – azzal, hogy nem adták meg 1848-ban amit kellett volna, holott jobb politikával megnyerhették volna a nemzetiségeket és talán a szabadságharcot is. A valóságban ugyanis a problémák, az ellentétek és azok társadalmi-politikai meghatározói jóval bonyolultabbak és nehezebbek voltak, semhogy ily egyszerű, kézenfekvő megoldást ígérjenek.”¹ Ugyanakkor azt gondolom, hogy nem tartható fenn az a – főleg magyarok körében ápolat vélekedés sem, miszerint 1848 végzete nem más, mint, hogy a magyarok és a nemzetiségek félreértették egymást. Szó sincs félreértésről, s ezt a tényt az erdélyi Bíró Béla román–magyar viszonylatban egyértelműen bebizonyította.² Szerb–magyar politikai kapcsolatokat érintő történettudományi munkák ismeretében lényegében ugyanerre a következtetésre juthatunk. A szemben álló felek tökéletesen értették egymás politikai céljait (azokat is, amelyeknek egyik

vagy másik fél, de mindenekelőtt a szerb nyíltan nem, legfeljebb burkoltan adott kifejezést). Az egyet nem értés nem a félreértésekből, hanem a politikai és nemzeti egzisztenciális félelmen alapuló kölcsönös bizalmatlanságból és érdekkellentétekből következett. A magyarországi szerbek mindenekelőtt attól féltek, hogy a reformfolyamatokkal, majd az 1848. évi tavaszi politikai változásokkal kezdetét vevő polgárosodás – mely ugyan állampolgári értelemben, s az egyéni jogok síkján őket is felemelte – hosszú távon vesztükre van, hiszen nemzeti identitásuk tartós fennmaradását veszélyezteti. Igaz ugyan, hogy teljesen légből kapott Slavko Gavrilović újvidéki történész azon állítása, miszerint „a rendi Magyarországon hatalmas méreteket öltött a szisztematikus és törvényerőre emelt elmagyarosítás”, s az sem felel meg a valóságnak – noha a korabeli szerb propaganda ezt terjesztette, azzal a céllal, hogy minél jobban a magyarok ellen hergelje a délvidéki szerbeket –, miszerint a pravoszláv templomokban be kívánták volna vezetni a magyar nyelvet.³ Ezzel szemben notórius történelmi tény, hogy éppen a rendi Magyarország biztosította gazdasági, kereskedelmi felemelkedés, a szerbeknek nyújtott privilégiumok s a hosszú ideig lényegében háborítatlanul működő pravoszláv egyházi autonómia és a viszonylag fejlett önálló iskoláztatás (Tököly Száva Pesten 1838-ban alapítja meg a szerb fiatalok nevelőintézetét) tette lehetővé a magyarországi szerbek fennmaradását, gyarapodását és modern nemzeti kultúrájuk megszületését. (Azon ugyanis mégiscsak el kéne gondolkodni, mielőtt a rendi Magyarország állítólagos szerbellenességére hivatkozik valaki, hogy például a Matica srpska miért éppen Pest-Budán jött létre és működött, s nem Belgrádban vagy Kragujevacon.) Ugyanakkor viszont tagadhatatlan, hogy a XIX. század negyvenes éveitől kezdődően, különösen az 1843/44-es nemesi országgyűlést követően felerősödtek a nemzeti nyelvi türelmetlenség és a magyarosítás hangjai. A hivatalos nyelv ügyének kérdése mindenekelőtt a magyar–horvát viszonyt rontotta meg, de kihatott a délvidéki szerbek hangulatára is, miként az 1844:II. törvénycikkely is, amely a törvényhatóságok, a törvényszékek és a helytartótanács magyarnyelvűsítése mellett az oktatás teljes vertikumában a magyar nyelvet kívánta volna hivatalossá tenni, noha az elképzelést valójában az ország egész területén sohasem sikerült átültetni a gyakorlatba. Kossuth becsületére váljon, hogy a liberálisok vezéréként már a forradalom előtt szembehelyezkedett a közoktatási nyelv teljes elmagyarosításának gondolatával, s elegendőnek tartotta azt a célt kitűzni, hogy a magyar nyelvet tantárgyként mindenütt oktassák. Ennek jegyében 1848-ban azután Eötvös József olyan törvényjavaslatot terjesztett az országgyűlés elé, amely az elemi iskolai oktatás nyelvének meghatározását községi hatáskörbe utalta, biztosítva ezzel a nemzetiségek olyan fokú jogérvényesítését, amely mai szemmel nézve bizonyára kevés, de az akkori Európában mindenképpen élen járt demokratizmusával.

Ezt akkor is hangsúlyoznunk kell, ha tudjuk, hogy az eötvösi elvek csak a kiegészítés után válhattak valóra, hiszen 1848 nyarán Magyarország nemzetiségi területein már elkeseredett harcok dúltak, s a szemben álló felek kisebb gondja is nagyobb volt a népoktatásnál. A hivatalossá vált magyar nyelv hegemoniájától való irracionális méreteket öltő félelem azonban nem a közoktatási törvénymódosítások, hanem a magyarul vezetett anyakönyvek miatt kulminált, mégpedig 1848 májusában. (Kivételt talán csak a kikindai zavargás képez, ahol ennél sokkal súlyosabban estek a latba az elavult és kirívóan egyenlőtlen birtokviszonyok.) Mai szemmel nézve aligha lehet kétséges, hogy a magyar nyelvű anyakönyvek iránti népharagot agitátorok szították, erre vall egyébként a zavargások mondhatni egységes forgatókönyve Szenttamástól Elemérig, Kulpintól Becskerekig, melynek első jelenete mindenütt a magyar nyelvű anyakönyvek szétszaggatásával és elégetésével vette kezdetét.⁴ Mindazonáltal azt sem vitathatjuk – ha eltekintünk a hiszterizált tömeg nemegyszer terrorisztikus magatartásától –, hogy a nemzeti nyelven történő anyakönyvezés jogának fenntartása alapvető kisebbségi, nemzetiségi, népcsoporti követelmény – kivéve akkor, ha a nemzetet kizárólag csak egységes „politikai natio”-ként vagyunk hajlandók értelmezni, mint tették ezt Kossuthék (de egyébként a szerbek is) 1848-ban, s mint teszik ezt napjaink legtöbb európai államában, de mindenekelőtt Kelet-Európa új demokráciáinak többségében. Azt is látnunk kell azonban, hogy a szerb–magyar kapcsolatokban a viszály igazi almája mégsem ez volt, hiszen az egységes politikai nemzet doktrínájának érvényesítését egy kompromisszum anyakönyvezési ügyben, s általában nyelvhasználati ügyekben aligha veszélyeztette volna. Ezt a kompromisszumot egyébként Kossuth 1849-ben fel is kínálta a szerbeknek: „2. A szerb nyelvnek szabad használata nemcsak a magánéletben, hanem iskoláikban, egyházaikban és amely községben többséget képeznek, a községi adminisztrációban is . . . 4. Vallási és egyházi ügyeiket minden felekezetek a kormány felügyelete mellett szabadon adminisztrálják; a görög nem egyesültek (értsd: a pravoszlávok – Cs. B. megjegyzése) képviseleti alapon szinódusokat tartanak; papjaik egyházi ügyeiket, matrikuláikat a magok nyelvén viszik; a népiskolákban a tanítás a nép nyelvén történik; papjaik és iskoláik a státusnak (államnak – Cs. B. megjegyzése) szintazon segedelmében részesülnek, mint akármely más nyelvű honpolgárok.”⁵

Míg a magyarországi szerbek (és a románok, szlovákok) magatartása valószínűleg a Magyarország modernizációjától és polgárosodásától, az ezzel a XIX. század logikája szerint együtt járó politikai nemzet homogenizáló törekvéseitől és az általa felgyorsuló asszimilációtól való görcsös félelemben gyökerezett, a magyar politikai elitnek más aggodalmai voltak, szoros összefüggésben a történelmi Magyarország etnikai tarkaságával és kedvezőtlen arányaival. Ma-

gyarországon (még Horvátország nélkül is!) 1840-ben a 4 millió 338 ezer magyar mindössze az összlakosság 43,63 százalékát alkotta. Széchenyi, mert aggasztónak ítélte meg a magyar etnikum helyzetét Szent István országában, noha egyébként minden tekintetben a modernizáció és a reformok híve volt, félt a liberális demokráciától s az azzal együtt járó népképviselési elvtől, mert úgy vélte, hogy ez a törvényhozásban előbb-utóbb a magyarországi nemzetiségek felülkerekedéséhez vezetne. (A kiegyezést követő évtizedek egyébként nem őt igazolták, hanem paradox módon a nemzetiségi félelmeket: a századfordulóra a magyarság többségbe került Magyarországon, nem utolsósorban a kisebbségek egy részének asszimilációja által. A Trianonban bekövetkezett országfelosztás azonban, noha átvitt értelemben s utólag, mégiscsak igazolta veszélyérzetét.) Félelmeinek a XIX. század negyvenes éveiben így adott hangot: „Mi magyarok, ha nemzetiségi fennmaradásunkért aggódunk, s nyelvünk és sajátosságaink kifejtésében előhaladni törekedünk, egyenesen csak elolvasztásunk, megsemmisítettetésünk ellen védelmezzük magunkat. Magyarország egyéb nemzetiségei ellenben, ha nyelveiket terjesztik honunkban, nem semmisülnék meg, mert nekik valóságos hazájuk künn van, s akképp fennmaradásuk záloga bizonyos; ők nem védelmezik létüket, de minket magyarokat igyekeznek kiszorítani, legszívtelenebbül, legirgalmatlanabbul, elpusztult sajátunkban, eltörlött létünkben osztozandók.”⁶ Vele szemben a politikai elit Kossuth vezette liberális szárnya nem a polgárosodás politikai vonatkozásaiban látta a magyarságra leselkedő veszélyt, noha bizonyonnyal osztozott Széchenyi diagnózisában: ellenkezőleg, éppenséggel a politikai nemzet megteremtésétől várta a megoldást, s ez volt az a kérdés, ahol szükségszerűen össze kellett ütköznie a nemzetiségekkel, így a szerbekkel is. A konfliktust nemcsak az gerjesztette, hogy Kossuthék félték a nemzetiségek feltételezett elszakadási szándékaitól, de az is, hogy az egységes politikai nemzetről és nemzetállamról alkotott felfogásukkal nem volt összhangban a nemzetiségi autonómia semmilyen formája. Sem a régi, lényegében feudális jellegű privilégiumok rendszere, sem pedig a polgári nacionalizmus szellemében megfogalmazott új törekvések. Hogy mennyire nem értette Kossuth a nemzetiségi önkormányzat követelésének lényegét, arra jól rávilágít egy Bíró Béla által idézett erdélyi vonatkozású példa. Bálcescu, az erdélyi román felkelők liberális, baloldali szárnyához tartozó politikus 1849 májusában Debrecenben találkozik Kossuthal, s eladja az erdélyi románok ügyének megoldására vonatkozó elképzelését, ám azt a kormányzó értetlenkedve fogadja, mint kiviláglik a román vezető ama leveléből, amit Ion Ghicának küldött tárgyalásai idején. Tanulságos idézni, hogy megértsük a XIX. századi (sőt, sőt! nemegyszer XX. és XXI. századi) liberális közfelfogást autonómiaügyben: „Érteném – mondta Kossuth Iancuékra utalva –, ha nemzeti függetlenségükért keltek volna fel, s azért,

hogy a román fejedelemségekkel egyesüljenek. Ez legalább olyan eszme volna, melyet értenék, ha nem is helyeslek, mert nekem nem szabad beleegyeznem az állam feldarabolásába.”⁷

Teljesen összecseng ezzel annak az utasításnak a tartalma, amit Kossuth Lajos ugyanezekben a napokban, 1849. május 21-én küldött Debrecenből az akkor Csúrogon állomásozó Perczel Mór vezérőrnagynak a szerbekkel való megegyezés feltételeiről. Kossuth részletesen kifejti politikai alapelveit. Egyfelől elutasítja a régi privilégiumokon alapuló autonómiát – amely lényegében egyfajta személyiségi (perszonális) elven alapult, s nem kötődött semminemű területi elhatárolódáshoz – amikor leszögezi: „Hatóságot és polgári gyakorlatot nem nyelv és népiség, hanem közjog, közös törvény és bizonyos territorialitás szerint lehet csak adni és gyakorolni. (. . .) Így például, ha azt mondják, hogy a szerbeknek Magyarországon vajdájuk legyen, ki minden magyarországi szerbnek főtisztviselőjét képviselje, ez olyan nevetséges abszurdum, melyet ember életbe léptetni nem képes; mert ezen elv szerint például egy pesti háznak lakosai, mint magyarok, tótok, németek, szerbek, oláhok, rácok stb. aszerint volnának különböző hatóságoknak alávetve.” A gondolatmenet számunkra különösen ismerős: az elmúlt évtized kisebbségi autonómiájáért folytatott küzdelmei során gyakran találkozhattunk ezzel az észjárással, s nemcsak elvakult szerb nacionalisták, de sima modorú liberálisok szájából is. Mert mit is mond ez a logika? Azt, hogy a személyi elven alapuló kisebbségi autonómia abszurdum. Miért? Csak. Mert nem egyeztethető össze az egységes politikai nemzet liberális dogmájával. Kossuth azonban tovább megy, s kifejti, hogy „nacionalitás szerint bizonyos kivételes hatóság” – ma úgy mondják, speciális státus – is csak akkor jöhet számításba, ha „azon nacionalitásnak kiszabott territórium van”. „Horvátországnak lehet bánja, lehet tartományi gyűlése; mert horvátországi territórium van; de szerb vajdaság, szerb provinciális gyűlés nem lehet, mert Magyarországon Szerbia nincs, hanem vannak az egy és oszthatatlan ország földén vegyesen elszórt szerb nyelvű lakosok, kik azt kívánhatják, hogy reájuk nézve is az országnak minden joga, törvénye, szabadsága közös legyen; de mert külön tartományuk nincs – azt nem kívánhatják, hogy az ország az ő nemzetiségük kedvéért földaraboltassék, és számukra külön tartomány állíttassék, mely aztán legfeljebb olyan viszonyban álljon a magyar kormánnyal, mint Szerbia áll Konstantinápolyhoz.”⁸ Mintha csak mai és tegnapi szerbiai politikusokat hallanánk a szandzsáki bosnyák vagy a vajdasági magyar autonómiáról: kisebbségi területi autonómiát csak az kaphat, akinek önálló területe van, de minthogy nincs, és mi sem adunk, ezért aztán nem is kaphatnak. *Circulus vitiosus*. Az elvek és a logika szabályai szerint mindenképpen. Ha viszont a konkrét történelmi szövegkörnyezetet is figyelembe vesszük, Kossuth mentségére három dolgot mindenképpen le kell

szögezni. Az egyik, hogy a nemzetiségi autonómiák elutasításában nem holmi sajátosan magyar sovíniszta szűkkeblűség vezette, hanem az általános európai trend, amely Kossuth óta az elmúlt másfél száz esztendő során kozmetikai műtéteken esett át ugyan, de lényegét tekintve alig módosult. Ez persze nem jó, de tény. A másik, hogy Kossuth – teljesen indokoltan – nem lehetett meggyőződve a vajdasági szerb mozgalom jóhiszeműségéről, elsősorban a Belgrádból szított és katonailag is támogatott népmozgalom miatt, mely a vártnál is elképesztőbb kegyetlenségeket (s igen szigorú megtorlást) eredményezett a Délvidéken, de azért sem, mert a horvát „három egyesült királyság”-gal való vajdasági szerb kokettálás eléggé egyértelműen jelezte, hogy a háttérben elszakadási törekvések húzódnak meg, amit, ma már tudjuk, a Garašanin-féle szerb külpolitika a Načertanije nemzetegyesítő programja jegyében buzgón támogatott. Ezt persze az akkori belgrádi politikának legalábbis történelmietlen volna felróni, hiszen ugyanarra törekedtek, mint Európa valamennyi nemzeti mozgalma: nemzetársaik egyesítésére egyetlen nemzetállamban. (A paradox ebben az, hogy mások kiirtása – ultrasovíniszta, újabban fasiszta változat – vagy asszimilálása – liberális változat – nélkül kudarcra van ítélve.) A harmadik, hogy a karlócai gyűlés a szerb vajdaság területi igényének meghatározásakor túlságosan is nagy étvágyról tett tanúbizonyságot, oly mértékben kikerekítve leendő határait, hogy abban a szerb népelem eltörpült a magyarokhoz, németekhez, románokhoz képest: 688 ezer szerb lakos, vagyis az össznépesség alig több, mint egy negyede élvezett volna 1 millió 434 ezer nem szerb lakos rovására szerb területi autonómiát.⁹ (A forradalom leverése után létrehozott Szerb Vajdaság és Temesi Bánság – a hivatalossá tett német nyelvel s az autonómia élén Ferenc József nagyvajdával – persze minden volt, csak nem szerb autonómia, éppen ezért legalábbis groteszk ebből levezetni a mai Vajdaság történelmi legitimitását. (Lehet, hogy ezt ismerték fel a Vajdaság új címerének készítői is, akik a regionális másságra való jog történelmi legitimitásának igazi alapját legalább jelképesen ott találták meg, ahol az valójában rejlik is, vagyis a Szent István királytól örökbe kapott magyar megyerendszerben.) Visszatérve az 1848-as szerb követelésekhez, elismerésük a politikai akarat hiányán kívül bizonyos elvi nehézségekbe is ütközött, arról nem is szólva, hogy a karlócai gyűlés lebonyolítása nélkülözte a törvényes legalitást, hiszen tömegével vettek rajta részt szerbiai hangadók és fizetett agitátorok. A történészek számára mindenképpen érdekes, de politológiai megközelítésből alapjában véve mindez másodrendű. Ami az elvi nehézségeket illeti, a szerbek egyszerre kísérelték meg történetjogi és természetjogi alapon megindokolni autonómiatörekvéseiket: történetjogi alapon I. Lipót császár privilégiumaira hivatkoztak, ez azonban csak bizonyos korlátok között állta meg a helyét, s valójában az egyházi és községi ügyek intézésére, a földesúri hatalom

alóli kiváltságra és municipiális jogok gyakorlására korlátozódott Magyarország törvényes keretei között. A népesedési jogból levezetett követelést viszont eleve kompromittálta a már jelzett tény, hogy a követelt területen a szerbség sem abszolút, sem relatív többséget nem alkotott. Persze mindkét alapon kínálkozott volna kompromisszum, ennek útját viszont sem a szerbek, sem Kossuth nem egyengették, hiszen céljaik – éppen az alapelvek nagyfokú hasonlósága folytán – szinte teljesen kizárták egymást. Ilyképpen az 1849. július 28-án Szegeden meghozott nemzetiségi törvény, melyre magyar oldalon előszeretettel szokás hivatkozni Kossuthék kompromisszumkészségét bizonyítandó, valójában nemcsak megkésett, de ha történetesen meg is valósul, gyorsan kiderült volna róla, hogy messze elmarad a nemzetiségi követelések optimumától, hiszen kizárólag az individuális jogok területére korlátozódik.

1848/49 mind a magyarok, mind a nemzetiségek számára kudarccal végződött. Innentől kezdve ki-ki nemzeti stratégiája átdolgozásával foglalkozott. Kossuthnak végig kellett gondolnia a nemzetek önrendelkezési jogának kérdését, hiszen akkor már évek óta hitte és vallotta, hogy az európai társadalomfejlődés természetes és megállíthatatlan folyamata a nemzeti emancipáció, az új, független nemzetállamok létrejötte, amit nemcsak elkerülhetetlennek, de szükségesnek is tartott. Ez viszont megkerülhetlenné tette a választ a kérdésre: mi legyen Magyarországgal, mi legyen a magyarországi nemzetiségekkel? Száműzetésében, a törökországi Kütahyában már 1851-ben papírra vetette alkotmánytervezetét *Javaslat Magyarország jövő politikai szervezetét illetőleg, tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására* címmel. Ebben nemcsak Magyarország és a szomszéd népek konföderációjára tett javaslatot, elképzelhetőnek tartva az ország föderalizálását, mégpedig nemcsak Horvátország és Erdély, de a Vajdaság összefüggő szerb területeinek vonatkozásában is. Később, könyve második kiadásából ezeket a részeket taktikai megfontolásokból törölte ugyan, ez azonban nem von le semmit annak a szellemi fordulatnak a tényéből, amit a bukott szabadságharc tapasztalatainak okulva hajtott végre. A kütahyai alkotmánytervezet még egy szempontból megelőzte korát, ez pedig a nemzetiségi kérdés személyi elvű megoldásának felvázolása, mellyel – és hadd idézzem most Jászi Oszkárt – „olyan programot dolgozott ki, amely lényegében megegyezett az osztrák szociáldemokrata párt fél évszázaddal későbbi elveivel”.¹⁰ A magyar bizottságnak 1860-ban benyújtott emlékiratában, mely két évvel később a *Dunai szövetség* című konföderációs tervezet szerves részeként látott napvilágot, nyolc pontban ismét részletesen kifejti a személyi elvű autonómiára vonatkozó elképzeléseit, melyek közül itt talán elegendő hármat felidézni: „e) az országok lakói szabadon egyesülhetnek nemzetiségük érdekében nagy nemzeti egyletekké (consortii), szervezkedhetnek kényük-kedvük szerint s tarthatnak kisebb-nagyobb gyűléseket is időhöz

kötött értekezleteket vallási ügyeik elintézése végett. Egyszersmind választhatnak maguknak nemzetiségi főnököt, akit vajvodának, hospodárnak vagy más effélének nevezhetnek;

f) templomaik és iskoláik felett intézkedni a nemzetiségi egyletekre bízhatják (. . .);

g) statútumokat hozhatnak szervezetük s nemzetiségi és vallási érdekeikre vonatkozólag.¹¹

Visszatérve az Alkotmánytervezetre, meg kell említeni, hogy külön kitér a Délvidék összetett etnikai viszonyaira, az olvasók, mindenekelőtt a szerbek figyelmébe ajánlva a személyi elvet. „Szembetűnő tehát, hogy itt, hol román, szerb, német, magyar, tót, bolgár, zsidó, cigány, ruthen, horvát s görög lakik vegyesen, a nemzetiségi igényeket csak oly alkotmányos szervezet által lehet kielégíteni, minőt fentebb javaslok, s mely az egyéni sérthetetlen jogok fejezete alatt biztosítja a szerbeknek nemzetiségük társas egységét, vajvodaválasztást, egyházuk független kormányzatát, főpapjuk szabad választását s annak tetszésük szerint patriarcha címmel felruházását, mint szinte biztosítja nyelvüknek a községi s megyei közigazgatás körében szabad használatát, sőt az országgyűlésen is azon nyelven szólhatást, s biztosít végre számukra minden tekintetben egyenlő jogot és szabadságot.”¹²

Kisebbségi vonatkozásban ahhoz képest, ami megvan a kütahyai alkotmánytervezetben, a dunai konföderációról 1862-ben írottak nem hoznak gyökeresen újat. Egy vonatkozásban azonban igen. Ez pedig az, hogy Kossuth a Duna menti kis népek egymásrataltsága mellett azt is felismerte, hogy a „fajtestvérekhez” való vonzódás a nemzetek és népcsoportok természetes lételeme, s ezt nem elfojtani, hanem kompromisszumokkal, kölcsönös engedményekkel egyensúlyban tartani kell. Kossuth ezzel a gondolattal is megelőzte korát, s elsőként ismerte fel a határokon átnyúló nemzeti, népcsoportai kapcsolatokban rejlő energiákat, és azokat megpróbálta a Duna menti népek stabilitásának és szabadságának megőrzése érdekében mozgósítani. Legkevesebb rajta múlt, hogy nem sikerült.

Kossuthot nemcsak a magyarok és a nemzetiségek közötti kompromisszum tartósnak tűnő megoldási módjaként érdekelte az autonómia, amely lényegét tekintve nem más, mint a nemzeti(ségi) önrendelkezési jog önkorlátozása annak fejében, hogy a nemzetállam szuverenitása egy töredékét átruházza az önkormányzatra. Az önkormányzatot azonban fel lehet fogni úgy is, mint a polgári szabadság megvalósulásának egyik elengedhetetlen aspektusát. Mindenekelőtt a francia Benjamin Constant nevéhez fűzhető az a felismerés, hogy az állam egészséges működése érdekében a hatalom megosztását nemcsak horizontálisan kell végbevenni, mint azt Montesquieu javasolta a törvényhozás, a végrehajtás és a bíróság szférájának elválasztására, hanem vertikálisan is,

vagyis a központi hatalmat, az államot, ellensúlyozni kell helyi hatalmi centrumokkal, önkormányzatokkal. Constant megfigyelése volt az is, hogy ahonnan a központi hatalom visszavonul, ott szinte automatikusan életre kel az autonómia valamilyen csírája. Nem véletlenül írta Kossuth Nagyvárad polgármesterének az írásunk mottójaként is felhasznált axiomatikus sorokat, szabadság ugyanis valóban nincs önkormányzatiság nélkül.¹³ Ez az elv ekkor már Kossuth szemében egyként érvényes volt mind a községi, városi, megyei, intézményi és egyházi, mind pedig a nemzetiségi önkormányzásra nézve. Amíg eddig a felismerésig eljutott, hosszú utat kellett bejárnia, s keserves politikai tapasztalatokat kellett szereznie, s még azt az elégtételt sem kaphatta meg, hogy hosszú élete során legalább eszméi tartós visszhangra találjanak. Autonómiáról vallott máig korszerű elvei éppúgy süket fülekre találtak a kiegyezés utáni Magyarországon (mely kollektív kisebbségi jogokról hallani sem akart, ostobán a modernizáció kínálta asszimiláció sikerében bizakodott, ám kellő eréllyel ezt sem tudta képviselni) mint a szomszédos kisállamok, valamint a magyarországi nemzetiségek körében is. Ekkor már az ő politikai boszorkányművein fogalmazódott meg az egységes nemzetállamba tömörülés gondolata, csakhogy ellenkező, magyarelles előjellel, az autonómia biztosításának halvány reménye nélkül. Az eredmény ismert. A rossz diagnózis nem hozott gyógyulást. A térség nemzetiségi problémáit sem a sovíniszta nemzeti elnyomás, sem az azt felváltani sokszor igencsak tétován igyekvő, széles körű egyéni jogokon alapuló liberális polgári állam nem oldotta meg, mert nem is arra találták ki, hogy megoldja. Ezt nemcsak Magyarország feltrancsírozásának példáján láthattuk, de a titói Jugoszlávia reánk szakadt romhalmazán is. Az autonómia tehát aktuális, s minthogy így van, Kossuth Lajos ismét izgalmas, korszerű szerzővé válhat, ha lesznek, akik képesek meghallani üzenetét.

JEGYZETEK

- ¹ Kosáry Domokos: A modern nemzet és az etnikumok. In: Glatz Ferenc szerk.: *Magyarok a Kárpát-medencében*, Budapest, 1989. 127–129.
- ² Bíró Béla: *Kossuth-paradoxon*, Kolozsvár, 2000. 8–27.
- ³ Gavrilović nézeteivel vitázik dr. Csehák Kálmán: *Vesztett szabadságharc, győztes forradalom*, Újvidék, 2000
- ⁴ Vö.: Horváth Mihály: *Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben*, Pest, 1871
- ⁵ Kossuth Lajos: *Írások és beszédek 1848–1849-ből*, Budapest, 1994
- ⁶ Idézi Simon V. Péter: Széchenyi és a békés kiegyenlítőds. In: Glatz i. m. 135.
- ⁷ Idézi Bíró Béla i. m. 21.
- ⁸ Kossuth Lajos i. m. 429–434.
- ⁹ Horváth Mihály i. m. 157.

-
- ¹⁰ Jászi Oszkár: *A Habsburg-monarchia felbomlása*, Budapest, 1983. 406.
- ¹¹ Kossuth Lajos: Dunai szövetség. In: Csorba Béla–Pál Tibor szerk.: *Árnyéka eltűnő nevemnek . . .* Források a Délvidék történetéhez 2., Budapest, 1998. 188–190.
- ¹² Javaslát Magyarország jövő politikai szervezetét illetőleg, tekintettel a nemzetiségi kérdés megoldására. In.: Pajkossy Gábor szerk.: *Kossuth Lajos*, Budapest, 1998 (1999), 107–115.
- ¹³ Kossuth Lajos levele Sal Ferencnek, Nagyvárad polgármesterének és a város közönségének. In: Pajkossy Gábor i. m. 155–159.

KOSSUTH LAJOS ÉS ÚJVIDÉK

ÓZER ÁGNES

Vannak a magyar történelemnek kiemelkedő alakjai, de talán egyikről sem sarkítottak a vélemények olyan nagy mértékben, mint Kossuth Lajosról, függetlenül attól, hogy magyar vagy más nemzethez tartozó kortársakról, politikusokról vagy történészekről van-e szó, és ez tapasztalható akkor is, amikor Kossuthról a történészek mint a nemzet nagyjáról, a politikusról és államférfiről értekeznek. Ennek okát természetesen azokban a történelmi eseményekben is keresnünk kell, amelyeknek Kossuth Lajos részese és aktív szereplője volt. Ezek közül is az 1848/49-es forradalom és szabadságharc annak fatális befejezése külön is kiemelkedik.

Ezért nem kell csodálkoznunk, hogy amikor Kossuth Lajos életművének újvidéki vonatkozásai után kutatva a ritkán előforduló adatok, a polarizált vélemények felfokozottságát találjuk. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc délvidéki eseményeinek, a magyar–szerb viszonyok az árnyékában tudunk csak Kossuth Lajos születésének 200. évfordulóján ezekről a lokálisnak mondható viszonyokról beszélni, természetesen nem annyira élete, hanem inkább halála kapcsán.

Az Újvidéki Városi Levéltárban az első Kossuthtal kapcsolatos irat 1875-ből származik. Nem is annyira személyesen róla, inkább híveinek turini száműzetése alatti tevékenységéről, az ekkor már az államgépezet részévé vált magyar politikusokról és helybeli tisztviselőkről tanúskodik inkább. Tisza Kálmán belügyminiszter leveléről van szó, amelyet 1875. május 25-én intézett Flatt Endréhez, Újvidék város főispánjához annak a röpiratnak ügyében, amelyet értesülése szerint Újvidéken vagy Pancsován nyomtattak ki a *Hívjuk haza a legnagyobb hazafit, Kossuthot* címmel, Odescalchi Ince aláírásával. A levélből kiderül, hogy az ügy „kipuhatólásával” már megbízták az újvidéki és

pancsovai királyi ügyészségeket, de a sikeres nyomozás érdekében a közigazgatási közegek támogatását is szükségesnek tartották. Tisza Kálmán azonban úgy látszik, nem annyira a röpirattól, mint annak terjesztésétől félt, mert így folytatta: „Egyszersmind felhívom Méltóságodat, hogy a röpirat házalás útján terjesztésének meggátolása céljából az illető rendőri közegeket az 1848. 18. ti. cz. 1/5 paragrafusára alapján szigorúan utasítsa.” A leirat Tisza Kálmán aláírásával érkezett. Újvidék és Pancsova pedig csak azért keveredtek gyanúba, mert „a czég utánnomásával az nem Budapesten”, hanem csak ebben a két délvidéki városban történhetett.¹

Kossuth neve Újvidéken halálhíre kapcsán került ismét a figyelem középpontjába 1894 márciusában. A Monarchia és Magyarország legnagyobb szerb városában ismét a nemzeti megosztottság volt a közhangulat jellemzője. Felteődtek a régi sebek. A szerb lakosság keserűen és néha kárörömmel kommentálta a Torinóból és Pestről érkező híreket, hiszen a szerbek Kossuthot hibáztatták a két nemzet közötti viszony megromlásáért és nem utolsósorban Újvidék 1849-es ágyúzásáért. Természetesen gyakran emlegették azokat az áprilisi napokat is, amikor az újvidéki szerbség küldöttei Pozsonyban próbáltak a magyar forradalom vezérkarával egyezsége jutni, Kossuthnál személyesen is a 16 pontba foglalt nemzeti követeléseiknek érvényt szerezni. Aleksandar Kostić újvidéki ügyvéd, városi tanácsnok, aki sárospataki diákoskodása alatt ismerte meg Kossuthot, azt állította, hogy pozsonyi tartózkodásuk idején személyesen is találkozott Kossuthal, az odalépett hozzá, kezelték, és ez alkalommal Kossuth arra kérte Kostićot, hogy a szerbek álljanak el követeléseiktől, ha másképp nem, akkor legalább ideiglenesen. Amikor Kostić ezt visszautasította, Kossuth határozottan azt felelte: „Akkor majd a kard dönt.”² Ezért amikor a Kossuth haláláról szóló hírek Újvidékre is eljutottak, a Szerb Népi Szabadelvű Párt lapja, a *Branik*, de nem maradt el mögötte a radikálisabb *Zastava* sem, vezércikkekben foglalkozott Kossuthal és életével, természetesen a régi sérelmeiket nem feledve.

A *Branik* valamivel visszafogottabban így írt: „Véget ért az élete a magyar nemzet nagy egyéniségének. Kossuth többé nincs az élők sorában. Az a legendás személyiség, akire a magyarok a legnagyobb tisztelettel tekintettek, aki már régen történelemmé vált, fizikailag is már a múlté. Szomorú lehet most a magyar nemzet, hogy nem él többé, hiszen hón imádtá Kossuthot. Többé nem olvashatja leveleit, amelyeket aggkorában is a messzi Turinból a nemzetéhez intézett.”³

A kedélyek azonban csak azután borzolódtak fel igazán, amikor Herger Ágoston és Pressburger Gábor, a város törvényhatósági bizottságának tagjai Újvidék város törvényhatósági bizottságához azzal az indítvánnyal fordultak, hogy „Kossuth Lajos nagy hazánkfia elhunytá alkalmából az egész nemzet

1
nagy 1894. évi törvény
kelte 3. és tartalmát kérem
elbírálni.

[Handwritten signature]

hr. tanácsos polgármester.

ÚJVIDÉK SZ. P. M. KÖZS. TANÁCSNÓZ

CPKE 2. 01. FEB 10.
0017 szám. drb.
kg. ad 0099/14.

Ságnyagos Kossuth
Ferenchez Úrnak

(Bürokrata)

Ujvidék, máj. hó. névres törvény-
hatósági bizottság) 1894. évi
törvény kelte 3. és tartalmát kérem
elbírálni. Elhatároztam, hogy Kossuth
Lajos nagypapának fivérkérdés
feltevése felől, azaz azaz azaz
vitéz nagypapának, a hálal azaz azaz
amely azaz azaz azaz azaz azaz
és a Kossuth Lajos amtehető
amtehető azaz azaz azaz azaz
300 ft-tal kezdve járul.

Ujvidék, máj. hó. névres törvény-
hatósági bizottság) 1894. évi
törvény kelte 3. és tartalmát kérem
elbírálni. Elhatároztam, hogy Kossuth
Lajos nagypapának fivérkérdés
feltevése felől, azaz azaz azaz azaz
amely azaz azaz azaz azaz azaz
és a Kossuth Lajos amtehető
amtehető azaz azaz azaz azaz
300 ft-tal kezdve járul.

Ujvidék, máj. hó. névres törvény-
hatósági bizottság) 1894. évi
törvény kelte 3. és tartalmát kérem
elbírálni. Elhatároztam, hogy Kossuth
Lajos nagypapának fivérkérdés
feltevése felől, azaz azaz azaz azaz
amely azaz azaz azaz azaz azaz
és a Kossuth Lajos amtehető
amtehető azaz azaz azaz azaz
300 ft-tal kezdve járul.

[Handwritten signature]
Tökentelés
névres: Ferenchez.

(Helyben)

Újvidék törvényhatósági bizottságának levele Kossuth Ferenchez

gyászba borult, és valamennyi törvényhatóság kivétel nélkül, így Versecz, Nagybecskerek, Pancsova, Zombor is sietett a gyásznak és részvétnek kifejezést adni”, ezért a közgyűlés mondja ki, hogy Kossuth Lajos emlékét jegyzőkönyvileg megőrökíti, a gyászoló családhoz intézzen részvétnyilvánítást, a város pedig járuljon hozzá 300 forinttal a Kossuth-szobor felemeléséhez.⁴

A városi tanács értekezletét március 24-ére hívták össze, ha röviden is, de annál élesebben reagáltak a szerb újságok, sértegetve nevezték Kossuthot elmagyarosodott szlováknak, emlegették az indítványozó Herger németiségét és Pressburger zsidó származását. A *Branik* úgy értesült, hogy a többi városban a szerb képviselők nem vettek részt a városi tanácsok munkájában. Ezt várták Újvidéken is. A városi tanács szerb képviselői azonban az értekezletet megelőző napon, párthovatartozásra való tekintet nélkül összegyűltek és elhatározták, hogy mindannyian elmennek a tanács értekezletére, és az indítvány ellen szavaznak. A szerbség nevében Mihajlo Polit Desančićot kérték fel, hogy a szerb álláspontokhoz magyarázatot fűzzön. Ugyanakkor arról is döntöttek, hogy a név szerinti szavazás mellett foglak állást foglalni.⁵ Az értekezleten előbb az indítványt, majd a magisztrátus határozatjavaslatát olvasták fel, miszerint: „Újvidék szab. kir. város közönsége tekintettel azon hervadhatatlan érdemekre, miket *Kossuth Lajos* nagy hazánkfia Magyarország első független felelős minisztériumának volt egyik tagja a nemesi kiváltságok eltörlése, a rendiség megszüntetése, a jobbágyság felszabadítása, a magyar parlamentarizmus független és felelős magyar minisztérium a közteherviselés, a sajtószabadság, a jogegyenlőség létesítése körül mint ezen nagy alkotások előharcosa szerzett, *Kossuth Lajos* nagy hazánkfia elhunyt feletti fájdalját jegyzőkönyvileg kifejezi, elhalt gyászoló családjához részvétáviratot intéz, és a *Kossuth Lajos* emlékére emelendő szobor költségeihez 300 fttal hozzájárul, a mi a f. Évi költségelírányzatban az előre nem látható kiadások czímén megszavazott összegből fedeztetik.

A részvétírat szerkesztésével és elküldésével a városi tanács bízatik meg. Miről a városi tanács kivonatilag értesítettik.”

A kivonatot dr. Demetrovits Vladimir közjegyző hitelesítette.⁶

Az értekezleten Mihajlo Polit Desančićnak be kellett vallania, hogy a városi ajánlat korrektebb mint az indítvány, hiszen Kossuthnak ezen érdemeit letagadni nem lehet. Majd így folytatta: „Kossuth nem a közönséges államférfi jelensége. Ő történelmi jelenség. Ilyen emberek nem születnek mindennap, a világtörténelem csak évszázadokként produkál ilyet. Ezért én nem csodálkozom, hogy a magyar nemzet ennek a nagy államférfinak emléke előtt mély részvéttel adózik. De uraim, a nagy államférfiaknak nagy tévedéseik is vannak . . . Kossuth nagy tévedése abból állt, hogy nem volt tekintettel a lakosság összetételére, hanem egy nemzet államát akarta megteremteni, amelyből az

1848/49 szerencsétlenségei következtek. Ezért kellemetlenül lepődtem meg, amikor ez a tanács ezt az indítványt napirendre tűzte.” Majd beszéde végén azt ajánlotta, hogy az indítványt a beteresztők vonják vissza, vagy az első pontot vegyék le napirendről. Mivel ezt a javaslatot nem fogadták el, szavazásra került a sor, amely szerint 45-en a javaslatra, míg 25-en a javaslat ellen voksoltak. A *Branik* és a *Zastava* is dühét azokon az állami hivatalban lévő szerbekben töltötte ki, akik a javaslat mellett foglaltak állást, de a távolmaradókat is névszerint felsorolták. Fajt Boldizsárt, akit a németek képviselőjeként tüntettek fel, külön megdicsérték, mert a javaslat ellen szavazott.

A *Branik* véleménye szerint a tizenégy napig tartó sírás-jajgatással túlzásba vitték a dolgot a magyarok, mert még a kellemes dolgok is két hét után unalmassá válnak, és a hosszan tartó gyász már Bécsben elégedetlenséget okozott. „De legalább a mi városi tanácsunk gondoskodott arról, hogy császárunk homlokát a Kossuth gyászgyűlés alatt ne ráncolja, mert ófelsége nagy arcképét ez alkalomból egy lepellel letakarták” – ironizált az újság.

A szerbek elégedetlensége azonban az újvidéki magyarokat és németeket nem riasztotta vissza attól, hogy a Céliövögyelet termeiben gyászünnepeket szervezzenek, és azon nagy számban megjelenjenek. A megemlékezést magyar és német nyelvű plakátokon hirdették meg, és a szerbek rendjén valónak találták a szerb nyelvű plakátok hiányát. Hisz szerintük erre a gyászünnepre egy szerb sem ment volna el.

A szerb nyelvű újságok figyelmét az sem kerülte el, hogy a magyar nemzet gyászának napjaiban az újvidéki rendőrség épülete fel volt gyászlobogózza. A *Branik*nak pedig arról is tudomása volt, hogy a Kossuth Lajos halálhíre okozta újabb magyar–szerb ellentét fellángolásának eredményeként a városban két párbajra is sor került.

Kossuth budapesti temetésének lezajlása után a *Branik* szombati, március 26-i (április 7-i) számában szinte megkönnyebbülve állapította meg: „A Kossuth gyászünnepek befejeződtek, úgy látszik, hogy Magyarország visszatér a régi normális rendszerébe.”

Annak ellenére, hogy Kossuth Lajos neve nem minden újvidékiben váltott ki egyforma érzelmeket, a tizenkilencedik század végén és a huszadik század elején az egykori Uri utcát, majd Főutcát ábrázoló régi képeslapokon az utca Kossuth Lajos néven szerepel. Hogy erre a névváltoztatásra pontosan mikor került sor, nincsenek pontos adataink, csak feltételezzük, hogy 1902-ben, legalábbis azokból a tervrajzokból ítélve, amelyek ebben az utcában ez idő tájt épült házakat ábrázolták.

Azonban napjainkban, 2002 szeptemberében, születésének bicentenáriuma sem mondhatjuk el, hogy az újvidéki szerbeknek lényegesen megváltozott volna a véleményük Kossuth Lajosról. Az *Újvidéki Enciklopédia* 12. kötetébe

számos magyar munkatárs mellett a Kossuth Lajosról szóló címszót Milorad Botić ügyvéd és publicista írta meg, amelyet így kezdett: „Kossuth Lajos ügyvéd, politikus, a magyar forradalom és szabadságharc vezére, visszautasította az újvidéki küldöttség követeléseit, ő a hibás, amiért Újvidéket ágyúzták . . .”, majd a további alcímekben elmaradott nézetek képviselőjének nevezi, „mert nem fogadta el a szerbek követeléseit, mondván, a kard fogja megoldani a kérdést . . .”⁷

Lényegesen tárgyilagosabb azonban a Nebojša Stojanović nevével jelzett *A történelemkönyvekben szereplő személyek lexikona* című könyv Kossuth címszava, azonkívül, hogy Kossuth szerbellenességét miniszteri posztjával kötötte össze, mondván: „ettől kezdve tűnt ki a magyaroknak a szerbek elleni harcának főszervezőjeként a Vajdaságban, tagadva (a szerbek) önálló nemzeti létét és visszautasítva a magyarországi szerb autonómia minden lehetőségét”, egyetlenegy negatív értékelést sem tartalmaz a magyar történelem kiemelkedő egyéniségéről.⁸

JEGYZETEK

¹ IANS F. 1. 25. 5. 1875.

² *Enciklopedija Novog Sada 12*, Kos-Ler, Novi Sad, 1999

³ *Branik*, br. 29, Novi Sad, 10. (22) mart 1894.

⁴ IANS, Fasc. 1. Kig. 6099/894

⁵ *Branik*, br. 36. Novi Sad, 26. (7. aprila) marta 1894.

⁶ IANS, Fasc. 1. kig. 6617/894

⁷ *Enciklopedija Novog Sada 12*, Kos-Ler, Novi Sad, 1999

⁸ Nebojša Jovanović: *Leksikon ličnosti u udžbenicima istorije*, Novi Sad, 2001

KOSSUTH LAJOS HOZZÁJÁRULÁSA A MAGYAR POLGÁRI TÁRSADALOM KIALAKULÁSÁHOZ (I.)

CSEHÁK KÁLMÁN

AZ INDULÁS ÉVEI

Az idén, tehát 2002. szeptember 19-én lesz kétszáz esztendeje, hogy a Zemplén megyei Monokon megszületett a magyar nemzet, sőt a világtörténelem egyik nagy egyénisége, akit a magyar emberek, különösen falun, még napjainkban is Kossuth-apánkként emlegetnek és tisztelnek. Hosszú, kilencvenkét évig tartó életében annyit tett a magyar népért és általában az emberiség társadalmi haladásáért, a szólás- és sajtószabadságért, a jobbágyság felszabadításáért, hogy joggal megérdemli ezt a nagy tiszteletet, amely száznyolc évvel halála után még mindig körülövezi. Nem volt tévedhetetlen, de hibái ellenére is nagy ember volt. Az elsők között emelte fel szavát a személyes szabadságjogokért, a szólás- és sajtószabadságért Magyarországon. Azt követelte, hogy tegyék lehetővé és szabaddá a közvélemény alakítását, mert ez a leghatásosabb fegyver a zsarnokság ellen. Teszi ezt kezdetben Zemplén vármegye közgyűlésén mint fiatal jogász, mert mint nemes embernek joga van hozzá, majd országos szinten, hogy végül a világ minden népéhez szólva harcoljon a legalapvetőbb emberi jogok kivívásáért, továbbfejlesztéséért. Egyik közgyűlési felszólalását végighallgatta a már öreg Kazinczy Ferenc, és szívét melegség járta át. Odahaza naplójában ezeket a szavakat jegyezte fel:

„Felkele Kossuth Lajos, s oly tüzzel, mintha kezében volna a zendülés szövétnéke, két kezét csípőjére rakván, elképzelhetetlen vakmerőséggel tartá beszédét . . .”¹

Kossuth közéleti tevékenységét három szakaszra lehet felosztani. Az első a reformkorszak, amikor Széchenyi István gróffal, Kölcsey Ferencsel, Wesselényi Miklós báróval, Deák Ferencsel és másokkal együtt készíti elő a talajt

ahhoz, hogy a magyar társadalom levehesse magáról a feudalizmus béklyóit, hogy polgárosodhasson. A második az 1848–1849. évi polgári forradalom és szabadságharc nem egészen két éve, amikor a nemzet élén a lehetetlent akarta megvalósítani és csak a nemzetközi helyzet kedvezőtlen alakulása akadályozta meg abban, hogy a magyar nép áldozatvállalása, Kossuth és a sereg néhány fiatal tábornojának zsenialitása, valamint a honvédsereg katonái és tisztjei emberfeletti bátorsága ne hozza meg a teljes sikert – a valódi állami függetlenséget. A feudalizmus béklyóit még a szabadságharcot orosz segítséggel leverő Habsburg-abszolutizmus sem tudta Magyarország lakosainak (és most minden lakosára gondolok, tekintet nélkül nemzetiségére és vallására) kezére visszarakni. A harmadik pedig 1849. augusztus 17-ével kezdődik, amikor elhagyni kényszerül hazáját, hogy külhonban folytathassa küzdelmét a zsarnokság ellen, és 1894. március 20-án zárul le Torinóban bekövetkezett halálával. Ez utóbbi, élete majdnem felét kitevő szakasza az emigrációs tevékenység korszaka, amikor Nagy-Britanniában, Amerikában és Olaszországban szervezi az otthoni és külföldi ellenállást a Habsburg-ház ellen és teszi nemzetközileg ismertté hazáját és a magyar népet. Élete legrövidebb, de legjelentősebb szakaszával foglalkozom a legtöbbet, de igyekszem átfogó képet rajzolni személyiségéről és közéleti tevékenységéről a kezdetektől élete utolsó pillanatáig.

Szabad György Kossuthról írt könyvének előszavában kiemeli: „Szerzője jól tudja, hogy Kossuth történelmi teljesítményének megítélése koronként is, művenként is nagyon változó. Azt tanácsolja tehát minden olvasónak, ne feledje, hogy a megközelítés változhat, de Kossuth mindig azonos marad önmagával. Lekicsinyelni könnyű, eljutni hozzá nehéz. Az utóbbiakra vállalkozóknak kíván némi segítséget nyújtani ez a kis kötet.”² Bár sok könyvet, tanulmányt olvastam Kossuthról, véleményem is kialakult róla, Szabad György is nagyban hozzájárult, hogy közelebb jussak hozzá. Óhajom, hogy én is némi segítséget nyújtsak ehhez olvasóimnak.

Kossuth születésekor Magyarország látszólag független ország, amelyet, úgymond, saját törvényei szerint kell kormányozni. Ez a törvényes rend, de más a gyakorlat, mert 1804-ben a Habsburg örökös tartományok osztrák császársággá alakulnak át. Az osztrák császárság császára egyúttal Magyarország királya is és a magyar udvari kormányzások ennek a közös uralkodónak tartoznak engedelmességgel. Kossuth Lajos ekkor mindössze két éves, de nem telik el sok év ahhoz, hogy ő maga is tapasztalja, hogy ezt a „toldozott-foldozott »birodalmat« – ahogyan Szabad György nevezi – a döntések előkészítésében, majd végrehajtásában a fokozatosan szinte teljhatalomhoz jutó Metternich kancellár irányításával mindinkább központosítva kívánta kormányozni.”³ Ehhez hozzá kell tennem, hogy a Pragmatica Sanctio pedig arra kötelezte Ma-

gyarországot, a kölcsönösség elve szerint, hogy az örökös tartományok, 1804-től pedig az osztrák császárság segítségére siessen, ha arra ellenség támad. Ennek súlyos következményei lettek 1848-ban, amikor az is bebizonyosodott, hogy a kölcsönösség elvét az osztrák fél egyoldalúan értelmezte. Erről majd később bővebben szölok.

Metternich kormányzásának létrejöttét II. József tette lehetővé azzal, hogy 1790. január 26-án aláírt utolsó rendeletével – három kivétellel –, minden korábbi rendeletét visszavonta. „Ha nem teszi meg – vallja Csorba László –, a politikájával és uralkodói módszereivel elégedetlen magyar, cseh, osztrák, lengyel, olasz rendek és egyéb vezető csoportok alighanem szétrobbantják a Habsburg-család akkoriban már majd hét évszázados örökségét.”⁴

Annak következtében viszont, hogy „a jobbágyok sorsát könnyítő, a protestánsokat politikailag egyenjogúsító és az alsópapságot anyagilag segítő intézkedéseket” nem vonta vissza „az 1790-es évektől új periódus indul a magyar történelemben: *a polgári átalakulás korszaka*”.⁵ Ennek a polgári átalakulás korszakának gróf Széchenyi István mellett a köznemes Kossuth Lajos volt a legmeghatározóbb személyisége.

Kossuth, ellentétben Széchenyivel, aki az ország egyik leggazdagabb főnemes, vagyontalan, de értelmiségi nemesi családból származik. Jogilag tehát semmi sem akadályozta érvényesülési lehetőségeit, de vagyontalan lévén, csakis saját erőből emelkedhetett magasabbra. A lehetőséget jól kihasználta és evangélikus létére az eperjesei lutheránus kollégiumban, a sátoraljai piaristáknál és a református sárospataki jogakadémián tanult és szerzett jogi diplomát, „vagyis nem tudta magához láncolni semmiféle felekezeti előítélet. Eminens diák létére sem lehetett esélye pesti praxisra, így a sárosi, zempléni mikrovilágban, ügyvéd édesapja klientúrájának fokozatos átvételével vethette meg egzisztenciája alapjait”.⁶

Amikor az 1820-as évek végén tagja lett az országos adózó-összeírás megyei felülvizsgáló bizottmánynak, módjában állt szembesülni 124 zempléni község jobbágyportáin azzal a „minden képzeletet felülmúló nyomorral, melynek láttán összegező jelentésében komor szavakkal jelezte előre – az 1831-ben ki is robbanó – »pórlázadást«. Megszerveződése pillanatától egyik vezéregyénisége lett a zempléni ifjú liberálisok társaságának”.⁷

Mégsem ő lett a magyarországi liberális párt első vezére, hanem báró Wesselényi Miklós, a reformkor elindítója pedig gróf Széchenyi István. Bár kezdetben volt némi félreértés Wesselényi és Kossuth között, később kapcsolatuk egyre jobban elmélyült, mert nem csupán nézeteik voltak szinte teljesen azonosak, de céljaik megvalósításának módszere is hasonló volt. Ugyanez nem mondható el Széchenyi és Kossuth esetében. Kossuth nagyra értékelte Szé-

chenyit, Széchenyi is Kossuthot, temperamentumuk és módszereik eltérése miatt, pedig alapjában véve egyet akartak, gyakori volt közöttük a feszültségekkel terhes vita.

A nemzetközi helyzet nem kedvezett a magyarországi reformtörekvéseknek, mert Metternich volt a szentszövetségi Európa politikájának egyik meghatározó, egyben legreakciósabb vezéralakja 1848-ig, aki mindenáron be akarta olvasztani Magyarországot az osztrák császárságba. A Szent Szövetség pedig azért jött létre, hogy a napóleoni háborúk után konzerválja Európában a feudalizmust és az abszolutizmust. Ilyen nemzetközi helyzetben kellett a magyar rendeknek úgy politizálniuk, hogy védelmezhessék saját érdekeiket, de az ország érdekeit is a bécsi központosító törekvésekkel szemben. Mivel a rendek nem voltak hajlandók országgyűlés nélkül megadni az adót és az újoncokat, az udvar kénytelen volt 1825-ben összehívni az országgyűlést. A rendek ezen az országgyűlésen akarták elindítani a reformokat. Azokat, amelyek biztosítanák a rendi önállóságot és a termékek értékesítését oly módon, hogy szabadabbá váljék a kereskedelem „Magyarország és őfelsége többi tartománya között”.

A napóleoni háborúk után fellépő gazdasági válság megoldásához az ország termelési és társadalmi rendjén is változtatni kellett volna, hogy belterjesebbé válhasson a földművelés és az állattenyésztés. Ehhez pedig sok pénz, azaz tőke, tehát hitel és szabad munkaerő, vagyis bérmunkás kellett. A robotoló jobbágy nem volt érdekelve abban, hogy munkája eredményes legyen. Amellett a birtokstruktúra is nagyon rossz volt. A művelhető földterület 70 százaléka volt a földesurak birtokában, de az ősiség miatt ők sem rendelkeztek korlátlanul birtokaik felett, ezért nem vehettek fel, pl. jelzáloghitelt. A jobbágyság kezén a földterület mindössze 18 százaléka, összesen 13 millió hold volt. A jobbágyok mintegy 60 százaléka nincstelen szegényparaszt és csak 40 százaléka telkes jobbágy, de ezek közül is csupán 5 százalékanak volt egész telke. És mégis nekik kellett viselniük az ország minden terhét.

SZÉCHENYI ISTVÁN ÉS WESSELÉNYI MIKLÓS, A REFORMOK ELINDÍTÓI

Széchenyi három nagy művében: a *Hitelben*, a *Világban* és a *Stádiumban* fektette le elsőként a magyarországi reformmozgalom alapjait. Felemelte szavát az ősiség ellen, mert e miatt a birtokos sem juthat rendes kamatra hitelhez. Amellett igazságtalannak tartotta azt is, hogy tízmillió ember közt kilencmillió „nem bírhat ingatlan sajátot”. Ezért „az egész haza csak úgy munkáltatik, mint idegen föld, mert szinte senki sem munkálja magáét, hanem

mindenki másét”, pedig csak az a munka lehet eredményes, amelyet az ember a maga és az övéi hasznára végez. Majd szinte teljesen bezárja a kört mondván: „Hol ember emberen uralkodik önkénnyel, ott virág helyett halotti ravatal földi a mezőt és az egész természet gyászol!” Gondolatmenetét a *Stádiumban* ezekkel a szavakkal fejezi be: „Nem mondom tehát, hogy a nemtelen is *bírjon* ingatlant, hanem hogy *bírhasson*. A törvény csak az utolsót határozza el, azaz ne *parancsoljon*, hanem csak *engedjen*, a többit bízva az időre s a szabad részekre.” Majd rendszerbe foglalja a teendőket. Eszerint növelni kell a termelést, korszerűen rendezni kell a földesúr és jobbágy viszonyát, mert e nélkül nem lehet növelni a termelést, fejleszteni kell a közlekedést, mert e nélkül nincs áruforgalom, be kell vezetni a közteherviselést, mert csakis így lehet fejleszteni a közlekedést, szabaddá tenni a gazdasági tevékenységet.

Arra is figyelmeztet, hogy e kérdések megoldását nem szabad a kormányra bízni, mert ez az „önkénti ellenzáloga lenne, de a nép sem eszközölheti és ne is eszközölje, mert abból anarchia támadna”. Szerinte csak a nagybirtokos főnemesség és a főpapság oldhatja meg ezt a kérdést saját maga és a nép javára. Eszméi nagyon nehezen törtek maguknak utat a főnemesség és a főpapok soraiban.⁸

Ez tette lehetővé, hogy a köznemesség és a nemesi származású értelmiség váljon a reformok fő hordozóivá. Szerencsére egyre több főnemes is csatlakozott a mozgalomhoz. Ebben báró Wesselényi Miklósnak is fontos szerepe volt. *Balítéletek* című művében kipellengérezte az előítéleteket és az elavult politikai gondolkodást. A magyar arisztokráciát pedig így jellemzi:

„Vannak, hála az égnek, igen lelkes, nemes érzésű, mívelt eszű mágnásaink, de őszintén megvallva, bizony ritka madarak, ellenben van magyar mágnás (borzadva mondom) még csak magyarul sem tud . . .

Midőn pompával, ünnepléssel kezdődik a Diéta, sokan csődülnek oda: de mihelyt a munka kezdődik, többnyire eltűnnek a cifra atillák.”

Könyvét még 1831-ben megírta, de a cenzúra és a nádor tilalma miatt csak 1833-ban jelenhetett meg nyomtatásban, de akkorra már közismertté vált. A bécsi kormánzatnak nem tetszett ez a könyv, mert szerzője benne kifejti: minden nemzet tartozik adózni, de csak önmagának, nem idegeneknek. Amellett a feudalizmus elleni küzdelmet egybe kell kapcsolni a nemzeti küzdelemmel. Követeli a jobbágyok felszabadítását, mert a terhek alól felszabadult jobbágy, ha jogokat kap, védelmezi az alkotmányt, kialakul az egységes nemzet, amely szabadságát és függetlenségét is kivívja. Ez Wesselényi könyvének üzenete.

Wesselényi vezetésével szerveződni kezd a liberális nemzeti párt, amely már nem a rendi sérelmek orvoslásáért küzd, hanem a nemzeti nyelvért és szabadságért. Abban a korban a liberalizmus lényege az, hogy nem ismeri el

a születési előjogokat, helyette népképviseleti parlamentet akar, még ha magas cenzussal is. A demokraták viszont az általános választójog hívei, a radikálisok pedig a nőknek is választójogot akarnak adni, amellelt radikálisabb módszerek alkalmazásának a hívei. Wesselényi, Kossuth is, megmaradt liberálisnak.

Wesselényi kiváló szónok, nagyszerű úszó és vívó, amellelt nagyon bátor ember, népszerűsége rendkívül nagy. Igazi vezéregénység. Mindenki előtt ismeretes volt, hogy mekkora személyes bátorságról tett tanúbizonyságot a pesti árvíz alatt, amikor az emberek tucatjait mentette ki az árból.

Az 1831-es parasztlázadástól megriadt udvar és kormány az urbárium javításával akarta maga mellé állítani a parasztságot. Ez nem sikerülhetett neki, mert időközben felnőtt a reformnemzedék, amely előbbre tudott látni, sőt lépni is, és ezt meg is tette. Az udvar és kormánya javaslatával szemben Kőlcsey Ferenc az országgyűlésen kijelentette: „A kormány urbárium által urbáriumot akar, nekünk urbárium által nemzetet kell akarnunk; azaz feladatunk úgy intézni az urbárium tárgyát, hogy a nép egyszerre tulajdoni és polgári jogokat nyerjen.” Ezzel egyértelműen kimondta: el kell törölni a feudalizmust, hogy kiépülhessen a polgári társadalom.

Több más könyvet is írt Wesselényi, pl. a lótenyésztésről, de ezek közül a legjelentősebb: *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében*, amely csak 1843-ban jelent meg. Ebben választ igyekeznek adni arra a kérdésre, hogyan oldható meg a szlávok kérdése a magyar politikai nemzet keretein belül anélkül, hogy elveszítsék identitásukat. Mai nyelvre lefordítva, megőrizhessék kulturális autonómiájukat.

A magyar nyelv, kultúra és tudomány egyik legfontosabb eseménye az 1825-től ülésező országgyűlésen játszódott le azzal, hogy Széchenyi István egyévi jövedelmét, 60 ezer forintot ajánlott fel a Magyar Tudós Társaság, a későbbi Magyar Tudományos Akadémia megalakítására. Nagylelkű példáját többen is követték, és hamarosan együtt volt az az összeg, amely ennek a korszakalkotó és jelentőségű intézménynek a megalakulását, munkájának életképességét biztosította.

1825 után a reformeszmék annyira népszerűekké váltak, hogy a nemesség többsége elfogadta, magáévá tette azokat. Ennek köszönhetően az 1832–36-os országgyűlésen már többségben voltak a liberálisok. Csak az országgyűlési munkarend, a törvényhozás bonyolultsága akadályozta meg ezt a többséget abban, hogy már akkor modernizálják az alkotmányt, az egész jogrendet, és ezen keresztül a társadalmi és gazdasági rendszert. Mivel ez nem történhetett meg, Deák Ferenc javaslatára az országgyűlés hozzálátott a részleges törvények meghozatalához, hogy ezek segítségével előkészítse a későbbi nagy előrelépést.

Az ezen az országgyűlésen elhangzott viták nyomán egyre több birtokos nemes ráébredt arra, hogy a közteherviselés és a jobbágság örökvaltság útján történő felszabadítása, valamint az ősiség eltörlése az ő érdekük is. Számos megyében önkéntes alapon vezették be a közteherviselést. Elsőként Bezerédj István Tolna megyei birtokos vállalta az önkéntes adózást, majd példáját számosan követték. Mások részéről viszont még nagyobb lett az ellenállás. Ekkor kezdett világossá válni, hogy Széchenyi elképzelése, miszerint a reformmozgalom kiegyenlíti az ellentéteket, nem következik be. Ellenkezőleg, még jobban kiéleződnek az ellentétek egyrészt a nemzet és a kormány, másrészt a főnemesek és a köznemesek között. Ebben a kérdésben volt első ízben ellentétes véleményen Széchenyi István és Kossuth Lajos. Széchenyi kitartott korábbi nézete mellett, hogy a reformokat a főnemességnek felülről kell meghoznia, Kossuth viszont úgy látta, hogy a köznemesség lesz az az erő, amely, ha kell, a főrendekkel és nem csupán a kormánnyal szemben fogja azokat kiharcolni. A liberalizálódott köznemesség pedig egyre hangosabban és egysebésebben kezdte követelni az új alapokmány (alkotmány) meghozatalát.

KOSSUTH LAJOS KÜZDELME A REFORMOKÉRT

A magyar liberálisok vezére báró Wesselényi Miklós keményebb fellépést sürgetett a Széchenyi által kidolgozott reformok érdekében. Ezért nézeteltérés is volt kettejük között, pedig számos nyugat-európai mintájú intézményt közösen hoztak létre Magyarországon. A lóversenyek megszervezésével, amellyel hogy hasznos társadalmi mozgalmat hoztak létre, a lótenyésztés fejlesztését is szolgálták. Megalakították a Nemzeti Kaszinót, melynek nyomán ország-szerte megalakultak a kaszinók, hatásukra alakultak a vívőegyletek. Tehát pezsgővé vált a magyar társadalmi élet, ami számos pozitívumot vont maga után. Széchenyi nevéhez fűződik a Lánchíd megépítése, a dunai gőzhajózás beindulása, a Vaskapu hajózhatóvá tétele és számos más gazdasági létesítmény megszületése. Széchenyi azonban nem akart pártot, ellenezte a liberális eszmék terjesztését, Wesselényi viszont ebben látta a fejlődés felgyorsításának módját. A hatalom is felfigyelt a magyar társadalomra gyakorolt nagy hatására, ezért felségsértés vádjával törvényszék elé állította. Bár szabadról védekezhetett, a politikai és a közéletben már nem nagyon vehetett részt. Helyébe a köznemes Kossuth Lajos lépett.

Kossuth zempléni tevékenységének köszönhetően juthatott el az 1832–36-os pozsonyi diétára és válhatott országos hírnevű politikussá. 1932 szeptemberében a zempléni megyegyűlésen a pozsonyi országgyűlésre készültek. Az egyik megyegyűlésen Lónyay Gábor hatásos beszédben fejtette ki, hogy a nemes és a paraszt között „szédítő mélység” tátong, és ez tovább nem maradhat így.⁹

Lónyayt Kossuth követte a szószéken, és Kósa Csaba szerint ezekkel a szavakkal fordult hallgatóihoz:

„– Tekintetes Karok és Rendek! Aki meggyőződését principiumokra nem alapítva, gondolkozásában a szél változása szerint ingadoz, nem érdemli a férfi nevet. Csak az érdemes ezen nevezetre, aki, bár maga maradjon is egy ellenséges világ közepette, csüggedhetetlen bátorsággal védi azt, amit igaznak lenni lelkében elésmert . . . A gondolkodásban gyakran kedvtelve elmerülni szokott életemnek nem kevés idejét fordítottam és a sajtó kérdésének elfoglaltság, mellékes tekintet s indulatoskodás nélküli minden oldali megfontolására, feszített figyelemmel vizsgáltam azt, természeti, emberi, társaságos, polgári törvényes és tapasztalási szempontokból, s mindezek után szívvéremmel egybenolvadott meggyőződésemmel hiszem: vegyenek el mindent tőlünk, csak a szabad sajtót adják meg, s nemzetem szabadsága, nemzetem boldogsága felől kétségbe nem esem . . . A despota pedig mindig véteknak kiáltja ki a szabad sajtót.”¹⁰

Ebből is látszik, hogy politikai programjának legsarkalatosabb tétele a sajtószabadság.

Kossuth minden vágya, hogy eljusson a pozsonyi diétára. Ez a vágya teljesül apai jó barátjának, az idős, Zemplénben élő báró Vécsey Pál jóvoltából. Mivel joga van rá, maga helyett Kossuth Lajost küldi Pozsonyba. A pozsonyi diétán Kossuth első és legfontosabb feladatául azt tűzi ki maga elé, hogy szabadon tudósítson a rendi országgyűlés munkájáról. Nem kis küzdelmébe került, mire sikerült 1833-ban elindítania (az országgyűlés 1832 decemberében kezdte el munkáját) az *Országgyűlési Tudósítások* című, kézzel sokszorosított lapját. A hatalom ahhoz már nem járult hozzá, hogy nyomdában készülhessen a lap. Kezdetben csak néhány példányban jelenhetett meg, mert kevés volt az előfizető, így is országszerte óriási a hatása.¹¹

Az országgyűlésen ismerkedett meg Kossuth Wesselényivel meg Kölcseyvel, és azonnal megállapították, hogy azonos nézeteket vallanak, melynek egyik alap gondolata: nemesek és nem nemesek egyként válhatnak szabaddá. Liberális átalakulást akarnak elérni, amihez meg kell nyerni a közvéleményt. Ezt a feladatot kell betöltenie az *Országgyűlési Tudósításoknak*, amelyet Kossuth szerkeszt az országgyűlési ifjak és a követek kíséretében lévő jurátusok (joghallgatók) segítségével. Kossuth ebben a lapban ismertette az országgyűlésen elhangzott képviselői felszólalásokat, számos esetben saját véleményét is elmondta.

Erről a tevékenységéről Szabad György így vélekedik:

„Kossuth »tudósítóként« is igyekezett megőrizni a kellő objektivitást, lapja úgy biztosított nyilvánosságot az országgyűlési vitáknak, hogy a kormányzat

támogatóinak, illetve a reformellenzékkel szembefordulóknak az állásfoglalása, sőt érvelése is tükröződött hasábjain. Vigyázott arra, hogy ne forduljon elő olyan közlése, netán megjegyzése, amely megnyilatkozásait tartalmilag eltorzította volna.”¹²

Általánosan elfogadott nézet volt, hogy a *Tudósításokat* százan olvasták, ezren hallgatták, és tízezrek adták tovább az ott leírtakat. Az emberek megtudhatták, hogy Deák Ferenc az országgyűlésen kijelentette: csak az a hon virágzó, hol szabad kezek szorgoskodnak. Azt is, miért nehézkes az új törvények meghozatala. Balogh János, Bars vármegye követe nyíltan kimondta: mindaddig amíg a kormánynak és a főrendeknek korlátlan vétója van, amíg a vármegyék és a királyi városok önállóbbak és függetlenebbek nem lesznek, amíg az egyházi rend a világi törvényhozásban részt vesz, amíg minden hivatalt a kormány osztt ki, hogy ezek meggátolják a nemzet serdülő erejének az érvényesülését, komoly előrelépés nem történhet. Azt is, hogy „Lőcse város követje a magyar nyelv előmozdítását derekasan sürgette . . .”, hogy január 21-én a Főrendiek tábláján Wesselényi és Széchenyi miről beszélt, majd le is közli beszédeiket. Közli Kölcsey keserű szavait is, miszerint „Még nem értünk meg a szabad sajtóra.”¹³

Az országgyűlés befejezése után Kossuth Lajos Pestre költözik és 1837-től kezdve kiadja a *Törvényhatósági Tudósítások* című lapot, amely elsősorban Pest vármegye törvényhatósági üléseiről tudósít, de a többi megyéből is, köztük Bács-Bodrog és Torontál vármegyéből is. Még nyomdagépet is sikerül szereznie, hogy meggyorsítsa a munkát, mert nagy az érdeklődés a lap iránt, de a nyomdagépet a hatalom elkobozza. Az újságot nem sikerül ezzel leállítani, mert az ismét kézi sokszorosítással megjelenik, és hozzájárul, hogy a reformmozgalom egyre nagyobb tömegekre terjedjen ki. Ez félelemmel tölti el az udvart, a kormányt és a főrendek számos tagját, ezért erőszakhoz folyamodnak.

Először Wesselényi Miklós ellen lépett fel a hatalom, aki harcolt Magyarországot és Erdély egyesítéséért, a magyar mint hivatalos nyelv bevezetéséért a latin helyett, a teljes vallásszabadságért, mert, ahogy fogalmaz, az egykor üldözött keresztények „üldözőkké válnak, s akik egykor szenvedtek, másokat kezdettek szenvedtetni”. A Szatmár megyei gyűlésen nyíltan megvádolta a kormányt, hogy azért akadályozza az örökváltságról szóló törvény meghozatalát, hogy a kilencmilliónyi földnép fellázadjon a nemesség ellen. Ha pedig ez megtörténik, akkor majd a kormány védelmébe veszi a nemességet, hogy aztán azt is szolgálva alacsonyítsa. Egy szóval sem említette a királyt, hanem csak a kormányt, mégis felségértés vádjával állították bíróság elé. Világos a hatalom célja: perrel elnémítani a nagyon veszélyes politikai ellenfelet, esetleg el is veszejteni¹⁴, mint tették annak idején Nádasdyval, Zrínyivel és Frangepánnal.

A Wesselényi-per kapcsán csapott először össze Magyarországon az abszolutizmus és a liberalizmus. Wesselényit a liberálisok megvédték ugyan, de a hatalom évekre elnémitotta azzal, hogy a pert elhúzta, majd be is bőrtönözte Wesselényit. A hatalom elérte célját, azt viszont nem sikerült megakadályoznia, hogy e kérdés kapcsán a gondolati és szólásszabadság kérdése előtérbe kerüljön. Ez pedig mozgósítólag hatott.

Széchenyi István a főrendiházban vetette fel a kérdést: hogyan lehessen szabadon szólani, ha a felszólaló ellen – hetekkel, hónapokkal később – vizsgálat folyhat? És megvédi az alsótáblai ellenzék, valamint Wesselényi azon nézetét is, hogy király és kormány nem egy. Ezért Wesselényi nem követett el felség-sértést, mert csak a kormányt bírálta, a kormányt pedig szabad bírálni.

A hatalom Kossuth ellen is felépett a *Törvényhatósági Tudósítások* miatt. Tette ezt azért is, mert legtöbbet az elfogottak és a perbe vontak ügyével foglalkozott, védőügyvédként is, majd jogi tanácsosként is. Szabad György Kossuth bebörtönzését így írja le:

„Az 1837. május 5-ére virradó éjjel – mint ismeretes – katonai különítmény fedezetével a budavári József-laktanya börtönébe hurcolták Kossuthot. Több mint hároméves fogsága idején nem volt lehetősége, hogy közvetlen hatást gyakoroljon honfitársaira.”¹⁵ Kossuthot a börtön nem törte meg. Az ottani éveket tanulással töltötte el, hogy kiszabdulása után még eredményesebben harcoljon a reformokért.

Bécs továbbra is a korábban jól bevált taktikát alkalmazza a magyar rendek ellen. Igyekszik elgáncsolni önálló kezdeményezéseiket, közben minél jobban kiszipolyozni az országot, a reformokkal kapcsolatos kérdések megvitatása helyett mindig közjogi térre terelni a vitát. Ezt tette az 1839–40-es országgyűlésen is azzal, hogy az uralkodó V. Ferdinánd törvényellenesen megfosztotta mandátumától a radikálisok egyik Pest megyei kiváló vezéregyéniségét. A rendek nem nyughattak bele ebbe a törvénytelenségbe. Hisz most is ugyanazt a módszert alkalmazták, mint Kossuth és sokan mások esetében. Az ellenállás ezúttal olyan nagy volt, hogy meghátrálásra kényszerítette az udvart és a kormányt. Az udvar kénytelen volt megerősíteni a korábban meghozott törvényeket, elismerni azt a több évtizedes követelést is, hogy az uralkodó és tanácsadója, a kormány nem egy és ugyanaz. Az előbbi sérthetetlen, az utóbbi nem. A király kénytelen volt hozzájárulni, hogy a bebörtönözötteket kiszabadítsák a börtönből, a folyamatban lévő politikai pereket pedig töröljék. Ekkor szabadult ki Wesselényi, aki a börtönben majdnem megvakult, Kossuth is, akit a börtön egyáltalán nem viselt meg, és a többi politikai bebörtönözött is. A szólásszabadság tekintetében is javult a helyzet. Liberalizálták az iparendé-lyek kiadását, meghozták a magyar váltótörvényt, és felállították a magyar

váltótörvényszéket, ami első lépés volt az ősiség eltörlése felé. Kossuth 1840. május 10-én szerezte vissza személyes szabadságát.¹⁶

A kormány 1841-ben még egy lépéssel tovább ment. Engedélyezte a Kossuth szerkesztette *Pesti Hírlap* megjelenését. Annak fejtegetésébe most ne bocsátunk bele, hogy milyen hátsó szándékkal tette ezt. Inkább idézzük Kósa Csabát, hogyan írja le ezt a fontos eseményt:

„Ezernyolcszáznegyven december huszonkilencedikén kopogtattak Kossuth Lajos lakásának ajtaján. Keménykalapos, elegáns úr a látogató. Landerer Lajos pesti nyomdatulajdonos, afféle reformkori sajtócézár. A házigazda nem hisz a szemének. Alig több mint fél esztendeje szabadult a börtönből, köszönhetően az 1840. évi országgyűlésnek, Deák Ferenc bölcs közbenjárásának. Kiszabadult, de tudja jól, hogy szemmel tartják. Minden lépéséről beszámolnak Metternichnek.

Landerer ajánlata lenyűgöző. A kézzel írott Országgyűlési és Törvényhatósági Tudósítások lázító szerkesztőjének a nyomdatulajdonos ezt a kérdést teszi föl:

– Hajlandó lenne ön a januárius kezdetével meginduló *Pesti Hírlap* szerkesztését magára vállalni?“¹⁷

Kossuth látogatójától azt is megtudja, hogy Bécsben már mindent elintézett, és semmi akadálya, hogy a lap Kossuth szerkesztésében jelenjen meg. Így indult a *Pesti Hírlap*. Kossuth nyakában most ott ült Metternich cenzora, akinek éberségét tudni kellett kijátszani. A *Pesti Hírlap* hangvétele éppen olyan bátor, mint a *Törvényhatósági Tudósításoké*, amelyet pedig borítékban, levélként küldött előfizetőinek, mert a leveleket nem cenzúrázták.

1840-ben az országgyűlés törvénybe iktatta az örökváltságot, ami látszólag nagy előrelépés volt a jobbágyság felszabadítása felé vezető úton. A valóságban nem sokat változtatott a helyzeten, mert a jobbágnak nem volt pénze az örökváltságra, így a birtokos nemes sem juthatott az annyira szükséges tőkéhez gazdasága modernizálásához. Kossuth bírálta is az örökváltságról szóló törvényt, és követelte, hogy a birtokos nemesség önként mondjon le kiváltságairól, még az adómentességről is, hisz „Európa-szerte csak a koldús adómentes, minálunk az úr” – hangoztatta. Majd hozzáteszi: „Nekünk is van annyi pénzünk, hogy ötször annyink lehet, mihelyt akarjuk. Csak ne fősvénykedjünk, Uraim! . . . nagyon nehezen akarjuk megszokni azt a gondolatot, hogy a közlekedés könnyítésének hatalmas eszközeire pénzt adni nem akarni, a legrosszabb gazdaság.”¹⁸

Bátor hangvételével sikerült megnyernie a reformoknak a megyei nemesség többségét, Széchenyi viszont most került először szembe Kossuthtal, mert Kossuth tevékenységét „felforgatónak” minősítette. Széchenyi félt a gyors

változásoktól, mert azok, úgy vélte, előbb vagy utóbb töréshez vezetnek. Kossuth visszautasította a vádat: ő nem felforgató – írja –, hanem csak figyelmeztet, mert a nép nem kegyelemként kéri a kiváltságok eltörlését, hanem követeli, és siessenek ezt a követelést teljesíteni, nehogy elkéssenek azok megadásával.

Széchenyi attól tartott, hogy Kossuth bátor, szókimondó, a cenzúrát megtevesztő írásaival Magyarországra irányítja majd a Szent Szövetséget, amely forradalmat sejtve letiporja a magyarságot. Nem a jobbágyság felszabadítása ellen volt, ellenkezőleg, ő indította el ezt a folyamatot, és javasolta ennek a kérdésnek a megoldását; de tartott Kossuth módszerétől, mert ott is forradalmat, anarchiát sejtett, sőt látott, ahol erről szó sem volt. Ez a félelme íratta meg vele egyik legnagyobb művét, amelynek a *Kelet Népe* címet adta.

Ebben a művében Széchenyi kifejti, hogy a *Pesti Hírlap* és Kossuth azért veszélyes, mert „a magyarságot, de az ország lakosságát osztály, vallás, nyelv szerint megosztja, egymás ellen uszítja, ami előbb anarchiát hoz, utóbb pedig, ennek ellenhatásaképpen, zsarnokságra fog vezetni”. Kossuth kénytelen reagálni, mert a vádak nagyon súlyosak, részben igazságtalanok is. Könyvre könyvvel nem válaszolhat, mert ahhoz sok idő kell. Válaszol hát a *Pesti Hírlap* hasábjain, igen mérsékelten:

„De én gyanúsításokra nem akarok gyanúsítgatással felelni; én azt gondolom, ügyről s nem személyről van szó; s miután valamint keblem rejtekét szeretném kitárni a nemes grófnak, hogy lássa, minő tiszta szándok minden érverés; ép úgy meg vagyok győződve a közös hont oly munkás, oly áldásdús szeretettel szerető nemes gróf szándoka tisztaságáról; úgy vélem, elveink egyezők lévén, nincs okunk indulatba jőni, s a többit könnyen tisztába hozzuk . . .” Majd így folytatja:

„A nemes gróf ezen munkája a *Pesti Hírlap* ellen van írva; de – Istennek hála! – nem elvei ellen – Istennek hála! mondom, mert mondhatatlanul fájtt és értelmemet kétkedésbe hozhatta volna, ha épen általa látnám megtámadtatni az elveket, mikre nézve örökös hála s tisztelet érzetével mestermemnek vallom őt, melyekben szent vonzalommal hinni ötöle tanultam . . . Ezen elvek nincsenek megtámadva. A nemes gróf mindig híven magához a 117-ik lapon nyílt vallomást tesz, hogy elveimet jobbadán és legfőbb vonásaiban osztja . . .”¹⁹

Szerencsére a Széchenyi és Kossuth között kialakult vita nem rontott a mozgalom belföldi megítélésében. Sőt, időközben a magyar reformmozgalom külföldi megítélésében is javulás állt be. Az addig csak Bécsből kapott információk, alapjában véve dezinformációk mellett eljutottak oda a magyarországi

válaszok és valós információk is Wesselényi Miklós, Dessewffy Aurél, Széchenyi István, Pulszky Ferenc és mások jóvoltából.

Az országgyűlés felsőházában (felsőtábla) is megalakult az ellenzéki csoport, amelynek tagjai a 40-es években jelentős szerepet töltenek be, hisz e csoport tagjai gróf Batthyány Lajos, báró Eötvös József, Batthyány Kázmér, Teleki László, Pálffy József, Esterházy Mihály, Károlyi György és mások. Széchenyi formálisan nem tagja a csoportnak, mert elvből egy pártnak sem akar a tagja lenni, nehogy ez korlátozza szabadságában, de támogatja ezt az ellenzéki csoportot.

Az alsótáblán megalakult csoport tagjai: Deák Ferenc, Klauzál Gábor, id. Pázmány Dénes, Palóczy László, Beöthy Ödön és mások, nagy lendülettel viszik előbbre a reformmozgalmat. Még a konzervatív csoport tagjai is haladó gondolkodású művelt emberek. Mérsékeltbb elveket vallanak ugyan, de a reformok hívei.

Kossuth a *Pesti Hírlap* hasábjain és szóban is, ahol csak tehette, támogatta a megyei nemesség mozgalmát, a megyei és városi önkormányzatok erősítését, hogy minél nagyobb legyen a befolyásuk a törvényhozásra. A kormány viszont a bocskoros nemesek népes táborát igyekezett szembefordítani a köznemességgel, különösen választások alkalmával. Etetéssel, itatással akar minél több kormánypárti képviselőt bejuttatni az országgyűlésbe. Régi gyakorlat ez, és most az ellenzék is él vele.

A hatalmon lévők körében eluralkodik az a nézet, hogy a reformokat nem lehet elkerülni, de azokat felülről kell meghozni. De a konzervatívok tábora kettészakad. Az „ókonzervatívok” táborára, amely nagy vehemenciával lépett fel a liberális eszmékkel szemben és a liberálisok ellen, valamint az ifjú konzervatívokra, akik az 1841-ben megjelenő *Világ* köré tömörültek. Ez utóbbiak nem léptek fel mereven a haladó eszmék ellen, de óvatosságra intettek, csak jól megfontolt lépésekkel akartak előre haladni. Ezért is kapták a „fontolva haladók” nevet.²⁰ Gróf Dessewffy Aurél volt a legismertebb képviselőjük. Szerinte az elkerülhetetlen reformokat a főrendek segítségével a kormánynak kell végrehajtani úgy, hogy a társadalmi egyensúly ne szenvedjen változást. Széchenyi nem egyezik a „fontolva haladókkal”, mert többet kell megvalósítani – vallja –, mint amennyit a hatalmon lévők és a kormány akar. És azt a többet semmi esetre sem a kormány segítségével kell elérni, hanem a rendek összefogásával magának a nemzetnek kell megvalósítania, mert csak az biztosíthatja az ország önállóságát. A kormány és az ókonzervatívok viszont még a „fontolva haladók” mérsékelt javaslatait is túlságosan haladóknak találja és elveti azokat. Elkerülhetetlenné vált a politikai harc kiéleződése.

Az 1840-es évek elején a parasztság is, a birtokos nemesség jelentős része is, meg a kis létszámú, de öntudatra ébredő városi polgárság is elégedetlen a helyzetével, mert a kormány a nagy eladósodás miatt egyre nagyobb terheket ró ki az országra. A megfeneklett feudális rendszer képtelen többet termelni, hogy el tudja viselni a megnövekedett terheket. Csak társadalmi és gazdasági reformokkal lehetett előbbre lépni. Ehhez pedig sok pénzre volt szükség. Keresték a megoldást, hogyan teremtsenek elő pénzt az örökváltságra, hogy a jobbágyok mentesülhessenek a kilenced és a robot viselése alól, hogy ezzel növeljék termelési kedvüket és lehetőségeiket. Kellett a pénz a birtokos nemességnek is, hogy modernizálja gazdaságát, meg a társadalmi egyletek, intézmények működtetésére, az oktatás, haditudományok, nyelvművelés, színházak továbbfejlesztésére, gazdasági vállalatok létesítésére. A kezdő tőkét itthon kellett előteremteni, hogy külföldi tőkéhez is hozzájuthasson az ország. Hazai tőkét csak a közadózás bevezetésével lehetett előteremteni.²¹

Az örökváltsággal kapcsolatban Kossuthnak már a 20-as évek elején volt egy elképzelése. Ha a földesurak csak a jobbágyi adózások tekintetében tulajdonosai a jobbágyteleknek, ebből az következik, ha a jobbágy telke egykilencedét átadja a földesúrnak, akkor mentesülnie kell a további adózás alól, mert ily módon telke maradó részét ezzel megváltotta földesurától. Ebből kiindulva a 40-es évek elején kifejtette: ha az úrbéri viszony közjogi elemeket is tartalmaz, „s a telekföld nem olyan tulajdona a földesúrnak, mint az allódiium”, akkor magának az államnak kell átvállalnia a jobbágytelkek után a földesurak kárpótlását, hiszen ezzel nem sérül a tulajdon szabadsága.²²

Széchenyi a *Jelenkorban* Telekdíj című írásában kifejtette, hogyan tudnának 100 millió forintot előteremteni, hogy 5 százalékos kamat ellenében hitelhez juthasson a földbirtokos. Kossuth, sokak meglepetésére, hisz vitában állt vele, elfogadta Széchenyi javaslatát azzal, hogy az összeg felét a jobbágyok kapják kölcsönbe az örökváltság céljaira. Ezzel beindulna az 1840-ben kimondott örökváltság megvalósítása.²³ A telekdíjra vonatkozó javaslat azonban megbukott az 1843–44-es országgyűlésen. Ekkor országszerte mozgalom indult az önkéntes adózás bevezetésére. Elsőként a már említett Bezerédj István Tolna megyei birtokos nemes tette meg ezt a javaslatot. Kossuth maga is vállalta az önkéntes adózást, Széchenyi viszont ellenezte, mert ő országgyűlési döntést akart ebben a kérdésben is, és ismét támadást indított Kossuth ellen. Wesselényi, Deák és sokan mások viszont szintén támogatták az önkéntes adózást és maguk is vállalták azt. Így vált az társadalmi mozgalommá. Ekkor állapította meg Kossuth, hogy Széchenyi „pisztolylövése” Deák Ferenc azzal, hogy „több mint kétszáz zalai nemes önadóztatásra vállalkozott »ágyú« szavával felelt Széchenyinek.”²⁴

A REFORMESZMÉK VERESÉGE AZ 1843–44-ES ORSZÁGGYŰLÉSEN

Az 1843–44-es országgyűlés előtt a cenzúra már nem tudta, talán nem is akarta megakadályozni sem a sajtó „túlkapásait”, a *Pesti Hírlap* szókimondó írásait, sem a röpirátáradatot. 1841-ben Havas József a cenzor azt kérdezte a Kancelláriától, töröljön-e minden vezércikket, de kérdésére nem kapott választ.²⁵ A bécsi kormány arra számított (ami malmára hajtotta volna a vizet), hogy még jobban kiéleződnek az ellentétek egyrészt a magyar nemzetben belül a konzervatívok, a mérsékelték, a középutasok, a liberálisok, másrészt a magyarok és a nemzetiségek között, akiket a bécsi kormány és az udvar tudatosan és bőkezűen támogatott a magyar nemzeti mozgalom ellenében, mert politikájának egyik sarkalatos tétele volt: oszd meg és uralkodj!

Az országgyűlés 1844-ben becikkelyezte, a király pedig szentesítette azt a törvényt, amelyet az országgyűlés még 1840-ben meghozott, és amely kimondja, hogy az országban a felsőoktatás és az államigazgatás nyelve a latin helyett a magyar. Ez nagy elégedetlenséget váltott ki a nemzetiségek soraiban. A horvát szábor kimondta, hogy Horvátországban és Szlavóniában a horvát a hivatalos nyelv, amit a király szintén szentesített.

A kormány megtagadta a vámokra, vámjövendelmekre vonatkozó adatok kiadását az 1843–44-es országgyűlésnek. Ezzel lehetetlenné tette, hogy az országgyűlés törvényt hozzon e fontos jövedelmi forrás kérdésében. Ezért született meg Széchenyi javaslata a telekadóról, amelyet Kossuth is támogatott, de az országgyűlési többség nem fogadott el. Kossuthnak e vereség után küzdenie kellett, nehogy szétessen a reformellenzék. A mozgalomnak jót tett az önkéntes adózás bevezetése és a védegyeleti mozgalom.²⁶

Kossuth 1843 júliusában megállapította: a nemesség egyedül nem képes megreformálni a magyar társadalmat. Szerinte az országot és a megyei önkormányzatot csak a népképviselői bevezetésével lehet elindítani a fejlődés útján. Első lépésként ki kell építeni az egyesületek országos hálózatát. A mezőgazdaság mellett pedig az ipart is fejleszteni kell. Ezért hozta létre a Védegyelet, amely feladatul kapta, győzzön meg mindenkit, csak hazai iparterméket vásároljon. A védegyeleti mozgalom vált a reformkor legtömegesebb társadalmi mozgalmává. Taglétszáma fél év alatt nyolcvanezerre növekedett. Gazdasági téren nem hozta meg a kívánt eredményt, viszont társadalmi téren igen, mert növelte az emberek öntudatát és eltökéltségét, hogy harcoljanak a zsarnokság ellen.

A magyar birtokos nemesség korábban a szabadkereskedelem híve volt. Most sokan kívánatosnak tartják a védvámok bevezetését, hogy eredményesen

lehesen védelmezni a magyar ipart a fejlettebb osztrákkal szemben. A konzervatívok továbbra is kitartottak a szabadkereskedelem mellett. Metternich pedig veszélyesnek ítélte meg az egyesületi mozgalmat. Ezért adminisztratív eszközökkel küzdött ellene. 1844-ben elrendelte a törvényhatóságoknak az egyesületek ellenőrzését, jóváhagyásukkal pedig maga és az Államértekezlet foglalkozott rendszerének bukásáig, azaz 1848-ig.²⁷

1844 júliusában Landerer Mihály megfosztotta Kossuthot a *Pesti Hírlaptól* azért, hogy – valószínűleg Metternich utasítására – nem adta meg neki a megígért béremelést, pedig a lap óriási hasznot hajtott neki. Kossuth erre lemondott lapszerkesztői állásáról. Ezzel ő maga is, meg a reformmozgalom is nagy veszteséget szenvedett, hiszen ettől kezdve csak a sokkal kisebb példányszámú és csak gazdasági kérdésekkel foglalkozható iparegyesületi *Hetilapban* publikálhatott, mert nem kapott engedélyt új lap indítására.²⁸

Kossuth szerkesztői lemondásához egy másik esemény is hozzájárult. 1843-ban Eötvös József felajánlotta Metternichnek, hogy a reformok érdekében kész támogatni a törvényes kormányt. Bécsben pedig már régen megbánták, hogy 1841-ben Kossuthot kérték fel a *Pesti Hírlap* szerkesztésére. Így Eötvös ajánlata kapóra jött nekik.²⁹

Ettől kezdve Kossuth és harcostársai arra törekedtek, hogy minél több olyan egyesületet hozzanak létre országszerte, amely életben tartja és előbbre viszi a társadalmi mozgalmat. A „szociális életben a társas körben kell . . . reformálnunk önmagunkat, ott emelni fel a magyar nyelvet, ott hatni a nép nevelésére, ott terjeszteni a míveltséget, ott forrasztani össze a társadalmi különbségeket, ott ápolni a magyar ipart, ott kegyelni a tudományt s a magyar irodalmat, ott terjeszteni szóval s tettekkel a polgári erkölcsiséget, . . . mert csak ez az út a status intézkedéseket egységbe hozni az élettel”.³⁰

1845 őszen Teleki László elnökletével megalakult a Pesti Kör. Kossuth pedig 1846 karácsonyán megjelent cikkében a reformpolitika érdekében haszthatatlanul szükségesnek tartja az ellenzéki párt megalakulását.³¹

A pártalakítás annál inkább szükségessé vált, mert 1846 októberében megalakult a Konzervatív Párt, amely a *Budapesti Híradó* és a *Nemzeti Újság* segítségével már nagyon készült az újabb diétai választásokra.³²

Kossuth az önálló vámterületben a magyar nép önálló fejlődésének és nemzeti létének előfeltételét látta. Enélkül, vallotta, nincs műipar, „műipar nélkül a mezei gazdaság csak egy félkarú óriáshoz hasonlít”. Ebben a törekvésében támogatta őt a Védegylet, az Iparegyesület, a Gyáripari Társaság és a Kereskedelmi Társaság. Ezért kiadhatta a jelszót: „Tengerre, magyar!”, szorgalmazva ezáltal a Vukovár–Fiume vasútvonal kiépítését; Trieszt ellenében Fiume kikötő fejlesztését tűzve ki célul. „A egyszerű terv azonban

pártpolitikai viták prédája lett az 1847/48. évi országgyűlésen.”³³ Amellett Kossuth ismét összeütközésbe került Széchenyivel. Széchenyi politikailag veszedelmesnek tartotta a Védegylet mozgalmát, mert úgy vélte, kielezi a viszonyt Ausztriával, gazdaságilag meg káros, hisz keresztülvihetetlen célt tűz maga elé is „az ipar garasáért odadobja a mezőgazdaság aranyát”. Széchenyi szerint a Vukovár–Fiume vasútvonal helyett a Kárpát-medencei út-, vasút- és víziút-meg csatornarendszer kiépítését, a folyók, különösen a Tisza szabályozását, meg a mocsarak lecsapolását kell legelőször megvalósítani. Ki is dolgozta a tervezetet *Javaslat a Magyar Közlekedési Ügy Rendezéseiről* cím alatt, amely pontos adatokat és költségvetést is tartalmaz.

Széchenyi ezzel nem válik a Metternich vezette családi-miniszteri tanács, az ún. kamarilla emberévé, mert megőrizte függetlenségét. Még a kamarilla által támogatott „fontolva haladók” embere sem, de azt hitte, hogy végre kap az ország elegendő pénzt egy ilyen grandiózus és hasznos terv megvalósításához. Csalódnia kellett, mert sokkal kevesebb pénzt kapott a szükségesnél.³⁴

A magyar birtokos nemességre nagy hatást gyakoroltak az 1846-ban kitört galíciai lengyel nemesi felkeléssel kapcsolatos események. A bécsi kormányzat először a galíciai ruszin jobbágyokkal szétverte a nemesi felkelést, majd katonaságával leverte a jobbágyfelkelést. Kossuth és sokan mások is tudták, ha a magyar nemesség nem akar a lengyel nemesség sorsára jutni, akkor ki kell elégítenie a nép jogos követeléseit. A birtokos nemesség többé már nem halogathatja a sorsdöntő lépést.

Kossuth azonnal reagál: 1846 márciusában *Késő!*, majd áprilisában *Úrbéri viszonyok* című cikkeiben azonnali cselekvésre szólítja fel az érintetteket, de a cenzor letiltja cikkeinek megjelenését a *Hetilapban*. Később kijátszva a cenzort mégis megjelenteti cikkét, amelyben így fordul az ország politikai elitjéhez:

„Azt hisszük: megmentjük a hazát toldozó-foldozó reformkáinkkal? Azt hisszük, biztosíthatjuk nemzetünk jövődjét, ha a jövőndő épületének alaprakását elmulasztottuk? És mi lehet ezen alap más, mint a néppeli egy testté forrás, s ekként egy ép, egészséges nemzeti test előteremtése . . . A haza népének mindnyájan tagjai vagyunk . . .” Majd kimondja, hogy általános, kötelező örökváltság és közteherviselés mentheti meg a hazát és népét.³⁵

Válaszként az 1846. év végén megalakult Konzervatív Pártra, amely hallani sem akar a közteherviselésről, 1847 júniusában megalakult az Ellenzéki Párt, amelynek élén gróf Batthyány Lajos, Deák Ferenc és Kossuth Lajos áll. Ez a liberális eszméket hirdető párt programjába foglalja a közteherviselés bevezetését, a nem nemesek választójoghoz való juttatását, a kötelező örökváltság életbeléptetését állami segédlettel, és az ösiség eltörlését.

Erdélyben is hasonlóképpen gondolkodnak. Wesselényi még 1846. május 27-én Kossuthhoz írt válaszlevelében ezt írja: „Az úrbérek ideje lejárt, a feudalizmus romjainak bukni kell, s ha a nemesség fel nem fogja helyzetét, veszve van menthetetlenül, s esett áldozatul nem a szabadságnak, hanem a kormánykénynek”, mert „a nép itt is azzá lesz a kormány kezében a nemesség ellenében, mint Galíciában lett”.³⁶

A REFORMESZMÉK GYŐZELME AZ 1847–48-AS ORSZÁGGYŰLÉSEN

Az 1847–48-ra egybehívott országgyűlés meghozta az igazi áttörést. Metternich ezt szinte előre megérezte, mert azt tanácsolta V. Ferdinánd osztrák császárnak és magyar királynak, hogy erre az országgyűlésre olyan indítványt küldjön le, amellyel kivessi a kezdeményezést a rendek kezéből, hogy a reformokat felülről hozhassák meg a magyar nemzeti követelések figyelmen kívül hagyásával. A leiratban számos olyan javaslat szerepelt, amelyet már több mint két évtizeden át követeltek a magyar rendek, de a hatalom nem volt hajlandó azokat teljesíteni. Most maga az uralkodó javasolta azokat. Széchenyi úgy ítélte meg, hogy a leiratot el kell fogadni, mert szerinte a nemzet már van annyira *éber*, hogy a hatalom engedékenységét saját javára tudja fordítani. Kossuth ezzel szemben így érvelt: meg kell vétózni a leiratot, mert a nemzet már van olyan *erős*, hogy saját jogán valósítsa meg a reformokat. Tették ezen javaslatokat az országgyűlés alsótábláján, Széchenyi Moson, Kossuth pedig Pest megye követeként. A két nagy politikai ellenfél valójában egyet akar, csak stratégiájuk és taktikájuk eltérő. Most a parlamentben csatározhatnak és meg is teszik.

V. Ferdinánd azzal is gesztust tett a magyar nép felé, hogy a megnyitó trónbeszédét magyarul mondta el.

Az országgyűlésen a leirat és a két javaslat körül hatalmas csatározásokra került sor, amelyeknek a párizsi forradalom vetett véget. Ennek híre 1848. február 27-én érkezett meg Bécsbe, Pozsonyba pedig 29-én. Kossuth érkezettnek látta az időt, hogy a lehető legrövidebb idő alatt a leiratban szereplő pontokat kiegészítve a magyar nemzeti követelésekkel, olyan javaslatot szerkesszen és terjesszen az országgyűlés elé, amely biztosítja Magyarország politikai és gazdasági önállóságát. E kiegészítések szerint minden szinten be kell vezetni a népképviselőket, létre kell hozni a nemzeti hadsereget, ki kell elégíteni az elnyomott osztályok követeléseit a vagyonosok érdekeinek a figyelembevételével, hogy létrejöhessen a nemzeti egység; nemzeti kezelésbe kell venni az állam jövedelmeit, és meg kell egyezni a birodalom többi országával a vámok

stb. kérdésében; meg kell hozni az új törvényeket, és ezeknek a törvényeknek a végrehajtását a felelős magyar minisztériumra kell bízni. Végül pedig követeli, hogy a Habsburg-ház minden országában vezessék be az alkotmányos rendet.³⁷

A felirati javaslatot az országgyűlés alsóháza óriási lelkesedéssel fogadta el. Ezzel megtörtént az első lépés az ország polgári átalakulása felé vezető úton.

Bécsben és Európa-szerte nagy visszhangra talált, hogy Kossuth nem csupán Magyarországnak, hanem a Habsburg-ház valamennyi országának alkotmányt követel. Március 13-án Bécsben, március 15-én Pesten is kitört a polgári forradalom. Kosáry Domokos szerint annak a ténynek, hogy Kossuth március 3-án a pozsonyi országgyűlésen elfogadott felirati javaslatában követeli „az alkotmányosság bevezetését az egész Monarchiában . . . nem kis hatása lett a készülő bécsi megmozdulásra”.³⁸ Szabad György szerint ez annak is köszönhető, mert „Az osztrák császárság tartományainak is alkotmányt követelő Kossuth beszédét németre fordították, nevét és az udvarhoz intézett intelmét a március 13-i bécsi forradalmi fellépésben a diákság, majd a néptömegek lelkesen hangoztatták.”³⁹

Pozsonyban még egy akadályt le kellett küzdeni, mert senki sem maradt ott, aki egybehívhatta volna a főrendeket. A feliratot pedig a főrendiháznak is el kellett fogadnia. Kossuth ekkor úgy döntött, hogy Pesten a radikális fiatal értelmiségiekhez, Petőfi Sándorhoz és Vasvári Pálhoz fordul segítségért, hogy szövegezzenek meg egy petíciót és szervezzék meg annak tömeges aláírását. A 12 pontba foglalt petíciót Irinyi József fogalmazta meg. A petícióra azonban nem lett szükség, mert a bécsi forradalom hírére március 14-én délután Pozsonyban a főrendek is elfogadták a felirati javaslatot. A magyar delegáció március 15-én már vihette is azt elfogadtatásra Bécsbe. Az már köztudott, hogy Bécs népe óriási lelkesedéssel fogadta a magyar delegációt. Kossuth nevétől és éljenzésétől voltak hangosak a bécsi utcák. Metternich herceget elkergették, és megígértették V. Ferdinánddal az alkotmányt. Ezt követően megalakulhatott az országgyűlésnek és a királynak felelős magyar kormány Batthyány Lajos gróf elnökletével. A „király személye körüli” tevékenységet herceg Esterházy Pálra bízta, ami gyakorlatilag a külügyminiszteri tárcát is jelentette. Hadügyminiszter Mészáros Lázár lett, de távollétében ezt a tárcát ideiglenesen a miniszterelnök gróf Batthyány Lajos vezette. Deák Ferenc lett az igazságügyi miniszter, Szemere Bertalan a belügyminiszter, Klauzál Gábor a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi, báró Eötvös József a vallás- és közoktatásügyi, gróf Széchenyi István a közmunka- és közlekedésügyi, Kossuth Lajos pedig pénzügyminiszter lett.

A MÁRCIUS 15-EI FORRADALOM PESTEN

„A kölcsönhatás újabb láncszemeként . . . március 15-én egyszerre felelt a bécsi kihívásra Pozsony és Pest. Kossuthék a tovább radikalizált felirattal elindultak Bécsbe, a költő Petőfi Sándor vezette néptömegek pedig a gyakorlatban teremtették meg a sajtószabadságot a pesti utcán, és forradalmukkal (továbbá annak félelmetessé növekvő hírével) döntő mértékben járultak hozzá ahhoz, hogy a magyar követeléseket a következő hetekben elfogadják a birodalom vezetői is.”⁴⁰

A pesti előzmények pedig ilyenek voltak: A negyvenes években a fiatal magyar demokrata írók és politizáló értelmiségiek által megalapított Fiaatal Magyarország mozgalom 1848 márciusában már annyira erős, hogy önállóan is tud cselekedni, de mint láttuk, Kossuthtal is együtt tud működni. Azon a napon, amelyen Pozsonyból, a pesti demokraták jóvoltából is, fényes küldöttség vitte az országgyűlés feliratát Bécsbe, tehát március 15-én, Pesten kitört a forradalom. Vezetőit történelmünk „márciusi ifjak” néven tartja számon, legkimagaslóbb vezéregyéniségei pedig Petőfi Sándor, Vasvári Pál, Jókai Mór, Irinyi József, Degré Alajos, Vidats János és mások. Ezek az ifjak március 14-én este értesültek a bécsi forradalomról, de tudtak a pozsonyi országgyűlés eseményeiről is, március 15-én reggel a Pilvax kávéházban gyülekeztek, ahol elfogadták a 12 pontba foglalt követeléseket, majd meghallgatták Petőfi erre az alkalomra írt *Nemzeti dalát*, A talpra magyart! A Pilvaxból az egyetemre mentek, ahol a diákok csatlakoztak hozzájuk, majd a Landerer-féle nyomdába vonultak, ahol kinyomtatták a szabad sajtó első két termékét: a 12 pontot és a *Nemzeti dalt*.

A 12 pont feleletet ad mindarra a kérdésre: „Mit kíván a magyar nemzet? Legyen béke, szabadság és egyetértés.” Majd felsorolja, hogy ezt elérje a nemzet, szabaddá kell tenni a sajtót, el kell törölni a cenzúrát; a Buda-Pesten ülésező felelős minisztérium irányítsa az ország életét; Pesten évenként ülésező országgyűlés hozza a törvényeket és ellenőrizzé a kormány meg a hatóságok munkáját; minden ember polgári és vallási tekintetben legyen a törvény előtt egyenlő; a haza belnyugalmáról nemzeti őrség (rendőrség) gondoskodjon; közös legyen a teherviselés, tehát a nemesek is adózzanak; szüntessék meg az úrbéri viszonyokat, azaz szabadítsák fel a jobbágyokat a földesúri terhek viselése alól, és váljanak birtokosaivá földjüknek; állítsanak fel esküdtszékeket, képviseleti egyenlőség alapján, hogy mindenki egyformán védhesse igazát a törvény előtt; állítsanak fel Nemzeti Bankot, mert csak az garantálhatja az ország gazdasági önállóságát; a katonaság esküdjön fel az alkotmányra, magyar katonákat ne vigyenek külföldre, a külföldieket vigyék el tőlünk, mert csak ez

biztosíthatja a haza védelmét; a politikai foglyokat engedjék szabadon, és végül, jöjjön létre az unió Erdéllyel. Majd ezekkel a szavakkal zárják a követeléseket: „Egyenlőség, szabadság, testvériség!”

Pesten március 15-én havas eső esik, de vásáros nap van, s ennek köszönhetően sok környékbeli paraszt és iparos ember Pesten tartózkodik. Nem csoda hát, hogy délután a Nemzeti Múzeum előtt és környékén tízezer emberről álló tömeg gyűlt egybe. Ez a tömeg nagy lelkesedéssel fogadta a 12 pontot és a *Nemzeti dalt*, majd a városháza elé nyomult, és a pesti tanáccsal is elfogadtatta a 12 pontot. Ezt követően megalakították a „közcsendi bizottmány”-t, amely a politikai vezető szerepet töltötte be. A városházától a folyvást növekvő tömeg Budára vonult, hogy az ott székelő helytartótanáccsal is elfogadtassa a forradalom követeléseit. A helytartótanács nem meri bevetni a már húszezer főnyi tömeg ellen a hétezres létszámú helyőrséget, hanem inkább eltörli a cenzúrát és kiszabadítja a börtönből a politikai foglyokat, köztük Táncsics Mihályt is, aki sajtóvétség miatt volt bebörtönözve. Ezzel Budán és Pesten is győzött a forradalom. Vér nem hullott.

A közcsendi bizottmány, amelynek tagjait a márciusi ifjak, a nemesi reformpolitikuskok és a pesti polgárok soraiból választottak meg, küldöttséget menesztett Pozsonyba azzal a feladattal, hogy szólítsa fel a rendeket: helyezték át az országgyűlést Pestre. A közbiztonság és a forradalom vívmányainak védelmére 1500 fős nemzetőrséget szervezett.

A március 15-i pesti forradalom Bécsben is megtette hatását. A kezdetben ingadozó udvar és kormány elfogadta a feliratot, és hozzájárult ahhoz, hogy Batthyány Lajos gróf vezetésével megalakuljon az első felelős magyar minisztérium. De a pozsonyi diétára is nagy hatással volt, mert az rekordidő alatt, már márciusban meghozta az ún. áprilisi törvényeket, amelyeket az uralkodó április 11-én aláírásával szentesített (innen az áprilisi elnevezés).

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

¹ Idézi Kósa Csaba: *Kossuth a hírlapíró*. Válasz Könyvkiadó, Budapest, 2002. 9.

² Szabad György: *Kossuth irányadása*. Válasz Könyvkiadó, Budapest, 2002, Előszó

³ Uo., 7–8.

⁴ Csorba László: *A tizenkilencedik század története*. Magyar századok sorozat. Pannónia Kiadó, 2000. 9.

⁵ Uo.

⁶ Uo., 92.

⁷ Uo.

- ⁸ Ld. Széchenyi István gróf munkáit, és Gazda István: *Széchenyi alkotásai*. Rubicon, 1998, Első különszám, 9–14.
- ⁹ Kósa Csaba: i. m., 10.
- ¹⁰ Uo., 10–11.
- ¹¹ Uo., 13.
- ¹² Szabad György: i. m., 27.
- ¹³ Az Országgyűlési Tudósítások és a Törvényhatósági Tudósítások teljes anyagát ld. *Kossuth Lajos Összes Munkái* (KLÖM) I–V. kötetében. Sajtó alá rendezte Barta István. Budapest, 1966
- ¹⁴ Trócsányi Zsolt: *Wesselényi Miklós hűtlenségi pere*. Abszolútizmus vagy liberalizmus. Helikon Kiadó, 1986, és *Wesselényi beszéde Szatmár vármegye közgyűlésén* (Nagykároly, 1834. december 9.). Rubicon, 1998. 3., Melléklet I.
- ¹⁵ Szabad György: i. m., 37–38. KLÖM, VII., 227–304.
- ¹⁶ Uo., 40.
- ¹⁷ Kósa Csaba: i. m., 84.
- ¹⁸ Idézi Kósa Csaba: i. m., 94.
- ¹⁹ Uo., 115–116.
- ²⁰ Csorba László: i. m., 97–98.
- ²¹ Veliky János: *A polgári fejlettség fokmérője*. Rubicon, 1998, Első különszám, 32–33.
- ²² Orosz István: *Az úrbéri viszonyok*. Rubicon, 1998, Első különszám, 30–31.
- ²³ Szabad György; i. m., 51.
- ²⁴ Uo., 51–52.
- ²⁵ Kósa Csaba: i. m., 106.
- ²⁶ Szabad György: i. m., 86.
- ²⁷ Pajkossy Gábor: *Kossuth fordulata 1843-ban*. Rubicon, 1998. 3., 18–20.
- ²⁸ Csorba László: i. m., 103.
- ²⁹ Pajkossy Gábor: i. m., 20.
- ³⁰ Kiábrándulás. – Igazolás. *Pesti Hírlap*, 1843. 306.; 1944. 319. sz., vö. Szabad György: i. m., 53–54.
- ³¹ Szabad György: i. m., 87.
- ³² Csorba László: i. m., 104.
- ³³ Uo., 103.
- ³⁴ Uo., 102.
- ³⁵ Idézi Kósa Csaba: i. m., 211., Kossuth a Hetilap 1846. 103. számában az *Adózzunk* c. cikkében többek között ezt írja: „Adózzunk urak, különben megadóztatunk. Menjünk, különben menettetünk.”
- ³⁶ Idézi Szabad György: i. m., 84.
- ³⁷ KLÖM, XI., 619–628.
- ³⁸ Kósáry Domokos: *Magyarország és a nemzetközi politika 1848–1849-ben*. Budapest, 1999, Historia – MTA Történelemtudományi Intézet, 9.
- ³⁹ Szabad György: i. m., 107.
- ⁴⁰ Csorba László: i. m., 127.

„VÉSD SZOBORBA ALAKJÁT, ÍRD KÖNYVEIDBE EMLÉKÉT, ZENGD EL TEMPLOMAIDBAN NEVÉT”

A Kossuth-centenárium nagykikindai megünnepléséről 1902-ben

N É M E T H F E R E N C

A címbe foglalt, ihletett mondattal zárult 1902 augusztusában a Kossuth-ünnepélyt rendező országos bizottság „meleghangú felhívása”, amelyet ország-szerte szétküldtek, s amely a bánátiakat is arra buzdította, hogy minél méltóbban emlékezzenek meg Kossuth Lajos születésének századik évfordulójáról. Eleget is tettek a felhívásnak, és 1902 szeptemberében nemcsak Nagybecskereken, a megyeszékhelyen, hanem Nagykikindán, Pancsován, Antalfalván, Hertelendyfalván, Istvánvölgyén, Muzslyán, Mokrinban, Törökbecsén, Torontálvásárhelyen, Magyarcsernyén, Magyarittabén és egyebütt is „rendezőbizottságok” alakultak a jeles évforduló méltó megünneplésére. Emlékét ébresztgetve, akkortájt a becskerekeli *Torontál* egyik vezércikkében Somfai János nem kis elragadtatással írta Kossuthról (ecsetelve egyben az akkori közhangulatot): „Nekünk ő ma is él s élni fog, míg magyar verejték csöppen erre a földre.” A Kossuth-centenárium bánáti ünnepeire 1902. szeptember 19-e és 21-e között került sor. A látványos megemlékezések szervezői túlnyomórészt az olvasóegyletek, dalárdák és kaszinók voltak, így érthető, hogy többnyire alkalmi szónoklattal, zenével, tánccal és fáklyás menettel ünnepeltek.

A becskerekeli *Torontál* 1902. augusztus 29-én arról cikkezett, hogy a megye „több helyén már kész programtervek vannak” a Kossuth-jubileum megünneplésével kapcsolatban, így Nagykikindán is, ahol a Polgári Dalegylet vállalta a szervezést.

Korabeli laptudósítás szerint „a város németajkú polgárai is éppoly lelkesedéssel készültek a nagy nemzeti ünnepre, mint a tősgyökeres magyarok”, a szervezők pedig arra hívták fel a város polgárait, társulatait és egyesületeit, hogy csatlakozzanak az ünnepléshez, a hitfelekezetek lelkészeit meg arra szólították fel, hogy az ünnep napján tartsanak istentiszteletet.

A Polgári Dalegylet választmánya azt is elhatározta, hogy „Kossuth Lajos 100. születésnapját emléktáblával örökíti meg, amelyet az állami gimnázium falába illesztenek be”. Ezzel kapcsolatosan gyűjtést is szerveztek, s már augusztus utolsó napjaiban gyűjtőíveket bocsátottak ki.

Mivel az idő tájt Nagyikinda magyarságának egyetlen középület sem állt rendelkezésére, a szervezőbizottság „sürgős kérelemmel fordult a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, engedné meg, hogy a Kossuth-emléklapot a főgimnázium belső falainak egyikébe beilleszthesse”, ellenkező esetben az emléktáblát a kaszinóban helyezték volna el. A miniszteri jóváhagyás minden bizonnyal időben megérkezett, mert a táblát végül is a gimnáziumban leplezték le.

Vaszko Endre indítványára a Polgári Dalegylet még úgy döntött, hogy a saját részére „örök emlékül” megfesteti a magyar történelem nagyjának arcképét. A kezdeményezést a dalárda tagjai „viharos éljenzéssel” támogatták, sőt dr. Schwarz József kiskindai ügyvéd azonnal nagyobb összeget adományozott erre a célra.

Szeptember elején az adományokból már be is gyűlt az emléklap kidolgozására és az ünnepség megszervezésére szükséges pénz. Kiküldték a meghívókat is, amelyek a többi között így invitálták meg a vendégeket: „Jöjjön el mindenki, akinek szívében él a kegyelet nagyjaink iránt, akinek lelkében ki nem aludt a honszeretet lángja. (. . .) Legyetek ott a közös ünnepségen mindannyian, kik apáitoktól megtanultátok szent t áhítattal ejteni ki Kossuth L”jos nevét.

Végül is a Kossuth-rendezvényt 1902. szeptember 21-én tartották meg. Már előző este a város főbb utcáinak házait kivilágították, az üzletek kirakatait pedig ízlésesen kidíszítették. A Kossuth-ünnep a kora reggeli órákban zenés ébresztővel kezdődött: két zenekar járta sorra a város utcáit. Azt követően fél kilenckor a különféle testületek tagjai egyleti zászló alatt gyülekeztek a kaszinónál, és az ünneplő közönség templomba vonult. Délelőtt kilenckor a római katolikus templomban, háromnegyed tízkor az evangélikus, háromnegyed tizenegykor a református, fél tizenkettőkor meg az izraelita templomban tartottak ünnepi istentiszteletet.

A római katolikus templomban Porzsolt lelkész mondott Kossuthról „gyűjtő beszédet”.

A délutáni műsor három óraker a városháza közgyűlési termében folytatódott, ahol (a főként német iparosokból álló) Polgári Dalosegylet tartotta díszközgyűlését. A Kossuth-himnusz, valamint az elnöki megnyitóbeszéd után Jeszenszky Ignác szónokolt, majd Hoffmann János egy Kossuth-ódát szavalt. Végül dr. Rosenstein Mór tartott záróbeszédet, s az ülés Kölcsey *Himnuszának* elnéklésével ért véget.

Azután valamennyi résztvevő a nagykikindai gimnáziumba ment, amelynek lépcsőházában „fehér márványból készült emlékkövet lepleztek le” Kossuth Lajos tiszteletére. Ez alkalommal Szabó Kázmér tanár mondott beszédet, dr. Róth Vilmos alkalmi verset szavalt, majd a Polgári Dalegylet tagjai énekeltek.

A ruszkiszaei fehér márványból készült emléktáblán az alábbi szöveg állt:

„1802–1902. szeptember 19. Kossuth Lajosnak, a szabadság és népjogok apostolának emlékezetére, születésének 100. évfordulója alkalmából állította Nagyikinda város közönsége.”

A korabeli laptudósítások szerint „az ünnepély alatt az utcán százan meg százan énekeltek a Hymnust, a Szózatot és a Kossuth-nótát”.

Később a városháza előtt térzene volt, este pedig a Bohn Szálló dísztermében hangverseny és táncmulatság.

Az esti órákban a kikindai ifjúság „tüntetve járta be a várost éltetve Vachtel Leó rendőrkapitányt és Sontagh Hugó törvényszéki bírót, mint a rendezőbizottság elnökeit, dr. Schwarz József ügyvédet, Vaszkó Endre királyi alügyészt és a nap szónokait, akik az ünnep sikeréhez oly hathatósan o hozzájárultak”.

Az egylet rendezőbizottsága az ünnepre „Kossuth Lajos arcképével ellátott kokárdákat is rendelt”, amelyet a közönség között osztott szét.

1902 szeptemberében a bánátiak nemcsak az ünneplésre való felhívásnak tettek eleget, hanem egy másik felkérésnek is. Az Országos Történelmi Ereklyemúzeum ugyanis kiállítást készült rendezni az akkor még élő negyvennyolcas honvédek fényképeiből, vagyis, ahogyan akkoriban fogalmaztak: Kossuth Lajos katonáinak fotográfiáiból. E nagy munkára országszerte a jelesebb fényképészeket kérték fel. A Bánátban élő „nagy idők tanúinak” fényképezését két jeles nagybecskereki fotográfusra, Oroszy Lajosra és ifj. Oldal Istvánra bízta. A becskereki *Torontál* azután felhívást is közölt, amelyben arra szólította fel a még élő bánáti honvédeket, hogy Nagybecskereken mielőbb jelentkezzenek „levételre” a két megnevezett fényképésznél. Ott nemcsak felvételeket készítettek róluk, hanem valamennyiüknek egy kérdőívet is ki kellett tölteniük, amely az alapvető életrajzi adatok mellett a szabadságharcban való részvétel adatait is tartalmazta. Az idős honvédek fényképezésével Oroszy és Oldal értékes munkát végzett, hiszen ők ketten készítették el az akkor még élő bánáti honvédek galériáját, amelyet azután felküldtek Budapestre. Hogy ezek a becses fotók később milyen sorsra jutottak, arról nincs tudomásunk.

A FORUM KÖNYVKIADÓ IDEI KIADVÁNYAI

Megjelent

- Mérey Katalin: *Gyertyaláng* (novellák)
Vasagyi Mária: *Silentium album* (kisregény)
Kontra Ferenc: *A kastély kutyái* (esszé-napló)
Kalapis Zoltán: *Életrajzi kalauz I.*
Ózer Ágnes: *Élet és történelem* (tanulmányok)
Németh Ferenc: *A bánáti fényképészet története* (tanulmány)
Káich Katalin: *A nagybecskereki magyar színjátszás története és repertórium I.* (tanulmány)
Orosz Attila: *Egy püspök élete*
Hallgató Imre: *A feketicsi református templom kétszáz éve*
Németh István: *Lélekvesztőn* (jegyzetek, kisesszék)
Tari István: *Akarsz egy Jugoszláviát?*
Lévay Endre: *Holnapvárók* (visszaemlékezés)
Jung Károly: *Mogorva Héphaisztosz* (versek)
Verebes Ernő: *De hol van itt villamos?* (versek, prózaversek, prózák)
Varga Sándor: *Belémfalazottan* (versek)
Stevan Raičković: *Tisza I–V.*
Valkay Zoltán: *Zenta építésze*
Utasi Csaba: *Mindentől messze* (esszék, tanulmányok)
Silling István: *Vallási néphagyomány* (tanulmányok)
Radomir Konstantinović: *A vidék filozófiája* (tanulmány)
Jódal Rózsa: *A csokinyuszi három kívánsága* (mesék)

Előkészületben

- Penavin Olga: *Bácskai és bánáti (népi) növénynevek* (tanulmány)
Mészáros Zoltán: *Úton a csók felé* (esszék)
Szőke Anna: *A verstől a megvalósulásig* (szöveggyűjtemény kommentárokkal)
Losoncz Alpár: *Európa kisebbségi szempontból*
Káich Katalin: *Írások a lélek útjairól* (esszék)
A lélek magánya (Tanulmányok a XIX. századi magyar irodalom ars poeticáiról)

- Deák Ferenc*: Perlekedők (dráma, I.) 1064
- Jung Károly*: Adatok és legendák Kossuth és Kossuthné menekülésének történetéhez (tanulmány) 1095
- Utasi Csaba*: Kossuth-képek XX. századi irodalmunkban (tanulmány) 1114
- Bence Erika*: Egy legenda folytatása (tanulmány) 1121
- Hózsa Éva*: Kossuth Lajos „beázott” kalapja (tanulmány) 1126
- Bori Imre*: „Én, Kossuth Lajos” (tanulmány) 1131
- Csorba Béla*: Kossuth és a kisebbségi autonómia eszméje (tanulmány) 1143
- Ózer Ágnes*: Kossuth Lajos és Újvidék (tanulmány) 1154
- Csehák Kálmán*: Kossuth Lajos hozzájárulása a magyar polgári társadalom kialakulásához (tanulmány, I.) 1162
- Németh Ferenc*: „Vésd szoborba alakját, írd könyveidbe emlékét, zengd el templomaidban nevét” (tanulmány) 1184

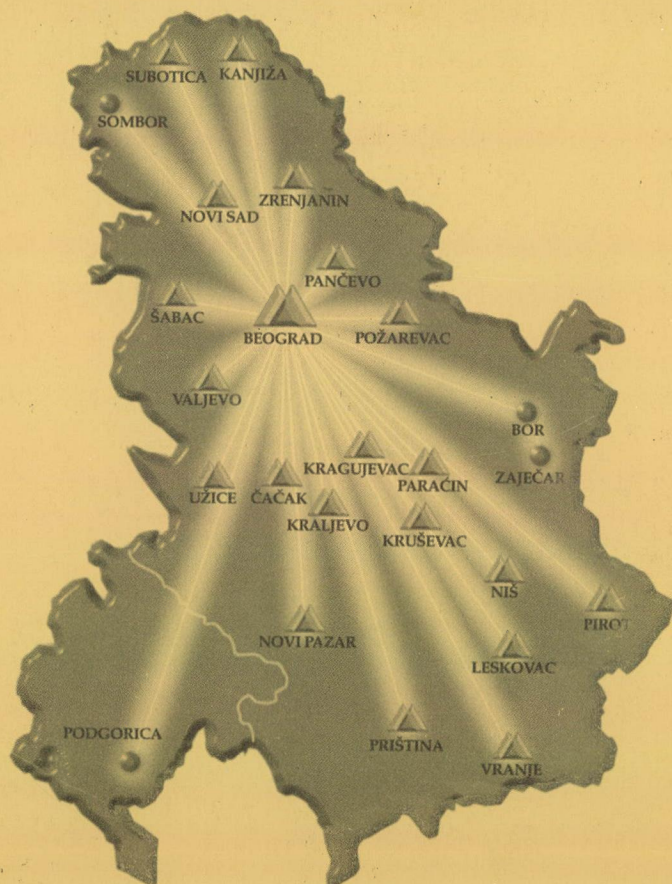
NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

A HATÁRON TÚLI MAGYARSÁGÉRT
ILLYÉS KÖZALAPÍTVÁNY

E számunk megjelenését a Tartományi Oktatási és Művelődésügyi Titkárság, a Nyílt Társadalomért Alap, Jugoszlávia, valamint a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának Kulturális Alapprogramja és az Illyés Közalapítvány támogatta

DELTA BANK

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2002. augusztus–szeptember. Kiadja a Forum Könyvkiadó Közvéllalat. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/57–216. e-mail: forumkk@eunet.yu – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 45700–603–6–2012617-es zsíroszámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 480 dinár. Egyes szám ára 40, kettős szám ára 80 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR. – Készült az Agapé nyomdájában Újvidéken. – YU ISSN 0350–9079